

Dési Edit – Laczházi Aranka – Rónai Gábor

TANÍTSUNK OKOSAN!

Nyelvészeti háttér, gyakorlatok és módszertani ajánlások
az orosz nyelv tanításához

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Tanítsunk okosan!
Nyelvészeti háttér, gyakorlatok és módszertani ajánlások
az orosz nyelv tanításához

Bölcsészet- és Művészetpedagógiai Tananyagok 5.

Dési Edit – Laczházi Aranka – Rónai Gábor

Tanítsunk okosan!

Nyelvészeti háttér, gyakorlatok és módszertani ajánlások
az orosz nyelv tanításához

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Budapest, 2015

Bölcsészet- és Művészetpedagógiai Tananyagok 5.

Sorozatszerkesztők:
Antalné Szabó Ágnes
Major Éva

Szerkesztők:
Dési Edit, Laczházi Aranka

Lektorok:
Nagy Angéla, Palágyi Angela, Sahverdova Nava-Vanda, Schiller Erzsébet

Technikai munkatárs:
Tóth Etelka

Borítótervező:
Dobos Gábor

A kiadvány a TÁMOP 4.1.2.B.2-13/1-2013-0007 számú, „Országos koordinációval a pedagógusképzés megújításáért” című pályázat támogatásával készült.

ISSN 2416-1950 (online)
ISSN 2416-1780 (nyomtatott)
ISBN 978-963-284-645-3

© ELTE, 2015
Minden jog fenntartva: Eötvös Loránd Tudományegyetem

Online kiadás

Tartalom

ELŐSZÓ	7
ELMÉLETI ALAPOK AZ OROSZ NYELV TANÍTÁSÁHOZ.....	9
Laczházi Aranka: Az orosz mint második idegen nyelv tanítása	11
Laczházi Aranka: Az olvasás, írás és kiejtés tanítása az orosz nyelv oktatásának kezdeti szakaszában.....	23
Dési Edit: Orosz fonetikai útmutató.....	36
Dési Edit: Az orosz kiejtés – gyakorlatok.....	55
Dési Edit: Szóképzési tudnivalók, amelyek tudni valók	68
Dési Edit: Az orosz szóalkotás módjai – gyakorlatok.....	86
Dési Edit: Az igeszemlélet szemléje	92
Dési Edit: Az orosz igeszemlélet - gyakorlatok	114
Rónai Gábor: Az orosz mozgást jelentő igék – leírás és módszertani megjegyzések.....	131
Rónai Gábor: A mozgást jelentő igék – gyakorlatok.....	144
Laczházi Aranka: A szöveg mint egység.....	180
AZ OROSZ NYELV TANÍTÁSÁNAK GYAKORLATA.....	217
1. Tematikus tervek (középiskola).....	219
Laczházi Aranka: 1.1. Tematikus terv az alapvető kommunikációs helyzetekben használatos kifejezések, nyelvi panelek elsajátításához.....	219
Laczházi Aranka: 1.2. Tematikus terv az orosz kiejtés és írás összefüggéseinek elsajátításához	223
2. Óratervek (középiskola)	229
Laczházi Aranka: 2.1. Az első oroszóra (az 1.1. tematikus terv alapján).....	229

Laczházi Aranka: 2.2. Az orosz betűk és beszédhangok tanulása (az 1.1. tematikus terv alapján).....	233
Laczházi Aranka: 2.3. А я, ё, ю betűk (az 1.2. tematikus terv alapján).....	237
Laczházi Aranka: 2.4. A magánhangzók ejtése hangsúlytalan szótagokban (az 1.2. tematikus terv alapján).....	241
Laczházi Aranka: 2.5. Napirend – <i>Неудачный день</i> (szövegfeldolgozás, A2 szint).....	245
3. Tematikus tervek (felsőoktatás).....	252
Dési Edit: 3.1. Tematikus terv az orosz fonetikai minimum tanulmányozásához.....	252
Dési Edit: 3.2. Tematikus terv az orosz szóképzés tanulmányozásához	254
Dési Edit: 3.3. Tematikus terv az orosz igeszemlélet tanulmányozásához.....	256
Rónai Gábor: 3.4. Tematikus terv a mozgást jelentő igék tanulmányozásához.....	258

Előszó

A *TANÍTSUNK OKOSAN: nyelvészeti háttér, gyakorlati feladatok és módszertani ajánlások az orosz nyelv tanításához* a tanárképzés különböző nyelvi, nyelvészeti, szakmódszertani kurzusaihoz kapcsolódó komplex tananyag. Az összeállítás tervezésekor arra törekedtünk, hogy azokat a kérdéseket dolgozzuk fel, amelyek tapasztalatunk szerint az orosztanár-képzés legproblematicusabb területei, illetve amelyeknek a módszertani szakirodalom korábban kevesebb figyelmet szentelt.

Ezen túlmenően fontosnak tartottuk azt is, hogy az egyes témákról a legfrissebb nyelvészeti szakirodalom alapján adjunk átfogó, magyar nyelvű, a nyelvtanár gyakorlati szempontjait előtérbe helyező leírást.

A komplex tananyag tartalmaz elméleti részeket, ezeket szemléltető, részleteiben kidolgozó gyakorlati fejezeteket, valamint a felsőoktatási tananyagokon kívül olyan közoktatási mintaóraterveket is, amelyek egyes tárgyalt témákhoz kapcsolódnak. A témákon belül az elmélet és a gyakorlat egyfelől szorosan összekapcsolódik, másfelől arányuk a téma sajátosságaitól függően változó. A tananyagban való könnyebb tájékozódás érdekében az egyes fejezetek, az elméleti és gyakorlati részek közötti kapcsolódási pontokra a megfelelő helyeken mindig utalunk.

Kötetünket tanár szakos hallgatóknak, gyakorló orosztanároknak egyaránt ajánljuk.

A szerzők.

**Elméleti alapok
az orosz nyelv tanításához**

Az orosz mint második idegen nyelv tanítása

Bevezetés

Ennek a kérdésnek a külön fejezetben történő tárgyalását az indokolja, hogy az utóbbi néhány évtizedben alapvetően megváltozott az orosz nyelv helyzete a hazai közoktatásban. A korábbi módszertani szakirodalom számos esetben és területen ma is érvényes megállapításokat és ajánlásokat tartalmaz, ugyanakkor alapvetően abból a helyzetből indul ki, és arra a helyzetre vonatkozik, amikor a tanulók tipikusan első idegen nyelvként találtak az oroszra, rendszerint az általános iskola alsó tagozatán. Ennek megfelelően az ezt a szakmódszertant megalapozó nyelvészeti kutatások főként orosz–magyar kontrasztív nyelvészeti elemzések. Az orosz–magyar összevetés jellemzi az utóbbi évtizedekben megjelent, már a megváltozott oktatási környezethez (pl. tematikájában, módszereiben, a nyelvi szintek besorolásában) alkalmazkodó hazai kiadású orosz tankönyveket is.

Az oroszországi, illetve orosz nyelvű szakirodalom és az orosz kiadású tananyagok is, amennyiben túllépnek az általános módszertan határain, és nem általában, egy pontosabban nem definiált tanulói csoport – *русский язык для всех* – számára fogalmaznak meg ajánlásokat, melyek nyelvészeti háttérét kizárólag az orosz nyelv leírása adja, akkor is csak a potenciális tanulók anyanyelvét veszik figyelembe (különböző nyelvpárokat vizsgálva), de nem foglalkoznak azzal, hogy a tanuló az orosz előtt már más idegen nyelve(ke)t is megismerhetett.

Márpedig az a változás, hogy az orosz a hazai közoktatásban alapvetően más pozícióba került: első idegen nyelv helyett második vagy akár harmadik nyelvként tanulják a tanulók, ráadásul jóval későbbi életkorban, számos olyan kérdést felvet, amelyekkel a szaktárgyi módszertannak érdemes foglalkoznia.

Ezzel kapcsolatban termékenynek tartom az utóbbi évtizedekben az idegen nyelvek oktatására vonatkozó külföldi és hazai szakirodalomban központi helyen tárgyalt többnyelvűség-kutatások eredményeinek megismerését és figyelembe vételét.

Ezek a kutatások különösen az Európai Unió egységesülő idegennyelv-oktatási stratégiájának kapcsán váltak aktuálissá, illetve nyernek teret. A nyelvpedagógia szempontjából az Európában oktatott idegen nyelvek, e nyelvek különböző kombinációban való oktatását érintő új perspektívák érdemelnek figyelmet.

Az általam áttekintett szakirodalom leginkább azzal foglalkozik, hogy amikor a közoktatásban a tanulók alapvetően az angolt tanulják első idegen nyelvként, akkor hogyan lehet az angol után következő második, vagy további idegen nyelvek oktatását hatékonyabbá tenni. Pontosan ez az a helyzet, amivel az oroszra tanítva is szembesülünk.

Noha az általam megismert legtöbb elemző munka és ajánlás olyan nyelvpárookra vonatkozik, mint az angol–német, angol–francia, angol–spanyol, könnyen belátható, hogy az orosz nyelv hazai oktatása sok szempontból párhuzamba állítható ezekkel a külföldi példákkal, és emiatt vélhetően termékeny lehet az összehasonlítás, a tanulságok továbbgondolása és beépítése az orosz szakmódszertanba.

Ugyanakkor a hazai közoktatásra gondolva a probléma nemcsak, és nem elsősorban az, amit német szerzők így fogalmazznak meg:

„Mivel az angol lingua franca-ként látszólag minden kommunikációs igényt kielégít, gyakran megszűnik a motiváció, hogy a tanuló az angol mint első idegen nyelv után további idegen nyelveket is megtanuljon. Viszont aki első idegen nyelvként németet, franciát, spanyolt vagy más nyelvet tanul, annak rendszerint még elegendő az érdeklődése és a motivációja, hogy angolt tanuljon” (Hufeisen–Neuner 2003: 9).

Ennél jóval fontosabb körülménynek gondolom a második nyelv iskolai elsajátítására rendelkezésre álló idő viszonylagos rövidegét, az alacsony óraszámokat. Továbbá tudatában kell lenni annak is, hogy sok (középiskolás) tanuló életkoránál, intellektuális igényeinél és az első idegen nyelvben, tipikusan az angolban szerzett jártasságánál fogva hamar türelmetlenné válik az orosz tanulással kapcsolatban: nehezen tűri, hogy ezen a nyelven nem képes olyan színvonalasan, tartalmasan megnyilatkozni, mint angolul. Ezek a körülmények is arra ösztönöznek, hogy ahol lehet, igyekezzünk hatékonyabbá tenni az orosz tanítását.

Amikor az orosz második idegen nyelvként történő tanításáról gondolkodunk, kétféle megközelítést kell egyidejűleg alkalmaznunk. Egyrészt támaszkodnunk kell a kontrasztív nyelvleírás, a kontrasztív pedagógiai nyelvtan és hibaelemzés kínálta lehetőségekre, azonban a kontrasztív elemzéseket feltétlenül ki kell terjesztenünk az anyanyelven kívül az elsőként tanult idegen nyelvre is. Másrészt ahhoz, hogy belássuk, miért van erre szükség, illetve megértsük a több nyelv egyidejű ismeretét, tanulását meghatározó bonyolult folyamatokat, a többnyelvűség-kutatás szolgálhat a módszertanban is felhasználható – nem kifejezetten nyelvi, inkább pszichológiai, szociológiai – ismeretekkel.

1. A többnyelvűség

A többnyelvűségnek számos definíciója létezik. A legszélsőségesebb értelmezés szerint két- (vagy több)nyelvű az, aki két (vagy több) nyelvet tökéletesen ismer és használ, míg az „életszerűbb”, és manapság széles körben elfogadott meghatározás úgy szól, hogy olyan emberekről van szó, akik a mindennapi életben két vagy több nyelvet használnak valamilyen szinten. További fontos aspektus a nyelv elsajátításának módja: különbséget kell tennünk az alapvetően kisgyermekkorban, és/vagy esetleg idegen nyelvi környezetben zajló spontán nyelvelsajátítás, illetve a tudatos (és evvel együtt többnyire már nem kisgyermekkor) nyelvtanulás folyamata között.

Könnyen belátható, hogy az említett paraméterek (nyelvtudás szintje, a tanulás módja, nyelvpárok) mentén a többnyelvűségnek számtalan variációja írható le. Ennek az írásnak a keretei között most csupán egy, az orosz tanítása szempontjából releváns szűkebb kérdéskört tárgyalok: több idegen nyelv tanulását, használatát a formális oktatás, az iskola keretei között, ami a többnyelvűség-kutatóknak ugyan csak egy kicsiny szegmensét képviseli, ám amelynek szakirodalmában figyelemre méltó megállapításokat találhatunk. A többnyelvűség fogalmát tehát ebben az igencsak leszűkített értelemben fogom használni.

Jól ismertek az anyanyelv-elsajátítás és az idegennyelv-tanulás közötti alapvető különbségek (leírásukat lásd például Budai 2010: 31–41). Ezt a tudást célszerű bővítenünk azokkal a megállapításokkal, amiket a többnyelvűségre vonatkozó kutatások eredményeztek.

Kiindulópontként szolgálhat az egymást követő nyelvek elsajátítását leíró úgynevezett faktor-modell, amely a nyelvtanulásnak négy szintjét írja le: 1. az anyanyelv elsajátítása; 2. az első idegen nyelv tanulása; 3. a második idegen nyelv tanulása; 4. további nyelvek tanulása. E szerint az általánosan

elfogadott modell szerint a négy szinten belül minden újabb nyelvvel megjelennek olyan, a tanulást befolyásoló tényezők (faktorok), amelyek a korábbi szinteken még nem alakultak ki. Ami nagyon fontos: a legnagyobb minőségi ugrás az első és a második idegen nyelv között mutatkozik. Az első idegen nyelvvel való találkozáskor ugyanis a tanuló egyfelől már rendelkezik bizonyos individuális jellemzőkkel: élettapasztalattal, valamilyen szintű tudatossággal a saját tanulását illetően, tanulási stratégiákkal, olyan érzelmi tényezőkkel, mint a motiváltság vagy a szorongás a tanulással, a teljesítménnyel, a szóbeli megnyilvánulással kapcsolatban. Másfelől éppen az első idegen nyelv tanulása során alakítja ki azokat a nyelvtanulással kapcsolatos stratégiáit, technikáit, amelyeket azután a következő nyelvek tanulásakor már ismertként tud alkalmazni. Ugyancsak ekkor, tehát az első idegen nyelvvel kapcsolatban tapasztalja meg azt az állapotot, hogy nem mindent ért, és nem mindent tud kifejezni, hogy a nyelvek olykor keveredhetnek egymással – és végső soron megtapasztalja az ezekből a körülményekből adódó állandó bizonytalanság érzését, amit meg kell tanulnia elviselni. Mindezek a készségek, ismeretek, attitűdök, ha már rendelkezésre állnak, nagyban megkönnyítik a további nyelvek tanulását (Hufeisen–Neuner 2003: 9).

2. Töbnyelvűség és szakmódszertan: a tanulóközpontú didaktika

Abban az esetben, ha az egymás után tanult nyelvek hasonlítanak egymásra, akkor a módszertan magán a nyelven belül is ki tudja használni a töbnyelvűségből adódó előnyöket, míg ha kevésbé állnak közel egymáshoz, akkor inkább a tanuló tanulási stratégiáira és bizonyos kognitív tényezőkre lehet építeni. Ez még akkor is igaz, ha a második idegen nyelv tanára nem ismeri tökéletesen az első idegen nyelvet.

A hagyományos idegennyelv-oktatási elvekkel szemben, amelyek alapvetően az elsajátítandó tananyagra, a tanítási folyamat szervezésére és a tanítási módszerek fejlesztésére, egységesítésére, illetve a tanulási folyamat kontrollálására koncentráltak, a töbnyelvűség-kutatás és az erre épülő módszertan középpontjában a tanuló: annak személyisége és személyes céljai, érdeklődése állnak.

Az úgynevezett tanulóközpontú didaktikai kutatások a következő aspektusokat vizsgálják:

2.1. A tanuló nyelvi igényei, szükségletei, céljai

Ennek a szempontnak a figyelembe vétele azt jelenti, hogy az egyes nyelvek tanulása kapcsán más-más célokat jelölhetünk ki. Nem kell, és nem is lehet minden újabb nyelv esetében az anyanyelvi szintű nyelvtudás elérésére törekedni. A hazai közoktatás tanterveiben ez formálisan is megjelenik az egyes oktatási ciklusokban elvárt tudásszint (pl. B2, A2 stb.) megnevezésében. Kevésbé formálisan megközelítve pedig könnyen belátható, hogy lehetnek olyan nyelvtanulók, élethelyzetek, amikor egy bizonyos nyelven valamely nyelvi tevékenységekre (olvasás- és íráskészség, szóbeli tevékenységek) inkább, másokra kevésbé van szükség. (Hozzá kell tennünk, hogy ezek a differenciált nyelvi igények inkább már az iskolán kívül, a felnőtt életben alakulnak ki.)

Ehhez a szemponthoz kapcsolódik, hogy miközben az egyes nyelvekben különböző tudást nevezhetünk meg célként, a folyamat kezdőpontja sem lesz soha ugyanaz, hiszen több nyelv tanulása esetén nem kell mindig mindent a nulláról kezdeni.

2.2. A tanuló nyelvtudása és nyelv(ek)re vonatkozó tapasztalata

Tulajdonképpen minden ember töbnyelvű, hiszen az anyanyelvén belül is több regisztert ismer és esetleg használ is. Bármilyen nyelvre gondolunk is, egy átlagos nyelvhasználó esetében is

feltételezhetjük például az irodalmi nyelv, a beszélt köznyelv, valamiféle familiáris nyelvhasználat, továbbá valamely szaknyelv ismeretét, esetleg az anyanyelv korábbi állapotára vonatkozó ismereteket is. Ezt a szakirodalom „belső többnyelvűségnek” nevezi (Hufeisen–Neuner 2003: 14). Az úgynevezett „külső többnyelvűség”, ami értelemszerűen az idegen nyelvek ismeretére vonatkozik, a nyelvpedagógia szempontjából jelentheti azt, hogy a tanuló már több nyelv ismeretével kezdi meg egy újabb idegen nyelv tanulását (amelyeket nem feltétlenül szervezett oktatás keretében, hanem esetleg többnyelvű környezetben spontán módon sajátított el), illetve azt is, amikor az idegen nyelveket tisztán az oktatás keretein belül tanulja. A hazai idegennyelv-oktatás számára (eltérően például a nyugat-európai német, angol oktatástól) alapvetően ez utóbbi helyzet a jellemző.

2.3. A tanuló nyelvtanulási tapasztalata

A behaviorista tanuláselmélet szerint a memóriában az egyes nyelvek nyelvi eszköztárai egymástól szigorúan elhatárolódva raktározódnak, és tulajdonképpen kívánatos is ez a fajta „rendezett egymásmellettség” (*no compounding of linguistic systems but their coordination* – Lado 1964; Brooks 1963, idézi Hufeisen–Neuner 2003: 16). E szerint a szemlélet szerint ugyanis a nyelvi kódok keverése, keveredése a nyelvtanuláson kizárólag potenciális hibaforrás lehet. Ezen elv – vagyis, hogy a különböző nyelvek keveredése nem kívánatos – alapján terjedt el többek között az egy-nyelvű óravezetés gyakorlata, az anyanyelv kizárása az idegen nyelvi óráról.

Ugyanakkor tanuláspszichológiai vizsgálatok nem feltétlenül támasztják alá ezt a gyakorlatot, különösen a nem elsőként tanult idegen nyelv esetében. Nincs okunk rá, hogy az idegen nyelvek tanulása kapcsán ne vegyük figyelembe az emlékezet- és tanuláspszichológiai kutatásoknak azokat a ma már axiomatikus megállapításait, amelyek szerint emlékezetünkben az az információ rögzül tartósan, amely már meglévő tudáshoz kapcsolható, abba integrálható. Minél jobban sikerül beágyazni egy-egy új információt, várhatóan annál sikeresebb lesz annak tárolása.

A többnyelvű didaktika kiindulópontja az, hogy az ember feltehetően *egyetlen* általános nyelvi képességgel rendelkezik, és nem különálló, izolált „fiókokban” tárolja az egyes nyelvekre vonatkozó tudását. Vagyis az emlékezetében *egyetlen* hálózat van a nyelv(ek) számára, amely folyamatosan egyre differenciáltabb lesz. Ezen az elképzelésen alapulnak a többnyelvű didaktika elvei, melyek a következők:

2.4. Didaktikai alapelvek

- Az anyanyelvet nem kell, és nem is célszerű kiiktatni az idegennyelv-oktatásból, mivel az sok esetben kiindulópontul szolgálhat újonnan megismert nyelvi jelenségek értelmezéséhez.
- Már a tanuló első nyelvével, vagyis az anyanyelvvvel foglalkozva szükséges beszélni általában a nyelvekről, érzékennyé, nyitottá és tudatosná kell tenni a tanulót a nyelvek és más kultúrák vonatkozásában.
- A második és további idegen nyelveket tanítva számíthatunk arra, hogy a tanulóban már kialakult bizonyos lingvo-kulturális érzékenység és tájékozottság.
- Az első idegen nyelvre lehet és kell is építeni a további nyelvek tanításakor.
- A tanítás során nem feltétlenül csak a nyelvek közötti különbségek kiemelése fontos (vö. kontrasztív nyelvtanítás), hanem az analógiák, a pozitív transzfer lehetőségeinek felmutatása is. Ennek konkrét eszköze úgynevezett „hidak” kiépítése, vagyis a hasonlóságok tudatosítása. A nyelvtani struktúrák területén a transzfer lehetőségeit a tanult nyelvek tipológiai hasonlósága

határozza meg, a szókincsben pedig a nemzetközi szavak, illetve az adott nyelvpárra esetleg jellemző kölcsönzések.

- Mivel a tanuló rendszerint más életkorban: néhány évvel később kezdi meg a második idegen nyelv tanulását, ezért nem lehet ugyanazokat a tartalmakat kínálni neki, mint az első nyelv esetében: szükséges, hogy az életkorának, érdeklődésének megfelelő tananyaggal találkozzon.
- A második (és a további) idegen nyelv tanulásakor nagyobb önállóságot adhatunk a tanulóknak, hiszen egyfelől érettebb, tudatosabb már, másfelől rendelkezik a nyelvtanuláshoz szükséges bevált technikákkal. Ráadásul az egyes tanulók előzetes tapasztalata és a nyelvi információk egyéni megszerezésének módja nagyon eltérő lehet, ami szintén a tanulói önállóság növelését indokolja.
- A didaktika feladata az is, hogy ösztönözze a tanulókat: tudatosan hasonlítsa össze a nyelveket, és ezáltal elkerülje az interferenciát és elősegítse a transzferet.
- Általában azt mondhatjuk, hogy noha az iskolai keretek között a második idegen nyelv tanítására rendelkezésünkre álló időkeret jóval szűkebb, mint az első idegen nyelv esetében, ám ezt ellensúlyozhatjuk azzal, hogy az említett tényezőkre támaszkodva intenzívebbé, az időfelhasználást tekintve gazdaságosabbá tesszük a tanítás folyamatát.

3. Interferencia a többnyelvűség körülményei között

A nyelvi rendszer keretein belül maradván a többnyelvűség azt jelenti, hogy a negatív interferencia (hiba) és a pozitív interferencia (transzfer) jelensége nem csak az anyanyelv irányából éri a második nyelvet, hanem az elsőként tanult idegen nyelv irányából is. Ráadásul, ahogy azt kutatások és megfigyelések sora bizonyítja, nyelvpártól függetlenül

„a harmadik nyelv használata során a nyelvtanuló gyakran öntudatlanul hoz létre olyan nyelvközi (interlanguage) formákat, amelyek részben vagy teljesen a második nyelv (vagyis az elsőként tanult idegen nyelv – LA) elemeiből állnak” (Murphy 2014: 1).

Az interferencia általában a nyelv minden szintjét (fonetika, morfológia, szintaxis, helyesírás) érinti, ám az egyes szintek érintettsége nyelvpároktól függően eltérő lehet.

A pozitív transzferrel kapcsolatban a szakirodalomban találkozhatunk azzal a megállapítással, hogy ebben az esetben a tanulók az anyanyelv és az első idegen nyelv hasonló jelenségeit átviszik a második vagy további idegen nyelvekre, ami megkönnyíti számukra annak elsajátítását. Ehhez a megállapításhoz annyi pontosítás kívánkozik, hogy az efféle transzfer lehetősége nagyban függ a két nyelv rokonsági, illetve hasonlósági fokától. A továbbiakban bemutatandó orosz példák azt mutatják, hogy az angol és az orosz esetében a hasonlóság inkább a nagyon alapvető grammatikai kategóriák (például a prepozíciók használata, az ige szemlélet) megértését könnyítik, míg a kisebb egységek, konkrét struktúrák esetében ritkán lehet ezekre támaszkodni.

Az interferencia és a pozitív transzfer gyakoriságát három tényező határozza meg:

- az anyanyelvi tudás szintje és tudatosságának mértéke: minél magasabb szintű ez a tudás, annál inkább lehetővé teszi az új nyelv jelenségeinek tudatos összevetését akár az anyanyelvvél, akár az első idegen nyelvvel;
- az első idegen nyelv tudásának szintje: minél stabilabb, elmélyültebb ez a tudás, annál inkább támaszkodik a tanuló az itt elsajátított mintákra;
- a két nyelv elsajátítása közötti idő: ha ez az idő rövid, inkább számíthatunk a két nyelv elemeinek véletlenszerű, spontán keveredésére, ellenkező esetben inkább rendszerszerű interferenciára.

Érdemes megjegyezni, hogy egyes kutatók szerint nem csak az első idegen nyelvnek lehet pozitív hatása a további nyelvek elsajátítására, hanem olykor ellenkező irányú folyamatokat is megfigyelhetünk. Az első idegen nyelv hiányos, gyenge tudása esetén előfordul, hogy a második idegen nyelvben szerzett tudás, illetve tapasztalat segít megszüntetni az első nyelvben meglévő hiányosságokat. Magán a nyelven túllépve pedig, ha a tanuló a második idegen nyelv tanulásában bármilyen okból sikeresebb, mint az elsőben, az pozitívan hathat nyelvi viselkedésére, nyelvtanulási attitűdjére és stratégiáira általában, ami szintén „erősíti” az első idegen nyelvét is.

3.1. Az orosz mint második idegen nyelv

Az orosz nyelvnek a közoktatásban elfoglalt helyére jelenleg az a jellemző, hogy a NAT előírásainak megfelelően az orosz második idegen nyelvként a középiskolában, többnyire a kilencedik évfolyamon jelenik meg (bár erre lehetőség van a hetedik osztályban is), míg az első idegen nyelv tanítása (ami az esetek túlnyomó többségében az angol, ritkábban a német) az általános iskola negyedik osztályában kezdődik. Az előző gondolatmenetet erre a konkrét helyzetre alkalmazva a következőket mondhatjuk:

- Az orosz tanulásakor a tanulóknál magas szintű anyanyelvi és általában nyelvi tudatosságot feltételezhetünk.
- Az első idegen nyelvben ekkorra már viszonylag magas szintet érhetnek el, emiatt ennek struktúrái olyan erősen rögzülhettek, hogy képesek befolyásolni a második nyelv struktúráinak kiépülését.
- A két idegen nyelv tanulása között eltelt idő jelentős. Emiatt kevésbé számíthatunk a nyelvek rendszertelen, spontán keveredésére, mint inkább bizonyos modellek tudatos átvitelére a tanuló részéről.

3.2. Példák az első idegen nyelv hatására az oroszul tanulók nyelvhasználatában

Az alábbiakban olyan gyakran előforduló, makacsul ismétlődő és még a magasabb szintű nyelvtudással rendelkező tanulóknál is visszatérő interferencia-jelenségeket (hibákat) mutatunk be, amelyek nagy valószínűséggel sokkal inkább az első idegen nyelv hatásának tudhatók be, mint az anyanyelvi modellek követésének. Különösen tanulságosak azok a példák, ahol nagyon jól látható, hogy az anyanyelvre való támaszkodás éppen hogy a helyes orosz nyelvi forma választását eredményezné. Az, hogy a tanulóknak mégis rendszeresen gondot okoz éppen ezeknek a szerkezeteknek az elsajátítása, közvetve azt igazolja, hogy az anyanyelvvél való interferenciánál nagyobb erejű az elsőként tanult (és addigra már jól megtanult) idegen nyelv által kínált minta. Az alábbi példák a nyelv minden szintjét reprezentálják, azonban az egyes szintek érintettsége eltérő.

Fonetika, kiejtés

A kiejtés területén viszonylag kevés hibát generál az első idegen nyelv. Néhány olyan latin eredetű nemzetközi terminus helyes kiejtése okoz visszatérő problémát, amelyek az oroszban is, angolban is már a kezdő szinten megjelennek, és a tanulók nagy gyakorisággal használják őket. Két jellemző példa: a *студент* szó ejtése *[ст'удэнт] és a *университет* ejtése *[jунивэрситэт] formában.

A főnemek neme, végződése

Egy sor nemzetközi szó vagy jövevényszó végződése és nyelvtani neme az oroszban eltér az angoltól, némettől. Emiatt a tanulók gyakran hibáznak például az alábbi szavak használatában úgy, hogy az első nyelv mintájára illesztik az orosz szóhoz vagy hagyják el a nőnem –a végződését:

грамматика vö. német *die Grammatik* (nőnem)

группа vö. angol *group* (a német *die Gruppe*, nőnem mellett)

грипп vö. német *die Grippe* (nőnem)

программа vö. angol *program*, német *das Programm* (semlegesnem)

проблема vö. angol *problem*, német *das Problem* (semlegesnem)

Számbeli egyeztetés gyűjtőfőnevekkel

Az angolban bizonyos, alakjukat tekintve egyes számú gyűjtőfőnevek mellett az állítmány többes számban áll vagy állhat. E főnevek közül a *family* érdemel említést amiatt, hogy a tanulók az említett szabályt gyakran átviszik az orosz *семья* szóra:

(1) *Наша семья живут в Будапеште. vö. Our family live in Budapest.

Az általános alany jelölése

Az általános alany kifejezésére az angolul tudó diákok gyakran választják az egyes szám második személyt, például:

(2) Если ты не хочешь тратить большие деньги на книги, тебе надо записаться в библиотеку.

ebben az értelemben: 'Aki nem akar sok pénzt költeni könyvekre, annak be kell iratkoznia egy könyvtárba./Ha az ember nem akar sok pénzt költeni könyvekre, be kell iratkoznia egy könyvtárba.'

Az oroszban valóban létezik az egyes szám második személynek ilyen általánosító funkciója. Ez a használat egyfelől inkább a szólásokra, közmondásokra jellemző, vö.:

(3) Тише едешь, дальше будешь. 'Lassan járj, tovább érsz.'

(4) Век живи, век учись. 'A jó pap holtig tanul.'

Másfelől a mai beszélt köznyelvben is gyakoriak az efféle mondatok:

(5) Что же поделаешь? '(De hát) mit lehet tenni?'

(6) Тут ничего не поделаешь. 'Itt nincs mit tenni.'

(7) Что ни говори, а работа выполнена хорошо. 'Bármint is mondasz/mondanak/Mondjanak bármit, a munka rendesen el van végezve.'

(8) Глянешь с горы - какой вид! 'Ha lenézel/lenéz az ember a hegyről, micsoda látvány tárul elé!' (Valgina et al. 2002).

Ugyanakkor az egyes szám második személlyel kifejezett általános alanyt tartalmazó mondatok általában egy főtagúak, vagyis csak az igei állítmány személyragja utal az alany személyére, ám éppen az alanyt jelölő névmás hiányzik belőlük. Ez éppen azzal függ össze, hogy nem egy konkrét személy cselekvéséről van szó (Valgina et al. 2002).

Valószínűleg nem tévedünk, ha azt feltételezzük, hogy az általános alanyt jelölő *ты* névmás használatát elősegítheti az angol *you* hasonló funkciója, vö. pl.: *you can never know...* 'sose tudhatod/az ember sose tudhatja...'. (Miközben amikor konkrét, határozott többes számú alanyokról van szó, akkor a tanulók a szabályos *вы* névmást használják).

A fenti példamondatban, abban az esetben, ha a kijelentés nem konkrétan a beszélgető partnernek szóló közlés, tanács (vagyis a személyes névmás nem az alapfunkciójában, az egyes szám második személy jelölésére szerepel benne), akkor az általános alanyt vagy a névmás nélkül vagy más módon helyes kifejezni. Például:

(9) Не хочешь тратить такие большие деньги – запишись в библиотеку.

(10) **Кто** не хочет тратить большие деньги на книги, тот должен/тому надо записаться в библиотеку.

(11) Если **мы** не хотим тратить большие деньги на книги, нам надо/мы можем записаться в библиотеку.

A névelő hiánya

Az orosz tankönyvek, legyenek akár hazai vagy orosz kiadásúak, nem foglalkoznak külön, explicit módon a névelőhasználattal, vagyis annak hiányával. Tökéletesen érthető ez, ha az orosz nyelvből indulunk ki, ahol a főnevek előtt se határozott, se határozatlan névelő nem áll, a névelő mint olyan nem létezik. A tanuló azonban a korábban megismert idegen nyelvben (angolban, németben) „megtalálhatta” a magyarhoz hasonló kétféle névelőt, melyeknek alapvető használati szabályai ráadásul párhuzamba állíthatók a magyarral. Ezért az oroszul való ismerkedés kezdeti szakaszában mindenképpen érdemes felhívni a figyelmet a névelő hiányára az oroszban. Szükséges tudatosítani például orosz mondatok magyarra fordításakor, hogy a magyar mondatban sok esetben elengedhetetlen a névelő, és ugyanaz az orosz szerkezet a magyarban sokszor fordítható határozott és határozatlan névelővel is. (A helyes választást rendszerint a kontextus alapján lehet megállapítani.) Például:

(12) В класс вошёл новый ученик. 'Az osztályba bejött az új tanuló/egy új tanuló.'

Ehhez a kérdéshez kapcsolódik a magyar diákok által gyakran elkövetett hibás szóhasználat, amikor az *один, одна, одно* számnevet határozatlan névelőként kapcsolják főnévhez, például efféle mondatokban:

(13) У нас есть одна дача на Балатоне.

Ami nem azt jelenti, amit a tanuló vélhetően közölni szeretne: „Van egy nyaralónk a Balatonnál“, hanem, hogy (csak/pontosan) egy van belőle.

Ez a hiba ugyan nyilván a magyarból fakad, ám „erősíti” a német *ein* számnév, illetve határozatlan névelő mintája is.

Hasonlóképpen:

(14) На картине один большой дом. „A képen egy (számnév?, névelő?) nagy ház van.”

Az ilyen mondatokban kisebb a félreértés lehetősége, mégis az orosz mondat nem tökéletesen ekvivalens a magyarral, mert jóval hangsúlyosabb benne a mennyiség megnevezése. Rá kell tehát mutatni, hogy az orosz számnév kizárólag mennyiség jelölésére alkalmazandó.

Múlt idejű igealakok használata függő beszédben

Nagyon elterjedt interferenciajelenség, amikor a tanulók a mondást jelentő igét tartalmazó főmondatok tárgyát kifejtő mellékmondatokban (függő beszédben) az igét indokolatlanul, de szinte automatikusan múlt időben használják:

(15) Сосед сказал, что сегодня была хорошая погода. – abban a jelentésben, hogy 'ma jó idő van'.

A hiba hátterében az angol függő beszédre vonatkozó szabályok állhatnak, amikor az egyenes beszéd igéjét valamely más igeidőbe, többnyire valamely múlt időbe kell tenni. Az angol igeidők rendszerének ugyan nyoma sincs a mai oroszban, mégis a tanulók reflexszerűen váltanak múltra.

A vonatkozó névmás mellőzése

Angol mintát követve jöhetnek létre az efféle megoldások:

(16) *самый хороший фильм я видел 'a legjobb film, amit láttam', vö. the best film I have (ever) seen.

A vonatkozó névmás elhagyása ilyen szerkezetekben az oroszban éppúgy hibás, mint a magyarban.

A műveltetés kifejezése

Az angolul tudó diákok nagyon gyakran alkotnak ehhez hasonló mondatokat:

(17) *Родители хотят меня учиться в университете. vö. My parents want me to study at the university.

Helyesen:

(18) Родители хотят, чтобы я училась в университете. 'A szüleim azt akarják/szeretnék, hogy egyetemre járjak.'

Jól látható, hogy az orosz *чтобы* kötőszós, mellékmondatos megoldás közelebb áll a magyarhoz, a tanulók mégis nehezen hagyják el az „angolos“ szerkesztésmódot. Ezzel kapcsolatban érdemes megfontolni a következőt: a műveltetés kifejezésére (is) alkalmas *чтобы* kötőszó hagyományosan meglehetősen későn kerül elő a tankönyvekben. Ez természetesen indokolt annyiban, hogy előzőleg egy sor „fontosabb“ dolgot kell megtanítani: hiszen az orosz rendkívül gazdag morfológiájú nyelv, a kezdeti szakaszban a névszó- és az igeragozás elsajátítása alapvető és rendkívül időigényes feladat. Érthető, hogy a tankönyvi gyakorlatok, szövegek ekkor még nem lépnek túl az egyszerű mondatok körén. Ugyanakkor a tanulóknál jellemzően nagy igény van arra, hogy tartalmasabb, bonyolultabb közlendőket fogalmazzanak meg, mint amit nyelvi szintjük ekkor megenged. A *чтобы* + múlt idejű ige szerkezet elsajátítása véleményem szerint nem jelent rendkívüli kihívást (hiszen a múlt idő képzése az oroszban meglehetősen egyszerű), viszont jól használható eszközt ad a tanulóknak az önálló szövegalkotáshoz. Ezért – természetesen a mindenkori tanulócsoporthoz ismeretében – a tanár dönthet úgy, hogy viszonylag korán bevezeti ezt a szerkezetet, megelőzendő a várható hibákat. (Ráadásul ez a szerkezet jól kombinálható a felszólító mód tanításával például efféle transzformációs gyakorlatokban: *Он сказал мне: «Открой окно.» → Он хочет, чтобы я открыл окно.»* ami további gyakorlási, elmélyítési lehetőséget kínál.)

Szórend

Az oroszban a mondat szórendje kötetlen. Csekély számú, alapvetően az összetett mondatok kapcsolóelemeire (*если бы, ли*, vonatkozó névmások) vonatkozó megköötéstől eltekintve leginkább a mondat aktuális tagolása határozza meg, mégpedig oly módon, hogy a téma megelőzi a rémát, a mondatban az új információ, a logikailag hangsúlyos elem a mondat végére kerül.

Az oroszban tehát indokolatlan az a fajta mondatszerkesztés, amikor mellékmondatban a ragozott ige mondat végére kerül. Ez a németben szigorúan szabályozott mellékmondati szórendnek felel meg (kötőszó – alany – többi mondatrész – ragozott ige), amit, mivel a magyartól is idegen jelenség, a német nyelv tanítása során különösen nagy figyelemmel szokás kezelni. Míg azonban a németben ennek a szerkezetnek az alkalmazása pusztán grammatikai konzekvenciákkal bír, az oroszban áthelyezi a logikai hangsúlyokat a mondaton belül, vagyis a közlemény jelentését befolyásolja. (Az orosz szórendről bővebben ld. „A szöveg mint egység” című fejezetet.)

Szókincs: „jelentéskölcsönzések”

Az alábbiakban olyan példákat sorolunk fel, amikor bizonyos angol és orosz szavak látszólag (például valamely alapjelentésüket tekintve) ekvivalensek, és ennek alapján a tanulók előszeretettel rendelnek az orosz szavakhoz további, az angolban meglevő, az oroszra azonban nem jellemző jelentéseket. Mint látni fogjuk, egyszerű, gyakran használt és tipikusan a nyelvtanulás kezdeti szakaszában megismert lexémákról van szó. Ez azt jelenti, hogy az orosz nyelvtudás mélyülésével a téves szóhasználatok gyakorisága csökken ugyan, ám éppen mivel mindkét nyelvben gyakori alapszavakkal van dolgunk, az első nyelv alapján ezek olyan erősen rögzülni látszanak, hogy a hibákat a későbbiekben sem lehet teljesen kiküszöbölni.

Néhány gyakran előforduló eset:

A *гулять* 'sétálni' ige használata az *идти (пешком)* 'gyalog menni' ige helyett.

(19) *Я еду три остановки на автобусе, потом гуляю до школы. 'Három megállót megyek busszal, aztán gyalog megyek az iskoláig.'

Helyesen:

(20) Я еду три остановки на автобусе, потом пешком иду до школы.

A hiba forrása lehet az angol *walk* ige, amelyet a tanuló két jelentésben ismerhet: 1. 'sétálni', 2. 'gyalogosan közlekedni'. Mivel az első jelentés egyezik, „kézenfekvő” a másodiktól is ezt feltételezni.

A *любить* 'szeretni, kedvelni' ige használata a *нравиться (кому)* 'tetszik (valakinek)' jelentésben. Például:

(21) *Как ты любишь эту блузку? 'Hogy tetszik ez a blúz?' (szó szerint: '*Hogy szereted ezt a blúzt?')

Helyesen:

(22) Тебе (datívusz) нравится эта блузка? 'Tetszik neked ez a blúz?'

Gyakori hibáról van szó, ami annál figyelemreméltóbb, mivel itt a helyes orosz szerkezet pontosan megegyezik a magyarral: a mondat alánya az, „ami tetszik (a blúz)”, a logikai alany (*те*) részeshatározó esetben áll. Mégis az angol *how do you like this blouse?* mintája látszik érvényesülni.

A *видеть* 'látni' ige használata 'felkeresni, elmenni valakihez' jelentésben, leginkább az orvosi vizitre vonatkozóan:

**видеть врача* 'elmenni az orvoshoz', vö. angol *to see a doctor*.

A *делать* 'csinálni' ige használata pusztán grammatikai funkciót betöltő, lexikailag „üres“ kötőelemként az angol *to do sport* típusú szó szerkezetek mintájára. A magyarban ilyenkor a megfelelő főnévből képzett igéket találunk: *sportol*, *tornázik*, *zenél*, *matekozik* stb. Az oroszban a *делать зарядку* 'tornázik', *делать покупки* 'bevásárol' kivételével ezekben az esetekben rendszerint a *заниматься* ige használendő: *заниматься спортом* 'sportol', *заниматься музыкой* 'zenél', *заниматься математикой* 'matekozik' stb.

A *студент* 'egyetemi hallgató' használata 'gimnazista, középiskolás' jelentésben, vö. angol *student*.

A *магазин* 'üzlet, bolt' használata '(képes) folyóirat' jelentésben, vö. angol *magazin*, német *das Magazin*.

A *если* 'ha' kötőszó használata függő beszédben, eldöntendő kérdések mellékmondattá alakításakor. Márpedig a *если* az oroszban csak feltételre utal.

(23) *Я не знаю, если сегодня будет урок.

Helyesen:

(24) Я не знаю, будет ли сегодня урок. 'Nem tudom, lesz-e ma óra.'

(25) Если урока не будет, я пойду в библиотеку. 'Ha nem lesz óra, elmegyek a könyvtárba.'

A helyes orosz szerkezet ebben az esetben is közelebb áll a magyarhoz: a *ли* szócska sok esetben a magyar *-e* kérdő partikulához hasonlóan viselkedik. Az angolra jellemző, hogy az eldöntendő kérdéseket ugyanazzal az *if* kötőszóval vezetjük be mint a feltételes mellékmondásokat.

(26) I don't know, **if** there will be a lesson today. 'Nem tudom, lesz-e ma óra.'

(27) **If** there will be no lesson, I shall go to the library. 'Ha nem lesz óra, elmegyek a könyvtárba.'

3.3. A pozitív transzfer lehetősége angol–orosz és német–orosz nyelvpárok esetén

Az oroszban számos olyan jelenség van, amelynek megértését, tanítását előnyösen befolyásolja az említett nyelvek ismerete. Leginkább a magyarra nem jellemző, ám az indoeurópai nyelvekben „szokásos” nyelvtani jelenségekre gondolunk. Például:

- Akár német, akár angol a tanuló első idegen nyelve, tudja, hogy a mondatban a szavak, mondatrészek közötti kapcsolatot kifejezhetik prepozíciók.
- A német alapján könnyebben elsajátítható a tárgyeset, illetve előljárás eset használata helyviszonyok (irány és hely) kifejezésére: *в комнату / в комнате* vö. *in das Zimmer* (akkuzatívusz) / *in dem Zimmer* (datívusz)
- Németül tudó csoportokban nem okoz különösebb nehézséget a nyelvtani nem fogalmának, jelentésének megértése.
- Szintén a németből lehet ismerős az az eljárás, amikor a harmadik személyű személyes névmás nem csak személyek, hanem dolgok (tárgyak) jelölésére is használatos.
- A harmadik személyű személyes névmás nem szerinti megkülönböztetése sem probléma angol- vagy némettudással.
- A hagyományosan az orosz nyelv egyik legbonyolultabb, „megtanulhatatlan” nyelvtani jelenségének, az ige szemléletnek a tanításával kapcsolatban, ha csak a magyar és az orosz nyelv egybevetéséből indulunk ki, akkor nehézségeink két szinten jelennek meg: egyfelől a forma

szintjén, amikor a tanulókkal el kell sajátíttatnunk a folyamatos (imperfektív), illetve a befejezett (perfektív) szemléletű igék képzését és ragozását; másfelől a tartalom szintjén, amikor a grammatikai kategória mögött álló elvont jelentésbeli tartalmat, az aspektus lényegét kell megértetnünk. Ez utóbbiban rendkívül produktív lehet a tanulók által ekkor már rendszerint jól ismert angol igeidő-rendszerrel való egybevetés. (Bővebben erről ld. „Az ige szemlélet szemléje“ című fejezet 2.2. pontját.)

- A ’tud, képes’ jelentésű segédigék. Tankönyveink rendszerint nagy figyelmet fordítanak a *знать, мочь* és *уметь* igék funkcióinak elhatárolására abból kiindulva, hogy a magyarban mindhárom igének a „tud“ ige felel meg. Tapasztalatunk szerint a tanulóknak a vártnál jóval kevesebb nehézséget okoz ezen igék elsajátítása, ami érthető, ha belegondolunk, hogy akár az angol, akár a német nyelvben ha nem is teljesen azonos, de hasonló jelentésbeli különbségeket mutató igerokkal találkozhattak már az orosz megelődően: vö. angol *to know, to can, to be able to*, német *wissen, können* – mindkét nyelvben világosan elkülönül az önálló jelentésű „tud“ ige, illetve a modális segédigék.

3.4 Mire jó ez?

Ahogy általában a hibaelemzésnek, ezen belül a kontrasztív hibaelemzésnek a célja az, hogy a tanár prognosztizálja a tanulók potenciális hibáit és ezáltal felkészüljön azok kezelésére, úgy az itt bemutatott interferenciajelenségek is kiindulópontul szolgálhatnak a tanári munka tervezéséhez.

Megfigyelhetjük, hogy a példák jó részében olyan angol vagy német szerkezetek okozzák a problémát, amelyek eltérnek a magyartól, és emiatt az angol-, illetve némettanulás során bizonyára kiemelt figyelmet kaptak. Kézenfekvő a következtetés, hogy az efféle interferenciának az ellenszere hasonlóképpen nagy figyelem és különösen sok gyakorlás lehet.

A pozitív, illetve negatív transzfer lehetőségeinek itt bemutatott sora természetesen nem teljes, további példákkal bővíthető. Céлом az volt, hogy rámutassak: ha az orosz második idegen nyelvként ismerik meg a tanulók, akkor ez indokolja a tanítás menetének, a tananyag összeállításának, az egyes – főként a nyelvtani – részek sorrendjének és súlyának újragondolását.

Szakirodalom

- Vim (2001): Бим, И. Л.: Концепция обучения второму иностранному языку (немецкому на базе английского). Москва: Титул.
- Brooks, Nelson (1963): *Language and Language Learning*. New York: McGraw-Hill.
- Budai László (2010): *Az anyanyelv változó szerepe az idegennyelv-oktatásban*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Hufeisen, Britta – Neuner, Gerhard (2003): *Mehrsprachigkeitskonzept – Tertiärsprachlernen – Deutsch nach English*. Council of Europe Publishing. <http://www.coe.int>. (2014. 11. 16.)
- Lado, Robert (1964): *Language Teaching*. New York: McGraw-Hill.
- Murphy, Shirin (2014): *Second language transfer during third language acquisition*. Teachers College, Columbia University Working Papers in TESOL & Applied Linguistics. <http://journals.tc-library.org/index.php/tesol/article/viewArticle/23> (2014. 10. 20.)
- Neuner, Gerhard (2009): *Mehrsprachigkeitsdidaktik und Tertiärsprachlernen*. Grundlagen – Dimensionen – Merkmale. Zur Konzeption des Lehrwerks „deutsch.com“. – www.hueber.de/mehrsprachigkeitsdidaktik (2014. 10. 15.)
- Valgina et al. (2002): Валгина, Н.С. – Розенталь, Д.Э. – Фомина, М.И.: *Современный русский язык*. Москва: Логос.

Az olvasás, írás és kiejtés tanítása az orosz nyelv oktatásának kezdeti szakaszában

1. Bevezetés

A cirill betűs olvasás, írás tanításának gazdag módszertani szakirodalma van a hazai oroszoktatásban. A vonatkozó munkák azonban jó néhány évtizeddel ezelőtt jelentek meg, és emiatt napjainkban nehezen hozzáférhetők. Ennél is fontosabb az a körülmény, hogy napjainkban az orosz nyelvvel és ezen belül a cirill betűkkel nem az általános iskola alsó tagozatán (9-10 éves korukban), hanem jóval később, a középiskolában (illetve esetenként a felső tagozaton) találkoznak a tanulók – ez koncepciónk, módszereink újragondolására és eszköztárunk bővítésére kell, hogy ösztönözön bennünket.

A gimnáziumban megkezdett orosztanulás e téren is azt jelenti, hogy építhetünk a tanulók nyelvi tudatosságára, az idegen nyelvek tanulása terén szerzett tapasztalatára, az elvont gondolkodás és az önálló tanulás képességére. Mindezek az adottságok azt eredményezik, hogy noha az orosz látszólag „hátránnyal indul” a többi második nyelvként tanult idiómával szemben, hiszen még az ábécét, a betűvetést is el kell sajátítani, valójában ez a folyamat meglepően gyorsan lezajlik, és a tanulók jóval rövidebb idő alatt tanulnak meg írni, olvasni, mint ahogy azt az általános iskolai oktatásban korábban tapasztalhattuk. Nem elhanyagolható körülmény, hogy tapasztalatunk szerint ebben az életkorban a diákok nagyon erősen motiváltak egy újfajta, a társaik által nem ismert, nem használt, „ egzotikus” írásrendszer, egy afféle titkosírás elsajátítására. Tovább könnyíti a dolgot, hogy bizonyos, a cirill betűk mintájául szolgáló görög grafémákat is ismerhetnek már például a matematika, fizika jelölésrendszeréből.

2. Az első lépések: mikor kezdjük írni?

A legtöbb leendő tanárnak elég határozott emlékei vannak azokról az iskolai nyelvórákról, amelyeken ő maga még diákként vett részt. Amit ritkán sikerül felidézniük, az az, hogy hogyan kezdődött az egész, mi történt a legelső órákon. Az orosz esetében az első órák tervezése azért jelent különleges kihívást, mert a cirill ábécé ismeretének hiányában a tanulók nyilvánvalóan nem tudják írásban rögzíteni az órán elhangzottakat.

A kezdeti szakaszban tehát az alábbi kérdéseket szükséges átgondolnunk:

- Mikor vezessük be az ábécét?
- Milyen sorrendben tanítsuk a betűket?
- Hogyan függ össze az ábécé tanítása a fonetikával?
- Szükséges-e megtanulni az orosz ábécét?

E szempontok mentén a szakirodalom (vö. pl. Akisina–Kagan 2002: 216–218; Lebegyinszkij–Gerbik 2011: 278–281) alapvetően háromféle eljárást javasol az orosztanulás megkezdésére, az első órák, hetek megtervezésére.

1. A betűk írásképeinek és az általuk jelölt hangok kiejtésének tanítása rögtön az első órán megkezdődik annak érdekében, hogy az olvasás-írás birtokában a tanulók minél előbb képessé váljanak a tanórán kívüli önálló tanulásra.
2. Az orosztanulás első szakaszában a tanulók egyáltalán nem írnak. Hallás után, a hallottakat imitálva tanulnak meg szavakat, rövid mondatokat, dialógusokat. Az írás késleltetése mellett azzal szokás érvelni, hogy a szavak grafikai képeinek ismerete sok esetben károsan hat a kiejtésre, illetve ez az úgynevezett szóbeli kezdő szakasz nagyon jól megalapozza a beszédkészség fejlesztését és a hallás utáni értést.
3. A harmadik lehetőség az előbbi eljárások kombinációja: az ábécé tanítása és a szóbeli tanulás a kezdetektől fogva párhuzamosan zajlik úgy, hogy minden órán sor kerül mindkét tevékenységre. A szóbeliség ilyenkor is a hallottak imitálását jelenti azzal a kiegészítéssel, hogy egyes szerzők még azt is megengedhetőnek tartják, hogy megfelelő írástudás hiányában a tanulók kezdetben anyanyelvük írásjeleivel rögzítsék a tanultakat a tanórán kívüli feleleveníthetőség érdekében.

Érdemes tudatában lennünk, hogy az orosz nyelvű, oroszországi kiadású szakirodalom ajánlásai (még akkor is, ha ezt nem mindig deklarálják) leginkább (fiatal) felnőtt tanulócsoporthoz vonatkoznak, például orosz nyelvű egyetemi tanulmányokat megalapozó nyelvi kurzusokra. Emiatt a javasolt módszerek nem ültethetők át egy az egyben a középiskolai gyakorlatba, ugyanakkor elvetnünk sem kell őket teljesen, mivel bizonyos előfeltételek, adottságok (például a korábban említett nyelvtanulási tapasztalat, absztrakt gondolkodás, stb.) mindkét helyzetben megvannak. Így például a fent bemutatott kezdő lépések bármelyike alkalmas középiskolai munkára is.

2.1. A szóbeli kezdő szakasz (*устное опережение*)

A hazai orosznyelv-oktatásban az 1970-es évektől terjedt el az az eljárás, amelynek a lényege tulajdonképpen a szóbeliségre épülő nyelvoktatási módszerek (direkt módszer, audio-lingvális és audio-vizuális módszerek) eszközeinek megfelelő határok között történő beépítése az iskolai tantervekbe. Mint tudjuk, az említett módszerek lényege, hogy a szóbeliségre helyezik a hangsúlyt az írásbeliséggel szemben. A tanulás szavak, rövid mondatok, dialógusok hallás után, imitáció útján történő elsajátítását jelenti, miközben például a nyelvtani struktúrák értelmezésével, azok rendszeres tanulásával nem foglalkoznak.

Hogy meddig tart ez a szakasz, arról különböző álláspontokat találhatunk a szakirodalomban. A szerzők leggyakrabban a tanítás első 4-6 hetét javasolták (vö. Bánó–Kosaras 1977: 167). Ez alatt az idő alatt a tanulók szavakat, leginkább konkrét dolgok neveit, illetve rövid dialógusokat tanultak meg hallás után (ld. pl. az irodalomjegyzékben szereplő 5. osztályos tankönyv „A szóbeli kezdő szakasz szójegyzéke” című fejezetét), képek, egyéb szemléltető anyagok és hanganyag vagy tanári bemutatás alapján.

Alkalmazható-e ez a módszer olyan csoportokban, amelyek a középiskolában, tehát nagyjából 14 évesen, második nyelvként kezdik tanulni az oroszot? Úgy véljük, ennek legfőbb akadályai a tanulók mentális érettsége, tudatossága, ekkorra már kialakult tanulási stratégiáik. Nyilvánvaló, hogy a középiskolás korosztálynál már nem érvényes a módszer mellett megfogalmazott alábbi érv: „A gyermek számára az idegen nyelv megjelenési formái közül feltétlenül a beszéd a legkonkrétabb, a lelegevenebb; közelebb áll hozzá lélektani szempontból, mint az elvontabb gondolkodást igénylő írott szöveg” (Bánó–Kosaras 1977: 168). Tapasztalatunk szerint a tanulók nehezen tolerálják, ha nincs alkalmuk írásban rögzíteni, strukturálni a tanultakat, nem fogadják el, hogy egy nyelv csak szóban létezik. Legalább is ha ez az állapot hetekig fennáll. Nem is tudjuk megakadályozni, hogy „titokban” maguknak latin betűvel lejegyezzék az elhangzottakat. Emiatt indokolt az írástanítás mielőbbi megkezdése.

Ugyanakkor az említett audio-lingvális és audiovizuális módszerek nagyon jól megalapozzák, illetve fejlesztik a tanulók szóbeli készségeit (a beszéd-készséget, a kiejtést, a hallás utáni értést, illetve a hallottak nem tökéletes értésének tolerálását). Nem is kell feltétlenül lemondanunk ezek alkalmazásáról, csupán a kizárólagosságukról.

A kezdő szakaszban tehát nagyon jól kombinálható egyfelől a betűtanítás, írás-olvasás készségének kialakítása, amely itt egyfajta saját, leginkább nyelvészetileg megalapozott logikát követő folyamatként halad előre (lásd alább), másfelől kisebb kommunikációs egységek, mikrodialógusok, panelek szóban történő begyakoroltatása, amelyek megválasztásában, sorrendjében nem nyelvészeti szempontokat veszünk figyelembe, hanem az egyes elemek kommunikatív értékét. A két folyamat: írás-olvasás és beszéd-hallás tehát nyelvileg, nyelvészetileg csak lazán vagy egyáltalán nem kapcsolódik egymáshoz – vagyis nem feltétlenül ugyanazt olvassuk-írjuk, amit mondunk. A betűtanítás menetéről a következőkben részletesen szólunk. A szóbeli tanulásra szánt egységekkel kapcsolatban még egy fontos szempontot kell itt megfogalmaznunk. A korábbi, az általános iskolára kidolgozott szóbeli kezdő szakaszban a tananyag főként képekkel szemléltetett izolált szavakból, tipikusan a tanuló környezetében fellelhető tárgyakat, személyeket jelölő főnevekből és nagyon egyszerű struktúrájú mondatokból állt (pl. *Что это? – Это стол. Стол большой? – Нет, стол маленький.* stb).

Természetesen nem gondoljuk, hogy ezeket az egyszerű szavakat, mondatokat nem kellene megtanítanunk, azonban nem biztos, hogy feltétlenül ezekkel kell kezdenünk az oroszul való ismerkedést. Rendkívül nagy motiváló erővel bír, ha a tanulók már az első néhány órától azzal az érzéssel távozhatnak, hogy már „tudnak oroszul beszélni”. Vagyis érdemes akár már a legelső óráktól fogva szóbeli tananyagként a kommunikáció szempontjából alapvető szavakat, paneleket megtanítani: ilyenek a köszönés, bemutatkozás, ismerkedés, a másik hogyléte felőli érdeklődés kifejezései. Ezeket a tanulók egy-két kérdésből, illetve feleletből álló mikrodialógusokba rendezve meglepő könnyedséggel sajátítják el pusztán hallás és imitáció útján. Fontos, hogy semmiképpen ne írjuk, írassuk le ezeket ebben a kezdeti szakaszban, tehát amíg nem ismerik a cirill betűs írás teljes rendszerét, hiszen, ha belegondolunk, éppen a leghétköznapibb köszönések, kérdések helyesírása számos nehézséget rejt. (Elegendő az olykor még haladóbb nyelvtanulóknak is kihívást jelentő *Здравствуйте* írására gondolnunk.)

Illusztrációként álljon itt egy módszertani ajánlás a korábbi, általános iskolára vonatkozó szakirodalomból:

„A szóbeli szakasz számára kiválasztandó modellek a közlés tartalma szerint a következők lehetnek:

- Tárgy vagy személy megjelölése (egyes és többes számban). *Это стол. Это столы. Это ученик. Это ученики.*
 - Cselekvés kifejezése. *Я играю.*
 - Tárgy helyének kifejezése. *Стол тут.*
 - A cselekvés minőségének kifejezése. *Ученик хорошо пишет.*
 - Tagadás. *Учитель не пишет.*
 - Utasítás. *Иди к доске!*
 - Kérdés. (Kérdőszóval vagy anélkül.) *Что ты делаешь? Ты пишешь?*
 - Tagadó válasz kérdésre. *Это карандаш? – Нет, это не карандаш, это ручка.*“
- (Bánó–Kosaras 1977: 169)

Ezek helyett a modellek helyett a következőket (vagy ezekhez hasonlókat) javasoljuk.

- Köszönés: *Здравствуй(те). Добрый день. До свидания. Привет. Пока.*
- Bemutatkozás: *Меня зовут.... Я венгр/венгерка. Я гимназист/гимназистка.*
- Család, osztálytársak bemutatása: *Это моя семья. Это мой papa (мама, брат, сестра, бабушка, дедушка). Это мой друг. Его зовут...*
- Az osztályterem, iskola tárgyai: *школа, гимназия, класс, стол, стул, телевизор, компьютер, доска, рюкзак, пенал, карандаш, ручка, учебник, тетрадь, ...*
- Töszámnevek: 1-20 (Ezeket az első órától fogva a legkülönbözőbb kontextusokban használhatjuk, pl. *Мне ... лет; Откройте книги на странице...; упражнение номер...*)
- Kérdés: 1. az ИК-3 intonációs (erről bővebben lesz szó a következőkben) típus gyakoroltatása eldöntendő kérdésekben: *Это Петя? Петя здесь? Петя болен? Ты венгр? Это твой учебник?* 2. kérdőszóval bevezetett kérdések (ezek intonációja ИК-2): érdeklődés a beszélgetőpartner hogyléte, személye, családja felől: *Как дела? Кто это? Что это? Где твой учебник?* Mindkét típusú kérdésnél érdemes a magázó formákat is használtatni. Ennek legtermészetesebb módja, ha a tanulók a tanárnak tehetnek fel kérdéseket.
- Tagadás, tagadó válasz kérdésre: *(Нет), это не моя ручка. Его зовут не Петя, а Миша.*
- Utasítás: az óravezetés instrukciói oroszul. *Садитесь. Откройте тетради. Читайте. Пишите. Слушайте. Скажите...*

2.2. Milyen sorrendben tanítsuk a betűket, hangokat?

A cirill betűkkel való ismerkedés többféle sorrendben, különböző logikát, gondolatmenetet követve történhet. Az alábbiakban néhány a szakirodalomban is ajánlott, elterjedt módszert mutatunk be, amelyek között a különbségek alapvetően a következő döntésekből adódnak:

- Figyelembe veszi-e a tanár és/vagy a tankönyv a tanulók anyanyelvét, támaszkodik-e arra, vagy az orosz nyelv rendszeréből indul ki?
 - A betűkből vagy a beszédhangokból indul ki?
 - Kapcsolódik-e a betűtanítás valamilyen módon a szóbeli tevékenységekhez?
4. A betűk tanítása történhet az orosz ábécéből kiindulva, az orosz ábécé szerinti sorrendben. A tanár felolvassa az ábécét, kommentálja az egyes betűket: azok grafikai képét, írásmódját, illetve az adott betűvel jelölt hangokat, ezután a tanulók olvassák előbb a betűket, majd ezekből alkotott szótagokat, szavakat. Az orosz ábécét véleményünk szerint mindenképpen érdemes áttekinteni mint rendszert, és megtanulása sem haszontalan, ha a későbbi szótárhasználatra gondolunk. Ugyanakkor ezt az utat követve nehézséget okoz az, hogy a legtöbb betű több hangot is jelöl, és az egyes betűkre vonatkozó ejtési szabályok az ábécé sorrendjét követve nehezen állnak össze egységes, logikus rendszerré.
5. Szintén a betűkből kiindulva lehetséges az a megoldás, amikor figyelembe vesszük az anyanyelv grafémáit. Ekkor a betűk elsajátításának sorrendjét a fokozatosság elve, a könnyebbtől a nehezebb felé haladás logikája határozza meg:
- elsőként megtanítjuk a latin ábécéből már ismert, és az oroszban hasonló hangokat jelölő betűket: *a, e, k, o.*
 - ezután következnek azok a betűk, amelyek részben egyeznek/hasonlítanak valamely latin betűre: *в, д, ё, и, м, н, п, с, т, у, х.* Fontos, hogy ezeket a betűket soha ne izoláltan, hanem cirill betűs környezetben gyakoroltassuk, különben a tanuló automatikusan a magyar hangértéket kapcsolja hozzájuk.

- végül a latin betűktől teljesen különböző, újonnan megtanulandó betűket tanítjuk: *б, з, л, ф, ж, и, ч, ш, щ, ь, ы, ъ*. Ezeknél a betűknél különösen fontos az egyes betűelemek külön bemutatása, a vonalvezetés begyakorlása, a betű kapcsolásának elsajátítása.
- 6. Választhatjuk azt az utat, hogy nem a betűkből, hanem a beszédhangokból indulunk ki. Ilyenkor is először az anyanyelvben meglévő, majd a kis eltéréssel meglévő, végül a teljesen más hangokat tanulják meg a tanulók, a hanghoz kapcsolva a megfelelő betűket.
- 7. Abban az esetben, ha a tanár szóbeli kezdő szakaszt alkalmazott, és ez után kezdi a betűtanítást, a tanulók a már hallás után megtanult szavakat, szövegeket olvassák. Ebben az esetben tulajdonképpen részben inkább kitalálják, mint valóban kibetűzik, elolvassák a szavakat, szövegeket. Emiatt ennek az eljárásnak jó kiegészítője a szótagoló olvasás, amikor minimális kontextusban, a jelentésre való támaszkodás nélkül kell felismerni az írott szegmenseket.

2.3. Az olvasás, írás és kiejtés integrált tanítása

A hazai középiskolákban napjainkban használt orosz nyelvkönyvek, munkafüzetek mindegyike tartalmaz olvasást, írást tanító kezdő fejezetet. Ezek a tananyagok jó alapot adnak a tanórai munkához, azonban nyilvánvaló, hogy a tanárnak nagy mennyiségű gyakorlására szánt anyaggal, feladattal kell kiegészítenie a tankönyvet, hiszen ebben a kezdeti szakaszban különösen fontos, hogy a tanulók automatizált készség szintjére fejlesszék az olvasás és az írás képességét.

Szükséges tehát, hogy a tanár tisztában legyen a betű- és kiejtéstani nyelvészeti (fonetikai) megfontolásokon alapuló logikájával.

Mint tudjuk, az oroszban az egyes betűk által a konkrét szavakban jelölt hangok minősége nagyban függ a hang szóban elfoglalt helyétől: a környezetében lévő hangoktól, illetve a szóhangsúlyhoz viszonyított helyétől. Emiatt a betűket szavakban célszerű bemutatni és tanítani, méghozzá olyan sorrendben, olyan csoportosításban, ami lehetővé teszi a kiejtésre vonatkozó egyes szabályok külön-külön történő bemutatását, e szabályok logikájának megértését.

Ebből a szempontból kevésbé tartjuk célravezetőnek az egyszerűen az ábécé sorrendjét követő betűtanítást, illetve azt a módszert, amely szerint a tanulók először azokkal a grafémákkal ismerkedjenek meg, amelyek – ha más hangértékkel is – már ismerősek a latin betűs írásból (ilyenek az *a, в, е, к, м, о, р, с, т, у, х* betűk).

A javasolt, az orosz hangtanon alapuló sorrend tehát az alábbiak szerint alakul.

1. Első lépésben taníthatjuk azokat a magánhangzókat, amelyek nem lágy mássalhangzó után állnak, kombinálva bármely palatalizáció szempontjából páros mássalhangzóval (vagyis olyan mássalhangzóval, amelynek van palatalizált/lágy és nem palatalizált/kemény változata. Nem párosak ebből a szempontból a [и], [ж], [ш], [щ], [ч], [й] hangok, ezeket külön kezeljük.)

Az első magánhangzót jelölő betűk tehát az *a, о, э, у*. (Az [ы] hangot, mivel ejtése külön figyelmet igényel, érdemes külön bevezetni.)

A betűk tanításakor először olyan környezetben, szavakban mutassuk be ezeket a betűket, amikor a hangsúlyviszonyok nem befolyásolják az ejtésüket: vagyis egyszótagú orosz szavakban, esetleg többszótagú nemzetközi szavakban.

A felsorolt betűk közül az *э, у* a magyarban is hasonlóképpen ejtett hangot jelöl. Az *a*-val jelölt hang nem azonos a magyar *a* betűvel jelölt hanggal, ugyanis a magyartól eltérően az orosz [a] hang nem ajakkerekítéses. Hasonlóképpen *a* betűvel jelölt, nem ajakkerekítéses hanggal a tanulók bizonyára találkoztak az első idegen nyelvben (akár az angolban, akár a németben), így ennek az ejtémódnak a tudatosítása nem okoz nehézséget.

Az [o] hanggal kapcsolatban érdemes felhívni a tanulók figyelmét annak diftongusszerű ejtésére (az artikuláció kezdetén [u]-szerű színezettel, amit az erőteljes ajakkerekítés eredményez). Való igaz, hogy ha a tanuló ezt az ejtémódot nem reprodukálja, attól még beszéde érthető, kiejtése elfogadható lehet (ellentétben azzal, ha például a [ы] hangot nem jól ejti). A tanulók egy része azonban autentikus orosz beszédet hallva érzékeli a „diftongust”, és például ha tollbamondást végeztetünk, így is írja le a szót: a hangsúlyos o helyett yo betűkkel. Ez elkerülhető azzal, ha a tanuló ismeri az orosz [o] ejtési sajátosságait. (Hasonló a helyzet egyébként a hangsúlyos, illetve hangsúly előtti szótagban álló [e] hanggal is, itt is gyakori a „diftongusos” ue írásmód.)

2. A továbbiakban haladhatunk úgy, hogy a mássalhangzók közül először néhányat, a könnyebbeket, a magyar betűkre jobban hasonlítókat használjuk, majd fokozatosan bővítjük ezt a kört. Lehetőség szerint válasszunk minél több olyan szót, amely az új betűvel kezdődik. Egy lehetséges sorrend lehet a következő:

к, т	как, кот, кто, какао; так, тот, тут
м	мак, мама, там
с	сок, суп, Омск, Томск
л	лак, лук, стол, стул
п	пол, папа, лампа
р	рак, рок, торт, парк
н	нос, нас, Анна, ананас
д	да, дом, дал, код, мода
з	зал, зонт
в	вас, вот, Вова
б	бар, бал, банк, бокс, Баку
г	газ, гол, глобус
ф	факс, фанта, фото, фотка, лифт, фокус

3. A következő lépés lehet a [ы] tanítása. Mivel ilyen magánhangzó a magyarban nincsen, ejtését pusztán imitáció útján szinte lehetetlen elsajátítani. Az artikuláció tudatos kialakítására van szükség, aminek első lépése az, hogy a tanulók figyeljék meg saját artikulációjukat a magyar [i], illetve [u] hangok ejtésekor. Mondjuk ki, és tisztázzuk, mit jelent, hogy az [i] elől képzett, ajakkerekítés nélküli, az [u] pedig hátul képzett ajakkerekítéses hang. Ezekből az artikulációs mozzanatokból „rakható össze” az [ы] artikulációja: ez ugyanis hátul képzett, ajakkerekítés nélküli hang. Tanításához felhasználhatunk bármilyen szemléltető anyagot, amely a nyelv helyzetét mutatja e hang ejtésekor. (Bővebben erről lásd *Az orosz kiejtés – gyakorlatok* című fejezet 2.1. – 2.6. pontját.)

Az új magánhangzóval további szavakat illeszthetünk a gyűjteményünkbe: *ты, вы, мы, бык, дым, выдра, был, сын, сыр* stb.

Bármennyire is törekszünk rá, hogy ebben a szakaszban nagyon egyszerű, egyszótagú szavakat válasszunk, ahol a szóhangsúly helye nem befolyásolja az egyes magánhangzók ejtését, csupán ilyen szavakból nem mindig sikerül kellő számú példát bemutatnunk. Több szótagú szavakból célszerű olyanokat választani, ahol a hangsúlytalan szótagban a magánhangzó csak mennyiségileg redukálódik, de minőségileg nem változik (vagyis redukálódik; ezek az [a], [и] [y] hangok). Ezeknél a szavaknál ki kell tenni a hangsúlyt és egyúttal tisztázni, hogy az oroszban a szóhangsúly bármelyik szótagra kerülhet, és ez azt jelenti, hogy az adott szótagot erőteljesebben és jóval hosszabban ejtjük, mint a nem hangsúlyos szótagot. Másfelől közelítve:

ugyan az oroszban önálló fonémaként nem léteznek rövid illetve hosszú magánhangzók, ám a beszédben a magánhangzók hosszúsága különböző lehet, és alapvetően a szóhangsúlytól (és emellett természetesen a beszédtempótól) függ.

4. Együtt kezelhetjük a *e, ě, ю, я* betűket, hiszen közös jellemzőjük, hogy az írásban kétféle módon működnek:

- szó vagy szótag elején [j] hangot és a megfelelő magánhangzót jelölik. Mutassuk be először ezt a használatot: *я, Ялта, юг, Юра, ёлка, ест*.
- szó belsejében az előttük álló mássalhangzó lágyságát, valamint a megfelelő magánhangzót jelölik. Itt kerül rá sor, hogy az orosz magánhangzók palatalizációját tárgyaljuk. A magyar tanulók számára könnyen érzékelhető és megérthető az orosz [н] [н'] [т] [т'] [д] [д'] közötti különbség. (Annak ellenére, hogy még ezek sem azonos artikulációjú hangok a két nyelvben: a magyar [tj] [dj] hangok palatálisak, míg az orosz [т'], [д'] képzése alveoláris, és a zöngétlen [tj] mellett egy [c] hang is hallatszik, a [dj] mellett [z]). Id. pl. *нет, няня, Ваня, нёс, тётя, Катя, дядя, Надя, дети*.

A mássalhangzók palatalizációja olyan terület, ahol különösen releváns annak végiggondolása, hogy milyen célokat fogalmazunk meg, milyen elvárásokat támasztunk a tanulók kiejtésével kapcsolatban. Tekintettel az iskolai óraszámok szabta korlátokra egyfelől, illetve a tanulók eltérő imitációs képességeire másfelől (ne feledjük el, hogy 14-15 éves diákokról van szó, akiknek artikulációs bázisa nehezebben alakítható, mint például a fiatalabb tanulóké), reális célként nem az anyanyelvi vagy ahhoz közelítő kiejtést kell kijelölnünk, hanem egy olyan kiejtést, amely lehetővé teszi a sikeres kommunikációt, vagyis érthető, a kiejtési anomáliákra visszavezethető félreértésektől mentes orosz beszédet eredményez. Ennek tükrében azoknak a mássalhangzóknak a helyes palatalizált ejtésére kell összpontosítani, amelyeknél a rossz ejtés értelemszavaró lehet. Ilyenek a már említett [н], [н'], [т], [т'], [д], [д'] hangok.

5. Az *u* betűt amiatt kell külön kezelni, hogy a szó elején másként viselkedik (vö. *Ирина, Иркутск, икра* stb.), mint az előző betűcsoport. Ám ezzel a betűvel tovább folytathatjuk a palatalizált mássalhangzót tartalmazó szavak sorát: *Нина, Дима, тигр, Витя, лимон, лифт ...*
6. Ha a tanulók megértették, hogy az *e, ě, ю, я, u* betűk kettős funkciót töltenek be: a mássalhangzó lágyságát + magánhangzót jelölnek, sokszor maguk teszik fel a kérdést: lehet-e szó végi mássalhangzó lágú? Ha igen, ezt hogyan jelöljük? Itt tehát jól beilleszthető gondolatmenetünkbe a lágyságjel megtanítása, például ezekkel a szavakkal: *день, ведь, путь, суть, пить, петь, соль, ель, здесь, дверь* stb.
7. Miután megtanítottuk a palatalizációt, következhet két olyan mozzanat, amely tovább mélyíti ezt a tudást. Az egyik: az [н] és [ы] hangok szembeállítása: *бить–быть, мыть–Митя, дым–Дима* stb. Ezek a példák jól illusztrálják, milyen fontos a [ы] megfelelő ejtése.
8. A másik a palatalizáció szempontjából párt nem alkotó mássalhangzók tanítása: a [ж], [ш], [ц] hangok mindig keményen ejtendők, ami a magyar tanulók számára leginkább azzal illusztrálható, hogy ezek után a hangok után, hiába írunk *u* betűt, mindig [ы] hangot kell ejteni: *жураф, цирк*.
9. Néhány betű hiányzik még az ábécéből. A betűket a megfelelő szavakba illesztve tanítjuk. Például:

х

хор, храм, холм, вихрь

(Ennek a hangnak a helyes ejtése rendkívül fontos, és alapvetően eltér a magyar [h] hangtól. Részletesen ld. az *Orosz fonetikai útmutató* 1.1 pontjában.)

й

йод, йогурт, май, мой, тайга

ч

чай, чашка, чек, чуть, мяч, врач, кулич

щ

щи, щука, плащ, ещё

10. Természetesen nem hagyhatjuk el a keményjelet annak ellenére, hogy a tanulók igen kevésszer fognak vele találkozni. Célszerű rögtön a betű tanításakor megtanítani azt a néhány gyakran használt, keményjelet tartalmazó rövid szót, amire mégis szükségük lehet: *подъём, съел*. Mindkét szóban jól érzékelhető a keményjel elválasztó funkciója.

2.4. A betűtanítás általános menete

A forgalomban lévő orosz nyelvkönyvek egyszerre, párhuzamosan haladva tanítják a betűk nyomtatott képét és írását, ezért beszélhetünk általában betűtanításról és nem külön olvasás-, illetve írástanításról. A középkolás vagy annál idősebb tanulók tudatos tanulásra való igénye miatt ezt az eljárást helyénvalónak tartjuk, inkább, mint azt a gyakorlatot, amikor a tanulók először csak nyomtatott betűket olvasnak, és ezek írása csak később kezdődik.

Az új graféma tanításának a menete a következő lehet:

- A graféma bemutatása nyomtatott formában (nagy- és kisbetűs alakban), a betű megnevezése.
- A betűt tartalmazó egyszerű szavak, szótagok bemutató olvasása, majd olvastatása.
- A betű írott változatának bemutatása.
- Izoláltan, nagy alakban, lassú mozdulatokkal történő többszöri leírás, amikor megfigyeltetjük a vonalvezetés irányát, a betűelemek arányát, azt, hogy a kis- és a nagybetű egyforma-e. Ehhez a forgalomban lévő tankönyvek mindegyike részletes, jól követhető útmutatást, másolandó mintákat ad, valamint az interneten is számos szemléletes segédanyag, program található. Ezért itt az egyes betűk vonalvezetését nem részletezzük.
- A megfigyelt jellegzetességek szabályként való megfogalmazása.
- A betű kötésének bemutatása.
- Az új betű gyakorlása: a tanulók a füzetükben írnak először izolált betűket, majd a tanár által bemutatott betűkapcsolatokat, egyszerű szavakat. (Bár ellenőrzésként hatékonynak tűnik, mégsem javasoljuk, hogy egy-egy tanuló a táblára írja az új betűt. A táblára – függőleges felületre – írás ugyanis más kéztartást igényel, még a megszokott, latin betűs írásmóddal is nehezkesebb, mint asztalon dolgozni. Ehelyett jó megoldás, ha a tanár folyamatosan körbejárva betekint a füzetekbe, menet közben ellenőrzi, korrigálja a tanulók munkáját.)
- További gyakorlási lehetőség írott és nyomtatott szavak, szövegek olvastatása, betűk, szavak írott és nyomtatott betűs változatának azonosítása, párba állítása (egyéni vagy pármunka formájában, házi feladatként), nyomtatott szöveg másolása folyóírással.

A betűk tanítása során mindvégig ügyelnünk kell arra, hogy csak akkor haladjunk tovább a következő betűkre, hangokra, ejtési szabályokra, ha az addig tanultakat a tanulók minden szempontból kellő biztonsággal elsajátították. Érdemes időt szánnunk ezeknek az alapvető ismereteknek a begyakorlására, hiszen az orosztanulás alapjait fektetjük le.

Ide kívánczodik két „technikai” apróság.

Az írástanulás kezdetén hasznos lehet, ha a tanulók az általános iskola első osztályában használt hármas vonalazású füzetben dolgoznak, így ugyanis bizonyos betűk esetében könnyebb a betűelemek arányára ügyelni:

- a kis *к, м, л, я* betűk valóban kicsik legyenek, ne emelkedjenek túl az alsó sávon;
- a *ц, щ* záró eleme ne legyen túl nagy, ne érjen le az eggyel lejjebb lévő vonalig;
- a nagy *ч* felső íve kisebb legyen, mint a nagy *у* betűé.

A nyomtatott betűkkel való ismerkedés során, amikor a normál tankönyvi betűtípust biztosan olvassák a tanulók, érdemes megfigyelni, hogyan változik a betűk alakja a nyomtatott dőlt betűs szövegben, amiből általában jócskán találunk a tankönyvben is. Gyakran okoz nehézséget, hogy bizonyos betűtípusokban a dőlt *б* és *д* betűk – kezdő nyelvtudás mellett – könnyen összetéveszthetők. Hasznos lehet különböző betűtípussal írt feliratok: utcai táblák, csomagolások feliratai, újságból kivágott szövegrészek olvastatása, különösen, ha ezek egyszerű szavakat tartalmaznak, mint pl. élelmiszerek nevei, metró, taxi és hasonlók.

2.5. Betűk, szótagok, szavak

A betűk felismertetését gyakoroltathatjuk izoláltan (kivéve azokat a betűket, amelyek egyeznek valamely latin betűvel, ám hangértékük más: *в, с, н, и, у* – ezeket csakis szavakban olvastassuk). A szótagok olvastatásának előnye az, hogy az esetleg már tanult szó felismerése nem segíti a tanulót, tehát valóban a betűket kell azonosítaniuk. Továbbá a megfelelően választott szótagokban jól bemutatathatók és gyakoroltathatók a palatalizált és a nem palatalizált mássalhangzók (pl. *ты–ту–ту, бы–бу, та–тя* stb). Végül a teljes szavak olvastatása arra ad lehetőséget, hogy a tanulók elsajátítsák az egyes hangok szóban elfoglalt helyétől függő ejtését (hangsúlytalan szótagok; szóvégi zöngétlenedés). Vagyis mindhárom forma alkalmazása, ezek kombinálása indokolt.

2.6. A nemzetközi szavak

Tankönyveink bevezető leckéiben és egyes szakmódszertani munkákban is találkozhatunk azzal a módszerrel, amely a cirill betűk tanítását széles körben ismert nemzetközi szavak (*банк, такси, факс, спагетти, гамбургер*), tulajdonnevek (földrajzi nevek: *Москва, Будапешт, Байкал*; híres emberek nevei: *Бела Барток, Элвис Пресли*) felismertetésével, kibetűzésével kezdi. Ez a fajta betűtanulás egyszerre érdekes és hatékony, ám számítanunk kell arra, hogy ezeknek a szavaknak a felismerése – akár grafikai képük, akár hallás alapján – ezen a teljesen kezdő szinten sokszor nem annyira magától értetődő, mint ahogy várnánk. Továbbá, ezeknek a szavaknak a megválasztásakor (amennyiben a tankönyvi példák sorát bővítjük) is érdemes figyelembe vennünk a korábbiakban leírt fonetikai szempontokat: vagyis többszótagú, redukált magánhangzót, illetve lágy mássalhangzót tartalmazó szavakat (pl. *телефон, крокодил, Чайковский*) akkor célszerű bevezetni, amikor ezek ejtési, írási szabályait már megismerték a tanulók. Így lesz tanulságos az idegen szavak ejtésének megfigyelése.

2.7. Követelmények a tanulók cirill betűs írásával kapcsolatban

Az orosz nyelvi írás értelemszerűen a tanulók anyanyelvi írásmódjára épül. Tudnivaló, hogy az eredeti orosz írásmódban a betűk tengelye kb. 65°-os szöveget zár be a vízszintessel, ezt a dőlt írásmódot azonban nem szükséges a tanulóknak elsajátítaniuk, mivel egyfelől az erre való átállás, illetve a két írásmód folyamatos változtatása rendkívül nehézkes (ugyanis más alaphelyzetet, ülés-módot is igényel), másfelől ennek hiánya nem befolyásolja a leírt szöveg érthetőségét. Ráadásul

abban az életkorban, amikor az orosz ábécével ismerkedik, a tanulónak bizonyára kialakult már saját egyéni írásmódja is, amin szintén nehéz és az esetek többségében szükségtelen változtatnunk. A diákok írásmódjával kapcsolatban tehát mindössze az kell, hogy legyen a követelmény, hogy amit leír, ne csak saját maga számára, hanem bármely orosz anyanyelvű olvasó számára is érthető, illetve félreérthetetlen legyen. Ebből a szempontból két kritikus momentummal kell foglalkoznunk:

- az *л, м, я* betűk helyes kötésével a megelőző betűkhöz (ne maradjon el a kezdő ívük), például: машина;
- az *а, о* betűk félreérthetetlen kötésével az utánuk következő betűkhöz. (Ez az *а* esetében alsó, az *о* esetében felső íves kötést jelent.) Például: порт, яблоко, машина.

Alapfeltétel az is, hogy az írás mint motorikus folyamat olyan sebességgel történjen, hogy betölthesse funkcióját a tanulási, illetve kommunikációs folyamatban.

3. Hangsúly, intonáció

Már az egyes beszédhangok, elsősorban természetesen a magánhangzók tanulásakor fel kell hívni a tanulók figyelmét arra, hogy az oroszban a szóhangsúly ugyanolyan fontos része egy-egy szó teljes ismeretének, tudásának, mint a szót alkotó hangok, betűk. Sőt, nem ritkák azok az esetek, amikor a sikeres szóbeli kommunikációt sokkal jobban akadályozza, akár lehetetlenné teszi a helytelen hangsúlyozás, mint mondjuk egy nyelvtani végződés helytelen használata. Érdeemes néhány jól megválasztott példával bemutatni és tudatosítani, hogy a szóhangsúly

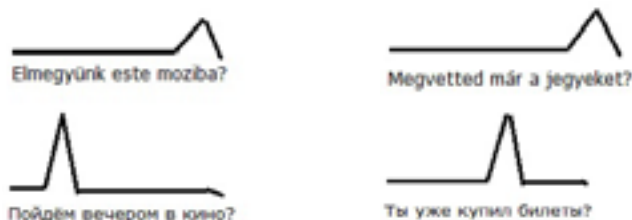
- számos esetben jelentésmegkülönböztető szereppel bír, pl. *мука–мука, уже – уже, замок – замок* stb.;
- bizonyos ragozási paradigmákban különböző grammatikai formákat különböztet meg *руки* (egyes szám birtokos eset) – *руки* (többes szám alany, tárgy eset), *дома* (határozószó) – *дома* (főnév, többes szám alany, tárgy eset);
- meghatározza bizonyos magánhangzók minőségét, és ezzel a leírt szóalaktól alapvetően eltérő hangalakot eredményez, ami a hangsúlyra, illetve a magánhangzók redukciójára vonatkozó ismeretek nélkül felismerhetetlen az oroszul tanuló számára, az íráskép alapján ejtett szó pedig érthetetlen az orosz hallgató számára, pl. *яйцо* [jiˈtso], *язык* [jiˈzɨk].

A szóhangsúly rögzítése érdekében szokás, különösen a kezdeti szakaszban, koppantással, tapsolással, nagyobb hangerővel kiemelni a hangsúlyos szótagot. Fontos, hogy a tanulók szótárfüzetükbe a hangsúlyokat jelölve írják ki a szavakat, ám arra is célszerű felhívni a figyelmüket, hogy ezen túlmenően írásbeli munkáikban már ne jelöljék (a tanulók egy része ugyanis automatikusan megteszi ezt), hiszen ezzel egy egyébként nem létező írásmódot szoknának meg, ráadásul még félreértést is okozhat például az *u* betűre tett hangsúlyjel (vö. *мой – мой*).

A szóhangsúly mellett nem kevésbé fontos pillére a helyes (érthető) orosz kiejtésnek a mondatintonáció. Osztálytermi keretek között az orosz intonációs szerkezetek tanulmányozására kevés idő jut, ám semmiképp nem tekinthetünk el legalább egy intonációs modell elsajátításától. Ez pedig a kérdőszó nélküli kérdőmondat (vagyis az eldöntendő kérdés) hanglejtése (az orosz szakirodalomban ИК-3), amelyre az jellemző, hogy a mondat logikai centrumában, vagyis annál a szónál (pontosabban a szó hangsúlyos szótagjának magánhangzóján), amelyre a kérdező az igenlő vagy tagadó választ várja, a beszélő hangmagassága hirtelen felszökik, majd szintén hirtelen, még azon a szótagon belül vissza is esik a normál hangmagasságra vagy az alá. A magyar eldöntendő kérdés

hangmenete ezzel szemben a következő: lassan emelkedő hangmagasság, majd az orosznál kisebb mértékben emelkedik, aztán esik a hangmagasság. További különbség, hogy a magyarban az emelkedés mindig az utolsó előtti szótagon van, az oroszban viszont bármely szótagon lehet.

Vessük össze:

Ilyen nagy mértékű, hirtelen hangmagasság-váltás („éneklés”) nem jellemző a magyar beszédre, és a tanulók, különösen a tizenévesek, nehezen vehetők rá, hogy az oroszban ezt az intonációt reprodukálják. Mivel a tanulók tipikusan zavarba jönnek ettől a feladattól, inkább a csoportosan, kórusban történő gyakorlást javasoljuk, valamint azt, hogy minden adandó alkalommal (például tankönyvi dialógusok feldolgozásakor) szánjunk időt az ilyen típusú mondatok intonációjának kidolgozására.

Fontos megérteniük a tanulóknak azt is, hogy a hangmagasság-váltás nem helyettesíthető a kiemelő szótag erőteljesebb ejtésével, mivel ez a 2. intonációs konstrukcióhoz tartozó (ИК-2) kijelentő mondatot eredményez. Például:

A többi intonációs modell nem tökéletes reprodukálása kevésbé okoz félreértést, kommunikációs problémát. Lehetőség szerint mégis érdemes összehasonlítani a magyarral legalább az alábbi két szerkezetet:

A kérdőszóval bevezetett kérdő mondat (kiegészítendő kérdés) hanglejtése az oroszban markánsan eltér a magyartól, mégpedig abban, hogy a mondat tartalmi és intonációs központját jelentő kérdőszó után a hangmagasság fokozatosan ereszkedik, az intonáció íve „lezárul”, akárcsak a kijelentő mondatokban. Törekedjünk arra, hogy a tanulók ne vigyék fel a hangjukat úgy, ahogy azt a magyar kérdő mondatokban tesszük.

Az orosz kijelentő mondatokban a hangmagasság a magyartól eltérően nem fokozatosan ereszkedik, hanem hirtelen, a mondat tartalmi-logikai központját jelentő szó után. Amennyiben rendelkezésünkre állnak megfelelő hanganyagok, érdemes megfigyeltetni a tanulókkal, hogy egy-egy kijelentő mondatban a hangmagasság a logikailag hangsúlyos részig gyakorlatilag nem változik, majd hirtelen, markánsan esik, és ebben a magasságban is marad a mondat végéig. Például:

Természetes, hogy a kiejtéssel, legyen szó akár a hangok ejtéséről, akár a hangsúlyról vagy az intonációról, az első órákon, a kezdő szakaszban foglalkozunk legtöbbit. Azonban elengedhetetlen a későbbiekben, akár haladó csoportokban is, következetesen gyakoroltatni és megkövetelni az újonnan tanult szavak, kifejezések helyes ejtését, illetve bonyolultabb, hosszabb megnyilatkozások esetén is a megfelelő mondatintonációt, hiszen a beszélt nyelv ezen elemeinek a hangzó szöveg értését befolyásoló szerepe nem csökken. (Tankönyveink közül például a *Kljucs* első néhány leckéjében találunk feladatokat a mondatintonáció gyakorlására, ld. pl. 9, 20. o., a későbbiekben ez a feladat a tanárra hárul.) A kérdő intonáció gyakoroltatására jó lehetőséget biztosít, ha az órákon rendszeresen sor kerül kötetlen (például óra eleji bevezető) beszélgetésre.

4. Feladattípusok az olvasás, írás, kiejtés gyakorlásához

A tanulók a cirill ábécével együtt egyúttal helyesírást is tanulnak. Fontos, hogy a szavak írásképét és hangzó alakját együtt rögzítsük. Az első órától kezdve szánjunk időt a szavak ritmikájának megfigyelésére és gyakorlására is.

Az olvasás, írás, helyesírás készségének fejlesztését számtalan formában végezhetjük. Az alábbiakban a legfontosabb feladattípusokat mutatjuk be:

- a tanult betűk felismerése összefüggő írott szövegben (például újságcikkekben);
- tanult vagy ismeretlen szavak hangzó alakjának azonosítása az írásképpel. például: a tanulók szókérdőket kapnak, és az ezeken olvasható szavakat kell a tanár által kiejtett szavakkal azonosítaniuk;
- olvasás: hangos olvasás, néma olvasás a szöveg felolvasásával/hallgatásával párhuzamosan;
- másolás: nyomtatott vagy írott betűkkel írt szavak, szövegek másolása;
- tollbamondások: hallott szavak, szöveg leírása; a táblára felírt majd letörölt szavak, szöveg leírása emlékezetből, hallás után, de a helyesírási nehézségek előzetes megbeszélésével;
- kiegészítések, betűkirakók: hiányzó betűk pótlása szavakban; összekevert betűkből szavak helyreállítása, keresztrejtvények;
- szavak csoportosítása helyesírási sajátosságok alapján;
- szavak csoportosítása a szóhangsúly, illetve szórítmika alapján.

Hasonló feladatok tervezéséhez jó ötleteket meríthetünk például az alábbi kiadványokból: Héjjas-Váczy 1977; Gedeon – N.Tóth – Rádai 1991; Gubanova–Nyivina 2007, valamint ajánljuk a kezdő szakaszra vonatkozó óratervek tanulmányozását.

5. Összegzés

Az olvasás, írás, kiejtés kezdő szakaszban történő tanításának számos különböző, jól működő módja van. A tanár ezek közül a módszerek közül az aktuális tanterv, taneszközök, illetve saját ízlése, elképzelése szerint választ. Ám elengedhetetlen, hogy minden esetben szem előtt tartsa az orosz betűk és beszédhangok közötti összefüggések logikáját, és ezt át is adja a tanulónak, továbbá, hogy kellő időt fordítson az olvasás, írás mint alapvető készségek biztos kialakítására.

Szakirodalom

- Akisina–Kagan (2002): Акишина, А.А. – Каган, О.Э.: Учимся учить. Москва: Русский язык.
- Bánó István – Kosaras István szerk. (1977): Az orosz nyelv oktatásának metodikája általános és középiskolai tanárok számára. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Gedeon Èva – N.Tóth Zsuzsa – Rádai Péter (1991): 165 ötlet nyelvtanárok számára. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Héjjas Endre – Váczy László (1977): 100 játék az orosz nyelv oktatásához. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Lebegyinszkij–Gerbik (2011): Лебединский, С.И. – Гербик, Л.Ф.: Методика преподавания русского языка как иностранного. Минск: БГЭУ.
- Oszipova, Irina (1987): Здравствуйте! Читаем и пишем. Budapest: International House Budapest.
- Oszipova, Irina (2005): Ключ. Рабочая тетрадь. Budapest: Corvina.
- Oszipova, Irina (2005): Ключ. Учебник русского языка для начинающих. Budapest: Corvina.
- Székely Nyina – Székely András (1999): Шаг за шагом. Alapfokú orosz nyelvkönyv hangkazettával. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Székely Nyina – Székely András (2003): Шаг за шагом. Munkafüzet. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Sz. n. (1966): Orosz nyelvkönyv az általános iskolák 5. osztálya számára. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Rochtchina, Julia (é. n.): Russian for Everyone. <http://www.russianforeveryone.com/RufeA/Lessons/Introduction/Alphabet/Alphabet.htm> (2014. 11. 01.)
- Gubanova–Nyivina (2007): Губанова, Т.В. – Нивина, Е.А.: Русский язык в играх: Учебно-методическое пособие. Тамбов: Издательство ТГТУ. <http://window.edu.ru/resource/867/56867>

Orosz fonetikai útmutató

Bevezetés

A kiejtés tanításának elsőrendű célja a helytelen kiejtésből származó félreértések elkerülése. A fonológia nyelvére lefordítva ez azt jelenti, hogy a fonetikai minimum anyagát úgy kell összeállítani, hogy a diákok fonematikus és részben intonematikus hibák nélkül tanuljanak meg beszélni. Ennek az erősen nyelvspecifikus tananyagnak az összeállítása előtt mindenképpen számba kell venni a két nyelv fonémarendszere, artikulációs bázisa és intonációs szerkezetei között lévő lényeges különbségeket.

1. Az orosz fonetikai minimum elméleti alapjai

1.1 Az orosz fonémák és fonéma realizációk a magyar hangrendszer tükrében

Az orosz hangrendszer leírásában a fonéma fogalma alapvető fontosságú, ezért máig használatos. Fontos kiemelni, hogy nem egyezik meg az angolszász szakirodalomban korábban használatos fonéma fogalmával. A mai orosz nyelvben, a moszkvai fonológiai iskola nézetei szerint, 34 más-salhangzó fonéma: < п - п' - б - б' - ф - ф' - в - в' - м - м' - т - т' - д - д' - с - с' - з - з' - ц - н - н' - л - л' - ш - ш' - ж - ж' - ч - р - р' - ж - ж' - к - г - х > és 5 magánhangzó fonéma van: < а - о - э - у - и > (Panov 1967: 142–143).

Az orosz betűrendszer fonémákat jelöl, és ezzel őrzi a szó írásképeinek egységét. Az adott fonémát realizáló hangok viszont, pozíciótól függően jelentősen különbözhetnek egymástól. Például, az <о> fonéma a *зод* [рот] szó *зода* [гада] szóalakja realizálódhat [o], illetve [ʌ] hangban, míg ugyanítt a <д> fonéma realizálódhat [t], illetve [d] hangban stb. Téves tehát azt gondolni, hogy az orosz írás, illetve olvasás tanításakor egyáltalán nem fogunk problémákba ütközni.

Továbbiakban a két nyelv fonológiai oppozícióinak összehasonlítása következik, amit azért fontos elvégezni, mert ezen az úton megkísérelhetjük kiszűrni azokat a fonémákat (a kiejtés tanításában e fonémák realizációit), melyek nem okozhatnak fonematikus hibákat. A fonéma oppozíciókból most csak azokat vesszük számba, amelyek a magyarból hiányoznak, így például eltekintünk a zöngés ↔ zöngétlen mássalhangzó oppozíciótól, de fontossága miatt részletesen foglalkozunk a palatalizált ↔ velarizált oppozícióval. A módszertanban széles körben elterjedt „lágý”, illetve „kemény” mássalhangzók kifejezést, homályosan semmitmondó jelentése miatt, a továbbiakban kerülni fogom.

A palatalizált-velarizált megkülönböztető jegy szerint a következő orosz fonémáknak van jelentés megkülönböztető szerepe:

< п > ↔ < п' > <i>туна</i> ≠ <i>туня</i> (деепр.);	< б > ↔ < б' > <i>труба</i> ≠ <i>трубя</i> ;
< ф > ↔ < ф' > <i>графa</i> ≠ <i>графя</i> ;	< в > ↔ < в' > <i>трава</i> ≠ <i>травя</i> ;
< т > ↔ < т' > <i>крута</i> ≠ <i>крутя</i> ;	< д > ↔ < д' > <i>вода</i> ≠ <i>водя</i> ;

<с> ↔ <с'> *коса* ≠ *кося*;

<з> ↔ <з'> *гроза* ≠ *грозя*;

<ш> ↔ <ш'> *чаша* ≠ *чаща*

<м> ↔ <м'> *тома* ≠ *томя*;

<н> ↔ <н'> *вина* ≠ *виня*;

<р> ↔ <р'> *гора* ≠ *горя*;

A <ж - ж'> fonémák előfordulhatnak azonos környezetben, de nem alkotnak minimális párokat *дрожа* – *визжа* (vö. Панов: 134).

A fennmaradó 6 mássalhangzó fonémát tovább vizsgáljuk.

A <j> fonéma realizációját tekintve megegyezik a magyar <j> fonéma realizációjával (Bolla 1970: 84; Bolla 1980: 61), vagyis ez a fonéma és hang nem okozhat se fonematikus, sem pedig akcentus jellegű hibát.

A <к, г> fonémák [к, к', г, г'] hangokban realizálódnak, de mivel ezeknél a hangoknál a velarizáltság, illetve palatalizáltság nem releváns jegy, így ha ezeket a magyar [k, g] hangokkal helyettesítjük, így csak akcentus jellegű hibát követünk el.

Hasonló a helyzet a <ц> és <ч> fonémák realizációjának esetében is. A [ц] hangnak nem releváns jegye a velarizáltság, a [ч'] hangnak – a palatalizáltság. Tehát ezeket a hangokat helyettesíthetjük a magyar „megfelelő” [c] és [cs] hangokkal, mert így csak akcentus jellegű hibát követünk el.

Kicsit eltérő a helyzet az orosz <х> fonéma esetében. Az orosz <х> fonéma realizációinak [x, x'] szintén nem releváns jegye a velarizáltság-palatalizáltság. Ennek ellenére fontos tudnunk, hogy a megfelelő magyar <h> fonémának csak az egyik realizációjával helyettesíthetjük, mégpedig azzal, amelyik az *ihlet*, *doh* szavakban fordul elő. A többi esetben, vagyis magánhangzó előtt ugyanis a magyar hang ejtése a hangrészben keletkezik: *hó*, *ruha* (Siptár 1998: 327). Ez a hang viszont olyan jelentősen eltér az orosz [x, x'] hangok ejtésétől, hogy semmiképpen nem helyettesíthetjük ezzel a magyar hanggal.

Az orosz magánhangzó fonémák <a – o – э – y – и> a nyelv vertikális mozgása, valamint az ajkak részvétele szerint alkotnak oppozíciókat, ugyanezek jellemzők a magyar nyelvre is (Bolla 1970: 100).

Ami a fonéma realizációkat illeti, hangsúlyos helyzetben egyedül az <и> fonéma realizációja [и, ъ] tér el lényegesen a magyar <i> fonéma realizációjától, hiszen a magyar nyelvben nincs [ъ] hang. Tehát az [ъ] hang kivételével minden magyar „megfelelő” magánhangzó helyettesítésével csak akcentus jellegű hibát követünk el.

Jelentős problémát okoz a magyar magánhangzó fonémák időtartam szerinti oppozíciója. A magánhangzó rövidege, illetve hosszúsága a magyar anyanyelvi beszélő tudatában ugyanis az értelem megkülönböztető szereppel asszociálódott, például *төр* – *тёр*, *мегөрүл* – *мегёрүл*, *фүзет* – *фүзет*, és egyáltalán nem kapcsolódik a szóhangsúlyhoz. Ezzel szemben az orosz nyelvben a hosszúság a szóhangsúly kiemelésének legfontosabb eszköze.

1.2. A két nyelv artikulációs bázisának összehasonlítása

Az idegen nyelvi kiejtés tanítása során nem célszerű esetlegesen kiragadott hangokkal foglalkozni, bár ez rendkívül elterjedt dolog. Ez különösen igaz olyan eltérő fonológiai struktúrájú nyelvekre, mint az orosz és a magyar. A kiejtés tanításában fontos megkülönböztetnünk a nyelv artikulációs és percepciós bázisát.

Az artikulációs bázis azon képességek együttese, mely lehetővé teszi, hogy egy adott nyelv hangjelenségeit reprodukálni tudjuk. A percepciós bázis pedig azon képességek együttese, mely lehetővé teszi, hogy egy adott nyelv hangzási jellemzőit dekódolni tudjuk. Optimális esetben a kiejtés tanítás célja, hogy a diákok elsajátítsák az adott nyelv artikulációs és percepciós bázisát. Ez utóbbi

természetesen nem jelenti azt, hogy a tananyag nem tartalmazhat egyes hangokra vonatkozó részletes magyarázatokat is.

A magyar nyelv szempontjából vizsgálva az orosz nyelvet, elmondhatjuk a következőket:

1. Az orosz nyelv hangfekvése általában magasabb, mint a magyar. A két nyelvet közel anyanyelvi szinten beszélőknél ez igen jól hallható, ha egyik nyelvről hirtelen átváltanak a másikra.
2. Az orosz beszédben használt hangközi ugrások nagyobbak és gyakoribbak, mint a magyarban: *Он придѣ³м? Eljön?*
3. Az orosz szóhangsúly elsősorban kvantitatív jellegű, dinamikus elemekkel. Ugyanakkor a magyar szóhangsúly dinamikus (Bolla 1970: 80; Panov 1979: 121; Papp 1974: 158). Hétköznapi nyelven ez azt jelenti, hogy az orosz hangsúlyos szótag hosszabb és hangosabb, mint a hangsúlytalan szótagok, míg a magyar hangsúlyos szótag hangosabb, mint a többi. Ennek tudatosítása és gyakorlása számunkra azért rendkívül fontos, mert a magyar fül a hangsúlyos szótag hangerőtöbblettel való kiemelését várja, és egyáltalán nem azt, hogy a hangsúlyos szótag hosszabb, mint a többi szótag.
4. Az orosz szóhangsúly szabad és változó, míg a magyar kötött és állandó. A tanítás során különösen fontos állandóan szem előtt tartani, hogy az oroszban egy szó paradigmáján belül is változhat a szóhangsúly helye, például *смотрим, смотрит, смотрела*.
5. Az orosz nyelvre jellemző a magánhangzók laza, kevésbé feszített ejtése. Ezzel magyarázható az is, hogy az orosz magánhangzók ejtése nem egynemű, sok közöttük a kettőshangzó (difton-gus), illetve hármashangzó (trifton-gus) jellegű hang, amit a tudományos igényű teljes transzkripció jelöl is, például *что* – [штʰo_a], *меня* – [мʰи^еня], *тётка* – [тʰо]тка (Bolla 1970: 41).
6. Az orosz irodalmi nyelvben hangsúlytalan helyzetben leegyszerűsödik a magánhangzórend-szer: lényegében eltűnnek az [o] és [e] típusú hangok, melyek helyett [a], illetve [и] típusú hangokat ejtenek. Például, *года* – г[ʌ]да, *леса* – л[и^е]са

A tapasztalat azt mutatja, hogy a szóhangsúly utáni redukált magánhangzók elsajátítása lényegesen több gyakorlást igényel, mint a hangsúlyos szótagot megelőző redukált magánhangzóké például, *приехала* – приех[ъль], *красного* – красн[ъвь]. Ennek oka alighanem anyanyelvünk egyik mechanizmusában rejlik. A magyarban ugyanis a szótóhoz hozzáillesztett járulékelemek (*gyermek-e-i-tek-ke*) mindegyike fontos, másutt nem ismételt nyelvtani információt hordoz, így elmosódott kiejtésük erősen zavarná az érthetőséget. Ugyanakkor az oroszban a prepozíció és a végződés együttesen hordozza a nyelvtani információt, amit az egyeztetett jelző még meg is ismétel. Ebből következik, hogy nekünk külön meg kell tanulnunk, hogy a nyelvtani információt ne csak a szó töve után keressük, valamint, hogy a magánhangzók redukált ejtése a szótó után nem jár együtt a nyelvtani információ „elhomályosításával”.

7. Az oroszban, a magyartól eltérően, következetes palatalizált ↔ velarizált mássalhangzó op-pozíció van. A magyarban is vannak többé-kevésbé palatalizált mássalhangzók a képzés helye szerinti igazodás hangtörvénye szerint, például, *ki*, *kút*. Ezeknek azonban nincs értelem megkülönböztető szerepük, így nem képeznek fonéma párokat és ezért nem is tudatosulnak az anyanyelvi beszélőben. A feladat ezek tudatosításán keresztül az orosz palatalizált, illetve velarizált (faringalizált) mássalhangzók tanításának megkönnyítése.
8. Az oroszban sok az ún. fonetikai pozíció, ami olyan hangkörnyezetre utal, amely jelentősen befolyásolja egy adott hang ejtését. Például a magánhangzók ejtését jelentősen módosítják a környezetükben álló palatalizált, illetve velarizált mássalhangzók: *сядь* [сʰаʰтʰ], *с Ирой* [сы] пой. Ezen kívül a magánhangzók ejtése függ attól is, hogy a szó abszolút elején vagy végén állnak, illetve, hogy a hangsúlyos szótag előtt vagy után helyezkednek el. Ez nem jellemző a magyar nyelvre, mivel a magánhangzókat, bár időtartamuk rövidülhet, mindenütt tisztán ejtjük.

9. Az oroszra nem jellemző a hangrend és illeszkedés törvénye. Ebből következik, hogy számunkra szokatlan és nehéz az orosz szavakra jellemző különböző nyelvállású magánhangzók sűrű váltakozása. Különösen nehéz ez akkor, ha ez a váltakozás egy magánhangzó kiejtése során megy végbe. A magánhangzó a palatalizált mássalhangzó környezet miatt, előbbre tolódik és „i”-s színezetet kap például, *мѣтка* [т’^ио“ тѣ]. A magyarországi orosz nyelvoktatásban ezt a jelenséget korábban hibásan „jé-sítésnek” hívták. A „jésített” ejtés nemcsak teljes egészében helytelen, de megértési nehézségeket is okoz az orosz anyanyelvűek számára. Tehát tüzzel-vassal küzdeni kell ellene.
10. Az orosz alsó nyelvállású magánhangzók zártabbak, a felső nyelvállásúak pedig nyíltabbak, mint a hozzájuk hasonló magyar hangok (Balogh–Szamujlova 1976: 13). Ez igen fontos az akcentus elleni küzdelemben az orosz [e] és [a] típusú hangok tanítása során.
11. Az orosz magánhangzók ejtésekor az ajkak kevésbé erőteljesen mozognak, mint a magyarban (Bolla 1970: 57). Mivel ez jól látható, tanítása nem okoz gondot.
12. A palatális [j] és veláris [к, г, х] mássalhangzókat kivéve minden orosz mássalhangzó vagy palatalizált vagy velarizált (faringalizált), vagyis az alapartikulációt kiegészíti egy úgynevezett másodlagos artikuláció. A palatalizált mássalhangzók másodlagos artikulációja során a nyelvhat közepső része közelít a kemény szájpadróláshoz, míg a velarizált mássalhangzók esetében a nyelvtest hátulsó része közelít a lágy szájpadróláshoz, illetve hátrahúzódik a garat irányában. Ez utóbbit hívják faringalizációnak.
- Mint említettem, a magyarban is léteznek palatalizált, illetve velarizált mássalhangzók, de ezt a környező magánhangzók hatása okozza. Az oroszban azonban a palatalizált-velarizált mássalhangzók ejtése lényegében független a magánhangzóktól, vagyis lehetnek palatalizáltak hátsó nyelvállású magánhangzók előtt is, például *мясо* – [м’^иа]со. Ebben az esetben a magyarban természetesen a mássalhangzók velarizálódnak, például, a *mászó* szóban az [m] hang képzése hátrább húzódik, és nem előre.
13. Az oroszban a szóvégi zöngés mássalhangzók zöngétlenednek, ami nem jellemző nyelvünkre, vö.: *сад* [сат], *сад*. Sajnos, mivel a diákok általában az anyanyelvünkre jellemző zöngés-zöngétlen párokkal sincsenek tisztában, így erre érdemes előzetesen rákérdezni. Ha a kérdést sikerült tisztázni, külön gyakoroltatni kell a zöngés palatalizált mássalhangzók zöngétlenedését, mert az íráskép utolsó betűje miatt tévesen értékeli a szó utolsó magánhangzóját: *любовь* – любо[ф’].
14. Az orosz nyelvre nem jellemző a szóvégi „néma” h például *méh, juh*, amit csak azért fontos kiemelni és rendszeresen gyakoroltatni, mivel az oroszban a szavak nagyon gyakran végződnek [x] hangra, például *их, моих, наших, хороших* stb.
15. A magyartól eltérően az orosz nyelvre jellemző a palatalizáltság szerinti regresszív hasonulás, például *кончатъ* – ко[н’ч’]ать, *ввести* – [в’в’]ести. Ez a jelenség kikopóban van, ezért csak egy-egy szó ejtése esetében érdemes foglalkozni vele.
16. Az oroszban néhány fontos szóban disszimiláció, más szóval elhasonulás figyelhető meg, például *что* [што], *нарочно* - наро[шн]о, *скучно* – ску[шн]но, *лёгкий* лё[х’к’]ий, *мягче* – мя[х’ч’]е.
17. Mind a két nyelvre jellemző a hiátus törvény azon esete, mely szerint az egymás után következő magánhangzók közé egy ejtésekönnyítő „j”-t toldunk: *fiai, miért* – в Венгрии. Ezt érdemes tudatosítani, mert a cirill íráskép nem hívja elő automatikusan.
18. Mind a két nyelvben hat a zöngésség szerinti regresszív, visszafelé ható hasonulás, például, *távközlés* – tá[fk]özlés, *köldökzsinór* – köldö[gzs]inór; *остановка* остано[фк]а, *также* та[гж]е.

Mind a két nyelvben a magyar [j – l – r – m – n – ny], illetve az orosz [j – л – л' – р – р' – м – м' – н – н'] hangok ebben a folyamatban egyáltalán nem vesznek részt. Például, ezt figyelhetjük meg a következő szavakban is: *flamand*, *trikó*, *szmog*, *флаг* – [фл]аг, *тпу* – [тп']и, *смена* [см']ена, *снег* [сн']ег stb. A magyar [v], illetve az orosz [в] [в'] hangok csak hasonulók lehetnek például, *ötven*, *твой* – [тв]ой, *свет* – [св']ет. A többi mássalhangzó lehet indukáló és indukált is.

A zöngesség szerinti regresszív hasonulással nem is kellene foglalkozni, ha nem okozna gondot az, hogy bizonyos, amúgy szokványos hangkapcsolatok nyelvünkre nem jellemző helyen is előfordulhatnak. Például, a magyar nyelvben nem fordul elő szókezdő helyzetben a „sz + b” „sz + g”, „sz + d” stb. hangkapcsolat, ami viszont az orosz nyelvben igen gyakori: *сборник*, *сбежать*, *сдача*, *сделать*, *сгущёнка*, *сгореть* stb. Ezek szokatlan helyük miatt okoznak gondot a kiejtésben, sőt a helyesírásban is, például tollbamondás esetén.

19. Az oroszban [ш – ж – ч – ц] előtt a foghangokra jellemző a regresszív teljes hasonulás: *сшить* – [шш]ить, *сжали* – [жж]али. Hasonló a két nyelvben a teljes hasonulás hangtörvénye is. Magyarban például, [z + s], [sz + s] = [ss] *mézsör* – mé[ss]ör, *nászzene* – ná[ssz]ene, [t + cs] = [ccs] például, *átcsap* – á[ccs]ap.
20. Az összeolvadás hangtörvénye szerint az oroszban [с, з] + [ч'] = [ш':], például *счём* – [ш':]ёт, *возчик* – во[ш':]ик. Mind a két nyelvben a [t + sz], illetve [d] + [sz] = [cc]. Például, *hétszer* – hé[cc]er, *adsz* – a[cc], *говорится* – говори[цц]я, *городской* – горо[цц]кой. Ez utóbbit az íráskép miatt külön tudatosítani kell.
21. Mind a két nyelvben hat a kiesés hangtörvénye, mely szerint egy mássalhangzó csoport középső tagja kiesik, kivált, ha ez [t] vagy [d] például, *mondta*, *küldte*; *солнце*, *сердце*. A hangtörvényt tudatosítani kell, hogy zökkenőmentesen működtethessük az oroszban is.

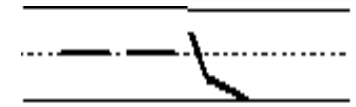
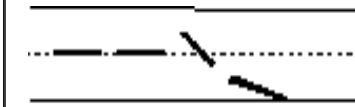
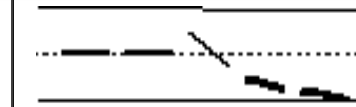
1.3. Az intonációs típusok összehasonlítása

1.3.1. Intonációs típusok a magyarban

A jobb áttekinthetőség érdekében jelentősen leegyszerűsítve a magyar, illetve orosz hangtanban kidolgozott mindenre kiterjedő leírásokat, itt és most csak a legfontosabb 3 intonációs alaptípust hasonlítjuk össze. A magyar leírás forrása: „Küszöbszint”, a magyar mint idegen nyelv (<http://bme-tk.bme.hu/other/kuszob/>).

1.3.1.1. Az első intonációs típus

A beszéddallam a szakasz első hangsúlyos szótagján az előző szakaszhoz képest magasabban kezdődik, és a szakasz végéig folyamatosan esik. Ez az intonációs típus tekinthető a magyarban az alaptípusnak. Például:

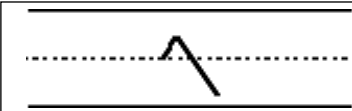
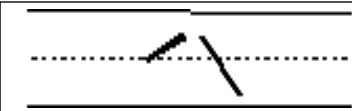
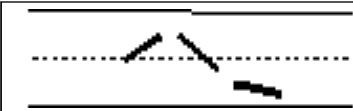
		
Péter <i>vár.</i> A ház <i>nagy.</i>	Kati <i>sétál.</i> A ház <i>magas.</i>	A mérnök <i>dolgozik.</i> A házak <i>magasak.</i>

1. ábra
1. intonációs típus

1.3.1.2. A második intonációs típus

A beszéddallam először emelkedik, majd a szakasz végéig esik. Ezért, mint példáink esetében is, nagyon gyakran fordul elő mondatkezdő helyzetben. Ez az intonációs típus a kiegészítendő (kérdőszavas) kérdés jellemző formája.

Például:

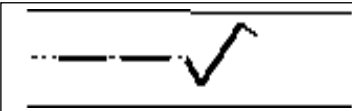
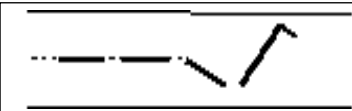
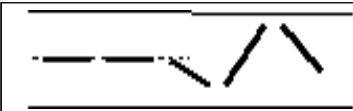
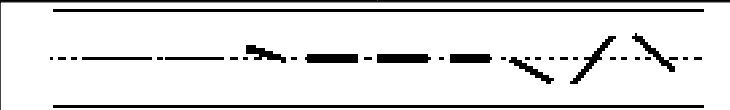
		
<i>Hány?</i>	<i>Milyen?</i> <i>Hogy van?</i>	<i>Milyenek?</i> <i>Hogy vannak?</i> <i>Hova mentetek?</i>

2. ábra
2. intonációs típus

1.3.1.3. A harmadik intonációs típus

A beszéddallam először ereszkedő, utána hirtelen emelkedő, majd eső. Ha a hangsúlyos szótagtól a szakasz végéig három vagy több szótag áll rendelkezésre, hátulról a harmadik szótagon van a bevezető ereszkedés, az utolsó előtti szótagon az emelkedés, és az utolsó szótagon a záró esés. Ez az intonációs típus az eldöntendő kérdés tipikus formája.

Például:

		
Péter <i>vár?</i> A ház <i>nagy?</i>	Kati <i>sétál?</i> A ház <i>magas?</i>	A mérnök <i>dolgozik?</i> A házak <i>magasak?</i>
		
Ti is <i>holnapután</i> indultok?		

3. ábra
3. intonációs típus

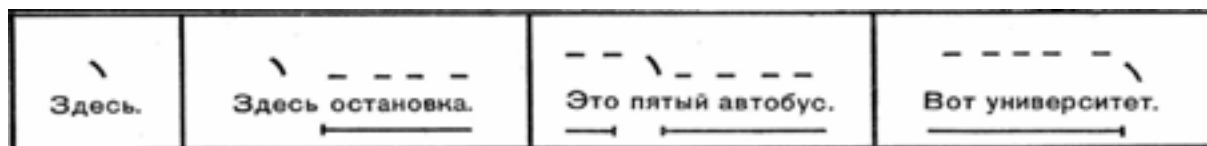
1.3.2. Intonációs alaptípusok az oroszban

Az orosz nyelvtudomány álláspontja szerint a teljes intonációs szerkezet (интонационная конструкция – elterjedt magyar elnevezése IK) három részből áll: centrumból, valamint centrum előtti és utáni részekből (Bryzgunova 1980: 96–122). A szerkezet legfontosabb része a centrum, ami mindig dallamelemet indít. Ennek helye minden esetben megegyezik a logikailag kiemelt szó hangsúlyos magánhangzójával. A logikai hangsúly helye, azonos szórend és lexika mellett, a közlési szándéktól függően változik.

1.3.2.1. Az első intonációs típus (IK-1)

A logikai hangsúly eső dallamelemet indít, amely egy szótagon belül lezajlik. A centrum előtti rész a beszélő középső hangfekvésén indul. A centrum előtti, illetve utáni részek hanglejtése egyenletes, nem jellemző rá a fokozatos ereszkedés. Ez az intonációs típus lezártságot jelez, és a kijelentő mondat tipikus formája.

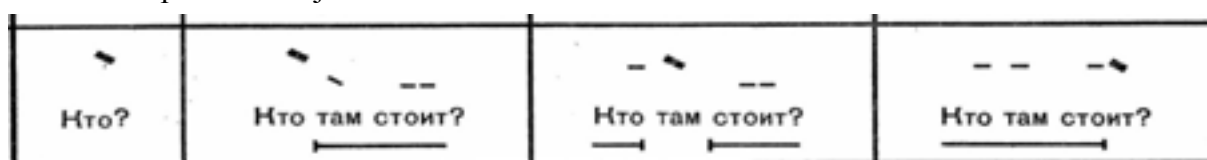
Például:

4. ábra IK-1.

1.3.2.2. A második intonációs típus (ИК-2)

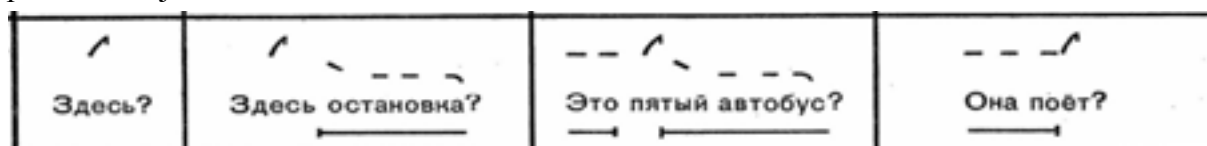
A logikai hangsúly hangerőtöbbséggel kiemelt, enyhén eső dallamelemet indít, amely magasabbról indul, mint a centrum előtti rész, és a lényegi változás egy szótagon belül lezajlik. Ha a szakasz egy szótagból áll, ez a beszélő közepső hangfekvésének legmagasabb pontjáról indul. A centrum utáni rész hanglejtése egyenes. Ez az intonációs típus a kiegészítendő (kérdőszavas) kérdés és a felszólító mondat tipikus formája. Például: *Что² это? Где² вы были? Стой²! Там она²сно!*

5. ábra IK-2.

1.3.2.3. A harmadik intonációs típus (ИК-3)

A logikai hangsúly hirtelen emelkedő, majd eső dallamelemet indít, és a lényegi változás egy szótagon belül lezajlik. A centrum előtti rész a beszélő közepső hangfekvésén indul, a centrum utáni rész hanglejtése ereszkedő. Ez az intonációs típus befejezetlenséget jelez, és az eldöntendő kérdés tipikus formája.

6. ábra IK-3.

Első ránézésre úgy tűnhet, hogy a két nyelvben nagyon sok a hasonlóság, például, az eső dallamelem mindkét nyelvben a kijelentő és a kérdőszavas kérdő mondatok jellemzője. A különbség azonban mégis igen jelentős: a magyarban a dallamelemek három szótagra is kiterjedhetnek, ami az oroszra egyáltalán nem jellemző.

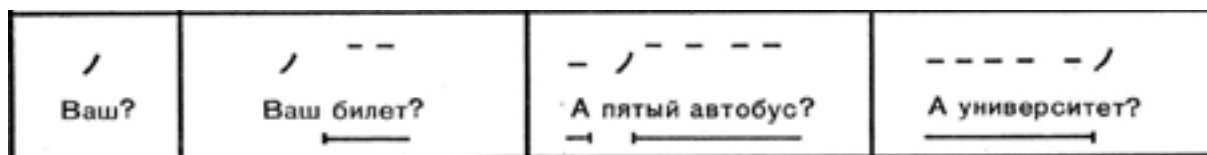
Lényegi különbség még az is, hogy az orosz hanglejtés értelem megkülönböztető szerepe jóval nagyobb, mint a magyarban, különösen a kérdő mondatok esetén. Azt, amit a magyarban általában a szórend változtatásával érünk el, az orosz az intonációs centrum helyének változtatásával oldja meg, azonos szórend és lexika mellett. Különösen igaz ez a kérdő mondatokra: *Кто² там стоим?* *Ki áll ott? Кто там² стоим? Ott ki áll?; Ты³ был с ним?* *Te voltál vele? Ты был³ с ним? Voltál vele? Ты был с ним³? Vele voltál?*

Az oroszban a fent említetteken kívül még a következő 4 intonációs alaptípust különböztetik meg:

1.3.2.4. A negyedik intonációs alaptípus (ИК-4)

A logikai hangsúly emelkedő dallamelemet indít, ami a centrum előtti részhez képest lejjebbről indul, és egy (maximum két) szótagon belül lezajlik. A centrum előtti rész a beszélő közepső

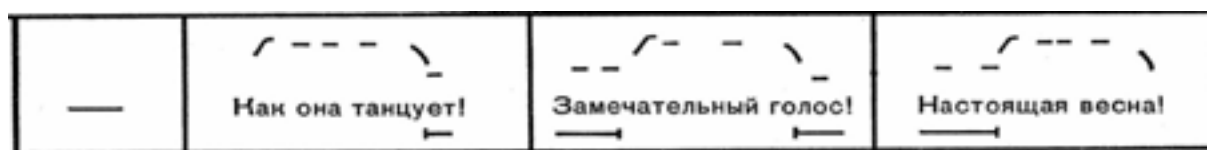
hangfekvésén indul, a centrum előtti, illetve utáni rész hanglejtése egyenletes. Ez az intonációs típus befejezetlenséget jelez és a kiegészítendő kérdések egy bizonyos fajtájának tipikus formája, vö.: *А пя́тый авто́бус?* És az ötös busz? Például:

7. ábra IK-4.

1.3.2.5. Az ötödik intonációs alaptípus (IK-5)

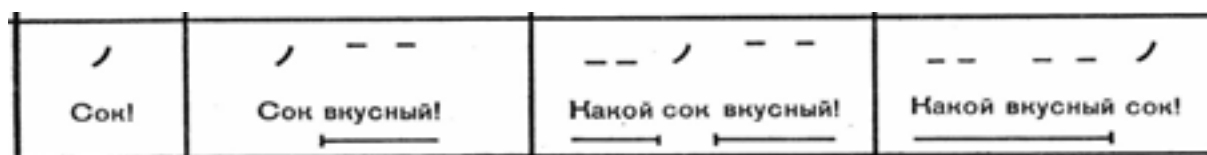
Két centruma van. A felkiáltó mondatok sajátja, valamely tulajdonság meglétének magas fokát fejezi ki, vö.: *De szép a hangja!* Az első centrum a jelzett tulajdonságot emeli ki, a második – a tulajdonság hordozóját. A centrum előtti rész a beszélő közepső hangfekvésének alsó határáról indul. Az első logikai hangsúly hirtelen emelkedő dallamelemet indít, majd két-három szótagon keresztül egyenletesen halad, a második logikai hangsúly eső dallamelemet indít. Mindkét centrum hangerőbővítéssel és a kiemelt szótag hangzóinak nyújtásával is kiemelkedik. A centrum utáni rész a közepső hangfekvésnél lejjebb folytatódik. Például:

8. ábra IK-5.

1.3.2.6. A hatodik intonációs alaptípus (IK-6)

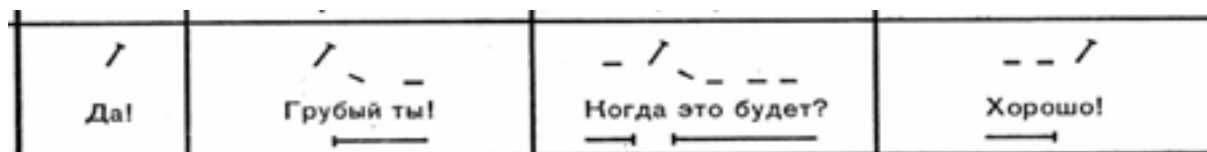
A felkiáltó mondatok sajátja, valamely tulajdonság, állapot, cselekvés nagy intenzitását fejezi ki, vö.: *Jaj, milyen finom ez a szörp!* A logikai hangsúly hirtelen emelkedő dallamelemet indít. A centrum előtti rész a beszélő közepső hangfekvésén indul, a centrum előtti, illetve utáni rész hanglejtése egyenletes. A típus hanglejtése hasonlít a négyes típushoz, de a dallam jóval magasabbra emelkedik. Például:

9. ábra IK-6.

1.3.2.7. A hetedik intonációs alaptípus (IK-7)

Leginkább valamely tulajdonság, állapot, cselekvés lehetetlenségének kifejezésére szolgáló felkiáltó mondatokban fordul elő, vö.: *Még hogy huligán!* (Nem is az.) Ezenkívül kifejezhet nyomatékosított megerősítést, tagadást, értékelést, vö.: *De bizony!* *De nem ám!* *Tök jó!* A logikai hangsúly nagyon hirtelen emelkedő dallamelemet indít és a magánhangzó hangszalag-zárhanggal végződik. A centrum előtti rész a beszélő közepső hangfekvésén indul, a centrum utáni rész ennél alacsonyabban halad. Például

10. ábra IK-7.

2. Az orosz fonetikai minimum

2.1. Fonémarealizációk

A fonematikus hibák elkerülése végett elengedhetetlen a következő orosz fonémákkal (a kiejtés tanításában e fonémák realizációival) foglalkoznunk:

1. <п> ↔ <п'> (<б> ↔ <б'>);
2. <ф> ↔ <ф'> (<в> ↔ <в'>);
3. <т> ↔ <т'> (<д> ↔ <д'>);
4. <с> ↔ <с'> (<з> ↔ <з'>);
5. <ш> ↔ <ш'>;
6. <м> ↔ <м'>;
7. <н> ↔ <н'>;
8. <р> ↔ <р'>.

Az akcentus leküzdése érdekében pedig a következő mássalhangzó <ч' – ц – ж – к (г) – х>, illetve magánhangzó fonémákkal (realizációkkal) kell foglalkoznunk: <а – о – э – у>.

Tekintettel arra, hogy a magyar nyelvre is jellemző a zöngés-zöngétlen mássalhangzó fonéma opozíció, így az orosz opozíciók egyik tagját zárójelbe tettem. Ezzel azt kívántam jelölni, hogy a mássalhangzó fonémák és beszédbeli realizációjuk tanításakor a magyar anyanyelvűeknek valójában csak az opozíciók egyik tagjával kell behatóan foglalkozniuk, ez természetesen lehet a zöngés, illetve a zöngétlen tag is, ezt a könnyebb taníthatóság dönti el.

Fontos külön is aláhúzni az orosz palatalizált-velarizált fonéma korreláció tanításának fontosságát. Bár minden hazánkban használatos orosz nyelvkönyvben megemlítik, hogy az oroszban „kemény” és „lágy” mássalhangzók vannak, de míg a palatalizált mássalhangzókat kiemelik, a velarizáltakat azonosnak veszik a magyar hasonló mássalhangzókkal. Ezzel szemben **a magyar mássalhangzók épp úgy nem velarizáltak, mint ahogy nem palatalizáltak.** Az orosz mássalhangzók velarizáltsága, illetve palatalizáltsága ugyanis két egymástól jól megkülönböztethető kiegészítő artikuláció eredménye, melyek közül a magyar nyelvre egyik sem jellemző. Vagyis a mássalhangzók korrelációját az oroszban nem a palatalizált – nem palatalizált, hanem a palatalizált – velarizált mássalhangzók alkotják.

Amennyiben kizárólag a palatalizált mássalhangzók kiejtését tanítjuk, a nyelvtanulók szemében nemcsak hamis képet alkotunk az orosz hangrendszeréről, de nagyban megnehezítjük a helyzetüket, mind a hangpárok közötti különbség észlelésében, mind azok kiejtésében. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a palatalizált – nem palatalizált mássalhangzók között jóval kevésbé érezhető a kiejtésbeli, többek között a hangszín és hangmagasságbeli különbség, mint a palatalizált – velarizált mássalhangzók esetében.

Ahhoz tehát, hogy a diákok valóban érzékelné tudják a magyar mássalhangzók és az orosz velarizált – palatalizált mássalhangzók közötti különbséget – ez utóbbiak kiejtését egyaránt tanítani kell. A velarizált mássalhangzókkal nemcsak azért érdemes foglalkozni, mert jóval egyszerűbb a tanításuk, mint a palatalizáltaké, hanem azért is, mert így könnyebben elérhetjük, hogy a diákok valóban mássalhangzó párokat ejtsenek. Hiszen míg a kívántnál kevésbé erőteljesen palatalizált illetve velarizált mássalhangzók közötti különbség már jól érezhető, addig ez a gyengén palatalizált, illetve magyar mássalhangzók közötti különbségről nem mondható el.

2.2. Szóhangsúly

A tanítás során tisztázni kell az orosz és a magyar szóhangsúly közötti eltéréseket. Ezzel kapcsolatban kívánatos tárgyalni az orosz magánhangzó redukció jelenségét.

A magyar szóhangsúly: dinamikus, kötött és állandó. Az orosz szóhangsúly: kvantitatív, dinamikus elemekkel, szabad és változó. A hangsúly helyétől függően jelentősen módosul a magánhangzók ejtése.

2.3. A magánhangzók redukciója

1. táblázat
A magánhangzók redukciója

Írás	Kiejtés					
	az első hang magánhangzó	hangsúly előtti további szótagok	a hangsúly előtti első szótag	hangsúlyos szótag	hangsúly utáni szótagok	az utolsó hang magánhangzó
о	[Λ]	[Ъ]	[Λ]	[o]	[Ъ]	[Ъ] vagy [Λ]
а				[a]		
е	–	[Ъ]	[и ^е]	[e]	[Ъ]	[Ъ]
я	–			[a]		
ча ща	–					
же ше це	–	[Ъ]	[ѣ ^е]	[ы ^е]	[Ъ]	[Ъ]

A szó abszolút elején, amikor a szó magánhangzóval kezdődik, és a hangsúlyos szótagot közvetlenül megelőző szótagban, velarizált mássalhangzók után az <o> és <a> fonémák (jelölésük írásban: **o** és **a** betű) [Λ] hangban realizálódnak, például *одноо* - [Λ]дн[Λ]го. Ez a hang az orosz [a] hangnál rövidebb és gyengébb izomműködéssel ejtett hang.

Az összes többi hangsúlytalan helyzetben viszont egy redukált (ultrarövid) [ɨ] hangban realizálódnak, amelynek cirill alapú transzkripció jele [ɨ], angol transzkripció jele [ə].

Ez vonatkozik a hangsúlytalan végződésekre és előjárósókra is: *красного* – крас[нѣвъ], *доброй* – доб[рѣ]й, *на Москву* – [нѣ_мл]скву. A szó abszolút végén lehet [Λ] hangot is ejteni, de ezt magyaroknak nem ajánlatos tanítani. Az [Λ] hangot a magyar [á] hanggal szokták helyettesíteni, amelyet azonban hosszúsága miatt az oroszok többnyire hangsúlyos szótagnak hallanak.

Az <a> és <e> fonémák (jelölésük írásban: **я** és **е** betű) palatalizált mássalhangzók után a hangsúlyos szótagot közvetlenül megelőző szótagban [и]/[и^е] hangban realizálódnak, a többi hangsúlytalan szótagban pedig redukált (ultrarövid) [i] hangban. Ez vonatkozik a hangsúlytalan végződésekre is: *синео* – си[нѣ]го, *в доме* – в до[мѣ].

2.4. A velarizáltság-palatalizáltság jelölése pár nélküli mássalhangzók esetében

A velarizáltság-palatalizáltság írásbeli jelölése **a**, **o**, **y**, **ы**, **э**, illetve **я**, **ѐ**, **ю**, **е**, **и** betűk segítségével sajnálatos módon csak a velarizált-palatalizált mássalhangzó párok esetén következetes, a pár nélküli mássalhangzók esetén viszont nem. E sajátos logika mintha azt sugallná, mi értelme következetesen jelölni azt, amiből amúgy is csak egy fajta van.

Az <a> fonéma (jelölése írásban: **a** betű) a pár nélküli palatalizált mássalhangzók: <**ч**, **ш**> után a hangsúlyos szótagot közvetlenül megelőző szótagban [и]/[и^е] hangban realizálódnak, a többi

hangsúlytalan szótagban pedig redukált (ultrarövid) [i] hangban, melynek cirill alapú transzkripciós jele – [ɨ]: *часы* – ч[ɨ]сы, *часовой* – ч[ɨ]совой, *начал* – нач[ɨ]л, *щадить* – щ[ɨ]дить, *площадь* – площ[ɨ]дь.

Az <e> fonéma (jelölése írásban: **е**) a pár nélküli velarizált mássalhangzók: <**ж, ш, ц**> után a hangsúlyos szótagot közvetlenül megelőző szótagban [ɨ] hangban realizálódnak, az összes többi hangsúlytalan szótagban pedig redukált (ultrarövid) [ɨ] hangban, melynek cirill alapú transzkripciós jele [ɨ]: *жена* – ж[ɨ]на, *замужем* – заму́ж[ɨ]м, *поцелуй* – поц[ɨ]луй, *поцеловать* – поц[ɨ]ловать.

Az <y> fonéma (jelölése írásban **y** és **ю** betű), valamint az <i> fonéma (jelölése írásban **и** betű) a hangsúlyos szótaghoz képest hangtípusát nem változtatja meg, csak rövidül. Itt csak arra kell figyelni, hogy a pár nélküli mássalhangzók után a helyesírás megint csak nem következetes: *чуть-чуть*, *щука*. A kiejtésben azonban már fontos különbség, hogy a pár nélküli velarizált mássalhangzó fonémák <**ж, ш, ц**> után a helyesírás kevés kivétellel **и** betűt ír elő: *жизнь*, *живой*, *жить*, *широкий*, *спешишь*, *цирк*, *цифра*, ami viszont a kiejtésben már **ы** típusú hangokban realizálódik.

2. táblázat
A magánhangzók redukciója (folytatás)

Írás	Kiejtés					
	az első hang magánhangzó	hangsúly előtti további szótagok	a hangsúly előtti első szótag	hangsúlyos szótag	hangsúly utáni szótagok	az utolsó hang magánhangzó
и	ǐ	и̇	ǐ	и	и̇	и̇
ы	–	ы̇	ы̇	ы	ы̇	ы̇
жи, ши, ци						
у	ǔ	у̇	ǔ	у	у̇	у̇
ю	–					
чу, щу						

2.5. Hangtörvények, kiejtési szabályok

Gondosan be kell építeni és következetesen gyakoroltatni kell az alábbi hangtörvényeket: a) A szóvégi zöngés mássalhangzók zöngétlenedésének hangtörvényét: *сад* – са[т], *любовь* – любо[ф']; b) A palatalizáltság és velarizáltság szerinti hasonulás hangtörvényét, még akkor is, ha már erősen kikopóban van a nyelvből. Könnyebb kiejteni ugyanis a *здесь* – [з'д']есь, *слёзы* – [с'л']ёзы típusú szavakat, ha közben nem kell velarizált mássalhangzóról palatalizáltra váltani; c) A disszimiláció jelenségét a legfontosabb példák szintjén: *скучно*, *лёгкие*, *лёгкий*, *легче*, *мягкий*, *мягче*, *смягчить* stb.

Gyakorlást igényelnek a következő magyarban ható, de az oroszból hiányzó hangtörvények: a) A szóvégi „néma h” eltűnését elkerülendő, külön gyakorlatokban kell kiemelni az *о городах*, *всех*, *их*, *трёх* stb. típusú szavakat; b) A magyarban ható hangrend törvény hatására kialakult artikulációs

beállítottság „megtörésére” külön is gyakoroltatni kell az elöl, középen és hátul képzett magánhangzók állandó váltakozását egy szón belül: *улыбка, переход*.

Az alábbi részleges vagy teljesen megegyező hangtörvényeket egyszeri tudatosítás után könnyen automatizálhatjuk. Ilyenek: a) teljes hasonulás hangtörvénye: mézsör – *сшить*; b) összeolvadás hangtörvénye: *hétszer – говорится*; c) hiátus törvény például (’j’) toldás): *fiai – в Венгрии*; d) zöngéesség szerinti hasonulás: *köldökzsinór – также*; e) kiesés hangtörvénye: *mondta – сердце*;

A mássalhangzó törvényekkel kapcsolatban fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az előjárószo ritmotonális egységet alkot az utána következő szóval, így minden hangtörvény úgy hat rájuk, mintha egy szóról volna szó. Tehát, például *в школу* – [фшк]олу a zöngéesség szerinti hasonulás szerint; *от дерева* – [лд’д’]ерева a zöngéesség szerinti hasonulás és a palatalizáltság szerinti hasonulás szerint.

Említést érdemel még az a (nem hangtörvényhatású) kiejtési szabály, mely szerint az írásban *-ого* végződés *г* betűjét [в] - nek ejtjük: *старого* – старо[в]о, valamint egyes szavakban például *сегодня* – се[в]одня.

2.6. A kiejtés és a helyesírás összefüggései

A kiejtés tanításával párhuzamosan rávezethetjük a diákokat a kiejtés és helyesírás összefüggéseire. Feltétlenül ki kell térni:

- a palatalizált mássalhangzók jelölésére и, я, ю, е, ё betűk segítségével;
- a velarizált mássalhangzók jelölésére ы, а, у, э, о betűk segítségével;
- a ъ és ь jel szerepére, különös tekintettel mássalhangzó után és magánhangzó előtt például, *съезд, семья*;
- a ч, щ, ж, ш, ц hangokra vonatkozó szabályra – néhány kivételtől eltekintve nem állhat utánuk я, ю, ы, э. Kivételek például, *жюри, брошюра, цыган, на цыпочках*, valamint a szó végződésében: *молодцы, месяцы* stb.

2.7. Az intonáció

Az 1., 2., 3. és 4. intonációs típusokat tanítani kell egyszerű, egyszerű bővített és összetett mondatokban egyaránt. Gyakoroltatni kell továbbá a szakaszokra bontást, mert ez elősegíti az idegen nyelv jobb befogadását.

Az 5., 6., és 7. intonációs típusokat elsősorban a felismerés szintjén kell elsajátítani.

Az intonációs típusokat ajánlatos oppozíciók segítségével gyakoroltatni. Például: ИК-1 ↔ ИК-3: *Он здесь. Он здесь?* ИК-1 ↔ ИК-7: *Хорошо!* (beleegyezés). *Хорошо!* (minősítés). A diákokat meg kell ismertetni a logikai hangsúly fogalmával és szerepével is.

3. Az orosz kiejtés oktatásának módszertana

„Mindaddig, míg a társadalom követelménye az idegen nyelvek tanításával szemben az volt, hogy a tanulónak a tanult idegen nyelven írt műveket kell megértenie, de beszélnie nem kell, indokolni és igazolni lehetett a kiejtés elhanyagolását. A beszédre való tanítás magától értetődően kiejtésre való tanítást is jelent, de nem olyan értelemben, hogy a beszélés folyamatában mintegy önmagától kialakul a kiejtési készség, hanem úgy, hogy a beszéd egyéb elemei mellett a kiejtést külön is tanítani kell, azaz vele külön is kell foglalkozni” (Banó–Kosaras 1977: 61).

3.1. Rövid történeti áttekintés

Összességében elmondható, hogy a magyaroknak íródott orosz nyelvkönyvek kiejtésre vonatkozó tananyaga hosszú évtizedekig meglehetősen átgondolatlan és következtelen volt (Dési 1981). A kiejtés oktatás áldatlan helyzet azonban már a hazai orosz oktatás első harminc éve alatt is sokat javult, az internet megjelenésével pedig új távlatok nyíltak meg előtte.

3.1.1. Az első szakasz: elméleti tudatosítás

Az 1949 és 1964 között megjelenő tankönyvekben a kiejtés tanítása az íráshoz kapcsolódott, vagyis az új betű (szavak) tanításakor, magyarázatot fűztek annak „helyes” olvasásához. Az oktatás módszerére az „elméleti tudatosítás” volt jellemző, vagyis artikulációs leírások, hangtörvények megfogalmazása stb. azok gyakoroltatása nélkül.

3.1.2. A második szakasz: kizárólagos imitáció

Az 1964/65-ös tanévtől bevezetett szóbeli kezdő szakasz fordulópontot jelentett a fonetika oktatásában. A szóbeli kezdő szakasz bevezetésével megindult a hangkép rögzítése az íráskép előtt, a betűk tanítása pedig már a beszéd „lejegyzéseként” jelent meg. Az oktatás módszerét a „kizárólagos imitáció” jellemezte. Úgy vélték ugyanis, hogy mivel a diákokat nem zavarhatja az íráskép, az imitációs készségük pedig közel tökéletes, így elhagyható mindenféle artikulációs magyarázat. Olvasási szabályokat így is közöltek, de ezek csak egy-egy szóra, hangkapcsolatra vonatkoztak.

3.1.3. A harmadik szakasz: kontrasztív, irányított imitáció

Az 1979-ben (a szakosított általános iskolákban 1968-tól) az új oktatási reform keretében megjelent tankönyvekben továbbra sem volt artikulációs magyarázat, és bár módszerüket az imitáció jellemezte, de ez már nem volt „kizárólagosnak” nevezhető. Az elhangzó utasítások között már voltak figyelemfelkeltőek, a magyarral összehasonlító jellegűek, így ezeket már a „kontrasztív, irányított imitációs” módszer jellemezte.

Természetesen az elméleti tudatosítás gyakoroltatás nélkül, a kizárólagos imitáció fonematikus hallás hiányában és gyakoroltatás nélkül nem vezethetett eredményre. Irányított imitációval kétségkívül érhetünk el eredményeket, de csakis a két előző módszerhez képest, és csakis színvonalas hanganyag segítségével.

Az 1980-as évek végén valódi áttörést hozott, illetve hozhatott volna a *Здравствуйте* című 4 kötetes tankönyvsorozat, melynek első kötetéhez fonetikai értelemben is jól átgondolt, és kifejezetten nyelvi laboratóriumi gyakorlásra kidolgozott színes és főleg bőséges (8x60 perces) hanganyagot, mi több videó anyagot is mellékeltek (Köllő–Vujovits–Oszipova 1987a; 1987b; Köllő–Oszipova 1990; Oszipova–Lőrincz 1990; Oszipova–Köllő 1994; Oszipova–Vohmina 1996).

A rendszerváltást követően azonban az orosz nyelv kötelező státusza megszűnt, ami többek között a tankönyvek finanszírozásán is érződött. A *Здравствуйте* című tankönyv további kötetei csak nagy nehézségek árán tudtak megjelenni, a *Ключ* című új tankönyvsorozat kezdőknek szánt első kötete 2005-ben, abszurd módon, hanganyag nélkül jelent meg, amit csak mostanra pótoltak (Oszipova 2005; Oszipova 2006).

3.2. Automatizálás

Annak érdekében, hogy kialakítsuk a megfelelő feltételes reflexek rendszerét a megfelelő beszédhangok hallási érzéklete és kiejtése között, elengedhetetlen a halló- és beszédszervek kombinált tréningje, az artikulációs mozzanatok tudatosítása.

Valójában, amíg a diákok nem képesek tudatosan analizálni és szintetizálni a beszédhangokat, addig azonosítják, alárendelik azokat anyanyelvük hangjainak. Ezzel a módszerrel azonban csak akkor érhetünk el eredményeket, ha megfelelő gondot fordítunk az elsajátított hangok, hangtörvények stb. begyakoroltatására. Önálló beszédben ugyanis, a tartalomra koncentráció miatt, a csak rögzített, de nem automatizált kiejtési készség megfelelő odafigyelés hiányában nem tud érvényesülni.

A kiejtés tanításának nehézségi fokozatai lényegében a következők: 1) rögzítés: hangbeállítás, utánmondás, olvasás; 2) automatizálás: tárgyak, események megnevezése, memoriter felmondása, önálló beszéd.

Módszertanilag kicsit eltérő a helyzet az intonáció tanításával kapcsolatban. Az orosz intonációra jellemző gyakori és nagy hangközi ugrások jól hallhatók, ezért az intonáció tanítását a dalnitáshoz is hasonlíthatjuk. Az intonáció tanításának egyik bevált módszere az énekeltető ismételtetés, amikor az elhangzó mondatokat a diákok szöveg nélkül dúdolva, vagy zümmögve ismétlik el. Ebben az esetben sem alkalmazhatunk azonban csak imitációt, mivel a diákok gyakran nem tudják megmondani, hogy az intonációs dallam valójában milyen irányban halad. Ahogy a dalnitáshoz is használunk kottát, vagy kézjelek útján segítjük a dallam irányának követését, úgy segíthetik a magyarázatot az intonációs alaptípusok „vak kottákhoz” hasonló sematikus ábrái.

Az intonáció tanításával kapcsolatban ismételtén kívánatos megjegyezni az automatizáltság elérésének fontosságát. Az intonáció ugyanis értelem megkülönböztető funkciója mellett igen fontos szerepet játszik az érzelmek és a hangulatok érzékelésében és kifejezésében. Míg az orosz első, második, harmadik és negyedik intonációs alaptípus aktív használata lényegében kikerülhetetlen, addig az ötödik, hatodik és hetedik esetében megelégedhetünk ezek felismerésével.

Általános követelmény, hogy a rövid és lényegre törő magyarázatokat hosszú gyakorlás kövesse. A kórusban való gyakoroltatás megengedett munkaforma, de fontos, hogy a tanár mindenkit egyéni szinten is ellenőrizzen, mivel még azonos anyanyelvűek esetében is nagy eltérések mutatkozhatnak. Vannak kiváló hallású, de rendkívül szégyenlős diákok, akik kínosnak tartják utánozni az orosz szokatlan hangzású elemeit, például az intonáció magyartól eltérő nagy hangközi ugrásait. Vannak olyanok is, akik eleinte reménytelennek tűnnek, de sok türelemmel, odafigyeléssel és szakszerű segítséggel mindenki fejleszthető. A mai diákság, a korábbi korosztályokhoz képest sokkal jobban vonzódik a hangok világához, ezért számukra a nyelv hangzó oldala valódi örömök forrása.

3.3. A szemléltetés eszközei

A hangképző szervek működésének tudatosításában ősi eszköz a kézitükör és a pálcika, melyek közül a tükör az ajkak, a pálcika a nyelvtest mozgásainak megfigyelésére, tudatosítására szolgál. A pálcikát még használhatjuk a szápadlás különböző területeinek feltérképezésére, „felélesztésére” is. Sokan ugyanis előzetes gyakorlás nélkül nem érzékelik a szápadlás különböző területeit, így nem tudják elvégezni az artikulációra vonatkozó legegyszerűbb utasításokat sem. Ezt a két egyszerű és mégis hatékony eszközt azonban természetesen csak idétlenkedésre nem hajlamos diákok esetén érdemes használni.

A hangok képzési helyét és módját könnyebben magyarázhatjuk oldalirányú metszetek segítségével. Az ábrák különösen sokat segíthetnek a különböző beszédszervi mozgások tudatosításakor, valamint e mozgások ellenőrzésekor.

A sematikus oldalirányú metszeteknek ma már létezik egy továbbfejlesztett változata is, ami interneten is elérhető, sőt ingyenesen le is tölthető a Lomonoszov egyetem honlapjáról. Itt az oldalirányú metszet megelevenedik, és a hang ejtése nem csak hallható, de látható is (<http://fonetica.philol.msu.ru/>).

Az intonáció ábrázolása sematikusan, a hanglejtés irányát leíró kis vonalakkal, vak kotta segítségével szintén jól alkalmazható úgy a magyarázat, mint az ellenőrzés esetén. Az intonáció tanítását ma már számos jól felépített tankönyv is segíti, melyek mind CD melléklettel rendelkeznek, és az intonációs alaptípusok beszédbeli realizációit is jól bemutatják.

A szemléltetés fontos eszköze a fonetikai átírás. A nyelvoktatásban általában cirill alapú egyszerűsített fonetikai átírást használnak, és nem a teljes szót, hanem csak annak a kiejtés szempontjából lényeges részét ábrázolják szögletes zárójelben a szó belsejében, vagy alatta. Ez igen jól hasznosítható a kiejtési szabályok tudatosítására, a helyesírás és a kiejtés különbözőségének megjelenítésére, valamint a fonetikai tananyag komplex ellenőrzésére. Fontos azonban ügyelni arra, hogy a jelölés egyszerű és egyértelmű legyen. A redukáltak jelölésére a lágy-, illetve keményjel helyett, amennyiben problémát okoznak, sikeresen alkalmazhatjuk a [ə, ʌ] illetve [i, i:] jeleket. Ezeket a jeleket a tanulók nagy többsége már az angol órákról ismeri.

Továbbá meg kell említeni a hangsúly jelölését is. Tekintettel arra, hogy nyelvünkben a hosszú magánhangzókat ékezzettel jelöljük, ezt a jelet metodikai szempontból helytelen az orosz szóhangsúly jelölésére használni. Helyette jól beválik a hangsúlyos magánhangzó alatti aláhúzás, nyomtatásban a kurzív.

Ugyancsak metodikai szempontból indokolt a kezdet kezdetén a palatalizált-velarizált mássalhangzók jelölése, például fenti és lenti vesszőkkel. Erre különösen akkor van szükség, ha a diákok tudatában a „ha nem lágy, akkor olyan, mint a magyar mássalhangzó” asszociáció rögzült.

3.4. Módszertani fogások és gyakorlat típusok

A szemléletesség kedvéért összeállítottam egy olyan fonetikai kurzust, amely magyar anyanyelvűek számára készült, amit felépítésének logikája is tükröz (ld. *Az orosz kiejtés – gyakorlatok* című részben). A módszer tartalmaz minden lényeges elméleti magyarázatot, módszertani fogást és fontos feladattípust. Előljáróban néhány általános megjegyzés.

A gimnasztikai gyakorlatok célja a szájszervi mozgások tudatosítása, például az ajkak mozgatásának (kerekítés, széthúzás, csücsörítés stb.), a nyelvtest vertikális és horizontális mozgatásának, valamint a nyelvhegy és nyelvhat differenciált mozgatásának begyakorlása, megtanulása.

A helyes artikuláció kialakítása, illetve korrekciója során fontos szerepe van a megfelelő hangkörnyezet megválasztásának. Egy ismeretlen hang kiejtését megtanítani teljesen lehetetlen mondatban vagy egy szón belül. Ebből azonban nem következik, hogy az artikuláció kialakítását csak szótagokban és izolált helyzetben kell végezni. Mivel a kiejtés tanítás célja a nyelvi kommunikáció elősegítése, ezért a szótagon belüli és izolált hangkijtésen alapuló gyakorlatok csak a helyes beszédszervi mozgások megkeresését szolgálják. A megtalált artikulációs mozgásokat rögzítő gyakorlatokat már szó, illetve mondat szinten ajánlatos végezni. A rögzítő gyakorlatokra érvényes a fokozatosság elve.

A velarizált mássalhangzókkal nemcsak azért érdemes foglalkozni, mert jóval egyszerűbb a tanításuk, mint a palatalizáltaké, hanem azért is, mert így könnyebben elérhetjük, hogy a diákok valóban mássalhangzó párokat ejtsenek. Hiszen míg a kívántnál kevésbé erőteljesen palatalizált, illetve velarizált mássalhangzók közötti különbség már jól érezhető, addig ez a gyengén palatalizált, illetve magyar mássalhangzók közötti különbségről nem mondható el.

Ezzel magyarázható, hogy a gyakorlati anyag sorrendjének összeállításakor abból indultam ki, hogy az orosz fonetika tanításában az [ɣ] hangnak kulcsszerepe kell, hogy legyen. Arról van szó, hogy az [ɣ] hang megtanítása egyrészt kiküszöböli a palatalizált-velarizált fonéma párok kiejtésének azonosítását [ɥ] és [ɣ] előtt – ami az egyik legfeltűnőbb hibák egyike –, másrészt megkönnyíti

a szóritmika tanítását, hiszen velarizált hangok után a redukált magánhangzók (kivéve a hangsúly előtti szótagot) tulajdonképpen redukált hangnak felelnek meg. Továbbá, az [ɨ] hang megtanítása elősegíti a velarizált hangok kiejtésének tisztább érzékelését, hiszen az [ɨ] kiejtésekor a velarizált mássalhangzók kiegészítő artikulációja „önállósítja” magát. Fontos szerepe van még ennek a hangnak a [ɯ], [ɤ], [ɪ] hangok tanításában is.

Nem érdemes azonban kiemelten foglalkozni az orosz [o], [a], [ɔ], [y] hangok kiejtésével (hangsúlyos helyzetben), mert pontatlan ejtésük nem zavarja a megértést, továbbá azért sem, mert hangsúlytalan szótagokban amúgy redukálódnak.

A redukáltak tanítása viszont nagyon is indokolt, mert elősegítik a palatalizált mássalhangzók ejtését. Ugyanis az [i] hang, a képzés helye szerinti igazodás hangtörvénye szerint, bizonyos mértékben palatalizálja a mássalhangzókat. Így az е és я betűk helyes ejtése, az [ɨ] - [ɨ]/[ɨ^ɛ] hangok révén – legalábbis hangsúlytalan szótagokban – megoldja a palatalizáció gondját. Ez különösen azért is kívánatos, mert kiküszöböli a jellegzetes magyar [e] hangot, ami kellemetlen színezete akcentusunknak. A nyelvtan centrikus nyelvoktatás idején egyébként idegenkedtek tőle, arra való hivatkozással, hogy így nem hallatszanak rendesen a végződésesek.

Különös gonddal kell kezelni a palatalizált mássalhangzók helyes ejtését mássalhangzó + lágyjel, illetve я, ю, е, ё előtt. Szó nincs semmiféle „jésítésről”! Nem szabad megengedni a [j] hang megjelenését, sőt fel kell hívni a diákok figyelmét arra, hogy az csak bizonyos esetekben ejtendő, de azt az írás jelöli: съезд – [сʲезд], пью – [пʲю].

Az elméleti anyag tanítását kívánatos induktív módszerrel végezni, vagyis példákból kiindulva rávezetni a diákokat a szabályosságok megfogalmazására. Ezzel a módszerrel könnyen aktivizálhatjuk a diákokat, továbbá a szabályokat is lényegesen könnyebben tudják bevésni a maguk „felfedezései” alapján. A szabályokat viszont ajánlatos világos és rövid képletek formájában megfogalmazni.

A kiejtési gyakorlatokat úgy ajánlatos összeállítani, hogy a főnevek, mellénevek ne csak alanyesetben, az igék pedig ne főnévi igenév alakban legyenek. Továbbá, hasznos a gyakorlást szókapcsolatokban végezni – ez ugyanis előnyösen hat a főnév nemének, igevonzatoknak stb. jobb rögzítésére.

Az intonáció tanításának kezdeti szakaszában feltétlenül csak professzionális bemondók által felmondott tanszövegeket, illetve hivatásos tévébemondók által elmondott hírszövegeket használjunk. Az intonáció következetes gyakorlása rendkívüli módon fejleszti a hallásfigyelmet, de csak a fokozatosság elvének betartásával érhetjük el, hogy az alaptípusok spontán beszédben megjelenő variációinak felismerése se okozzon gondot.

3.5. Régi és új tankönyvek, hasznos linkek

Minden nyelvtanár tudja, hogy bármely idegen nyelv oktatása akkor hatékony, ha a tananyag a tanulók anyanyelvének sajátosságait is figyelembe veszi. Többszörösen igaz ez a nyelv hangzó anyagára. Jó, ha tudjuk, hogy több évtizeddel ezelőtt kifejezetten magyar ajkúak számára is készültek ilyen tankönyvek (Prudnyikova 1960; Balogh–Szamujlova: 1976).

Az orosz mint idegen nyelv keretein belül a helyes és szép kiejtés tanítását évtizedekre Natalja Bryzgunova kiváló fonetika könyve meghatározta meg. A könyv első kiadása tanárok számára készült és 1963-ban jelent meg. Az átdolgozott kiadás már valódi gyakorlókönyv, amelyet máig használnak. Annak idején hanganyaggal együtt jelent meg, még bakelit lemezeken. Ez a remekül felépített tankönyv az orosz kiejtéssel kapcsolatos minden fontos szabályt tartalmazza, de legfőbb érdeme az, hogy az intonáció tanításával is foglalkozik (Bryzgunova 1963; Bryzgunova 1977).

Az intonációs típusok rendszerének kidolgozása Bryzgunova érdeme, elmélete az akadémiai nyelvtanba is bekerült, és máig minden intonációs tankönyv erre a leírásra támaszkodik.

A hangok kiejtésével, gyakoroltatásával nagyon sok fonetika tankönyv foglalkozik, melyek közül különösen színvonalasnak számított Lebegyeva, illetve Ljubimova tankönyve (Lebegyeva 1975; Ljubimova 1977). Mivel a kiejtés viszonylag lassan változik, így e tankönyvek fonetikai tartalma nem számít elavultnak. Sőt. Ezek a tankönyvek például még számos gyakorlatot szenteltek a hangsúly helyének, illetve annak típusos megváltozásának. Ez a mostani kiejtéssel foglalkozó könyvekből már többnyire kimarad. Mostanában is sok új kiejtési szabályokat is tanító fonetika tankönyv jelenik meg. Ezek példaanyaga jobban megfelel a mai ízlésnek, mint a régebbiek, például ilyen Szakalycsikova gyakorló könyve is (Szakalycsikova 2004).

Az ezredforduló után viszont sorra jelennek meg azok a tankönyvek, amelyek elsősorban az intonációval foglalkoznak. Sajnálatos módon a hanganyagok minősége, pontosabban a szövegmondók kiejtése nem mindig felel meg az elvárásoknak. Természetesen tankönyvi mellékletekben, például a hallás utáni értés gyakorlására nagyon is kívánatos nem professzionális bemondók szerepeltetése. Ugyanakkor az intonációs alaptípusok bevezetésénél ez nagyon nem célravezető, itt alapvető fontosságú, hogy a gyakorlandó szövegeket kifogástalan kiejtésű, képzett bemondók adják elő. A spontán beszéd ugyanis túlságosan sokszínű ahhoz, hogy mintaként szolgálhasson az intonáció tanítás kezdeti szakaszában.

Muhanov intonációs gyakorlókönyve minden fontos elméleti anyagot tartalmaz, 16 dialógusból áll, a hanganyagát professzionális bemondók adják elő (Muhanov 1995). Gyakorlatai a dialógusokat több részletre bontva is gyakoroltatják. Tanároknak önképzésre és tanításra is igen jól használható, elsősorban az IK alaptípusok felismerésére.

Karavanova „Hallgassunk élő beszédet” című tankönyve a *Survival Russian* című komplex oktatási projekt része (Karavanova 2009). Bár látszólag az intonációval foglalkozik, valójában inkább általános hallás utáni értés fejlesztésre alkalmas. Hanganyaga a könyv címének megfelelően élő beszédet tartalmaz. A tankönyv az IK tanítására, legalábbis annak kezdeti szakaszában teljesen alkalmatlan.

Rjabova „Élő fonetika” című intonációs gyakorlókönyve 2009-ben jelent meg. Rendkívül alapos munka, a hanganyaga is jól használható, mert a szövegeket nem professzionális, de a fonetikához jól értő szakemberek adják elő (Rjabova 2009). Elméleti szempontból számos új, nagyon világosan és logikusan megfogalmazott információt is tartalmaz Muhanov és Bryzgunova tankönyvéhez képest. Például részletesen bemutatja a hangfekvés értelem megkülönböztető szerepét. Ezen kívül a tankönyv másik újdonsága, hogy számos kifejezetten kommunikatív gyakorlatot is tartalmaz, vagyis nem elégszik meg a szokásos: „ismételjük el, olvassuk fel a bejelöltek szerint” típusú feladatokkal. Fonetikához nem különösebben értő nyelvtanár is nagy sikerrel taníthat belőle.

Haszonnal forgatható még Balyhina viszonylag újnak számító CD-melléklettel ellátott fonetikai tesztjeinek gyűjteménye, valamint Bityehtyina és Klimova közös munkája, amely az orosz nyelv legfontosabb fonetikai tudnivalóinak oktatásmódszertani koncepciójú leírása (Balyhina 2008; Bityehtyina-Klimova 2011).

Végezetül, külön is szeretném kiemelni, hogy a Lomonoszov egyetem honlapján elérhető egy digitalizált fonetika tankönyv, amely hang- és videoanyagával együtt legálisan és ingyenesen letölthető (<http://fonetica.philol.msu.ru/>).

Források

Küszöbszint (magyar mint idegen nyelv) <http://bme-tk.bme.hu/other/kuszob/>

<http://fonetica.philol.msu.ru/>

<http://rusgram.narod.ru/136-154.html>

Szakirodalom

Balyhina (2008): Балыхина, Т.М.: Тесты по русской фонетике. Учебное пособие для изучающих русский язык как иностранный (+ CD) Москва: Русский язык. Курсы.

Balogh István – Szamujlova, N. I. (1976): Балог, И. – Самуйлова, Н.И.: Русский язык. Практическая фонетика. Budapest: Tankönyvkiadó.

Banó István – Kosaras István és mások (1977): Az orosz nyelv oktatásának metodikája (Általános és középiskolai tanárok számára). Budapest: Tankönyvkiadó.

Bityehtyina – Klimova (2011): Битехтина, Н.Б. – Климова, В.Н.: Русский язык как иностранный: фонетика. Москва: Русский язык Курсы.

Bolla Kálmán (1981): Болла, К.: Атлас звуков русской речи. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Bolla Kálmán (1990): Болла, К. – Палл, Э. – Папп, Ф.: Курс современного русского языка, Budapest: Tankönyvkiadó. 5. kiadás.

Bryzgunova (1963): Брызгунова, Е.А.: Практическая фонетика и интонация русского языка. Пособие для преподавателей, занимающихся со студентами. Москва: Издательство Московского университета.

Bryzgunova (1977): Брызгунова, Е.А.: Звуки и интонация русской речи.³ Москва: Русский язык.

Bryzgunova (1980): Брызгунова, Е.А.: Интонация. In: Шведова, Н.Ю. (гл. ред.): Русская грамматика I. Москва: Наука. 96–122.

Dési Edit (1981): A fonetikai minimum problematikája magyar anyanyelvűek orosz oktatásában. Bölcsészdoktori disszertáció. Budapest.

Karavanova (2009): Караванова, Н.Б.: Слушаем живую русскую речь. Пособие по аудированию для иностранцев, изучающих русский язык. Москва: Русский язык.

Köllő Márta – Oszipova Irina (1990): Zdravstvujtye 2. Max Hueber Verlag.

Köllő Márta – Vujovits Inessza – Oszipova Irina (1987): Zdravstvujtye 1. Budapest: IH.

Köllő Márta – Vujovits Inessza – Oszipova Irina (1987): Читаем и пишем. Budapest: IH.

Lebgyeva (1975): Лебедева, Ю. Г.: Звуки, ударение, интонация. Москва: Русский язык.

Ljubimova (1977): Любимова, Н.А.: Обучение русскому произношению. Артикуляция. Постановка и коррекция русских звуков. Москва: Русский язык.

Muhanov (1995): Муханов, И.Л.: Интонация в практике русской диалогической речи. Москва: Русский язык.

Oszipova Irina – Köllő Márta (1994): Zdravstvujtye 3. Budapest: IH.

Oszipova Irina – Lőrincz Zsuzsa (1990): Zdravstvujtye! Video Scripts. Novotrade Kiadó.

Oszipova Irina – Vohmina Lilja (1996): Здравствуйте! 4. Budapest: IH – Gebertner wydawnictwo.

Oszipova Irina (2006): Ключ. Рабочая тетрадь. Budapest: Corvina.

Oszipova Irina (2005): Ключ. Учебник русского языка для начинающих. Budapest: Corvina.

Panov (1967): Панов, М.В.: Русская фонетика. Москва: Просвещение.

Panov (1979): Панов, М.В.: Современный русский язык. Фонетика. Москва: Высшая школа.

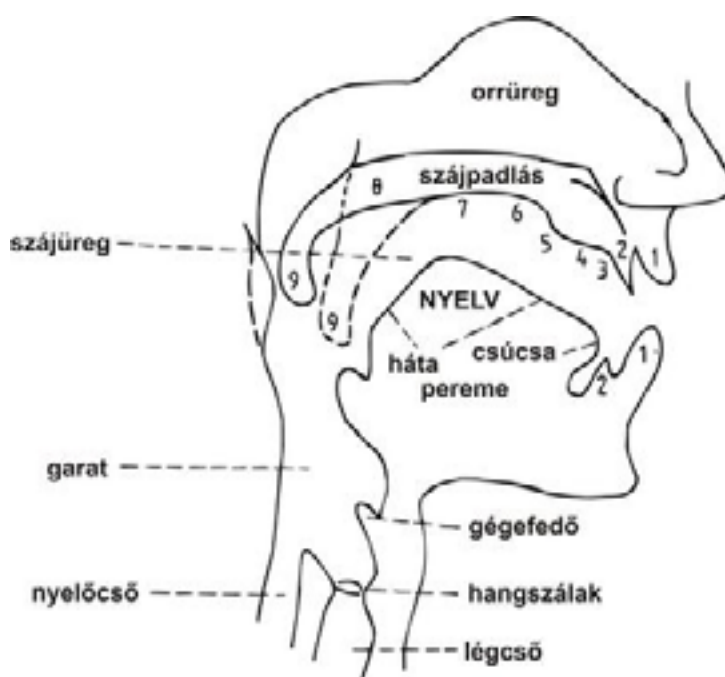
- Papp István (1974) *Leíró magyar hangtan*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Prudnyikova (1960): Прудникова, Н.С.: *Фонетика русского языка и ударение*. Москва: Высшая школа.
- Reznyicsenko (2003): Резниченко, И.Л.: *Орфоэпический словарь русского языка: Произношение. Ударение*. Москва: Астрель.
- Rjabova (2009): Рябова, О.В.: *Живая фонетика. Аудиопособие по русской интонации для иностранных учащихся*. Санкт-Петербург: МИРС.
- Siptár Péter (1998): *Hangtan*. In: É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*. Budapest: Osiris. 293–390.
- Szkalycsikova (2004): Сакальчикова, Н.Н.: *Звуки и буквы. Учебно-методическое пособие по практической фонетике русского языка для иностранных учащихся*. Санкт-Петербург: РГПУ.

Az orosz kiejtés – gyakorlatok

1. A beszédszervek mozgásának tudatosítása

1.1. Mutassák meg az alábbi ábrán hol található:

- a) a fogmeder (alveolus);
- b) a kemény szájpadlás;
- c) a lágy szájpadlás;
- d) az inyvitörta (inycsap, uvula)?

Tükörben figyelve a beszédszervek mozgását végezzék el az alábbi „gimnasztikai” gyakorlatokat.

1.2. Ejtsék ki egymás után a következő hangokat. A rövid/hosszú ellentétet a hosszú beszédhang mögé tett két pont jelzi. [i:] = í; [e:] = é; [u:] = ú; [o:] = ó.

[o – o: – o], [u – u: – u]; [i – i: – i], [e – e: – e]. Hogyan változik az ajkak mozgása?

1.3. Nyelvheggyel érintsék meg a felső fogak tövét, az alsó fogak tövét, a két fogsor között.

1.4. Nyelvheggyel lazán érintsék meg az alsó fogak tövét, és közben a nyelvtestet domborítsák a kemény szájpadlás üregébe, de ne nyomják neki. Majd az ajkakot húzzák erőteljesen szét. Milyen hangot kapunk, ha kiejtjük?

1.5. Nyelvheggyel érintsék meg az alsó fogak tövét, a nyelvtestet pedig húzzák erősen hátra és nyomják a lágy szájpadlásnak. Milyen hangot kapunk, ha kiejtjük?

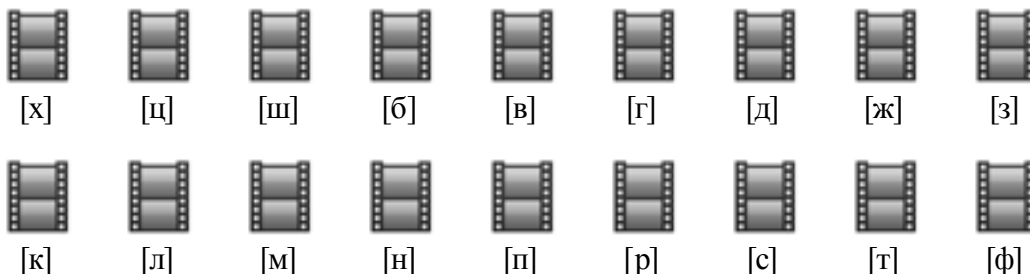
1.6. Tegyük a kezüket a gégére. Ejtsék ki a következő hangokat: [f – v – n – r].

Amikor zöngés mássalhangzókat ejtünk, a gégében rezegnek a hangszalagjaink, ezért enyhe rezgést érzünk, ha a torkunkra tesszük a kezünket.

1.7. Ejtsék ki az alábbi zöngés hangokat, majd „kapcsolják ki a rezgést”, és ejtsék ki a hangok zöngétlen párját. Írják be a hiányzó helyre, milyen hangot ejtettek

[b] – []; [v] – []; [d] – []; g – [].

1.8. Nézzünk meg néhány orosz mássalhangzóról készült rajzfilmet.

Figyeljék meg, melyik mássalhangzóknál rezegnek a hangszálak, majd írják be a megfelelő csoportba őket.

Zöngés: [], []. [], [], [], [], [], [], [], [], [], [], [], [], []

Zöngétlen: [], []. [], [], [], [], [], [], [], [], [], [], [], [], []

1.9. A legtöbb mássalhangzó zöngés-zöngétlen párt alkot. Az előző gyakorlatban elhangzott mássalhangzók közül melyiknek nem volt párja.

Zöngés-zöngétlen párok: [] – [], [] – [], [] – [], [] – [], [] – [], [] – [], [] – [], [] – []

Csak zöngés: [], []. [], [], [], []

Csak zöngétlen: [], []. [], [], [], []

1. Megoldások

1.1. fogmeder – 3, 4; kemény szájpaddás – 5, 6, 7; lágy szájpaddás – 8; inyvitörta – 9.

1.2. [o – o: – o], [u – u: – u] – a hosszú magánhangzóknál az ajkkerekítés feszesebb, az ajkak jobban előre húzzuk; [i – i: – i], [e – e: – e] – a hosszú magánhangzóknál az ajakrés szűkebb, az ajkak jobban széthúzzuk.

1.4. [j]

1.5. [k]

1.6. A [v – n – r] hangok ejtésekör rezgést érzünk a kezünkkel. A [f] hang esetén nem.

1.7. [b] – [p]; [v] – [f]; [d] – [t]; g – [k].

1.8.

Zöngés: [б], [в], [г], [д], [ж], [з], [л], [м], [н], [п]

Zöngétlen: [х], [у], [ш], [к], [п], [с], [т], [ф]

1.9.

Zöngés-zöngétlen párok: [б] – [п], [в] – [ф], [г] – [к], [д] – [т], [ж] – [ш], [з] – [с]

Csak zöngés: [м], [н], [л], [р]

Csak zöngétlen: [х], [у]

2. Az [ɣ] hang ejtését könnyítő magyarázatok

- 2.1. Melyik szóban képezzük hátrább a [k] hangot a *kit* vagy a *kút*, a *kicsi* vagy a *kacsa* szóban? Ejtsenek ki egy viszonylag elől képzett [k] hangot, majd próbáljanak meg egyre hátrább képzett [k] hangokat ejteni. Hogyan változik a [k] hang?
- 2.2. Ejtsenek ki egy nagyon hátul képzett [k] hangot, majd fokozatosan induljanak vissza, és a gyakorlást egy [j] hanggal fejezzék be.
- 2.3. Az ajkakat erőteljesen húzzák hátra, majd egy nagyon hátul képzett [k] hangot követően ejtsenek [j] hangot. Figyeljék meg, a két mássalhangzó között ejtett magánhangzót. Ha jól végezték a gyakorlatot, a két mássalhangzó között [ɣ] hangot ejtettek. Figyelem! Aki nem nagyon hátul képzett [k] hangból indult ki, annak nem sikerülhet a gyakorlat.
- 2.4. Ejtsenek egy magyar [i] hangot, majd egy [u] hangot. Majd az [u] hangtól kiindulva fokozatosan húzzák egyre előrébb a nyelvüket és ejtsenek ki minél több magánhangzót, amíg el nem jutnak az [i] hangig. Ha jól végezték a gyakorlatot, az [i] és [u] között félúton kiejtették az [ɣ] hangot is. Keressék meg ezt a helyet és az ajkakat erőteljesen húzzák hátra. Figyelem! Aki a nyelvtestet lejjebb eresztette, annak nem sikerülhet a gyakorlat.
- 2.5 Nézzük meg és hallgassuk meg az [ɣ] hang ejtéséről készült rajzfilmet.

[ɣ]

- 2.6. Gyakorolják a következő szavak ejtését: ты, вы, бы, мы stb.

2. Megoldások

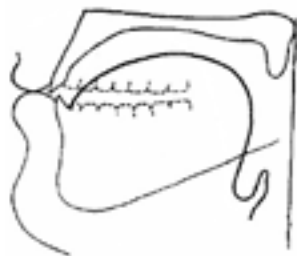
- 2.1. A [k] hangot a *kút* szóban képezzük hátrább. Minél hátrább képezzük a hangot, annál mélyebbnek halljuk.

3. A velarizált mássalhangzók ejtését könnyítő magyarázat

- 3.1. Ejtsék ki nagyon lassan a következő hangkapcsolatokat: [ɣбы – ыпы, ывы –ыфы, ысы – ызы, ыды – ыты, ымы, ыны, ылы, ыры, ышы, ыжы, ыцы].
- 3.2. Minden szótag előtt ejtsenek egy „néma” [ɣ] hangot: [_бу, _пу, _ву, _фу, _зу, _су, _ду, _ту, _му, _ну, _лу, _ру, _шу, _жу, _цу; _бо, _по, _во, _фо, _зо, _до, _то, _но, _ло, _цо].
- 3.3. Próbáljanak a mássalhangzók előtt és után „néma” [ɣ] -t ejteni: [_б_, _п_, _в_, _ф_, _з_, _с_, _д_, _т_, _м_, _н_, _л_, _р_, _ж_, _ш_, _ц_].
Magyarázat: Ebben a gyakorlatban a diákoknak csak a kiegészítő hangképzésre kell összpontosítaniuk.

Az oroszban vannak úgynevezett **velarizált** mássalhangzók. A képzés helye és módja szerint nagyon hasonlítanak a megfelelő magyar mássalhangzókra, de az orosz **velarizált** mássalhangzók ejtésénél a nyelvtest erőteljesen hátra húzódik és a nyelvhat hátulsó része gyakran közelít a lágy szájpadáshoz.

- 3.4. Találják, ki melyik ábra mutatja az orosz velarizált [п], és melyik az orosz velarizált [л] más-salhangzót?

.....

.....

- 3.5. Nézzük meg és hallgassuk meg a [п], illetve a [л] hang ejtéséről készült rajzfilmet.
 3.6. Miben különböznek a 3.5. gyakorlatban ejtett hangok a magyar [p, l] hangoktól kiejtésben és hangzásban?

[п]

[л]

Az oroszban a szó végén a zöngés mássalhangzók helyett az adott mássalhangzónak mindig a zöngétlen párját ejtik.

- 3.7. Írják be, milyen hangot ejtünk a szavak végén:
 друг – дру[], лоб – ло[], год – го[], юг – ю[], нож – но[], газ – га[], плов – пло[],
 вид – ви[], вход – вхо[].
- 3.8. Nyissák ki a tankönyvet (Ключ 1) hátul a szószedetnél, és keressenek még zöngétlen velarizált mássalhangzókra végződő szavakat.

3. Megoldások

- 3.4. 1) [п]; 2) [л]
 3.6. A képzés helye és módja megegyezik, de az orosz hangok velarizáltak.
 3.7. друг – дру[к], лоб – ло[п], год – го[т], юг – ю[к], нож – но[ш], газ – га[с], плов – пло[ф],
 вид – ви[т], вход – вхо[т]
 3.8. абсурд, бильярд, бульдог, бутерброд, вдруг, выход, город, завод, заряд, макияж, народ, обед, парад, перед, персонаж, пирог, пирсинг, похож, прогноз, раз, ряд, сад, снег, сноб, спортклуб, хит-парад, четверг, чисбургер, Эрмитаж stb.

4. Az [и] és [j] hang ejtése közötti különbség tudatosítása

- 4.1. Nézzük meg és hallgassuk meg az [и], illetve a [j] hang ejtéséről készült rajzfilmet.

[и]

[j]

- 4.2. Rajzolják le a hangok oldal irányú metszetét! Miben különböznek?

4. Megoldások

4.2. A [j] ejtésénél a nyelvhat nem emelkedik olyan magasra.

5. A palatalizált mássalhangzók ejtését könnyítő magyarázat

5.1. Ejtsék ki nagyon lassan a következő hangkapcsolatokat: [иби – ипи, иви – ифи, изи – иси, иди – ити, ими, ини, или, ири, иги, ики, ийи].

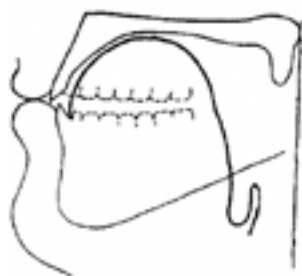
5.2. Minden szótag előtt ejtsenek egy „néma” [и] hangot: [_иби, _пи, _ви, _фи, _зи, _си, _ди, _ти, _ми, _ни, _ли, _ри, _ги, _ки, _йи].

5.3. Próbálják a mássalhangzókat úgy kiejteni, hogy előttük és utánuk „néma” [и] -t ejtsenek: [_б_, _п_, _в_, _ф_, _з_, _с_, _д_, _т_, _м_, _н_, _л_, _р_, _г_, _к_, _й_].

Magyarázat: Ebben a gyakorlatban a diákoknak csak a kiegészítő hangképzésre kell összpontosítaniuk.

Az oroszban vannak úgynevezett **palatalizált** mássalhangzók. A képzés helye és módja szerint nagyon hasonlítanak a magyar mássalhangzókra, de az orosz **palatalizált** mássalhangzók ejtésénél a nyelvhat közepső része közelít a kemény szájpapláshoz. Közelít, de nem ér oda!

5.4. Találják ki, melyik ábra mutatja az orosz palatalizált [п’], és melyik az orosz palatalizált [п’] mássalhangzó ejtését?

.....

.....

5.5. Nézzük meg és hallgassuk meg az [п’], illetve a [п’] hang ejtéséről készült rajzfilmet.

[и]

[j]

5.6. Miben különböznek az 5.5. gyakorlatban ábrázolt hangok a magyar [p, l] hangoktól kiejtésben és hangzásban?

5.7. Nézzük meg az orosz palatalizált mássalhangzóról készült rajzfilmeket. Figyeljék meg, melyik mássalhangzónál rezegnek a hangszálak, majd írják be a megfelelő csoportba őket.

[j]

[б]

[в]

[г]

[з]

[к]

[л]

[м]

[р]

[с]

[т]

[ф]

[х]

[ч]

[щ]

[д]

Zöngés: [], [], [], [], [], [], [], [], [], [], [], [], [], [], []

Zöngétlen: [], [], [], [], [], [], [], [], [], [], [], [], [], [], []

- 5.8. A legtöbb mássalhangzó zöngés-zöngétlen párt alkot. Az előző gyakorlatban elhangzott mássalhangzók közül melyiknek nem volt párja.

Zöngés-zöngétlen párok: [] – [], [] – [], [] – [], [] – [], [] – [], [] – [], [] – [], [] – [], [] – []

Csak zöngés: [], [], [], [], [], []

Csak zöngétlen: [], [], [], [], [], []

- 5.9. Írják be, milyen hangot ejtünk a szavak végén: мазь – ма [], любовь – любо[], грудь – гру[], кровь – кро[], сядь – ся[].

- 5.10. Nyissák ki a tankönyvet hátul a szöszedetnél, és keressenek még zöngétlen palatalizált mássalhangzókra végződő szavakat.

5. Megoldások

- 5.4. 1) palatalizált [п'] 2) palatalizált [л']

- 5.6. A képzés helye és módja megegyezik, de az orosz hangok palatalizáltak.

- 5.7.

Zöngés: [j], [б'], [в'], [г'], [з'], [л'], [м'], [п'], [д'];

Zöngétlen: [к'], [с'], [т'], [ф'], [х'], [ч'], [ш'];

- 5.8.

Zöngés-zöngétlen párok: [б'] – [п'], [в'] – [ф'], [г'] – [к'], [д'] – [т'], [з'] – [с']

Csak zöngés: [j], [м'], [н'], [л'], [п']

Csak zöngétlen: [х'], [ч'], [ш'];

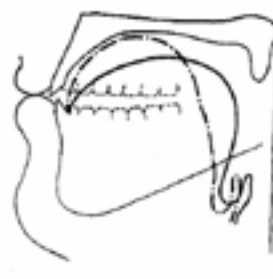
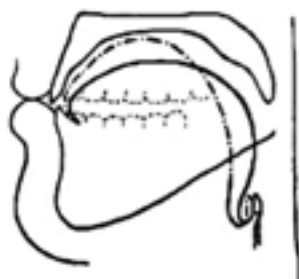
- 5.9. мазь – ма [с'], любовь – любо[ф'], грудь – гру[т'], кровь – кро[ф'], сядь – ся[т']

- 5.10. ведь, видеть, вставать, выпить, выучить, дать, двадцать, дождь, Русь, мяч, ключ, князь, кровать, любить, мочь, очередь, память, плащ, площадь, пять, сэндвич, тетрадь.

6. Összefoglaló 1.

Az alábbi ábrákon a folytonos vonal a velarizált, a szaggatott vonal pedig a palatalizált mássalhangzók ejtését ábrázolja. Figyelmesen nézzétek meg az ábrákat, mert a különbség néha nagyon kicsi.

- 6.1. Találják ki, melyik ábra mutatja az orosz [м] – [м'], és melyik az orosz [п] – [п'] hangokat?

6.2. Találják ki, melyik ábra mutatja az orosz [л] – [л'], és melyik az orosz [р] – [р'] hangokat?

6.3. Találják ki, melyik ábra mutatja az orosz [ш] – [ш'], és melyik az orosz [ф] – [ф']

6. Megoldások

6.1.

- 1) [м] – [м'] – orrhangok, a levegő az orrüregen keresztül távozik, mert az inyitorla nem zárta be az orrüreg felé az utat.
- 2) [п] – [п'] – szájhang, az orrüreget elzárta az inyitorla.

6.2.

- 1) [р] – [р'] – pergő hang, a nyelv hegye nem ér folyamatosan oda a fogmederhez.
- 2) [л] – [л'] – folyamatos zárhang – a nyelvhegy odanyomódik a fogmederhez.

6.3.

- 1) [ш] – [ш'] – réshangok, a nyelv hát elülső része közelít a kemény szájpadlás elülső részéhez.
- 2) [ф] – [ф'] – ajak-fog réshangok

7. Ritmikai gyakorlatok 1.

Az orosz szóhangsúly szabad, ezért bármelyik szótagra eshet, ezen kívül változó, azaz egy szó ragozásán belül is megváltoztathatja a helyét. A hangsúlyos szótag hosszabb, mint a hangsúlytalan szótagok.

7.1. A következő szavakat sorolják be az alábbi ritmusképletekhez, majd folytassák a sort: *молодой, в Москве, мальчика, бумага, плавают, никогда, умного, детей, с папой, комнату.*

ti-tá: eë,

tá-ti: маму,

ti-ti-tá: говорит,
 tá-ti-ti:
 ti-tá-ti:

7.2. Milyen ritmusképletek taroznak az alábbi szavakhoz? Folytassák a sort.

из Петербурга
 от Самары
 памятники
 достопримечательности
 разговаривали

7. Megoldások

7.1.

ti-tá: её, в Москве, детей;
 tá-ti: маму, с папой;
 ti-ti-tá: говорит, молодой, никогда;
 tá-ti-ti: мальчика, плавают, умного, комнату;
 ti-tá-ti: бумага.

7.2.

из Петербурга – ti-ti-ti-tá-ti;
 от Самары – ti-ti-tá-ti;
 памятники – tá-ti-ti-ti;
 достопримечательности – ti-ti-ti-ti-tá-ti-ti-ti;
 разговаривали – ti-ti-tá-ti-ti-ti.

8. Magánhangzók hangsúlytalan helyzetben

A hangsúly helyétől függően jelentősen módosul a magánhangzók ejtése. A hangsúlyos szótagot közvetlenül megelőző szótagban, illetve, ha a szó magánhangzóval kezdődik [o] hang helyett [ʌ] hangot ejtünk. Ez egy rövid orosz [a] hangnak felel meg: они - [ʌ]ни, одного – [ʌ]дн[ʌ]го.

Az összes többi hangsúlytalan helyzetben pedig egy nagyon rövid [ы] hangot ejtünk. Ez vonatkozik a hangsúlytalan végződésekre és előjárósókra is. Ennek a nagyon rövid hangnak az orosz fonetikus átírásban a jele: [ь], de használható rá ez a jel is [э]. Például: красного – крас[нъвь], с мамой – с мам[ъ]й, на Москву – [нъ_мл]скву.

8.1. Írják az o betűk alá a helyes kiejtés orosz fonetikai jelét, de csak ott, ahol nem hangsúlyos helyzetben van.

он	она	они	около	нога	ноги
молодой	молод	молода	молоды	сосна	сосны
дорогой	дорог	дорога	дороги	война	войны

смотрю	смотрит	прошу	просит	вода	воды
город	города	(из) города	городской	роли	ролей
ношу	носишь	могу	могут	мой	мои

A hangsúlyos szótagot közvetlenül megelőző szótagban, illetve, szótagszámtól függetlenül minden esetben, ha a szó magánhangzóval kezdődik [a] hang helyett [ʌ] hangot ejtünk például, *Тамара* – т[ʌ]м[а]ра, *абсурд* – [ʌ]бсурд, *обворожать* - [ʌ]бворожать.

Az összes többi hangsúlytalan helyzetben [ъ] ([ə]) ejtjük. Például: *ребята* – ребят[ъ], на *Москву* – [нъ,мʌ]скву.

8.2. Írják az **a** betűk alá a helyes kiejtés orosz fonetikai jelét, de csak ott, ahol nem hangsúlyos helyzetben van.

спал	спала	спали	страна	страны
дал	дала	дали	Маша	Наташа
брал	брала	брали	Анна	Тамара
Катюша	Антон	Давид	Катя	Анастасия

Ha a hangsúlyos szótagot közvetlenül megelőző szótagban a mássalhangzó után **е** betű áll, akkor az [e] hang helyett [и^е] vagy [и] hangot ejtünk: *меня* – [м’и^е]ня, *к пяти* – [к,п’и^е]ти.

Az összes többi hangsúlytalan helyzetben pedig egy nagyon rövid [i] hangot ejtünk. Ez vonatkozik a hangsúlytalan végződésekre és az előjárósókra is. Ennek a nagyon rövid hangnak az orosz fonetikus átírásban a jele: [ъ], de használható rá az [i] jel is: *синего* – си[н’ъ]го, *в доме* – в до[м’ъ].

8.3. Írják az **е** betű és az előtte álló lágy mássalhangzó alá a helyes kiejtés orosz fonetikai jelét, de csak ott, ahol nem hangsúlyos helyzetben van.

река	реки	семья	семьи	речи	речей
вещи	вещей	дочери	дочерей	матери	матерей
мелочи	мелочей	тесен	тесна	тесно	тесны
вреден	вредна	вредно	вредны	весела	веселее

Ha a hangsúlyos szótagot közvetlenül megelőző szótagban a mássalhangzó után **я** betű áll, akkor az [a] hang helyett [и^я] vagy [и] hangot ejtünk: *язык* – [ји^я]зык, *к пяти* – [к,п’и^я]ти.

Az összes többi hangsúlytalan helyzetben pedig egy nagyon rövid [i] hangot ejtünk. Ez vonatkozik a hangsúlytalan végződésekre és az előjárósókra is. Ennek a nagyon rövid hangnak az orosz fonetikus átírásban a jele: [ъ], de használható rá az [i] jel is: *пятилетний* [п’ъ]тилетний, *память* – па[м’ъ]ть.

8.4. Írják a **я** betű és az előtte álló lágy mássalhangzó alá a helyes kiejtés orosz fonetikai jelét. Figyelem: **ч** és **щ** betű után, **я** helyett mindig **а** betű áll!

язык	языковой	январь	в январе	мяч	мячи
мясо	мясной	лягу	ляжешь	тяну	тянешь
снял	сняла	понял	поняла	поняли	щавель
начал	начала	начали	занял	заняла	заняли
начат	начата	начато	начаты	принят	приняты

A velarizáltság-palatalizáltság írásbeli jelölése az **а, о, у, ы, э**, illetve **я, ё, ю, е, и** betűk és a **lágyjel** segítségével sajnálatos módon csak a velarizált-palatalizált mássalhangzó párok esetén következetes. E sajátos logika szerint „mindegy”, mit írunk a pár nélküli mássalhangzók után, hiszen a **ч**, illetve a **щ** betű önmagában is jelöli az általa jelölt hang palatalizáltságát; a **ж, ш**, illetve a **ц** betű pedig a velarizáltságát. Ez a következetlenség az oroszoknál helyesírási hibákat, a magyaroknál kiejtésbeli gondokat okoz.

Kivételek:

ч és **щ** után **я** betű helyett mindig **а** betűt írunk: *часы* – [ч’и^е]сы, *часовой* – [ч’ь]совой, *начал* – на[ч’ь]л, *щавель* – [ш’и^е]вель, *щадить* – [ш’и^е]дить, *площадь* – пло[ш’ь]дь.

ж, ш, ц után a lágyjel hangtani értelemben nem jelöl semmit: *ешь* – е[ш], *ложь* – [лош].

ж, ш, ц után (a logikusnak látszó) **ы** betű helyett mindig **и** betűt írunk, és [ы] hangot ejtünk: *жить* – [жы]ть, *шить* – [шы]ть, *цирк* – [цы]рк а **ц** betű esetén vannak kivételek: *цыплёнок*, *цыган*, *на цыпочках* stb., továbbá végződésekkben: *концы* stb.

ж, ш, ц után (a logikusnak látszó) **э** betű helyett mindig **е** betűt írunk, de mivel ezek a hangok mindig velarizáltak, ezért utánuk nem állhat [i] típusú hang, csak [ы] típusú: *жена* – ж[ы^э]на, *замужем* – замуж[ь]м, *поцелуй* – поц[ы^э]луй, *поцеловать* – поц[ь]ловать.

8. Megoldások

8.1.

он, [л]на, [л]ни, ок[ь]л[ь], н[л]га, ноги,
 м[ь]л[л]дой, мол[ь]д, м[ь]л[л]да, мол[ь]ды, с[л]сна, сосны,
 д[ь]р[л]гой, дор[ь]г, д[ь]р[л]га, дор[ь]ги, в[л]йна, войны,
 см[л]трю, смотрит, пр[л]шу, просит, в[л]да, воды,
 гор[ь]д, г[ь]р[л]да, из гор[ь]да, г[ь]р[л]дской, роли, р[л]лей,
 н[л]шу, носишь, м[л]гу, могут, мой, м[л]и

8.2.

спал, сп[л]ла, спали, стр[л]на, страны,
 дал, д[л]ла, дали, Маша, Н[л]таш[ь],
 брал, бр[л]ла, брали, Анн[ь], Т[л]мар[ь],
 К[л]тюш[ь], [л]нтон, Д[л]вид, Катя, [л]н[ь]ст[л]сия

8.3.

[р'ие]ка, реки, [с'ие]мья, семьи, речи, [р'ие]чей,
 вещи, [в'ие]щей, дочери, до[ч'ие]рей, ма[т'ь]р, ма[т'ие]рей,
 мелочи, [м'ь]лочей, те[с'ь]н, [т'ие]сна, тесно, тесны,
 вре[д'ь]н, в[р'ие]дна, вредно, вредны, [в'ьс'ие]ла, ве[с'ие]ле[жь]

8.4.

[ји°]зык, [j'ь]зыковой, [ји°]нварь, в[j,ь]нваре, мяч, [м'и°]чи,
 мясо, [м'и°]сной, лягу, ляжешь (ж – kemény mássalhangzó!), [т'и°]ну, т[я[н'ь]шь,
 снял, с[н'и°]ла, по[н'ь]л, по[н'и°]ла, по[н'ь]ли, [ш'и°]вель,
 на[ч'ь]л, на[ч'и°]ла, на[ч'ь]ли, за[н'ь]л, за[н'и°]ла, за[н'ь]ли,
 на[ч'ь]т, на[ч'и°]та, на[ч'ь]то, на[ч'ь]ты, при[н'ь]т, при[н'ь]ты

9. Ritmikai gyakorlatok 2.

9.1. Írják az **о, а, е, я, и** betűk alá a megfelelő orosz fonetikai jeleket, majd ejtsék ki és tapsolják le az alábbi szavakat:

ti-tá: вода, гора, доска, весна, река, сестра, часы, жена;

tá-ti: горло, громко, долго, группа, правда, парта, вместе, месяц, очень, берег;

ti-tá-ti: морозный, морозным, морозном, богатый, богатым, [н'и°]давно, бумага;

tá-ti-ti: бабушка, бабушке, с бабушкой, весело, опера, замужем;

ti-ti-tá: городской, молодой; дорогой, пе[р'и°]ход, поцелуй stb.

9. Megoldások

9.1.

ti-tá: в[Λ]да, г[Λ]ра, д[Λ]ска, [в'и°]сна, [р'и°]ка, [с'и°]стра, [ч'и°]сы, [жы°]на;

tá-ti: горл[ь], громк[ь], долг[ь], групп[ь], правд[ь], парт[ь], вмес[т'ь], ме[с'ь]ц, о[ч'ь]нь,
 бе[р'ь]г;

ti-tá-ti: м[Λ]розный, м[Λ]розным, м[Λ]розн[ь]м, б[Λ]гатый, б[Λ]гатым, [н'ь]давн[ь],
 бумаг[ь];

tá-ti-ti: бабушк[ь], бабуш[к'ь], с бабушкой, ве[с'ь]ль, о[п'ь]рь, замуж[ь]м;

ti-ti-tá: г[ь]р[Λ]дской, м[ь]л[Λ]дой; д[ь]ор[Λ]гой, [п'и°]р'ьход, п[ь]целуй stb.

10. Összefoglalás 2.

10.1. Töltsék ki az alábbi összefoglaló táblázat hiányzó részeit.

Írás	Kiejtés					
	ha az első hang magánhangzó	hangsúly előtti további szótagok	a hangsúly előtti első szótag	hangsúlyos szótag	hangsúly utáni szótagok	ha az utolsó hang magánhangzó
о				[o]		[ъ]/[ə]
а			[ʌ]	[a]		
е						
я						

10.2. Sorolják be a következő szavakat az alábbi osztályokba: *час, шина, человек, широкий, читать, жизнь, честь, ещё, жить, цирк, жест, жуткий, шеф, щавель, жюри, парашют, брошюра, Жюль, Цюрих, цыплёнок, на цыпочках, цинга, панцирь, нация, птицы, граница, краснолицый, чуть-чуть.*

a) rendszerkövető helyesírás:
цыган,

b) egyedi helyesírás (*így lenne logikus):
шеф (*шэф), шесть (*шэсть)

10.3. Mi a közös a következő szavak ejtésében?

солнце	со[нц]е	mondta
городской	горо[ц]кой	utca
юбка	ю[пк]а	zsebkendő
лётчик	ле[чч]ик	átcsap

10.4. Olvassák fel a következő orosz fonetikai jelekkel megadott szavakat, majd írják le őket betűkkel.

[гот], [окъль], [мълдој], [дорък], [горът], [гърлцкъвъ], [м'и°ч'и].

10. Megoldások

10.1.

Írás	Kiejtés					
	ha az első hang magánhangzó	hangsúly előtti további szótagok	a hangsúly előtti első szótag	hangsúlyos szótag	hangsúly utáni szótagok	ha az utolsó hang magánhangzó
o	[ʌ]	[ɔ̃]/[ə]	[ʌ]	[o]	[ɔ̃]/[ə]	[ɔ̃]/[ə] - [ʌ]
a	[ʌ]	[ɔ̃]/[ə]	[ʌ]	[a]	[ɔ̃]/[ə]	[ɔ̃]/[ə] - [ʌ]
e	-	[ɛ]	[и ^е]	[e]	[ɛ]	[ɛ]
я	-	[ɛ]	[и ^е]	[a]	[ɛ]	[ɛ]

10.2.

a) rendszerkövető helyesírás:

цыган, человек, читать, честь, ещё, жуткий, цыплёнок, на цыпочках, птицы, граница, краснолицый

b) egyedi helyesírás (*így lenne logikus):

шеф – (*шэф), шесть – (*шэсть), час – (*чяс), шина – (*шына), широкий – (*шырокий), жизнь – (*жызьнь), жить – (*жыть), цирк – (*цырк), жест – (*жэст), шавель – (*щявель), жури – (*жури), парашют – (*парашут), брошюра – (*брошура), Жюль – (*Жуль), Цюрих – (*Цурих), цинга – (*цынга), панцирь – (*панцырь), нация – (*нация), чуть-чуть – (*чють-чють).

10.3.

со[нц]е, mondta → hangkiesés;

горо[ц]кой, utca → összolvasás;

ю[пк]а, zsebkendő → részleges hasonulás (zöngétlenedés);

ле[чч]ик, átcsap → teljes hasonulás

10.4. год, около, молодой, дорог, город, городской, мячи.

Szóképzési tudnivalók, amelyek tudni valók

Bevezetés

A nyelv szókincse állandóan változik. Ennek egyik forrása, ha a már meglévő szavak alapján új szavakat alkotunk. A nyelvtudományban azokat a műveleteket, amelyek segítségével új szavakat, azaz szótári egységeket hozunk létre – szóalkotásnak nevezik. A magyarban a szóalkotás két típusát szokás megkülönböztetni, a szóképzést, más szóval a morfológiai derivációt, amelyen elsősorban toldalékolást értünk: *szép-ít-get-és*, valamint a szóösszetételt: *kutya-fül-ű*, *betű-szó* (Ladányi 2007: 63–64). Az oroszban a szóképzés eszköztára és leírása eltér a magyartól, például a szóösszetétel is a deriváció fogalmába tartozik.

Az orosz akadémiai nyelvtanokban a szóképzéstan önálló fejezetet alkot és megelőzi a szóalaktant, azaz a morfológiát (Orosz nyelvtan: 1980; Kis orosz nyelvtan: 1989). A két fejezet azonban szorosan összefügg, hiszen a morfológia alapfogalma is a szó legkisebb jelentéssel bíró egysége, azaz a morféma, amely egyúttal a szóképzés alapeleme is. Az oroszban mindkét diszciplína nyelvészeti értelemben példásan kidolgozottnak számít. A tudományos leírások eredményeit tükröző nagyszótárak ma már a gépi fordítás adatbankjának is elengedhetetlen részét képezik. Ma már digitális formában is elérhetők, nyelvtanárok számára a valóban megbízható szakirodalom alapeszközei közé tartoznak (Zaliznyak 1980; Tyihonov 1985; Kuznyecova–Jefremova 1986; Jefremova: 2000).

1. A szó szerkezete

1.1. A relatív tő és az alakváltoztató formáns fogalma

Az oroszban minden ragozható szó két részből áll: relatív töből (основа) és alakváltoztató formánsból (словоизменительный формант). Egy szó relatív tövét úgy kapjuk meg, hogy eltávolítjuk az adott szó nyelvtani jelentéseket hordozó változó részét, vagyis az alakváltoztató formánst, például *зеленоват-* | *-ый*, *перевозк-* | *-а*, *кофеварк-* | *-а*. Fontos tudni, hogy az alakváltoztató formáns állhat több morfémából is. Mivel a múlt idő nyelvtani jelentésnek számít, így például a *принес-* | *-л-и* szó alakképző formánsában egy képző és egy végződés is szerepel. Ha viszont a szó egyáltalán nem ragozható, akkor relatív töve egybeesik magával a szóval. Például, mivel a *вприкуску* – határozószó, vagyis nem ragozható, ezért ennek a szónak a relatív töve is *вприкуску*.

Mindezt érdemes akár képlet formájában is megjegyezni: szó = relatív tő + alakváltoztató formáns (képző, rag). Így ugyanis könnyebb megérteni, miben is különbözik a szóképzéstan, az alaktantól. Míg az orosz alaktan a különböző szófajú szavakra jellemző alakváltoztató formánsok leírásával foglalkozik, például a nyelvtanulásból is jól ismert ragozási táblázatokat állítja össze, addig a szóképzéstan a szó relatív tövének szerkezetét elemzi és a szavak közötti képzésbeli összefüggéseket próbálja felderíteni.

Egy szó relatív tövének lexikai jelentése a ragozás során, azaz a különböző szóalakjaiban nem változik, állandó marad. Például, a *кофеварка* főnév *кофеварк-е*, *кофеварк-у* stb. alakjai csak az

alakképző formánsokban (végzésekben) térnek el egymástól, amelyek azonos lexikai jelentés mellett csak különféle nyelvtani információt hordoznak, vagyis a főnév nemét, számát, valamint, hogy milyen esetben áll.

Érdekes megjegyezni, hogy az oroszban a relatív tő nem mindig folytonos. Előfordulnak olyan szavak is, amelyekben a relatív tő két részből áll, mert az alakváltoztató formáns mintegy két részre szakítja azt: *пиш-ет-ся, ид-ём-те, как-их-то*.

1. táblázat
A szó morfémaszerkezete

Морфемная структура слова	
Основа	Словоизменятельный формант
<i>зеленоват-ый, перевозк-а, кофеварк-а, принес-ут, принес-ли, принес-ённый, чита-ющий</i>	<i>зеленоват-ый, перевозк-а, кофеварк-а, принес-ут, принес-л-и, принес-ённ-ый, чита-ющ-ий</i>

1.2. A morfémaék fajtái

Az oroszban a szavak állhatnak csak tőmorfémaiból: *вдруг, где, около*, de túlnyomó többségük több morfémaiból áll. Például a *какой-то* névmás és a *зеленоватый* melléknév három, a *перевозка* főnév négy, a *вприкуску* határozószó és a *кофеварка* összetett szó öt morfémaiból áll:

2. táblázat
A morfémaék fajtái

		A morféma elnevezése	
		Magyarul	Oroszul
<i>какой-то</i>	<i>как-</i>	(abszolút) tő	корень
	<i>-ой-</i>	flexió, végződés: hímnem, egyes szám, alanyeset;	флексия, окончание
	<i>-то</i>	posztfixum, végképző	постфикс
<i>зеленоватый</i>	<i>зелен-</i>	abszolút tő	
	<i>-оват-</i>	melléknévképző, utóképző vagy szuffixum	суффикс прилагательного
	<i>-ый</i>	végződés: hímnem, egyes szám, alanyeset	
<i>перевозка</i>	<i>пере-</i>	prefixum, előképző	префикс, приставка
	<i>-воз-</i>	(abszolút) tő	
	<i>-к-</i>	főnévképző	суффикс существительного
	<i>-а</i>	végződés: nőnem, egyes szám, alanyeset	
<i>вприкуску</i>	<i>в-</i>	prefixum	
	<i>-при-</i>	prefixum	
	<i>-кус-</i>	(abszolút) tő	
	<i>-ку</i>	határozószó-képző ()	суффикс наречия
<i>кофеварка</i>	<i>коф-</i>	1. (abszolút) tő	
	<i>-е-</i>	interfixum, „fugamorféma”, kötőhang	интерфикс, соединительный аффикс
	<i>-вар-</i>	2. (abszolút) tő	
	<i>-к-</i>	főnévképző	
	<i>-а</i>	végződés: nőnem, egyes szám, alanyeset	

Míg minden szónak van abszolút töve, hiszen ez foglalja magában az adott szó lexikai jelentésének alapelemét, addig az úgynevezett segédmorfémák, vagyis az affixumok (аффиксы) a szó fakultatív részét képezik. Például, ha egy szó az abszolút tövön kívül csak végződéssel rendelkezik, akkor az abszolút töve egybeesik a relatív tövével: *сад-ы, стол-ом, стул-а* stb.

A fenti táblázatból is kiolvasható, hogy a szavakban ötféle affixum található: prefixum, szuffixum, interfixum, posztfixum és flexió. Ezek a szóban betöltött helyük és szerepük szerint lehetnek szóképzők (словообразовательные), illetve alakképzők (словоизменительные). A szóképző morfémákkal elsősorban a szóképzés, az alakképző morfémákkal pedig a szóalaktan foglalkozik.

Az alakképző morfémák túlnyomó többsége flexió, de elvétve akadnak közöttük szuffixumok is. A flexiók többnyire a szó legvégén helyezkednek el, ezért oroszul végződéseknek is nevezik őket. Erre gondolunk, ha az oroszban a névszók vagy az ige ragozásáról beszélünk, ezért a flexiókat magyarul ragoknak is hívják: *ног-а, ног-у, мил-ый, мил-ое, мил-ых, вез-у, вез-ут*.

Fontos még egyszer kiemelni, hogy az alakképző morfémák közé nemcsak a hagyományos értelemben vett végződések tartoznak, hanem néhány szuffixum is, mégpedig azok, amelyek csak nyelvtani jelentést hordoznak. Ide tartozik: a múlt idő képzője: *игра-л, слушал-л*, a főnévi igenév képzői: *не-ть, люби-ть, нес-ти*, a melléknévi igenevek és a határozó igenevek képzői: *игра-я, сдела-в, чита-ющ-ий, написа-вш-ий, выдел-енн-ый*, valamint a melléknév közép- és felsőfokának képzői is: *умн-ее, умн-ейш-ий*.

A végződések után csak posztfixumok, azaz végképző morfémák állhatnak, például: *-ся, -те, -то, -либо, -нибудь: говор-ит-ся, ид-ём-те, как-ую-то*. A prefixumok a szó abszolút töve előtt, a szuffixumok a szó abszolút töve mögött helyezkednek el. Interfixumokról csak összetett szavak esetén beszélünk: *лес-о-заготовки, плодов-о-ягодный*. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az interfixum státuszát máig sokan vitatják, azon az alapon, hogy nincs önálló szóképzési jelentése. Ezek a nyelvészek az interfixumot egyszerűen kötő affixumnak vagy kötőhangnak hívják.

1.3. A zérómorféma fogalma

A rendszerelvű leírás használja a zérómorféma fogalmát, amely lehet végződés, de szóképző morféma is. Ezek szerint például a hímnemű, egyesszámú alanyesetű főnevek végén nem „semmi” áll, hanem zéró végződés: *сад-Ø, мальчик-Ø* stb. Az elgondolás azon alapszik, hogy a nőnemű és semlegesnemű főnevek hasonló helyzetben rendelkeznek végződéssel: *кошк-а, тарелк-а*, amely a ragozás során változik, ahogy a hímnemű főnevek esetében is.

Hasonló kiinduláson alapszik a szóképző zérómorféma fogalma is. Ha az oroszban főnévből melléknévet képzünk, általában szuffixumot használunk, ha ez valamiért hiányzik, akkor a hiányt nem „semminek”, hanem zéró szuffixumnak nevezzük. Például a *без-дом-н-ый, без-денеж-н-ый* stb. szavakban a melléknév képzője *-н-*, míg a *без-бород-Ø-ый, без-ног-Ø-ий* szavakban a szó abszolút töve után zéró szuffixum áll. Összetett szavak esetében is előfordulhat, hogy hiányzik az interfixum: *премьер-Ø-министр, пол-Ø-года, Нов-Ø-город*.

Sajnálatos módon, feltehetően kényelmi és helytakarékosági okokból a zéró morféákat még a tudományos leírásokban is csak akkor szokás jelölni, ha valamilyen jelenség megértésekor erre kifejezetten szükség van. Így aztán hajlamosak vagyunk elfeledkezni róla.

1.4. A morf fogalma

A morféma absztrakt egység, a konkrét szavak morfokból állnak. Ez a megkülönböztetés azért fontos, mert az orosz nyelvben sokszor hangtani, de főként nyelvtörténeti okok folytán egy és

ugyanaz a morféma a különböző szavakban nem csak egy, hanem több formában is realizálódhat. A jelenség a magyarban is jól ismert: *bokor, bokr-os, tó, tav-i, kék-ség, más-ság* stb., de az oroszban lényegesen elterjedtebb. Például, a **без-** prefixum realizálódhat *без-*, illetve *бес-* morfokban, az **-ск-** szuffixum *-ск-*, illetve *-еск-*, a **-ся** posztfixum pedig *-сь*, illetve *-ся*, morfokban is: *без-грамотный, бес-конечный, автор-ск-ий, политич-еск-ий, мыть-ся, мою-сь*. Nem ritka az sem, hogy a tömorfémák realizálódnak különböző morfokban: *сон, сн-ы, сн-иться; работ-ать, от-рабат-ывать; отец, отц-ы, отц-овство, отч-ество; ход-ить, хож-у, ход-ят, хаж-ивать, хожд-ение; мечь, мст-ить, миц-ение* stb.

Tekintsük át az eddigi tudnivalókat az alábbi összefoglaló táblázat segítségével.

3. táblázat
Összefoglaló táblázat

Морфемная структура слова		
Основа		Словоизменятельный формант
Корень (центральная морфема)	аффиксы (служебные морфемы)	
	Словообразовательные морфемы	Словоизменятельные морфемы
корень: <i>зелен-оватый, пере-воз-ка, впри-кус-ку, коф-е-вар-ка, отец-Ø, отц-ы, хож-у, ход-ят</i> и т. п.	префиксы (приставки): <i>пере-возка, в-при-куску, вы-лить, рас-красавица, сверх-человек, без-грамотный, бес-конечный</i> суффиксы: <i>перевоз-к-а, вприкус-ку, зелен-оват-ый, без-дом-н-ый, без-бород-Ø-ый, без-ног-Ø-ый, автор-ск-ий, политич-еск-ий</i> интерфиксы: <i>коф-е-варка, пыл-е-сос, вод-о-провод, электр-о-бритва, премьер-Ø-министр, пол-Ø-года, Нов-Ø-город</i> постфиксы: <i>мыть-ся, мою-сь, кто-то, что-нибудь, какой-либо</i> и т. п.	флексии (окончания): <i>зеленоват-ый, зеленоват-ые; перевозк-а, перевозк-у; кофеварк-а, кофеварк-е; напиш-у, напиш-ут, кошк-а, сад-Ø, мальчик-Ø</i> stb. суффиксы: <i>спа-л, сда-в, сда-ви-ий, мил-ее</i> постфикс: <i>читай-те</i> и т. п.

2. A szóképzés alapfogalmai

A szóképzéstannak két ágát szokás megkülönböztetni. A diakrón szóképzéstan első sorban azzal foglalkozik, hogy a nyelv történeti fejlődésének során – egyes konkrét nyelvi jelek vizsgálatából kimutathatóan – hogyan jöttek létre új nyelvi jelek. Ezen kívül még azt is vizsgálja, hogy az egyes konkrét szavak szerkezetében milyen változások következtek be. A szinkrón szóképzéstan nem nyelvi folyamatokat vizsgál, hanem azt próbálja feltárni, hogy egy adott időszékben a szavak milyen szóképzésbeli viszonyrendszerben állnak egymással.

2.1. A motiváltság fogalma

A szóképzés alapfogalma a motiváltság. A szó relatív töve vagy képzett (производная основа) vagy nem képzett (непроизводная основа). Ha a szó relatív töve egybeesik a szó abszolút tövével, vagyis nem mutatható ki benne affixum, akkor nem származék, nem motivált, vagyis nem szóképzés eredménye: *муж, дом, том* stb. Természetesen a szó szerkezetében, a nem képzett relatív

tövön kívül lehet alakképző formáns: *вод-а*, *да-ть* stb. is, de ettől még nem számít derivátumnak, vagyis származéknak.

Ha a relatív fő képzett, akkor kimutatható, miből származik, vagyis, hogy mi volt a szót motiváló relatív fő (производящая основа), továbbá a szóképző affixumot vagy affixumokat is meg tudjuk nevezni. Például, a *годовщина* szó relatív töve, vagyis a *годовщин-* motivált, mert kimutatható benne az öt motiváló relatív fő, azaz a *год*, valamint egy szóképző szuffixum is *-овщин-*.

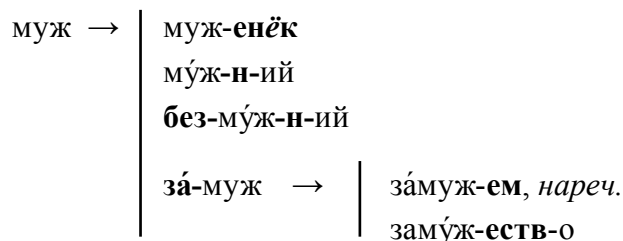
A szóképzési értelemben motivált szó többnyire bonyolultabb, mind szerkezete, mind jelentése tekintetében, mint a motiválatlan vagy nem képzett szó. Például, a *думать* igéből a *пере-* prefixum segítségével létrehozhatjuk a *передумать* igét, ami szerkezetileg összetettebb, és jelentésének kifejtésekor felhasználjuk a *думать* igét, tehát jelentése is bonyolultabb.

Azonban nem mindig van ez így. A *радовать* ige szerkezete például egyszerűbb, mint a *радоваться* igéé, hiszen egy posztfixummal kevesebb elemből áll, jelentése azonban mégis bonyolultabb. Jelentése ugyanis oroszul magában foglalja a *радоваться* igét: *радовать кого-либо* annyit tesz, mint «делать так, чтобы кто-либо радовался».

2.2. A szóbokor fogalma

A szóképzési elemzés alapegysége egy olyan szó pár, amelyet a motiváltság köt össze. A következőket összekapcsolható szó párokból szóképzési láncot (словообразовательная цепочка) állíthatunk össze: *муж* → *за-муж* → *замуж-ем*; *муж* – *муж-н-ий*.

Az egy töből származtatható szavak láncait azután összekapcsolhatjuk, és úgynevezett szóképzési bokrot, az orosz metafora szerint „fészket” (словообразовательное гнездо) hozhatunk létre. Ezt tudományos nyelven úgy is mondhatjuk, hogy a szóbokor egyenlő az egy alapszóból szinkronikusan létrehozott, morfoszemantikailag azonosítható derivátumok összességével (Uluhanov 1977: 63). Ezek szerkezetét az adott szóból összeállított szóképzési láncok határozzák meg. Például:

Az orosz iskolai szóképzési szótárban (Tyihonov 1978) a fentihez hasonló szóbokrokat találunk, melyekben mintegy 25 000 orosz szó található. Ez a szótár orosz anyanyelvű diákok számára készült, de orosz tanárok, és az orosz nyelvet idegen nyelvként tanulók is nagy haszonnal forgathatják. Néhány évvel később 1985-ben megjelent a nagy kétkötetes szóképzési szótár is, amely már 145 000 szót tartalmaz (Tyihonov 1985).

2.3. A szóképzési szótárak információi

A szóképzési információn belül, ezek a szótárak számos hasznos információval is szolgálnak. Többek között, feltüntetik a szavak hangsúlyát, valamint a szóképzés során bekövetkező történeti hangváltásokat (исторические чередования) is: *г* → *ж*, *х* → *ш*, *ч* → *г*, *г* → *ш*, *к* → *ч* stb.

ра́дуг(а) → радуж-н-ый (черед. *г* – *ж*)

ти́х(ий) → тиш-ин-á (черед. *х* – *ш*)

мук(á) → муч-н(ой) (черед. к – ч) → мучн-йст(ый) → мучнйст-ость

мочь →	по-мóчь → помог-á-ть → (черед. ч – з) → пóмощъ → (черед. з – щ) с-мочь	помощ-ник →	помощнич-ек (черед. к – ч) помощ-ниц-а

Ezen kívül a szótár szögletes zárójelben jelöli a rejtett [j] hangot, ami sokszor „takarásban” van, hiszen az írás hol *й* betűvel, hol lágyjellel, hol keményjellel, hol pedig *я*, *е* stb. betűk segítségével jelöli. Annak, hogy ez a látszólag fölösleges fonetikai információ helyet kapott a szóbokrokban, rendkívül fontos oka van. A [j] hangot azért kell külön is jelölni, mert lehet önálló szuffixum is. Mindezt könnyen megérhetjük, ha összehasonlítjuk például a *судья*, *гостя*, *зверь* és a *по-волчьи* szavak írásképét a szóképzési szótárban található megtelítésükkel.

суд|й|ть → су[д' -j-á]

гость → гос[т' -j-а]

зверь → зве[р' -j-о]

волк → волч-ий (черед. к – ч) → по-вол[ч'j]-и

A dolog azonban még ennél is bonyolultabb. A [j] hang ugyanis leginkább nem önálló szuffixum, hanem bizonyos rendkívül gyakori szuffixumok része, mint amilyen például az alábbi példákban is látható:

зв|а|ть → на-звáть → назвá-ни[j-э]

пис|á|ть → о-писáть → описá-ни[j-э]

слýш|а|ть → слýша-ни[j-э]

Érdeemes megemlíteni, hogy a *название*, *описание*, *слушание* stb. szavak ragozási paradigmájában a -ний- szuffixum írásban csak többes szám birtokos esetben látszik teljes valójában: *названий* → *назва-ний-Ø*. A többi esetben a relatív tő és az alakképző formáns, jelen esetben a végződés találkozásánál azonban takarásban van: *названию*, *названия*, *названиями* → *названи[j-у]*, *названи[j-а]*, *названи[j]-ами* stb. Egyébként hasonló a helyzet sok más képző esetében is: *агитаци[j-а]*, *говор-ени[j-э]* stb.

3. Az orosz szóképzés eszköztára

Az oroszban a szóképzés eszköztára rendkívül gazdag, ezért az alábbiakban csak a leginkább fontos és gyakori szóképzési módokról lesz szó.

3.1. A morfológiai szóképzés

Az oroszban a morfológiai szóképzés számít a legelterjedtebbnek. Ez azt jelenti, hogy az oroszban a szavak igen nagy száma a nyelv már meglévő eszköztára alapján jött létre. A morfológiai szóképzésen belül az alábbi szóképzési módok fordulnak elő a leggyakrabban.

3.1.1. Szóösszetétel (Сложение)

- Az összetett szavak (сложные слова) egynél több relatív tövel rendelkeznek: *слов-о-сложение, слов-о-образование, корн-е-плод, вод-о-гряз-е-лечебница, слеп-о-глух-о-немой, зме-е-лов, дв-у-горбый, пол-у-месяц*.
- A mozaikszavak (сложносокращённые слова) alábbi két fajtáját különböztetjük meg:
 - szóösszevonás (сложение усечённых основ): *специальная одежда → спецодежда, террористический акт → теракт, системный администратор → сисадмин*;
 - betűszók (буквенные аббревиатуры): *высшее учебное заведение → вуз, (лицо) без определённого места жительства → божж, постоянное место жительства → п.м.ж, Содружество Независимых Государств → СНГ stb.*

3.1.2. Az elvonás (безаффиксный способ)

Az elvonás a többihez képest viszonylag ritka szóképzési módnak számít. Ezen az úton csak főnevek születnek, többnyire melléknévből, illetve igéből, vagyis a szóképzés során szófajváltás jön létre: *глубокий → глубь, тихий → тишь, гладкий → гладь, зелёный → зелень, добрый → добро, выходить → выход, бегать → бег, припевать → припев*.

3.1.3. Az affixáció (аффиксация)

Az affixáció az oroszban a legelterjedtebb szóképzési mód, melynek során az új szó egy vagy több szóképző morféma segítségével jön létre. Például: szuffixáció: *смел-ость, два-жды, крик-нуть, суш-и-ть*; prefixáció: *с-путник, не-друг, до-читать*; posztfixáció: *мыть-ся; кто → кто-то, какой → какой-либо*; prefixáció + szuffixáció: *на-уш-ник-и, еже-месяч-н-ый*; prefixáció + posztfixáció: *раз-нервничать-ся, на-читать-ся*; szuffixáció + posztfixáció: *резв-и-ть-ся*; prefixáció + szuffixáció + posztfixáció: *пере-говар-ива-ть-ся, пере-пис-ыва-ть-ся*.

3.2. A morfológiai-szintaktikai szóképzés

Az úgynevezett morfológiai-szintaktikai szóképzés azokra a melléknevekre jellemző, amelyek a nyelv fejlődése során főnevesültek, azaz főnévként is funkcionálnak. Ezek a szavak a nyelvtanulók számára elég sok problémát okoznak, hiszen „kinézetük” alapján mellékneveknek látszanak, a főnevesülés során azonban hím-, nő- vagy semlegesneművé váltak, illetve többes számú alakban „dermedtek” meg, amit külön meg kell jegyezni. Például: nőnemű: *булочная, ванная, столовая, мостовая, набережная, запятая*; semlegesnemű: *мороженое, спиртное, сладкое, жаркое, насекомое, животное, сказуемое; существительное, прилагательное, числительное, главное, неизвестное, старое, новое, чужое, своё*; hímnemű: *мобильный, гласный, согласный, смычный, щелевой, носовой, ртовый*; többes számú: *наличные, командировочные, позывные stb.*

A főnevesült melléknevek közül külön is ki kell emelni azokat, amelyek emberekre vonatkoznak, és élőként ragozódnak. Ezek ugyanis értelemszerűen két alakban főnevesültek, vagyis lehetnek hímneműek és nőneműek is: *больной, больная; рабочий, рабочая; дежурный, дежурная; русский, русская, русские stb.*

3.3. A lexikai-szintaktikai szóképzés

A lexikai-szintaktikai szóképzés látszólag hasonlít a szóösszevonásra, hiszen a szóképzés alapja itt egy szókapcsolat. Azonban itt sokkal bonyolultabb folyamatról van szó, egyfelől, sok esetben

egyik szó sem rövidül le: *вечно зелёный* → *вечнозелёный*, *глубоко уважаемый* → *глубокоуважаемый*, másfelől gyakran szófajváltás is történik: *тяжело раненный* → *тяжелораненный*, *с ума сшедший* → *сумасшедший*, *быстро текущий* → *быстротекущий*.

Talán az egyik legproduktívabb mód azonban az, amikor egy melléknévből és főnévből álló szókapcsolatból **-к-** szuffixum segítségével úgy jön létre az új főnév, hogy közben a kiinduló szókapcsolat második fele teljes egészében kimarad. A példákat hosszasan lehet sorolni: *электрический поезд* → *электричка*, *наличные деньги* → *наличка*, *неотложная помощь* → *неотложка*, *зачётная книжка* → *зачётка*, *визитная карточка* → *визитка*, *вечерняя газета* → *вечёрка*, *Третьяковская галерея* → *Третьяковка*, *маршрутное такси* → *маршрутка*, *толкучий рынок* → *толкучка*, *кредитная карточка* → *кредитка*, *локальная сеть* → *локалка*, *электронная почта* → *электронка* stb. Mivel itt a szóképzés során szuffixum is szerepel, ezt a szóképzési módot lexikai-morfológiai-szintaktikai módnak is hívhatnánk.

4. Produktív prefixumok és szuffixumok

Mint ahogy az imént már szó volt róla, az oroszban az affixáció számít a leggyakoribb szóképzési módnak. Az orosz szinkrón szóképzéstan felfogása szerint egy képzésmód akkor számít produktívnak, ha az új szavak alkotásában élő modellként szolgál.

Egy képzésmódon belül a konkrét eszközök produktivitása azonban változó. Például, az **-ениј-**: *курение*, *кормление*, vagy a **-к(а)**: *рубка*, *перевозка* szuffixumok ma produktívnak számítanak, mert segítségükkel sok új szó születik: *приводниться* – *приводнение*, *растыковаться* – *растыковка*. Ezzel szemben, a **-б(а)**: *пальба*, *косьба* szuffixum, amely még az óorosz nyelvben produktív volt, ma már nem az, mivel ezzel a szuffixummal jelenleg nem születnek új szavak. Ebből is látszik, hogy a nyelvi eszközök produktivitása, vagy termékenysége nem állandó tulajdonságuk.

Mivel a produktivitás fogalma több szempontból is vizsgálható, például a gyakoriság, a szabályosság, a kreativitás, vagy az analógia fogalmával összefüggésben, ezért ez a fogalom a nyelvészetben többféle értelemben is használatos (Ladányi 2007: 39-56).

Az oroszban jóval több affixumot tartanak számon, mint a magyarban, de szerencsére vannak közöttük olyanok is, amelyekkel csak viszonylag ritkán találkozunk. Az affixumok közül a szóképzésben a legaktívabban a prefixumok és a szuffixumok vesznek részt, és igékben, főnevekben és melléknévekben egyaránt előfordulhatnak. Az alább felsorolt prefixumok számítanak a leggyakoribbaknak:

без-: *безобразие*, *бездетный*; **в-**: *везти*, *воз*, *вбежать*; **вы-**: *вылетать*, *вылет*, *высушить*; **до-**: *доработать*, *доплатить*, *доплата*; **за-**: *Закарпатье*, *закричать*; **на-**: *настойный*, *насолить* (*грибов*); **над-**: *надводный*, *надстройка*, *написать*; **по-**: *помечтать*, *построить*, *позвонить*; **под-**: *подбородок*, *подъехать*, *подлечить*; **пред-**: *предыстория*, *предвыборный*, *предсказать*; **при-**: *приморье*, *пришкольный*; **про-**: *прорубить*, *прожарить*, *просидеть*; **раз-**: *разбить*, *развешать*; **с-**: *шить*, *сочувствовать*, *соавтор*.

Főnevekben, melléknévekben és igékben pedig az alább felsorolt szuffixumokkal találkozhatunk a leggyakrabban:

Főnévképzők: **-анин (-янин)**: *англичанин*, *киевлянин*, *марсианин*, *сетянин*; **-арь**: *библиотекарь*, *словарь*; **-ач**: *силач*, *бородач*; **-б(а)**: *борьба*, *дружба*, *просьба*; **-ениј-**: *курение*, *растение*; **-онок (-ёнок)**: *волчонок*, *тигрёнок*; **-ент**: *ассистент*, *рецензент*; **-ор (-ёр)**:

архитектор, боксёр, шахтёр; -есс(а): принцесса, стюардесса; -ец: творец, мудрец, глупец; -иј(е), -ј(е): бессилие, здоровье; -изм: героизм, терроризм; -изн(а): белизна, новизна; -ик: выпускник, грузовик, домик; -ин(а): горошина, баранина; -ир: бригадир, командир; -ист: активист, велосипедист; -их(а): портниха, слониха; -иц(а): певица, безработица, больница; -ич: москвич; Иванович; -ишк(о), -ишк(а): сынишка, городишко; -ищ(а), -ищ(е): ручища, пожарище; -к(а): варка, чистка, иностранка, студентка, трубка, стрелка; -ок: игрок, список, прыжок, дружок; -онер: милиционер, акционер, миссионер; -онк(а) [-ёнк(а)]: ручонка, сестрёнка; -ость (-есть): близость, видимость, свежесть; -от(а): быстрота, чистота; -ств(о) /-еств(о): упрямство, студенчество, человечество; -тель: воспитатель, учитель, двигатель; -ун: бегун, хвостун; -чик: грузчик, лётчик; колокольчик, стаканчик; счётчик; -щик: барабанищик, часовщик, бомбардировщик; -ј(о): зверьё, тряпье; -ј(а): гостья, лгунья.

Melléknévképzők: **-ат(ый)**: усатый, полосатый, клетчатый; **-енн(ый)**: жизненный, огненный; **-еньк(ий)**: маленький, хорошенький; **-ив(ый)**: красивый, лживый; **-ин**: внучкин, дедушкин; **-ин(ый)**: комариный, куриный; **-ист(ый)**: гористый, мускулистый; **серебристый**; **-к(ий)**: громкий, звонкий; **-лив(ый)**: счастливый, терпеливый; **-л(ый)**: горелый, тусклый; **-н(ий)**: весенний, летний, осенний, зимний, поздний; **-н(ый)**: рваный, водный, вредный, горный; **-ов (-ёв)**: дедов, царёв; **-оват(ый)**: глуховатый, кисловатый, темноватый; **-ов(ый)**: березовый; **-ск(ий)**: апрельский, геройский.

Igeképzők: **-ива- (-ыва) / -ва- / -а- (-я-)**: разговаривать, обедать, гулять; **-е-**: белеть, добреть, дешеветь; **-и-**: чистить, белить, солить; **-ну-**: толкнуть, макнуть, мокнуть, крепнуть, сохнуть.

A fő nehézséget az affixumok nagy száma okozza, továbbá az, hogy többnyire poliszémek, azaz nemcsak több formában fordulhatnak elő **-щик- / -чик-**: *буфетчик, банищик* stb., de több jelentésük is van. Ez egyébként a magyarra is jellemző, vagyis maga a jelenség számunkra ismételt nem új. A gondot itt is inkább a mennyiség okozza.

Például Jefremova *Értelmező-szóképző szótárában*, amely digitális formában is elérhető, a **до-** prefixumról a következő rendkívül részletes szóképzésre vonatkozó információt olvashatjuk (Jefremova 2000).

до- 1. префикс Словообразовательная единица, выделяющаяся в именах существительных со значением предшествования по времени тому, что названо мотивирующим именем существительным (*доистория* и т.п.).

2. префикс Словообразовательная единица, образующая имена прилагательные со значением признака, который характеризуется предшествованием во времени тому, что, как правило, названо словосочетанием с мотивирующим именем прилагательным в качестве определяющего члена (*довоенный, доклассовый, домарксистский, допетровский, допризывный, допушкинский, дореволюционный* и т.п.).

3. префикс Словообразовательная единица, образующая: 1) глаголы совершенного вида со значением: достичь цели, довести до какого-л. предела во времени или в пространстве действие, названное мотивирующим словом (*добрести, добросить, доварить, договорить, доделать, донырнуть, дорыть, дотащить, дочитать* и т.п.); 2) глаголы совершенного вида со значением: совершить дополнительно - иногда доводя до необходимой нормы - действие, названное мотивирующим словом (*довооружить, доизбрать, допродать, дослать* и т.п.).

4. префикс Словообразовательная единица, выделяющаяся в наречиях с обстоятельственным значением предела осуществления действия (*донельзя, доньне, досюда, дотуда* и т.п.).

A prefixumok jelentéséről egyébként a hagyományos értelmező, illetve kétnyelvű szótárakban is olvashatunk (Ozsegov–Svedova: 1999; Hadrovics–Gáldi–Kiss: 1999), bár a bennük található információ természetesen nem tartalmaz kifejezetten szóképzésre vonatkozó információkat.

Jefremova szótárában azonban nemcsak a prefixumok részletes leírását találhatjuk meg, hanem a többi affixumot is. Kivételt képez az interfixum, amelyet Jefremova, sok más nyelvészhez hasonlóan, nem sorol a szóképző morfémák közé, mert véleménye szerint nincs önálló szóképzési jelentése. Ez az információ a fent említett szótárakból értelemszerűen már egyáltalán nem található meg. Jefremova szótárában, például a következő szóképzésre vonatkozó információt olvashatjuk az **-н-(ий)** szuffixumról.

-н-(ий) 1. суффикс Словообразовательная единица, образующая имена прилагательные, которые обозначают локальный или временной признак, характеризующийся тем или отношением к тому, что названо мотивирующим словом (*ближний, верхний, весенний, вечерний, здешний, зимний, исподний, крайний, летний, нижний, осенний, передний, поздний, прежний, ранний, соседний, средний, сторонний, субботный* и т.п.).

2. суффикс Словообразовательная единица, выделяющаяся в притяжательных именах прилагательных, которые образованы от основ имен существительных, обозначающих названных лиц по родству (*братний, дочерний, мужний, супружний*).

Ebben a szótárban természetesen játszani könnyedséggel megtalálhatjuk az összetett szavakat is a szó utolsó tagja alapján.

...ведение Конечная часть сложных существительных, вносящая значение: наука или научная дисциплина, названные в первой части слова (*востоковедение, литературоведение, машиноведение, обществоведение, товароведение* и т.п.).

Természetesen ezeket a szavakat szóvégmutató szótárakban, például Zaliznyak nyelvtani szótárában is megtalálhatjuk, de megint csak nem tudunk meg semmit a jelentésükről (Zaliznyak 1980).

5. A szóképzés szemantikai oldala

5.1. A szintaktikai deriváció

A motiváló szó és a származék közötti viszonyt a jelentés oldaláról is megvizsgálhatjuk. Szintaktikai derivációnak (синтаксическая деривация) azt a jelenséget hívjuk, amikor két szó csak szófaját tekintve különbözik, jelentésük viszont nem: *бороться – борьба, синий – синева* stb.

A szintaktikai derivációval létrehozott szavak ismerete a nyelvtudás lényegi részéhez tartozik. A nyelvtanításban is érdemes a szokottnál nagyobb figyelmet fordítani rá. E szópárok automatizált ismerete nélkül aligha tudjuk kellő gyorsasággal elvégezni az egyik leghasznosabb és egyszerűs-mind leghétköznapibb, viszont sokszor a vonzat struktúráját is érintő átalakítási műveletet: *открыть выставку → открытие выставки, закалить организм → закалка организма, любить театр → любовь к театру* stb.

A szintaktikai deriváció legfontosabb eszközeit az alábbi táblázat tartalmazza.

3. táblázat
A szintaktikai deriváció

A szófajváltás lényege	Szuffixumok	Példa
ige → főnév	-ениj(e), -ниj(e), -к(a), -б(a), -Ø	<i>разместить – размещение, желать – желание, перебежать – перебежка, ходить – ходьба, перекосить – перекося</i>
melléknév → főnév	-ость, -от(a), -изн(a), -ев(a), -Ø	<i>глупый – глупость, простой – простота, кривой – кривизна, синий – синева, глухой – глушь.</i>
melléknév → határozószó	-о(-е), -и	<i>весёлый – весело, тягучий – тягуче, нищенский – нищенски.</i>

5.2. A lexikai deriváció

A lexikai deriváció (лексическая деривация) esetén a szópárok tartozhatnak azonos vagy akár különböző szófajokhoz is, tagjainak jelentése viszont mindenképpen eltér egymástól: *писать – писатель, синий – синяк, кот – котёнок* stb. A lexikai deriváció két típusát különböztetik meg, a modifikációs (модификационная деривация) és a mutációs derivációt (мутационная деривация). A modifikációs deriváció során a származék, vagy derivátum jelentése némileg módosul az öt motiváló szóhoz képest, ahogy ezt az alábbi táblázatban is megfigyelhetjük.

4. táblázat
A modifikációs deriváció

A jelentésmódifikáció lényege	Szóképző affixumok	Példák
főnév → főnév		
férfi → nő	-к(a), -ниц(a), -их(a), -j(a), -ш(a), -еccc(a)	<i>студент – студентка, читатель – читательница, повар – повариха, бегун – бегунья, кондуктор – кондукторша, поэт – поэтесса</i>
felőtt állat → állatkölyök (felőtt → gyerek)	-онок(-ёнок)	<i>слон – слонёнок, цыган – цыганёнок</i>
normál méret → kis méret	-к(a), -ик	<i>квартира – квартирка, дом – домик.</i>
normál méret → nagy méret	-ищ(a, е), -ин(a)	<i>волк – волчище, дом – домина</i>
megszámolható egyedek → ezek csoportja	-j(o), -ств(o),	<i>зверь – зверьё, студент – студенчество.</i>
megszámolható tárgyak → egy darab (egy szem)	-ин(a), -к(a):	<i>солома – соломина, горох – горошина, картофель – картофелина, морковь – морковка</i>
melléknév → melléknév		
tulajdonság → a tulajdonság meglétének kisebb mértéke	-оват-	<i>белый – беловатый, толстый – толстоватый, сладкий – сладковатый</i>
tulajdonság → a tulajdonság meglétének nagyobb mértéke	-ущ-, -енн-	<i>худой – худющий, толстый – толстенный.</i>
tulajdonság → a tulajdonság tagadása	анти-, а-, без-, ир-, не-	<i>гуманный – антигуманный; нормальный – ненормальный, толковый – бестолковый, реальный – ирреальный, весёлый – невесёлый</i>
tulajdonság → a tulajdonság meglétének nagyon magas foka	архи-, сверх-, ультра-, супер-, гипер-, пре-, -ейш-:	<i>добрый – добрейший – предобрейший, модный – сверхмодный – сверхмоднейший, скоростной – сверхскоростной, чистый – чистейший.</i>

A modifikációs deriváció az igéket érinti leginkább, de mivel szoros összefüggésben áll az igeszemlélet témakörével, ezért a morfológián belül ezzel viszonylag gyakrabban találkozhatunk a nyelvkönyvekben is. Itt most, hely hiányában, emlékeztető jelleggel, csak a legfontosabb altípusokra hozunk egy-egy példát:

1. cselekvés → egyszeri cselekvés: *кричать – крик-ну-ть*;
2. cselekvés → a cselekvés iránya (közeledés, távolodás, fel/le, illetve ki/be felé irányuló mozgás stb.): *ехать – при-ехать, лететь – под-лететь, ехать – до-ехать, лететь – от-лететь, ехать – вы-ехать, гнать – из-гнать; нести – в-нести*;
3. cselekvés → a cselekvés eredményének jellemzése (megléte, hiánya, milyensége stb.): *писать – недо-писать, загореть – под-загореть, открыть – при-открыть; писать – на-писать, строить – по-строить; варить – до-варить*;
4. cselekvés → a cselekvés időbeli fázisai (eleje, vége, időtartama): *петь – за-петь, работать – от-работать, сидеть – по-сидеть*;
5. cselekvés → a cselekvés megismétlése: *делать – пере-делать, конструировать – реконструировать*;
6. cselekvés → a cselekvés intenzitásának mértéke (nagy, károsan nagy, kis mértéke): *сушить – ус-сушить, греть – пере-греть, отстать – по-отстать* stb.

5.3. A mutációs deriváció

A mutációs deriváció során viszont a szó jelentése ugrásszerűen megváltozik, és az esetek többségében szófajváltás is történik. Lássunk néhány jellemző példát.

5. táblázat
A mutációs deriváció

A jelentésmutáció lényege	Szóképző affixumok	Példák
főnév → főnév: a) személy b) tárgy c) hely	-щик, -ист, -ич, -ун, -ач; -ор, -ин, -иц(a); -ищ(е), -орий	a) баня – банищик, футбол – футболист, Москва – москвич, горб – горбун, цирк – циркач; b) труба – трубка, компрессия – компрессор, кофе – кофеин, рука – рукавица; c) пепел – пепелище, стрельба – стрельбище, лекция – лекторий, инкубация – инкубаторий, кремация – крематорий.
főnév → viszonyt kifejező melléknév	-ск-, -н-	город – городской, лето – летний
főnév → ige személy → a személyre jellemző tevékenység tárgy → a tárggyal végzett tevékenység	-а-, -и-, -ствова- -и-	огородник – огородничать, рыбак – рыбачить, актёр – актёрствовать; утюг – утюжить, крахмал – крахмалить, пила – пилить, сверло – сверлить.
ige → főnév: a) személy b) hely	-щик-, -тель-, -ент-; -льн-	носить – носильщик, читать – читатель, конкурировать – конкурент; спать – спальня, гладить – гладильня

A jelentésmutáció lényege	Szóképző affixumok	Példák
ige → melléknév	-льн-, -тельн-	<i>читать – читальный, спать – спальный, родить – родильный, утомить – утомительный</i>
melléknév → főnév:		
a) személy	-ец-, -чак-, -ик-;	<i>гордый – гордец, смелый – смельчак, умный – умник;</i>
b) tárgy	-ник-, -ин-(a);	<i>творожный – творожник, говяжий – говядина, баран – баранина;</i>
c) hely	-иц-(a)	<i>лечебный – лечебница, тёплый – теплица.</i>
melléknév → ige		
a) valamilyenné válik	-е-;	<i>старый – стареть, молодой – молодеть;</i>
b) valamilyenné tesz	-и-.	<i>белый – белить, тяжёлый – утяжелить.</i>

Könnyű belátni, hogy a különböző derivációs típusok szerepe a nyelvben nem egyforma. Azok az eszközök, amelyek szófajváltással járnak, a nyelvtudás elengedhetetlen részéhez tartoznak, hiszen csak a segítségükkel tudunk elvégezni fontos mondatátalakításokat. Például, nélkülük nem tudnánk szinonim mondatokat alkotni: *Они любят своих детей, все об этом знают. – Их любовь к своим детям всем известно. Они разговаривают громко и это нам мешает спать. – Их громкий разговор мешал нам спать.* stb. Márpedig a modern orosz nyelvészetben a szinonim szerkezetek ismeretét tekintik a nyelvtudás alapjának.

Kicsit más a helyzet a szófajváltással nem járó modifikációs derivátumok esetén. Ezek többsége némi körülírással ugyan, de lexikai eszközökkel is kifejezhető: *домик – маленький дом, медвежонок – маленький медведя, запеть – начать петь, поспать – спать некоторое время* stb. Ugyanakkor az igeszemlélet szempontjából fontos jelentések, mint amilyen például a rezultatívitas, vagyis az eredményesség, lexikai eszközökkel többnyire nem fejezhető ki: *сделать, написать, построить* stb.

Az eddigi vázlatos ismertetés is talán jól mutatja, hogy a szóképzés a nyelvtudomány egyik rendkívül bonyolult ága. Szerencsére, a tanítás során esetleg felmerülő kérdésekre a megfelelő szótárakban, illetve szakkönyvekben könnyedén megtalálhatjuk a választ az eddig bemutatott alapfogalmak ismeretében.

6. A szóképzés az orosz mint idegen nyelv oktatási keretein belül

Az orosz szóképzési tudnivalók fontosságát a nyelvtanulásban könnyű belátni. A megfelelő információk könnyen elérhetők. Mindezek ellenére a szóképzés, mint önálló téma, az orosz nyelvtanítás egyik mostohagyerekének számított. Tegyük hozzá, testvérkéje: a fonetika mellett. Természetesen a nyelvkönyvekben itt-ott elszórva találkozhatunk szóképzésre vonatkozó ismeretekkel, amilyen például az elmaradhatatlan *Венгрия – венгерский – венгр, венгерка; Франция – французский – француз, француженка* stb. típusú modell.

Bár vitathatatlan, hogy a szóképzés témája az orosz nyelvkönyvekben jelenleg is alul van reprezentálva, ez a negatív tendencia az ezredforduló után örvendetesen megváltozott. Jelenleg már legalább három, külföldiek számára összeállított, kifejezetten az orosz szóképzésnek szentelt gyakorlókönyv áll az orosz nyelvtanárok rendelkezésére.

2000-ben látott napvilágot Kozsevnyikova és Kozsevnyikov *Lexika és szóképzés* című orosz nyelv-tanulóknak szánt gyakorlókönyve, melynek 2004-ben *A szótótól – a szóig* címen megjelent az átdolgozott kiadása. Ez utóbbiról a későbbiekben még lesz szó. 2001-ben jelent meg Kraszilnyikova *Orosz szóképzés órák külföldi diákok számára*, 2010-ben pedig Kiszeljova *Lexika és szóképzés* című gyakorlókönyve (Kozsevnyikova–Kozsevnyikov 2000; Kraszilnyikova 2001; Kozsevnyikova–Kozsevnyikov 2004; Kiszeljova 2010).

6.1. Kraszilnyikova: „Orosz szóképzés órák külföldi diákok számára”

Kraszilnyikova gyakorlókönyve, amely külföldi orosz filológusoknak készült, rendszerelvű és funkcionális megközelítésben foglalkozik a szóképzéssel. Elméleti és gyakorlati feladatokat egyaránt tartalmaz, többek között kommunikatívakat is. Célja, hogy az orosz nyelv-tanulók (C1–C2) nyelvi kompetenciáját és nyelvi intuícióját növelje a szóképzés nyújtotta lehetőségek keretében. Azok, akik rendelkeznek minimális szóképzési alapismeretekkel, vallja a szerző, könnyebben érthetik meg az ismeretlen származékszavakat, vagy akár maguk is bátrabban képezhetik azokat. Jelen formájában ez a tankönyv elsősorban orosz nyelv-tanárok továbbképzésére, valamint önképzésére ajánlható, de tananyagából némi lexikai egyszerűsítéssel középiskolában is jól felhasználható feladatok készíthetők.

A gyakorlókönyv 9 úgynevezett beszédtemából áll, melyekhez a leginkább jellemző szóképzési affixumok szempontjából közelít. Mivel a könyv felépítése igen jól mutatja a szóképzés, mint szaktárgy az orosz mint idegen nyelv tanításában betöltött szerepét, ezért a továbbiakban részletesen is foglalkozunk vele.

Az I. rövidke lecke csak szóképzési alapfogalmakra vonatkozó elméleti kérdéseket tartalmaz, lényegében csak az előzetes szaktárgyi tudást méri fel.

A II. lecke beszédtemája a felsőoktatás, szóképzési tananyaga pedig a *-ка*, *-није/-еније*, *-тје*, *-ство*, *-тельсов* és \emptyset szuffixumokat járja körül. A lecke lényegében az adott témához jól kapcsolódó igéből képzett, főként elvont főneveket, többnyire modifikációs derivátumokat gyakoroltat: *подготовить* → *подготовка*, *влиять* → *влияние*, *открыть* – *открытие*, *издать* – *издательство*, *осмотреть* – *осмотр*.

A III. lecke beszédtemája az ember jelleme és viselkedése, szóképzési tananyaga pedig az *-ома/-ема*, *-ость/-еть*, *-ство-*, *-ије* és a \emptyset szuffixumokkal foglalkozik. A lecke lényegében az adott témához jól felhasználható melléknevek és a belőlük képzett főnevek igen terjedelmes csoportját gyakoroltatja: *красивый* → *красота*, *смелый* → *смелость*, *богатый* → *богатство*, *равнодушный* → *равнодушие* stb.

A IV. lecke beszédtemája az orosz életforma címet viseli. Szóképzési tananyaga pedig az úgynevezett szubjektív megítélés nagyító, kicsinyítő, illetve becéző szuffixumainak népes csoportját mutatja be: *-ик*, *-ок/-ёк*, *-чик*; *-ка*, *-очка/-ечка*; *-ко*, *-ышко*; *-шика/о/*, *-онька/-енька*; *-ушка/о/юшка/о/*; *-онка/ёнка*; *-ица/е*; *-ина*; *-ица/-ца*, *-це/о/-ецо/-ице*: *ключик*, *городок*, *чаёк*, *магазинчик*, *берёзка*, *книжечка*, *кошечка*, *доченька*, *головушка*, *волюшка*, *собачонка*, *работёнка*, *жарица*, *ветрище*, *холодина*, *громадина*, *письмецо*, *платище*.

Az V. lecke beszédtemája az orosz személynevek. A szóképzési tananyag az előző lecke folytatásának is felfogható, hiszen a becéző személynevekhez járuló szubjektív megítélés alá eső szuffixumokkal foglalkozik. Ezek száma elég nagy: *-очка/-ечка*; *-онка/-ёнка*; *-ка*, *-ок/-ёк*, *-ик*, *-чик*; *-уша/-юша*; *-ушка/-юшка*; *-уля*; *-уся*; *-уха*: *Елена Лена* – *Ленка*, *Леночка*, *Ленуша*, *Ленок*, *Ленуля*, *Ленуся*, *Ленуська*, *Ленусик*, *Ленуха* stb. A lecke fő érdekessége, hogy a becézések stílusbeli jelentésárnyalatait is bemutatja. Ezen kívül a nyelv különböző szféráiban betöltött

szerepükkel is foglalkozik, mint ahogy azt az alábbi kitöltendő táblázat feladat is mutatja (Kraszilnyikova 2001: 24).

6. táblázat
A becéző szuffixumok

Субъективно-оценочное значение	Уменьшительно-ласкательный	Уменьшительно-ласкательный	Грубовато-разговорный	Шутливо-фамилярный
Сфера употребления	Общепотребительный	Семейно-бытовая сфера общения	Неофициальные ситуации общения	Семейно-бытовая сфера общения
суффиксы субъективной оценки	-ОЧКа/-ЕЧКа;	-ОНКа/ЁНКа; -УШа/-ЮШа; -УШКа/-ЮШКа; -УЛЯ; -УСя;	-Ка	-ОК/-ЁК; -ИК; -УХа; -ЧИК
Примеры				

A VI. leckének két beszédtemája is van. Az egyik az olvasással, a másik a nevelés problémáival foglalkozik, szóképzési tananyaga pedig az igei szóképzés sajátosságait mutatja be a *читать* igéből képzett származékok segítségével: *чит|а|ть* → *читатель, чтец, читальный, читабельный, чтение, читка, прочитать, дочитать* stb., valamint a *лить* ige prefixumos derivátumainak alkalmazásával a „viselkedési szabályok” című képes történet leírásához.

A VII. lecke témája a munka és a foglalkozás, amelyeket a 'cselekvés végrehajtója' jelentéssel bíró, igéből képzett főnevek következő osztályozásán keresztül dolgozza fel: 1) aktuális jelentés: *истец, ответчик*, 2) perfektív jelentés: *основатель, родитель*, 3) jellemző sajtóság: *фантазер, выдумщик*, 4) a foglalkozásra jellemző funkció: *учитель, доярка*.

A VIII. az egyik leghosszabb fejezet témája az ember házi- és vadállatokhoz fűződő viszonya. A szóképzési anyag is elég komplex, három úgynevezett szóképzési paradigmát is bemutat, az első a színeket jelölő melléknevek, a második a testrészek, a harmadik pedig az állatokat jelölő főnevek lexikai-szemantikai csoportját mutatja be táblázatos formában. Például rövidített formában látható a színeket jelölő 7. táblázat (Kraszilnyikova 2001: 32-33).

A IX. fejezet a szóképzési szótárban található információkra vonatkozó kérdéseket és feladatokat tartalmaz, vagyis ennek az igen érdekes és fontos szótárnak a használatát gyakoroltatja.

A X. fejezetben nyelvmetodikai kommentárok találhatóak, amelyek a gyakorlókönyv fejezeteihez adnak segítséget. A XI. fejezetben pedig egy szóképzési ismeretekre rákérdező teszt található.

7. táblázat
A színeket jelölő melléknevek szóképzési paradigmája

Часть речи производного	Словообразовательное значение	Исходные прилагательные	
		синий	белый
прилагательное	Оценочность	синенький	беленький (≈fehérekés)
	степень слабая	синеватый	беловатый (fehéres)
	степень сильная	синющий	(белющий) (nagyon fehér)

Часть речи производного	Словообразовательное значение	Исходные прилагательные	
существительное	название абстрактного признака	синева (kékség)	-
		-	белизна (fehérség)
		синь (kékség)	
	название носителя признака	синяк (véraláfutás)	беляк (havasi nyúl)
		-	белила (fehérítő, fehér festék)
		-	белок (tojásfehérje)
		синюха (1. kék csatavirág; 2. cianózis, szederjesség)	белуха (fehér delfin)
		-	белянка (szöszke; rózsáslemezű keserűgomba; fehérlepke)
		-	бельё (fehérnemű)
глагол		синеть (1. kékké válik; 2. kéklik)	белеть (1. fehérlik; 2. fehér lesz)
		синить (kékít, kékre fest)	белить (meszel, fehérre fest)
наречие	название признака	сине	бело (fehéren)

6.2. Kozsevnyikova–Kozsevnyikov: *A szótőtől – a szóig*

Kozsevnyikova és Kozsevnyikov *A szótőtől – a szóig* című haladó (kb. B2 szint) orosz nyelvtanulóknak szánt gyakorlókönyve 13 részből áll. Minden egyes rész egy-egy kisebb szóbokrot mutat be. A fejezetek címe elég szokatlan, mindössze az adott szóbokor szavainak abszolút töve szerepel benne: 1. *-вер-, 2. *-влек-/*-влеч-, 3. *-слуш-/-слух-/-слыш-, 4. *-гад-, 5. *-говор-, 6. *-держ-, 7. *-дум-, 8. *-игр-, 9. *-клад-/-лож-, 10. *-лож-/-лаг-, 11. *-помн-/-помин-/-помя-, 12. *-пуск-/-пуст-, -пущ-, 13. *-ступ-. Az iménti felsorolásból is jól látszik, hogy a szerzőpáros szerint az orosz, mint idegen nyelv tanítása során mely szóbokrokkal érdemes külön is foglalkozni.

A tankönyv szóanyaga igen jól szelektált, mértéktartó, a kiválasztott abszolút töveknek csak a leggyakoribb derivátumait gyakoroltatja, azt viszont rendkívül körültekintően végzi. Az igék különböző jelentéseit tipikus vonzatukkal, valamint szinonimáikkal együtt gyakoroltatja, továbbá a legfontosabb állandósult kifejezéseket is megadja.

Bár a fejezetekben mindig az adott szóbokor derivátumainak használati köre van a figyelem központjában, a szerzők néha kilépnek ebből a gondolatmenetből. Néhány feladatban ugyanis hirtelen magát a képzési modellt helyezik a fókuszba, és azt próbálják tudatosítani. Mint láttuk, Kraszilnyikova imént bemutatott könyvének ez az alapelve. Például, az *-игр- című 8. fejezet egyik feladatában a **раз-ыграть-ся** képzési modell alapján kell új szavakat alkotni a megadottak alapján: *раз-нервничать-ся, раз-мечтать-ся, рас-плакать-ся* stb.

A fejezetekben tipizált feladatsorokat találunk, amelyek a lexikai és frazeológiai egységeket tartalmazó szövegrészek elemző megfigyelésétől, szókapcsolatok, mondatok, dialógusok összeállításán keresztül, az önálló vélemény kifejtéséig terjednek. A gyakorlókönyv nagy előnye, hogy fejezetei, vagy akár egy-egy feladata is kiválóan felhasználható önállóan is, akár középiskolában is.

6.3. Kiszeljova: *Lexika és szóképzés*

2010-ben jelent meg Kiszeljova *Lexika és szóképzés* című gyakorolókönyve, amely kilenc fejezetből áll. A Kozsevnyikov szerzőpáros könyvéhez hasonlóan szóbokrok segítségével kívánja növelni a diákok nyelvi tudatosságát, illetve gyarapítani a szókincsét. A könyv szókincs állománya viszonylag egyszerű, középhaladó és haladó (B1–B2 szintű) diákok számára készült.

A fejezetek címe itt is egységes, de már nem olyan titokzatos és tudományos, mint az előző könyvben, mindösszeszóképzési csoportokról van szó, például, az első fejezet címe: Словообразовательная группа «играть». A további fejezetek címében még a következőkkel találkozunk: 2. «думать», 3. «помнить», 4. «верить», 5. «жить», 6. «ступать», 7. «давать», 8. «влечь», 9. «гадать».

Az alábbi táblázatból jól kiolvasható, milyen új szóképzési csoportok jelentek meg, illetve maradtak ki Kiszeljova könyvéből a Kozsevnyikov szerzőpáros könyvéhez képest.

8. táblázat
Összehasonlító táblázat

	Кожевников, А.Ю. – Кожевникова, Л.П.: От корня – к слову	Киселёва, М.С.: Лексика и словообразование
1.	*-вер-	«верить»
2.	*-влек-/*-влеч-	«влечь»
3.	*-слуш-/-слух-/-слыш-	-
4.	*-гад-	-
5.	*-говор-	-
6.	*-держ-	«ступать»
7.	*-дум-	«думать»
8.	*-игр-,	«играть»
9.	*-клад-/-лож-,	«гадать».
10.	*-лож-/-лаг-,	-
11.	*-помн-/-помин-/-помя-,	«помнить»
12.	*-пуск-/-пуст-, -пущ-,	-
13.	*-ступ-.	-
14.	-	«жить»
15.	-	«давать»

A két gyakorolókönyv sok hasonlóságot mutat. Az egyik legfontosabb különbség mégis az, hogy bár Kiszeljova könyvében is az adott ige igekötős derivátumai állnak a figyelem fókuszában, az aktív gyakorlás során nagy teret kapnak a főnévi és melléknévi származékok is. Ezek természetesen a Kozsevnyikov szerzőpáros munkájában is szerepelnek, de többnyire csak olyan feladatokban, ahol csupán fel kell ismerni azokat.

Mindkét gyakorolókönyv anyagáról elmondható, hogy jó adatbázisként szolgálhat szóképzéssel foglalkozó órák anyagához. Remek tankönyvek, de talán nem ártott volna, ha a fejezetekben a tanulókat szóbokor formájában is megadják. Egy ilyen ábrázolás ugyanis lényegét tekintve egy mentális térkép, és mint olyan egész biztosan hatékonyan hozzájárulna a szavak közti összefüggések jobb megértéséhez és vizualizálásához. A tanítás során egy ilyen ábra a tanár munkáját is egyértelműen segíthetné, hiszen sokoldalúan felhasználható.

Szakirodalom

- Hadrovics László – Gáldi László – Kiss Lajos (1999): Orosz–magyar nagyszótár. CD–ROM. Budapest: Scriptum.
- Jefremova (2000): Ефремова, Т.Ф.: Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. Москва: Русский язык.
- Kis orosz nyelvtan (1989): Краткая русская грамматика. Под ред.: Шведовой, Н.Ю. –Лопатиной, В.В. Москва: Русский язык.
- Kiszeljova (2010): Киселева, М.С.: Лексика и словообразование. Учебное пособие по русскому языку для иностранцев. Москва: Флинта – Наука.
- Kozsevnyikov–Kozsevnyikova (2000): Кожевников, А.Ю. – Кожевникова, Л.П.: Лексика и словообразование: Учебное пособие по русскому языку для иностранцев. Санкт-Петербург: СПбГУЭФ.
- Kozsevnyikov–Kozsevnyikova (2004): Кожевников, А.Ю. – Кожевникова, Л.П.: От корня – к слову. Учебное пособие по лексике и словообразованию для иностранцев, изучающих русский язык. Санкт-Петербург: Сага – Наука.
- Kraszilnyikova (2001): Красильникова, Л.В.: Уроки по русскому словообразованию для иностранных учащихся. Москва: Изд. Московского университета.
- Kuznyesova–Jefremova (1986): Кузнецова, А.И. – Ефремова, Т.Ф.: Словарь морфем русского языка. Москва: Русский язык.
- Ladányi Mária (2007): Produktivitás és analógia a szóképzésben: elvek és esetek. Budapest: Tinta.
- Orosz nyelvtan I–II. (1980): Шведова, Н.Ю. (гл. ред.): Русская Грамматика I–II. Москва: Наука.
- Potyiha (1981): Потиха, З.А.: Строение русского слова: Учебный словарь для зарубежных школ. Москва: Русский язык.
- Tuixonov (1978): Тихонов, А.Н.: Школьный словообразовательный словарь. Москва: Просвещение.
- Tuixonov (1985): Тихонов, А.Н.: Словообразовательный словарь русского языка I–II.² Москва: Астрель.
- Tuixonov (1996): Тихонов, А.Н.: Морфемно-орфографический словарь: Русская морфемика. Москва: Школа-Пресс.
- Zaliznyak (1980): Зализняк, А.А.: Грамматический словарь русского языка. Москва: Наука.

Az orosz szóalkotás módjai – gyakorlatok

1. Szóbokor típusú feladatok

1.1. Írják be a hiányzó helyekre a következő szavakat: *розыгрыш, проигрыш, выигрыш, отыгрыш*

игр á ть →	игр(á) →	игр-úшк(а) → игруше ч-н-ый (<i>черед. к – ч</i>)
		игóр-н-ый
		игр-ов-óй
	игр-óк	игра-льн-ый
		игр-ív(ый)
	игр-íst(ый)	игр-íst(ый)
		вы-играть →
	игр á ть →	выигр-ыва-ть
		_____ → выигрыш-н-ый
	игр á ть →	до-игр á ть-ся
за-игр á ть I ('начать играть')		
игр á ть →	за-игр á ть II → зайгр-ыва-ть I ('часто играя, привести в негодность')	
	за-йгр-ыва-ть II ('кокетничать') → зайгрыва-ни[j-э]	
игр á ть →	от-игр á ть →	
	отыгр-ыва-ть → отыгрыва-ни[j-э]	
игр á ть →	под-игр á ть → подыгр-ыва-ть → подыгрывать-ся	
	проигр á ть-ся → пройгр-ыва-ться ¹	
игр á ть →	пройгр-ыва-ть →	
	проигрывать-ся ² проигрыва-ни[j-э] проигрыва-тель	
игр á ть →	_____ →	
	проигрыш-н-ый без-проигрыш-н-ый	
игр á ть →	раз-игр á ть →	
	разыгр-ыва-ть → разыгрыва-ни[j-э] _____ → розыгрыш-н-ый	
игр á ть →	раз-игр á ть-ся	
	с-игр á ть	
игр á ть →	сыгр-ыва-ться	
	сыгр-óвк-а сыгра-нность	

1.2. Alkosson szókapcsolatokat, és írja utánuk magyar megfelelőjüket!

<ul style="list-style-type: none"> • азартный • игристое • игривое • опасная • детские • игральные • случайный • обидный • остроумный • игорный • игрушечный 	<ul style="list-style-type: none"> • выигрыш • карты • настроение • игрок • медвежонок • розыгрыш • проигрыш • игрушки • игра • клуб • вино
---	--

1.3. Hallgassák meg a következő szöveget, és a szóbokorban jelöljék be azokat a szavakat és szókapcsolatokat, amelyek az *-изр-* abszolút tőből származnak!

Страсть к игре

К сожалению, мы не очень хорошо представляем себе, во что играли наши предки на заре человечества. Какие у них были игрушки?.. Какие игры?..

Известно, что одной из самых древних азартных игр была игра в кости, или в русском варианте – зернь. Однако с азартными играми сразу же стали бороться: уже в Риме император Август запрещал их, хотя, как отмечают историки, сам мог заиграться до того, что доска становилась горячей.

Средневековье принесло с собой новое достижение – игральные карты. Уже в XIV веке они стали известны в Италии и быстро завоевали Европу. В Россию же карты попали, видимо, через запорожских казаков.

Со времён Ивана IV, Грозного, местом для азартных игр стал кабак. Кроме простых игроков-любителей, в кабаках всегда сидели профессионалы. Методика обмана была простой и остаётся таковой до сих пор. Разыгрывалась очень простая комбинация. Простоватому новичку сначала подыгрывали, давая ему неплохо выиграть. Обрадованный выигрышем, он и не замечал, как через некоторое время проигрывал всё в пух и прах. А пытаясь отыграться, ещё и залезал в долги (недаром опытные игроки сочинили такую поговорку: «Играй, но не отыгрывайся»). Справедливости ради, скажем, что профессиональные игроки в царских кабаках получали право разбирать конфликты между играющими и оформлять обязательства по уплате проигрыша.

Петровские реформы питейных (игорных домов) не коснулись, хотя сам царь в карты и зернь не играл. Он любил шахматы, розыгрыши, подчас очень жестокие. Однако в целях воспитания молодёжи (чтобы никто на деньги не играл) Пётр I издал указ, запрещавший азартные игры. Этот акт стал первым в ряду таких же многочисленных правительственных решений по борьбе с азартными играми и таким же безрезультатным, как и многие другие.

Игорный бизнес до сих пор продолжает существовать и развиваться, распространившись по всему миру.

1.4. Pármunka. Húzzák alá a szövegben az *-usz-* tövű szavakat vonzatokkal és jelzőkkel együtt. Találjanak ki egy feladatot az aláhúzott szavak alapján. A feladatban a szavak alakját használják.

1.5. Pármunka. Tudjon meg minél többet a csoporttársáról az alábbi kérdések alapján!

1. Вы игрок? Азартный? Во что вы любите играть?
2. Легко ли вы проигрываете? Как вы воспринимаете свои проигрыши?
3. В каких случаях вы подыгрываете?

1.6. Házi feladat:

Egy tetszőlegesen kiválasztott tankönyv alapján csináljon néhány szóbokor típusú feladatot.

1. Megoldások

1.1.

игр а ть →	в ы-игр а ть →	вы игр-ыва-ть		вы игр-ыва-ть	
		в ыигр-ыш →		в ыигрыш-н-ый	
	от-игр а ть →	от игр-ыва-ть →	от ыгрыва-ни[ж-э]		от ыгрыва-ни[ж-э]
		от ыгр-ыш	от ыгр-ыш		
про-игр а ть →	про игр-ыва-ть →	про игр-ыва-ть ¹		про игрывать-ся ²	
		про игр-ыва-ть		про игрыва-ни[ж-э]	
	про игр-ыш →	про игрыш-н-ый		про игрыва-тель	
		без-про игрыш-н-ый		без-про игрыш-н-ый	
раз-игр а ть →	раз ыгр-ыва-ть →	раз ыгрыва-ни[ж-э]		раз ыгрыва-ни[ж-э]	
	розыгр-ыш →	розыгр-ыш-н-ый			

1.2.

• азартный	• выигрыш
• игристое	• карты
• игривое	• настроение
• опасная	• игрок
• детские	• медвежонок
• игральные	• розыгрыш
• случайный	• проигрыш
• обидный	• игрушки
• остроумный	• игра
• игорный	• клуб
• игрушечный	• вино

1.3.

Страсть к игре; играть во что; у кого-л. игрушки; какие-л. игры; азартная игра; игра в кости; заиграться до чего-л.; игральные карты; простой игрок-любитель; игрок-профессионал; разыгрываться *неперех.* (комбинация); подыгрывать кому-л.; давать/дать кому-л. (неплохо) выиграть; выигрыш; проигрывать все в пух и прах; отыгаться; опытный игрок; «Играй, но не отыгрывайся»; профессиональный игрок; разбирать конфликты между играющими; проигрыш; оформлять обязательства по уплате проигрыша; игорный дом; играть в карты, в зернь, в шахматы; (жестокий) розыгрыш; играть на деньги; запретить азартные игры; борьба с азартными играми; игорный бизнес.

2. Szóképzés és lexika

2.1. Az alábbi mondatok alapján töltsse ki a táblázatot!

1. Ремонт в нашем доме закончился. 2. Варка - это один из способов приготовления пищи. 3. Миша очень любит варенье. 4. Напротив нашего дома началось строительство нового здания. 4. Новое издание книги отличается от первой яркой обложкой. 5. За своё научное открытие молодой физик был награждён медалью. 6. Издание словаря было осуществлено на деньги автора. 7. На остановке в автобус вошло несколько человек. 8. Остановка поезда метро между станциями произошла по вине машиниста. 9. Открытие нового магазина было назначено на вторник.

Ige	Igéből képzett főnév	
	Cselekvés, folyamat, esemény	A cselekvés eredménye, objektum
ремонтировать		
варить		
строить		
издать		
остановить		
открыть		

2.2. Pármunka. Tudja meg, mit gondol a csoporttársa a következő kijelentésekről:

– В семье уборкой квартиры и глажкой должен заниматься муж, а стиркой, и готовкой должна заниматься жена.

2.3. Folytassa a mondatot!

1. Андрей очень ответственный. → Ему присуща ...
2. Анна общительная, доверчивая, мягкая по натуре. → Её отличают ...
3. Она была со мной искренна. → Нас поразила её ...
4. Игорь Петрович – очень жёсткий и требовательный руководитель. → Его как руководителя отличают ...
5. Лена – нерешительный человек. → Ей свойственна некоторая ...
6. Маша добрая и скромная девушка. → Её отличают ...
7. Пётр Иванович сдержанный и спокойный человек. → Ему присущи ...
8. Екатерина одарённая и упорная. → Её отличают ...
9. Иван недоверчивый и мстительный человек. → Ему свойственны ...
10. Павел Иванович требовательный к себе человек. → Для него характерна высокая ...

2.4. Pármunka. Tudjon meg minél többet a csoporttársáról az alábbi kérdések alapján!

1. Что вам нравится в вашем друге (подруге)?
2. За что вы цените вашего друга?
3. Какие качества вы цените в людях?

2.5. Kiscsoportos munka (3-4 fő). Alakítsanak ki közös véleményt az alábbi kérdések alapján!

1. Что вас раздражает в ваших ровесниках?
2. Какие черты характера будут присущи людям будущего?

2.6. Az alábbi példamondatok alapján találja ki, mi a közös az alábbi (раз- + -ся), illetve (до- + -ся) segítségével képzett igék jelentésében.

A)

1. Сначала дети не хотели играть в новую игру, но потом разыгрались.
2. Мама уже утром была неспокойна, а к вечеру она совсем разнервничалась.
3. Я рассказал очень смешной анекдот, и все развеселились.
4. Вчера у меня сердце чуть-чуть побаливало, а сегодня совсем разболелось.

B)

5. – Смотри, что ты сделал! Доигрался! Сломал мою любимую вазу.
6. – Двойка за экзамен! Двойка!! Доигрался! Меньше надо было по барам ходить!
7. – От него жена ушла. – Вот! Доработался!
8. – Ты знаешь, а у нашей Ирины язва желудка. – Вот она, диета! Доголодалась!

2.7. Ötlebörze

Az otthon elkészített feladattípusok megbeszélése.

A második óra gyakorlattípusainak megvitatása.

2. Megoldások

2.1.

Ige	Igéből képzett főnév	
	Cselekvés, folyamat, esemény	A cselekvés eredménye, objektum
ремонтировать	ремонт	
варить	варка	варенье
строить	строительство	
издать	издание словаря	издание книги
остановить	остановка поезда	остановка (автобуса)
открыть	открытие магазина	научное открытие

2.3.

1. Андрей очень ответственный. → Ему присуща ответственность.
2. Анна общительная, доверчивая, мягкая по натуре. → Её отличают общительность, доверчивость и мягкость.
3. Она была со мной искренна. → Нас поразила её искренность.
4. Игорь Петрович – очень жёсткий и требовательный руководитель. → Его как руководителя отличают требовательность и жёсткость.
5. Лена – нерешительный человек. → Ей свойственна некоторая нерешительность.
6. Маша добрая и скромная девушка. → Её отличают доброта и скромность
7. Пётр Иванович сдержанный и спокойный человек. → Ему присущи сдержанность и спокойствие.
8. Екатерина одарённая и упорная. → Её отличают одарённость и упорство.
9. Иван недоверчивый и мстительный человек. → Ему свойственны недоверчивость и мстительность.
10. Павел Иванович требовательный к себе человек. → Для него характерна высокая требовательность к себе.

2.6.

A) (раз- + -ся) – a cselekvés eredménye fokozatosan növekszik, majd kulminálódik.

B) (до- + -ся) – a túlzásba vitt cselekvésnek negatív következménye lett.

Az igeszemlélet szemléje

Bevezetés

Az orosz igeaspektus rendkívül összetett fogalom, kutatása az elmúlt ötven évben számos új felfedezéssel gazdagodott. E tudományos felfedezések közül a legfontosabbak, a leginkább taníthatók, érthető módon némi késéssel, de előbb-utóbb bekerülnek az orosz, mint idegen nyelv tanításának látókörébe is. Az alábbiakban szeretném kiemelni az aspektussal kapcsolatos elméleti ismeretanyag tengeréből a tanítás szempontjából leglényegesebbeket. Ezek tudatosítása azért is fontos, hogy megérthessük, hogyan formálták a nyelvtudományos felfedezések az orosz aspektus tanításának koncepcióját. Ezen kívül szeretném felhívni a figyelmet néhány paradoxonra, afféle elfelejtett dolgokra is, amelyek az igeszemlélet lényegének közvetítésében segíthetnek.

1. Háttértudás: hasznos apróságok

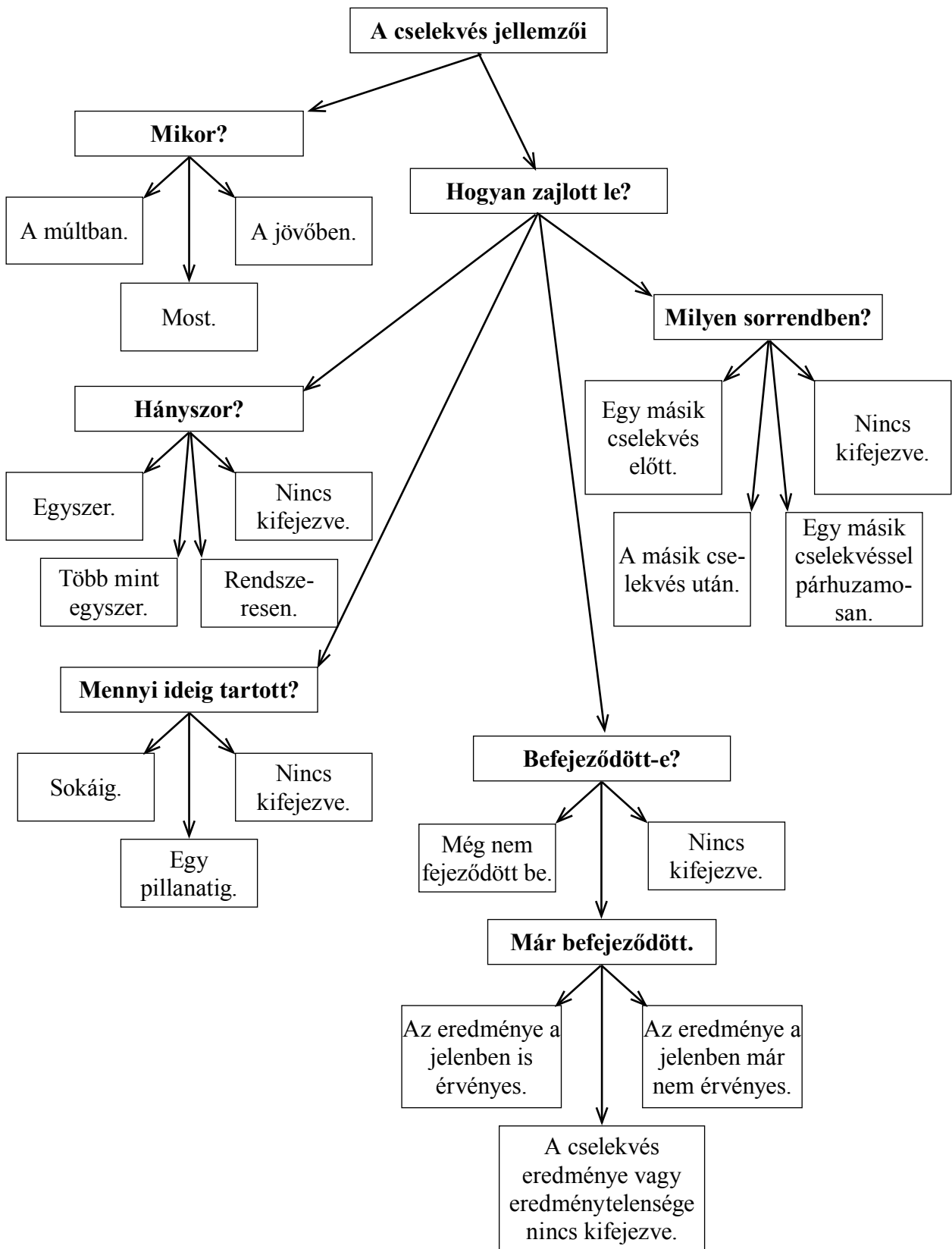
1.1. Az igeszemlélet meghatározása

A legáltalánosabb megfogalmazás szerint az igeszemlélet a cselekvés lefolyásának tartamát, módját, illetve minőségét fejezi ki. A nyelvkönyvek ezt a kétségkívül tömör meghatározást túlzott elvontsága miatt azonban mellőzni szokták, és inkább nem adnak semmilyen átfogó magyarázatot. Az okos táblák és a prezentációk korában azonban ezt viszonylag könnyen pótolhatjuk.

Az igeszemlélet tanításának módszertanával foglalkozó szakemberek azt ajánlják, hogy az igeszemlélet kategóriájával kapcsolatos tudnivalók bemutatását egy kérdéssel kezdjük. Kérdezzük meg a diákokat, mivel jellemezhető a cselekvés mint olyan (Novikova–Pugacsov 2009). Segítségképpen megadhatunk néhány mondatot is, például orosz, angol és magyar nyelven:

- (1) Épp tévét néz. Он сейчас смотрит телевизор. He is watching TV now.
- (2) A férje minden éjjel számítógépes játékokat játszik. Ее муж играет в компьютерные игры каждую ночь. Her husband plays computer games every night.
- (3) Holnap a kertben fogok dolgozni. Завтра я буду работать в саду. Tomorrow I will work in the garden.
- (4) Mindjárt felkelek, lezuhanyzom és felöltözöm. Я скоро встану, приму душ и оденусь. I will soon get up, take a shower and get dressed.
- (5) Elüldögéltünk egy kicsit a kertben és aztán hazamentünk. Мы посидели в саду и пошли домой. We sat in the garden for a while and went home. stb.

Némi közös gondolkodás után, állítják a szakemberek, egészen biztosan eljutunk oda, hogy a cselekvés történhet a múltban, a jelenben és a jövőben, előfordulhat egyszer, többször vagy rendszeresen, tarthat rövid és hosszabb ideig, lehet befejezett és be nem fejezett. Jellemezhető továbbá még azzal is, hogy a cselekvésnek van-e eredménye a jelenben, vagy nincs.

1. ábra
Mentális térkép

Több cselekvés esetén pedig sorrendiséget is megállapíthatunk, a cselekvések történhetnek párhuzamosan, vagy az egyik megelőzheti a másikat. Sőt, még azt a következtetést is levonhatjuk, hogy bizonyos esetekben ez vagy az a jelentés a beszélő számára az adott szituációban nem fontos, ezért nem fejezi ki. A cselekvésről összegyűjtött jellemzőket aztán mentális térkép formájában is megrajzolhatjuk, de rögzíthetjük táblázatban is.

Mivel az orosz aspektus valamennyi jelentésárnyalata magyarul, angolul stb. is visszaadható, a mentális térképet többek között felhasználhatjuk nagyon egyszerű mondatok összehasonlító elemzésére is, amikor is rámutathatunk a különböző nyelvi eszközökre.

1.2. Minek is van „vid”-je?

Az aspektus (vid) kategória az orosz ige valamennyi alakjának elidegeníthetetlen része, azaz nemcsak a főnévi igenévre, a kijelentő és felszólító módra terjed ki, hanem a feltételes módra és a melléknévi igenevekre és a határozói igenevekre is. Csak a szemléletesség kedvéért, az aspektus kategória például a *строить–построить* aspektus pár esetén vonatkozik az alábbi táblázatban felsorolt összes alakra (Piragova 1978).

1. táblázat
A *строить – построить* igepár teljes paradigmája

Несовершенный вид	Совершенный вид	Несовершенный вид	Совершенный вид
ИЗЪЯВИТЕЛЬНОЕ НАКЛОНЕНИЕ			
<i>Настоящее время</i>		<i>Будущее время</i>	
я строю ты строишь он строит мы строим вы строите они строят	-	} строить	
<i>Прошедшее время</i>		<i>Форма пассива</i>	
он строил она строила оно строило они строили	построил построила построило построили	<i>прош.</i> строился строилась строилось строились	<i>наст.</i> строится строятся
СОСЛАГАТЕЛЬНОЕ НАКЛОНЕНИЕ		ПОВЕЛИТЕЛЬНОЕ НАКЛОНЕНИЕ	
он строил бы она строила бы оно строило бы они строили бы	построил бы построила бы построило бы построили бы	<i>ед.</i> строй <i>мн.</i> стройте	построй постройте
		ДЕЕПРИЧАСТИЯ	
		строя	построив
ПРИЧАСТИЯ			
<i>действительные (активные)</i>		<i>страдательные (пассивные)</i>	
<i>наст.</i> строящий <i>прош.</i> строивший	- построивший	строимый -	- построенный

Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert a kifejezetten az orosz aspektus tanítására összeállított, leginkább haladók számára készült modern tankönyvekben az utóbbiakat még csak meg sem említik.

Ez különösen azért sajnálatos, mert például a határozói igenevek aspektus jelentései könnyen fel-foghatók, hiszen lényegében csak egyidejűséget és előidejűséget fejeznek ki.

Havronyina–Sirocsenszkaja *Orosz nyelvtani gyakorlókönyvében* például a határozói igenevek leírásánál megtudhatjuk, hogy imperfektív (folyamatos) avagy perfektív (befejezett) igéből kell-e képezni őket. Bár a példamondatok az ige és a belőle képzett határozói igenév aspektus jelentései között meglévő összefüggést illusztrálják, ezt nem fogalmazzák meg kellő határozottsággal. Sokakban a határozói igenevek által kifejezett előidejűség és egyidejűség önálló életet él, a levegőben lóg, és egyáltalán nem kapcsolódik az alapige aspektuális jelentéseihez.

- (6) Мы шли и *разговаривали* о своих делах. Мы шли, *разговаривая* о своих делах.
- (7) Когда я *читаю* текст, я выписываю незнакомые слова. *Читая* текст, я выписываю незнакомые слова.
- (8) Я *написал* письмо и пошёл на почту. *Написав* письмо, я пошёл на почту.
- (9) Когда я *увидел* друга, я поздоровался с ним. *Увидев* друга, я поздоровался с ним.
- (10) Мы *попрощались* с хозяевами и вышли на улицу. *Попрощавшись* с хозяевами, мы вышли на улицу.

1.3. A grammatika és a lexika határán

Vinogradov akadémikus sokat idézett megállapításának igazságát, mely szerint „a szemlélet kategóriája nem más, mint a grammatikai és lexikai jelentések harcának és kölcsönhatásának a színterére”, jól nyomon követhetjük, ha jobban szemügyre vesszük az értelmező szótárakban szereplő aspektus információkat.

Közismert, hogy az orosz aspektusrendszer alapját a korrelatív imperfektív és perfektív igék alkotják: *читать-прочитать*; *писать-написать*; *строить-построить*; *делать-сделать*; *вставать-встать*; *решать-решить*; *повторять-повторить*; *отвечать-ответить*; *покупать-купить*; *начинать-начать*; *класть-положить*; *брать-взять* stb. Ezen kívül vannak még pár nélküli, ún. abszolút imperfektív igék (*принадлежать*, *иметь* stb.), abszolút perfektív igék (*набегаться*, *отшуметь* stb.), valamint kettős szemléletű igék (*исследовать*, *использовать*, *образовать*, *казнить* stb.) is. Mindez azonban maradéktalanul csak az egyjelentésű igékre igaz.

A leggyakrabban használt orosz igék túlnyomó többségének azonban nem csak egy jelentése van. A többjelentésű igék nagy részénél viszont már a szótárakban is jól látható, hogy a párképzés valójában nem az „ige, mint olyan”, hanem az igei jelentések szintjén megy végbe. Például, az Ozsegov-Svedova értelmező szótárban a *мешать*¹ (meg)akadályoz, (meg)zavar egy jelentésű imperfektív ige perfektív párja *помешать*, míg a vele homonim *мешать*² két jelentésű imperfektív ige az első jelentésében a perfektív párja *помешать*, míg a második jelentésében – *смешать* (Ozsegov–Svedova 1998).

- (11) **МЕШАТЬ**¹, -аю, -аешь; *несов.*, *кому (чему)* или *с неопр.* Создавать препятствия в чём-н., служить помехой. *М. работать*. • Не мешает или не мешало бы *с неопр.* (разг.) следует, надо или следовало бы, надо было бы. *Не мешало бы отдохнуть*. | *сов. помешать*, -аю, -аешь.
- (12) **МЕШАТЬ**², -аю, -аешь; мешанный; *несов.* 1. *что*. Переворачивать, взбалтывать круговым движением с помощью чего-н. *М. кашу*. *М. чай ложкой*. 2. *что с чем*. То же, что смешивать (в 1 знач.). *М. вино с водой*. | **помешать**, -аю, -аешь; помешанный (к 1 знач.) и **смешать**, -аю, -аешь; смешанный (ко 2 знач.). | смешение, -я, (ко 2).

Előfordulhat olyan is, hogy egy igének egyes jelentéseiben van, más jelentéseiben viszont nincs aspektus párja. Például az imént idézett szótár szerint a *бумь* igének tizenkét jelentése közül, csak háromban van perfektív párja (*нобумь, пробумь, разбумь*), a fennmaradó kilenc esetében pedig nincs.

1.4. Specifikus aspektusjelentések

A dolog azonban még ennél is bonyolultabb. Az orosz aspektológiában specifikus aspektusjelenségeket is meg szokás különböztetni. Specifikus aspektusjelentéseken az adott szemlélet egyedi, a kontextusban megvalósuló jelentéseit értjük. Például, az imperfektum esetében ez lehet: 1) a cselekvés folyamata: *Он сейчас читает книгу*; 2) a cselekvés, mint tényközlés: *Он уже читал эту книгу*; 3) ismétlődő cselekvés: *По вечерам он читает стихи*; 4) potenciális jelentés: *Ей 4 года, но она уже читает*.

A specifikus szemléletjelentések azonban nem egyforma valószínűséggel aktualizálódnak, (Krékits–Jászay 2008: 231–252) mivel erősen függnek az ige adott lexikai jelentésétől, valamint a kontextustól. Sajnálatos módon, ilyen jellegű következetes információval a szótárak még nem szolgálnak, bár például az *Orosz ige – magyar ige. Vonzatok és kapcsolódások* igeszótárban (Apreszjan–Páll 1982) már a lexikai jelentésen belül is találunk ilyen jellegű aspektus információt: **<СВ нет>** – nincs perfektív, **<только СВ>** – csak perfektív. Például:

2. táblázat

A *пить* ige jelentései az *Orosz ige – magyar ige* szótárban

<p>пить 1. $N_n^1 V < СВ нет >$ Они пили у колодца. $N_n^1 V P_1 N_x^2 < СВ нет >$ Стакана у нас не было, мы пили из рук. Котёнок пьёт из чашки [с блюдца]. $N_n^1 V N_a^2$ Ты лекарство [капли] уже выпила? Чай пили всей семьёй в столовой. Он пьёт ключевую воду [молоко, вино, водку]. Я кофе не пью. $N_n^1 V N_{part}^2 < только СВ >$ После бани хорошо выпить пива [коньячку]. Всадники спешились, выпили молока [воды, кумыса] и двинулись дальше. <перен.> Деревья пили влагу [соки земли].</p>	<p>1. 1. iszik, 2. (meg)iszik, 3. bevesz $N^1 V^1$ Итак а кútnál. $N^1 V N_x^2$ Poharunk nem volt, kézből ittunk. A kiscica a csészéből [a tálkából] iszik $N^1 V N_t^2$ Már megittad /bevetted az orvosságot [a cseppeket]? A teát az egész család együtt itta az ebédlőben. Forrásvizet [tejet, bort, vodkát] iszik. Nem iszom kávét. $N^1 V N_t^2$ Fürdő után jó /jólesik egy kis sört [egy kis konyakot] inni. A lovasok leszálltak lovukról, s ittak egy kis tejet [vizet, kumiszt], majd továbbindultak. A fák itták a nedvességet [a föld nedveit]</p>
<p>2 <перен., редк.> $N_n^1 V N_a^2$ Горожане жадно пили душистый воздух хвойного леса. Он пил запах вспаханной земли.</p>	<p>2. magába iszik, magába szív $N^1 V magába N_t^2$ A városlakók mohón itták / szívták magukba a fenyőerdő illatos levegőjét. Magába szívta a frissen szántott föld illatát.</p>

$N_n^1 V N_a^2 N_i^3$ Мы полной грудью пили запах скошенной травы. СВ нет	$N^1 V N_{vel}^2$ Teli tüdővel szívtuk magunkba a lekaszált fű illatát
3. $N_n^1 V$ Он талантливый человек, жалко, что пьёт. Антон пьёт в одиночку [стал пить после смерти жены]. $N_n^1 V \{от N_g^2 / с N_g^2\} <N^2 - причина >$ Олег пил с горя [от отчаяния]. СВ нет	3. iszik $N^1 V$ Tehetséges ember, kár, hogy iszik. Anton egymagában iszik [felesége halála után kezdett inni]. $N^1 V N_j^2 \text{ben} <N^2 - ok >$ Oleg bánatában [elkeseredésében] ivott.
4. $N_n^1 V \text{ за } N_a^2$ Пью за твоё счастье. Мы выпили за хояйку. Выпьем за тех, кто в море. СВ выпить	4. iszik $N^1 V N_{ra}^2$ Rád [a boldogságodra] iszom. Ittunk a ház asszonyára. Azok egészségére igyunk, akik a tengeren vannak.
– пить {мертвую/без просыпу/запоем} < СВ нет > – пить горькую чашу < СВ выпить > – пить чью-л. кровь < СВ нет > – пить как сапожник < СВ нет > – пить с кем-л. (на) брудершафт < СВ выпить > – как пить дать < СВ нет >	– hullára issza magát – kiissza a keserű poharat – szopja/szívja vkinek a vérét – iszik, mint a kefekötő – pertut iszik vkivel – biztos, mint a halál

1.5. Hiú ábrándok, avagy az ideális „vid” szótár

Pihenésképpen tegyük egy rövid lírai kitérőt, és ábrándozzunk el egy kicsit. Mi is kellene ahhoz, hogy az aspektológusok összeállíthassák a nyelvtanulók számára az ideális orosz aspektológiai igeszótárt?

Induljunk ki például az Apreszjan–Páll-féle igeszótár anyagából. Fogadjuk el, hogy a benne szereplő egyes lexikai jelentésekre vonatkozó aspektus információ nyelvelméleti szempontból még mindig megállja a helyét. A teljeskörű aspektus információ érdekében már mindössze „csak” arra volna szükség, hogy minden egyes ige, minden egyes lexikai jelentésében, minden egyes szerkezetre rávetítsük a specifikus szemléletjelentések alábbi sematikus táblázatát.

Például, a *читать-прочитать* ige 5 jelentése közül az elsőben található a következő képlet $N_n^1 V N_a^2 <N^2 - információ \text{ v. az információ forrása} >$. (A képlet jelentése: az első főnév alanyesetben áll, utána következik az ige, amit a tárgy esetben álló második főnév követ.) A szemléletesség kedvéért megpróbáltam kitölteni a táblázatot (3. táblázat).

Úgy tűnik, hogy a választott képlet esetében minden jelentés realizálódhat, de vajon mi lehet a helyzet az adott igepár fennmaradó 17 képletének esetében? A szótárban szereplő több ezer igei jelentésről nem is beszélve.

Az elképzelés lényegében hiú ábránd, kivitelezhetetlen, különösen, ha még azt is beleszámítjuk, hogy a nyelv szüntelenül változik, a jelentések úgymond „jönnek és mennek”.

3. táblázat
Egyedi aspektus jelentések

частновидовые значения egyedi aspektus jelentések		A jelentés realizálódik, ha igen → például:
несовершенный вид imperfektív szemlélet	значение конкретного процесса – a konkrét folyamatra vonatkozó alapjelentés	<i>Он сейчас читает твою статью. Когда я вошла, он читал твою статью. Пока он будет читать твою статью, буду переводить.</i>
	неограниченно-кратное значение ismétlődő, rendszeres cselekvés	<i>Он каждый день читает статьи. Он каждый день читал статьи. Он каждый день будет читать статьи.</i>
	обобщенно-фактическое значение általános tényközlő jelentés	<i>Он уже читал эту статью.</i>
	ограниченно-кратное значение behatárolt, meghatározott ismétlődés kifejezése	<i>Он два раза читал эту статью.</i>
совершенный вид perfektív szemlélet	конкретно-фактическое значение a konkrét tényre vonatkozó alapjelentés, amelyből a többi használati mód is levezethető	<i>Вчера он прочитал твою статью. Завтра он прочтёт твою статью.</i>
	суммарное значение összegző jelentés	<i>Вчера он два раза подряд прочитал твою статью. Завтра он хоть два раза подряд прочтёт твою статью, только не сейчас.</i>
	потенциальное значение a potenciális képességre utaló jelentés	<i>Он прочтёт любую статью по математике.</i>
	наглядно-примерное значение szemléltető-általánosító jelentés	<i>Иногда прочтёт, бывало, статью и вдруг схватится за голову: - Ах, это ужасно!</i>

1.6. Az igeszemlélet és az ideidő

Térjünk vissza a realitások talajára, lépjünk tovább, és gondoljuk át az alábbi, az anyanyelvünk szempontjából „örvendetes” aspektus információt.

Ahogy az alábbi táblázat is mutatja az orosz nyelvben az aspektus kategória és az idő kategória egymástól elválaszthatatlan, ellenben viszonyuk aszimmetrikus, mivel a perfektív igének nincs jelen idejű alakja.

4. táblázat
Az aspektuskategória és az időkategória

Igeszemlélet	Ideidő		
	Múlt	Jelen	Jövő
imperfektív	писал находил класть	пишет находит кладёт	будет писать будет находить будет класть
perfektív	написал нашёл положил	∅ ∅ ∅	напишет найдёт положит

A magyar nyelvben is három igeidő van, ezért első ránézésre úgy tűnik, hogy legalább jelen időben nem lesznek problémáink. Ez tulajdonképpen így is van. Különös módon azonban nem kap kellő hangsúlyt az a tény, hogy itt nem csak arról van szó, hogy a perfektív igeinek nincs jelen idejű alakja, hanem arról is, hogy szükség esetén helyettük az imperfektív párjukat kell használni.

Mit jelent az, hogy szükség esetén? Ehhez tudnunk kell, mikor és mire használják az oroszban a jelen időt a hétköznapi *Что ты сейчас делаешь? Mit csinálsz most?* kérdésre adott válaszon kívül.

1.7. Problémák jelen időben

Az imperfektumok jelen időben lényegében kétféle jelentést fejezhetnek ki: Az egyik jelentéscsoportban a jelen idő valamiféle általánosítást tartalmaz: *Дети часто капризничают. Что имеем - не храним, потерявши - плачем.* stb. A másik jelentéscsoportban a jelen időt egymás utáni események megnevezésére használják (Zaliznyak–Smeljova 1997: 31–36). Ezek vonatkozhatnak a múltra, a jelenre és a jövőre is.

1.7.1. Elbeszélő jelen (настоящее историческое)

Az imperfektum jelen időben vonatkozhat a múltra, ez a magyarból is jól ismert elbeszélő jelen (praesens historicum):

- (13) В 1863 году В. И. Даль **издаёт** первый том Толкового словаря живого великорусского языка.

1.7.2. Szerzői utasítások (настоящее сценическое)

Az imperfektum jelen időben utalhat az irodalmi művek vagy a filmek világának elképzelt eseményeire:

- (14) **Зажигает** свет, **взглядывает** на Марусью. **Пугается** ... (Евг. Шварц Повесть о молодых супругах).

1.7.3. Regények és filmek tartalmi ismertetése (настоящее изложения)

Ide tartoznak még a rövidített regénytartalmak is:

- (15) Бедная крестьянская девушка Лиза **встречает** молодого дворянина Эраста. Уставший от ветреного света, он **влюбляется** в непосредственную невинную девушку любовью брата. Но вскоре платоническая любовь **переходит** в чувственную. Лиза последовательно **теряет** непосредственность, невинность и самого Эраста – он **уходит** на войну. [...] Эраст **женится** на пожилой богатой вдове. Узнав об этом, Лиза **тонится** в пруду. (Карамзин: Бедная Лиза)

Külön is érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy ide tartozik a filmek tartalmának rövid ismertetése, illetve a többrészes filmsorozatok előző részeinek leírása is:

- (16) Брат 1 Режиссер Алексей Балабанов. Год 1997.
Демобилизованный из армии Данила Багров **возвращается** в родной город. Скудная, однообразная жизнь провинции не **может** устроить крепкого русского парня, и он **решает** поехать в Питер, испытать себя. Тем более, что там, по слухам уже давно **процветает** его старший брат. Но «новая русская» жизнь северной столицы **оказывается** слишком неожиданной, а родной брат Данилы **зарабатывает** на жизнь заказными убийствами. Даниле **предстоит** многое узнать... и со многими разобратся...

(17) Русский шоколад (2010) Жанр: мелодрама

1-я серия

Преподаватель французского Марина Кольцова **ждёт** к шести вечера гостей на день рождения. У нее дружная семья - трое прекрасных детей и любимый муж. Дети и друзья уже в сборе, и не **хватает** только главы семейства Леонида Кольцова. А он **стоит** под окнами дома и не **решается** зайти. Его уволили с работы. Желая расплатиться с кредитами и вытащить семью из долговой ямы, он той же ночью **отправляется** в покерный клуб и **проигрывает** все сбережения и... московскую квартиру. Пережив шок, Марина **настаивает** на переезде семьи в город Спасск, где **находится** дом ее прабабки.

2-я серия

Приехав в Спасск, Кольцовы **обнаруживают**, что последние деньги, которые хранились в сумочке Марины, украдены. Семья - в незнакомом месте, без гроша, без надежды, в отчаянном положении потерпевших крушение... Костик, не успевавший попрощаться с родными, **отправляется** вслед за ними в Спасск на машине. По дороге Костик **знакомится** с Лизой. Первый опыт общения с местными жителями не **вселяет** оптимизма. **Кажется**, все тут против чужаков. Только Марина не **теряет** присутствия духа. Она **понимает**, что надо увлечь всех каким-нибудь делом и начать зарабатывать. Поэтому, когда Антон **находит** на чердаке тетрадь со старинными рецептами шоколадных десертов, составленных собственноручно прабабкой Марины, женщине **решает**, что они откроют в Спасске кафе и начнут новую жизнь. Леня активно **пытается** отговорить Марину от безнадежной, на его взгляд, затеи...

1.7.4. Sportközvetítés (настоящее репортажное)

A sportesemények közvetítése szintén jelen időben történik:

- (18) Под контролем гостей **начинается** первый тайм. Неспешно **катают** мяч футболисты и уже **добивается** первого стандарта с левого края. Навес Снейдера в штрафную, но там **выбивают** мяч защитники. Снаряд однако снова у миланцев. Милито **получает** мяч на левом крае штрафной после дальнего заброса. Нет никакого офсайда, но **поскальзывается** форвард и сферу за лицевую **упускает**.

1.7.5. Miért okoz gondot a jelen idő?

Látszólag úgy tűnik, hogy minden rendben van, hiszen az imént felsorolt nyelvi szituációkban a magyar is igen gyakran használ jelen időt:

- (19) В 1863 году В. И. Даль **издаёт** первый том Толкового словаря живого великорусского языка.
- (20) Dal 1863-ban **adja ki** Az élő (nagy)orosoz nyelv értelmező szótára első kötetét.
- (21) **Зажигает** свет, **взглядывает** на Марусью. **Пугается**.
- (22) **Felgyújtja** a villanyt, Maruszjára **néz**. **Megijed**.
- (23) Эраст **женится** на пожилой богатой вдове. Узнав об этом, Лиза **тонится** в пруду.
- (24) Eraszt **feleségül vesz** egy idős, gazdag özvegyasszonyt. Amikor ez Liza tudomására jut, a tóba **öli magát**.

- (25) По дороге Костик **знакомится** с Лизой. Первый опыт общения с местными жителями не **вселяет** оптимизма. **Кажется**, все тут против чужаков. Только Марина не **терпит** присутствия духа.
- (26) Kosztya útközben **megismerkedik** Lizával. A helyi lakosokkal való érintkezés nem sok optimizmusra **ad okot** / nem sok jóval **kecsegtet**. Úgy **tűnik**, mindenki az idegenek ellen van. Csak Marina nem **veszíti el** a lélekjelenlétét.
- (27) Под контролем гостей **начинается** первый тайм. Неспешно **катают** мяч футболисты ...
- (28) Az első félidő a vendégek vezetésével **indul**. A játékosok ráérősen **gurítják/vezetik** a labdát ...

A fenti példákban az orosz jelen időnek a magyarban is jelen idő felel meg. Miért halmozunk mégis hibát hibára, ha elmeséljük egy filmsorozat előző epizódját, vagy egy regény tartalmát?

Nézzük csak végig, milyen magyar igék, illetve kifejezések felelnek meg az oroszoknak a fenti példákban. Időnként imperfektív ige: *néz, tűnik, indul, görgetik*, illetve egyéb kifejezés: (tóba) *öli magát, feleségül vesz, ad okot* sokszor azonban igekötős (perfektív érzetű) ige: *felgyújtja, megijed, megismerkedik, adja ki, veszíti el*.

Miért gyakori hiba az, hogy elbeszélő jelenben a „befejezett” cselekvéseket perfektív orosz igékkel adjuk vissza?

Ennek egyik legfontosabb oka az, hogy a magyarban az esetek többségében az igekötő jelentéshorodó elemként kapcsolódik az igéhez, ezért az előképzős orosz igéket eleve perfektívnek érezzük (Papp 1979: 203; Ferenczy 1983: 351; Jászay–Tóth 1987: 78-81). Természetesen az oroszban is vannak szép számmal a magyar észjárásnak megfelelő párok: *csinál* → *meg-csinál* ↔ *делать* → *с-делать*, *ír* → *meg-ír* ↔ *писать* → *на-писать*, *épít* → *fel-épít* ↔ *строить* → *по-строить*, *rozsdásodik* → *el-rozsdásodik* ↔ *ржавеет* → *за-ржавеет*, *gyengül* → *el-gyengül* ↔ *слабеть* → *о-слабеть* stb.

Az orosz igepárok többsége azonban sajnos nem ilyen. Így aztán nem igazán értjük, miért van „ugyanabból” a prefixumos igéből az oroszban időnként kettő: *накрывать / накрыть (на стол)* ↔ *terít* → *meg-terít*; *рассказывать / рассказать* ↔ *mesél* → *el-mesél*. Arról nem is beszélve, hogy számos esetben a magyarban csak igekötős alak: *промахиваться* → *промахнуться* ↔ *elhibázza a célt, mellétalál*, vagy két különböző ige: *пугаться* → *испугаться* ↔ *ijedezik, fél* → *megijed* áll szemben az orosz igepárral.

Ennél már csak azokat az igepárokat nehezebb megérteni és használni, ahol az orosz imperfektív igének nincs is előképzője: *határoz* → *elhatároz* ↔ *решать / решить*; *csodálkozik* → *elcsodálkozik* ↔ *удивляться / удивиться* stb. Külön nehézséget okoz, ha a magyarban nincs igekötő nélküli alak: *elér* ↔ *достигать* → *достичь/достигнуть*; vagy ha a magyarban is utóképző segítségével jött létre az adott ige: *открыть* → *открывать* ↔ *kinyit* → *kinyitogat*.

Tehát, bár mindkét nyelvben vannak igekötők, ezek nyelvben betöltött szerepe nagyon különböző. Az oroszban szinte mindegyik igei előképzőnek (*но-, за-, о-/об-, с-/со-, на-, у-, из-/из-*) lehet nyelvtani és lehet többféle jelentésmódosító szerepe is. Például, a *с-/со-* prefixum esetében lehet igepár képző funkciója: *делать / с-делать, варить / с-варить*, vagy jelentésmódosító szerepe: *с-двинуть* (el-mozdít), *со-звать* (össze-hív), *с-кормить* (fel-etet, meg-etet) stb. A magyarban az igekötőknek jelentésmódosító szerepük van, és csak néhány rendelkezik közülük nyelvtani funkcióval: *meg-csinál, meg-főz, meg-etet, fel-épít, el-kezd*.

1.8. Problémák jövő időben

Ugyancsak fontos szem előtt tartanunk, hogy a magyarnak az orosz jövő idővel is gondjai vannak. Bár az igekötős perfektív igék jelen idejű alakja mindkét nyelvben jövő időt is kifejezhet: *Мы закончим работу. Rövidesen befejezzük a munkát*, továbbá mindkét nyelvben van egyszerű és összetett jövő idő is: *Мы закончим работу завтра после обеда. Holnap ebéd után befejezzük a munkát. Мы будем заканчивать работу завтра после обеда. Holnap ebéd után fogjuk befejezni a munkát.*

A problémát az okozza, hogy míg az orosz összetett jövő időt csak imperfektív igéből képezhetjük, addig a magyarban mindkét igei alakot lehet a „fog” segédigével használni.

(29) Могилу Чингисхана скоро **найдем**?

(30) Hamarosan **megtalálják/meg fogják találni** Dzsingisz kán sírját?

(31) В Италии, хозяев собак гадящих на улицах, **будут находить** по ДНК.

(32) Olaszországban DNS alapján **fogják megkeresni / keresik majd meg** az utcára piszkító ebek gazdáit.

6. táblázat
A jövő idő

Igeszemlélet	Jövő idő		
imperfektív	буду писать будут находить будет класть на место	fogok írni fognak találni a helyére fogja tenni	
perfektív	напишу найдут положит на место	megírja megtalálja a helyére teszi	meg fogja írni meg fogja találni a helyére fogja tenni

Ebből az következik, hogy a jövő időben is különösen fontos az orosz aspektuális jelentés megértése, mert a magyarból kiindulva nincs mibe kapaszkodni.

2. Az orosz mint második idegen nyelv

Angolul tudó nyelvi csoportokban az orosz igeidők és az aspektuskategória összefüggéseinek megértését elősegítheti az orosz, illetve magyar nyelv korábbi állapotára jellemző igeidők és az angol nyelv jelenlegi állapotára jellemző igeidők vázlatos összehasonlítása. Így talán könnyebb érzékelteni, hogy az aspektuskategória nem teljesen idegen a magyar nyelvtől, továbbá, hogy lényegét tekintve megfeleltethető más mai élő nyelvek igealakjainak.

2.1. Segítség a múltból

A középkori írott magyar nyelvben következetesen négy múlt időt különböztettek meg (Bárczi 1975: 161–164):

1. Az elbeszélő múlt a múltban megtörtént eseményt, valamely eseményláncolat egy-egy láncszemét fejezte ki, anélkül, hogy a beszélő a jelennel kapcsolatba hozta volna: *látá ~ látá, tőn, lőn.*
2. A befejezetlen vagy folyamatos múlt, a múltban huzamosan folyó vagy rendszeresen megismétlődő cselekvést, állapotot fejezte ki: *lát vala.*

3. A befejezett múltat akkor használták, amikor a cselekvés eredménye, hatása még érezhető a jelenben (a beszélő jelenében), vagy általában a cselekvés következtében beálló állapotot kívánták hangsúlyozni: *látott és látta*.
4. Ez a típus olyan múlt cselekvést vagy állapotot fejezett ki, mely egy másik múlt cselekvésnél vagy állapotnál régebb: *látott vala ~ látta vala*.

A régi magyar nyelv igeidőinek gazdagsága nem maradt fenn. Főként a beszélt nyelv hatására az írott nyelvben használatos múlt idők funkciói összekeveredtek, a köztük levő jelentésbeli különbség elmosódott. A befejezett múlt kiszorította a történeti múltat, a folyamatos múlt pedig kikopott a nyelvből. Lényegében így tűnt el az aspektus kategória a magyar nyelvből.

Az óorosz nyelvben négy múlt idő volt:

1. Az imperfektum (имперфект) a múltban huzamosabb ideig tartó, ismétlődő cselekvést fejezett ki.
2. Az aorisztosz (аорист) pillanatnyi, illetve hosszabb ideig tartó lezárt, egésznek és oszthatatlannak tekintett cselekvést jelölt.
3. A perfektum (перфект) olyan múltban végbement eseményeket illetve, állapotok leírására szolgált, amelynek az eredménye vagy hatása érződött a jelenben.
4. A régmúlt (плюсквамперфект) olyan múltbeli cselekvést jelölt, amely megelőzött egy másik múltbeli cselekvést.

7. táblázat:

A múlt idők rendszere a régi magyar és az óorosz nyelvben

Óorosz igealakok múlt időben	A jelentés és a használat szerint nekik megfeleltethető	
	Mai angol igealakok	Régi magyar igealakok
Аорист: (ты) купи	Simple Past: <i>saw, did, was, said</i>	elbeszélő, történeti múlt: <i>látá ~ látta, tón, lón, monda, elfuta</i>
Имперфект: (ты) писалше	≈ Past Continuous: <i>was writing</i>	befejezetlen vagy folyamatos múlt: <i>lát vala, járnak vala,</i>
Перфект: (ты) написаль юси	Present Perfect: <i>has seen</i>	befejezett múlt: <i>látott ~ látta,</i>
Плюсквамперфект: (ты) написаль баше (бѣ)	Past Perfect: <i>had seen</i>	régmúlt: <i>látott vala ~ látta vala</i>

A nyelvi oppozíciók nyelvén ezt a következő táblázatban így szemléltethetjük:

8. táblázat

Nyelvi oppozíciók

Korlátozás nélkül képes-e kifejezni a múltbeli cselekvések vagy állapotok	Перфект	Аорист	Имперфект	Плюсквамперфект
a) ismétlődését	nem ↔		↔ igen	
b) időbeli folytonosságát		nem ↔	↔ igen	
c) kapcsolatát a jelennek	igen ↔	↔ nem		
d) egymásutánosságát			nem ↔	↔ igen

Az óorosz nyelv fejlődése során a plusquamperfektum (régmúlt) és az aorisztosz fokozatosan kikopott a nyelvből, de azok a nyelvi oppozíciók, amelyekben szerepeltek – a magyartól eltérően –, továbbra is fennmaradtak.

A plusquamperfektum funkciója a perfektum (befejezett múlt) hatáskörébe került, az aorisztosz funkcióit pedig megkapta az imperfektum (elbeszélő múlt).

9. táblázat:

A mai perfektum ↔ imperfektum oppozíció az oroszban

Korlátozások nélkül képes-e kifejezni a múltbeli cselekvések vagy állapotok	Перфект	Имперфект
1) ismétlődését	nem	igen
2) időbeli folytonosságát	nem	igen
3) kapcsolatát a jelennel	igen	nem
4) egymásutánosságát	igen	nem

2.2 Segítség a jelenből

Mivel a mai angol nyelv bonyolult igeidő rendszere fennmaradt, ezért lényegét tekintve megfeleltethető a mai orosz nyelv aspektuskategóriájának:

10. táblázat

Az mai orosz aspektuskategória és az angol igeidők megfeleltetése

Orosz	Mit fejez ki?	Angol
Perfectum (CB)	egyszeri lezárt cselekvést kapcsolatot a jelennel múltbeli előidejűséget	Simple Past, Present Perfect, Past Perfect
Imperfectum (HCB)	időbeli folytonosságot ismétlődést	Past Continuous, Simple Past

Ott ahol az angolban a mondatban Present Perfect, illetve Past Perfect áll, ott az orosz perfektív igét használ, ahol pedig Past Continuous – ott imperfektív igét.

Present Perfect → perfektív ige (CB)

- (33) We **have visited** the Louvre 3 times. Мы **посетили** Лувр три раза.
 (34) I **have finished** reading “Dracula” this week. На этой неделе я **закончил** читать «Дракулу».
 (35) I **have done** my homework already. Я уже **сделал** домашнее задание.
 (36) We have no classes today, our teacher **has fallen** ill. У нас сегодня не будет уроков, наш учитель **заболел**.

Past Perfect → perfektív ige (CB).

- (37) I finally caught Lucky and looked around. The nasty dog **had scratched** the furniture, **had torn** the wallpapers and **had eaten** my lunch on the table. Я наконец поймал Лаки и осмотрелся вокруг. Мерзкая собака **исцарапала** мебель, **порвала** обои и **съела** мой обед на столе.
 (38) I called Jim too late, he **had** already **left**. Я позвонил Джиму слишком поздно, он уже **ушёл**.
 (39) We **had lived** in Paris for 12 years before we moved to America. До переезда в Америку мы **прожили** в Париже 12 лет.
 (40) After the Sun **had set**, we saw thousands of fireflies. После того, как **зашло** солнце, мы увидели тысячи светлячков.

Past Continuous → imperfektív ige (HCB)

- (41) When you called I **was taking** shower. Когда ты позвонил, я **принимал** душ.
 (42) Charlie and me **were** already **driving** home when the engine suddenly stopped. Мы с Чарли уже **ехали** домой, как вдруг заглох мотор.
 (43) I **was sleeping** when someone knocked at the door. Когда я **спал**, кто-то постучал в дверь.

Simple Past → imperfektív (HCB)

Egyszeri cselekvés:

- (44) I **saw** Mary in the bank. Я **видел** Марию в банке.

Ismétlődő cselekvés:

- (45) I **noticed** this charming shop girl each time I went to buy something. Я **замечал** эту очаровательную продавщицу каждый раз, когда шел за покупками.
 (46) The old man often **visited** me. Старик часто меня **навещал**.

Simple Past → perfektív ige (CB)

Egymás után következő egyszeri cselekvés

- (47) I **heard** a strange sound, **looked back**, and **saw** a huge cat sitting on the table. Я **услышал** странный звук, **обернулся** и **увидел** здоровенного кота, сидящего на столе.

Az alábbi táblázatból kiolvasható, hol tud segíteni az angol igeidők rendszere az orosz igeszemlélet használatában, és hol nem.

11. táblázat
Az angol igeidők és az orosz igeszemlélet használata

Present Perfect Past Perfect	Simple Past	Past Continuous
↓	↓	↓
Perfectum (CB)	Perfectum (CB) vagy Imperfectum (HCB)	Imperfectum (HCB)

3. Az igeszemlélet tanításának módszertana

Feltétlenül szeretném kiemelni, hogy az igeszemlélet használatának tanításával foglalkozó szakirodalom gyakorlati célokat követ, ezért az elméleti szakirodalom bizonyos túlságosan elvont problémái, vagy a nyelvoktatás szempontjából marginálisnak számító kérdései szinte egyáltalán nem tükröződnek benne. Ugyanakkor elmondható az is, hogy az igeszemlélet legmodernebb gyakorlókönyvei számos esetben jobban orientálhatják az oroszul tanulókat, mint az elméleti szakkönyvek, mert bár bizonyos problémákról nem tesznek említést, a leglényegesebb tudnivalókat nagy példanyag, változatos gyakorlatok és jól megfogható szabályok segítségével közvetítik.

Most pedig röviden tekintsük át, hogyan változott az igeszemlélet tanításának koncepciója az elmúlt évtizedekben.

3.1. A kezdet kezdetén: 60-as, 70-es évek

3.1.1. „Pulkina”

A 60-as évektől kezdve az orosz mint idegen nyelv tanításának egyik alapkönyvének Pulkina–Zahava–Nyekraszova nyelvtani gyakorlókönyve számított, amelyet a Szovjetunióban tanuló külföldi diákok számára állítottak össze. Annak idején mindenki a „Pulkinából” tanított. A könyv először 1958-ban jelent meg, többször is átdolgozták és számos nyelvre lefordították, angol nyelvű változatát még 2000-ben is újra kiadták (Pulkina–Zahava–Nyekraszova 1975; 2000).

Amíg Magyarországon az orosz nyelv kötelező tantárgy volt, addig ezt a tankönyvet az orosz szakos magyar egyetemi hallgatók is rendszeresen használták, hiszen 8 éves orosz tanulás után kerültek be az egyetemre. Ez az akkoriban megtanulhatatlansága miatt is sokat szidott tankönyv ma már szinte elképesztő részletességgel próbált tudatosítani minden többé-kevésbé szabályba foglalható nyelvtani jelenséget. Bár vannak benne jól átgondolt gyakorlatok, ezek száma elenyésző a szabályok és táblázatok rémisztő mennyiségéhez képest.

A tankönyv harmadik, jelentősen átdolgozott kiadása egyik legfontosabb változtatása az igeszemléletet érintette, ugyanis megjelent benne egy egészen új rész, ami az igeszemlélet használatáról szólt. A könyv ötödik kiadásában a következő sorrendben és oldalakon található közvetlenül az igeszemléletre vonatkozó, vagy azzal összefüggésbe hozható információt.

12. táblázat Az igeszemlélet

<p>1) 164–166: Понятие о видах глагола; Значение видов; Грамматическое различие видов;
 2) 220–232: Глаголы движения;
 3) 236–264: Образование видов глагола;
 4) 264–289: Употребление видов глагола;
 Основные значения видов глагола
 Употребление видов глагола для выражения действия, продолжающегося в течение определённого промежутка времени
 Употребление видов глагола для выражения повторяемости и однократности действий
 Употребление видов глагола в неопределённой форме
 Некоторые случаи употребления видов глагола в неопределённой форме при отрицании
 Особенности употребления видов глагола в прошедшем времени
 Особенности употребления видов глагола в будущем времени
 Особенности употребления видов глагола в повелительном наклонении
 289–294: Особенности в употреблении времён глагола;
 6) 307–310: Причастный оборот и определительное придаточное предложение;
 7) 317–318: Употребление деепричастий несовершенного и совершенного вида;
 322–324: Деепричастный оборот и придаточные предложения.</p> |
|--|

Ma már szinte hihetetlennek tűnik, hogy ez a tankönyv 1960-ban még szinte egy sort sem írt az igeszemlélet használatáról, és még 1975-ben is több helyet foglalt el az igeszemlélet formai oldalának kifejtése (28 oldal), mint használatának leírása (25 oldal). A nyelvoktatás annak idején érezhetően még elsősorban az orosz nyelv igen bonyolult alaktanának tanítására koncentrált, a nyelv szemantikai oldalára még nem fordított kellő figyelmet. Ez természetesen azzal magyarázható, hogy maga a szemantika is mint tudomány még csak gyerekcipőben járt.

Szeretném külön is felhívni a figyelmet arra, hogy az úgynevezett „mozgást jelentő” igék részletes tárgyalása megelőzi az igeszemlélet részletes bemutatását. A gondot az okozza, hogy ennek a szemantikai értelemben jól elkülöníthető igecsoportnak az igekötő nélküli kizárólag imperfektív „igepárjai”: *идти-ходить, бежать-бегать* stb., egészen másképpen viselkednek, mint a belőlük

képzett aspektuspárok: *выйти-выходить, прийти-приходить, выбежать-выбежать, забежать-забегать* stb, és számos olyan specifikus jelentéssel rendelkeznek, ami nem jellemző a többi igére. Bár a mozgást jelentő igék szerepe nagyon fontos a nyelvben, és igekötő nélküli jelentésük és használatuk viszonylag könnyen elmagyarázható, ha igekötős aspektuspárjaik használatát az igeszemlélet részletes bemutatása előtt akarjuk megértetni, úgy teszünk, mintha a madarak rendszertani bemutatását a pingvinnél kezdenénk.

3.1.2. „Havronyina”

A korszak másik meghatározó és máig népszerű nyelvtani gyakorlókönyve Sz. Havronyina és A. Sirocenszkaja *Orosz nyelvtani gyakorlókönyv kezdők és középhaladók számára* címen jelent meg 1977-ben először magyarul (Havronyina–Sirocenszkaja 1977). Aki nem a „Pulkinából”, az a „Havronyinából” tanított. A gyakorlókönyv magyarázat helyett többnyire táblázatban kiemelt könnyen felfogható mintapéldákat tartalmaz, vagyis lényegében gyakorlatokból áll. A tankönyv nagy előnye, hogy lexikai anyaga valóban nem lépi túl a kezdők és középhaladók nyelvi kompetenciáját. Az igeszemléletnek szentelt 35 oldal a következő részekből áll:

13. táblázat
Az igeszemlélet

217–223: Az ige szemlélete
223–227: A folyamatos igék használata az ismétlődő cselekvés jelölésére
229–232: A befejezett igék használata az egyszeri cselekvés jelölésére
A folyamatos igék használata a <i>начинать, продолжать, кончать</i> igével
A folyamatos és a befejezett igék használata jövő időben
Néhány folyamatos – befejezett ige pár használata
A <i>видеть – увидеть, знать – узнать, слышать – услышать</i> igék használata
A <i>по-</i> és a <i>за-</i> igekötős befejezett igealakok használata

3.2. Konceptióváltás

3.2.1. „Rasszudova”

Az 1970-es években az orosz igeszemlélet tanításának koncepciója Olga Rasszudova tevékenysége hatására kezdett el változni (Rasszudova 1969: 286–287). Az aspektológia mint tudomány szintén ebben az időben indult rohamos fejlődésnek, de mivel a tudományos cikkek nem nyelvtanárok számára készültek, így bonyolult nyelvezetük és túlságosan elméletinek számító felfedezései nem épültek be közvetlenül a nyelvtanításba. Olga Rasszudova a mai orosz igeszemlélet használatáról szóló elméleti munkája viszont, amely először 1968-ban jelent meg, kifejezetten nyelvtanárok számára készült. Második, átdolgozott és kibővített kiadása valóságos nyelvtanári kézikönyvvé vált, mert a szerző munkájában kifejezetten az igeszemlélet jelenségének taníthatóságára koncentrált (Rasszudova 1982). Az egyetemeken aspektológiát mindenki „Rasszudovából” tanult.

A leírás középpontjában a jelölt perfektív és a jelöletlen imperfektív ige jelentésbeli (szemantikai) oppozíciója áll. A szerző külön is kiemelte, hogy az igeszemlélet tanításában az imperfektív ige jelentésének és használhatóságának körét kell igazán jól megtanítani, mert ez jóval összetettebb és képlékenyebb, mint a perfektív igék viselkedése. Magyar anyanyelvűeknek is elsősorban az imperfektív igék használatát nehezebb megérteni és használni, valójában ez okozza a legnagyobb gondot.

Olga Rasszudova munkája nem gyakorlókönyv, vagyis nem tartalmaz gyakorlatokat, viszont egy olyan koncepciót mutat be, amely megkönnyíti a tanárok helyzetét az aspektus kategória megértésében és tanításában vívott kilátástalannak tűnő harcukban. Mivel a nyelvoktatásban

megfelelő mennyiségű és minőségű gyakorlatok nélkül nem számíthatunk eredményekre, az elmúlt évtizedekben Rasszudova koncepciója alapján több olyan többszáz oldalas gyakorlókönyv is napvilágot látott, ami kifejezetten csak az igeszemlélet tanításával foglalkozik.

3.2.2. Svedova – a „vid” konkurencia jelensége

Az igeszemlélet tanításában hatalmas előrelépésnek számított ezen kívül még Svedova monográfiája is, amelyet a szerző az igeszemlélet használatában tapasztalható konkurencia jelenségének szentelt (Svedova 1984). A jelenség lényege az, hogy bizonyos szöveggörnyezetben az imperfektív és perfektív jelentések között fennálló oppozíció neutralizálódhat, így például az imperfektív általános tényközlő jelentés és a perfektív konkrét tényközlő jelentés is felcserélhetővé válhat: *Выше я упоминал (ср. упоминал)* stb. Bár Svedova könyvét nemcsak elméleti szakembereknek, de tanároknak is szánta, az igeszemlélet körében tapasztalható konkurencia jelensége viszonylag lassan került az orosz mint idegen nyelv látókörébe, és csak az elmúlt években vált valóságos tananyagká.

3.2.3. Vasilenko – Yegorova – Lamm: *Russian Verb Aspect*

A 80-as évektől kezdődően megjelennek kifejezetten az igeszemlélet kategóriáját tanító gyakorlókönyvek. Ezek alapvetően Rasszudova módszertani megközelítése szellemében íródtak, annak koncepcióját követik, de jóval nagyobb példaanyagot dolgoznak.

Vasilenko–Yegorova–Lamm *Russian Verb Aspect* című angol nyelvű rendkívül körültekintően felépített máig is ragyogóan használható gyakorlókönyve 236 oldalt szentel a kérdésnek, összehasonlíthatatlanul többet, mint Pulkina, illetve Havronyina alig 10-15 évvel ezt megelőzően. A gyakorlókönyv két részből áll. Az első rész kezdők számára készült, és csak a legfontosabb igeszemléleti tudnivalókat gyakoroltatja. A középhaladóknak és haladóknak szánt második rész viszont már jóval gazdagabb igeanyagon bővíti a tanulók igeszemléletre vonatkozó ismereteit.

A könyv érdekessége, hogy az igeszemlélet keretében részletesen foglalkozik a határozói és melléknévi igeenevekkel is. Ez a további gyakorlókönyvekből kimarad. Mivel a könyv angol anyanyelvűek számára készült, és angol nyelvű magyarázatokat tartalmaz, annak idején nálunk nem igazán került be a közoktatásba. Most viszont, amikor a legtöbb iskolában angol az első idegen nyelv, ezt a könyvet igen hatékonyan fel lehetne ismételni használni.

A tudásszint elválasztása az igeszemlélet esetében különösen fontos. A mai orosz nyelvkönyvek egyik általános hibája az, hogy nem felelnek meg az általuk deklarált tudásszinteknek. Ez önmagában persze nem baj, elvégre az orosz nyelvtanárok nyelvtudását is illik karban tartani, illetve fejleszteni.

Máig jól használható a Svedova, Trofimova szerzőpáros orosz nyelvtanárok számára készült részletes magyarázatokat, de bőséges gyakorlatokat is tartalmazó könyve (Svedova–Trofimova 1987). A könyvből jól követhető módon megismerkedhetünk az úgynevezett speciális aspektusjelentések lényegével. A magyarázatokat követő gyakorlatok elsősorban elemző jellegűek, és a jelenség tudatosítását célozzák.

3.3. Az ezredforduló után

3.3.1. Szkvorcova – kommunikatív gyakorlatok

Az ezredforduló után az igeszemlélet oktatása is új lendületet vett. 2000-ben jelent meg Szkvorcova kezdők és középhaladók számára készült gyakorlókönyve. Felépítése és koncepciója leginkább Vasilenko–Yegorova–Lamm *Russian Verb Aspects* című gyakorlókönyvére emlékeztet, de mivel

oroszl nyelvű magyarázatok tartalmaz, így angolul nem tudó nyelvtanárok is tudják használni. A könyvben sok kommunikatív gyakorlat kapott helyet, a feladatokban szereplő nyelvli anyag pedig érdekes és színvonalas. Például, az utolsó 6. fejezetben a komplex elemzésre szánt szövegek között még számos vicc is szerepel. (Szkvorcova 2000).

(48) – Кто *создал* демократию?

– Бог.

– Почему?

– Он *сотворил* Адама, а из его ребра – Еву и *сказал* Адаму: «**Выбирай** себе жену.»

3.3.2. Karavanov – az aspektus jelentések labirintusában

Jelentős változást hozott Karavanov az igeszemlélet jelentésének és használatának szentelt gyakorlókönyve, amely 2003-ban jelent meg. Elvileg haladóknek készült, de a lexikai anyaga olyan gazdag, hogy inkább orosz nyelvtanároknak ajánlható. A gyakorlókönyv a szokásosnál jóval terjedelmesebb feladatokat tartalmaz, ami az automatizmus elérését hatékonyabbá teszi. A feladatok többsége azonban nem kommunikatív, inkább a szabályok tudatosítását szolgálja.

A szerző bevallottan Rasszudova elméletére támaszkodik, mert ezt tartja az oktatásban a legoptimálisabbnak. Karavanov a konkrét aspektus jelentések rendszerét egy labirintushoz hasonlítja. Az aspektus jelentések tanítása közben következetesen végig kell járnunk ezt a zezugos labirintust, de fontos, hogy megtartsuk az irányt, hogy tudjuk honnan és hová megyünk – máskülönbén a labirintusban való haladás bolyongássá változik, amely végső soron végtelennek bizonyulhat. Karavanov látszólag keveset tesz hozzá az eddigi ismeretanyaghoz, de módszeresen felépített gyakorlókönyve számos olyan „útjelzőt”, 70 világosan megfogalmazott szabályt tartalmaz, amelyek segítségével valóban könnyebb tájékozódni az aspektus jelentések labirintusában.

Karavanov az aspektus rendkívül sokszínű használatát négy fő típusra osztja.

1. Az első típusba azok a kontextusok tartoznak, amelyekben az aspektus használatát szigorú kapcsolódási szabályok írják elő: *Не надо опаздывать!* (HCB) – helyes, **Не надо опоздать!* (CB) – helytelen. Ez lényegét tekintve hasonló az olyan szabályokhoz, mely szerint *много* után többes szám birtokos esetet kell használni, vagy, hogy az *улыбаться* ige részeshatározós esetet vonz.
2. Az aspektus használat második típusába a szerző olyan kontextusokat sorol, amelyben az aspektusnak már valóban van aspektuális jelentése. Ezek olyan jelentések, amelyek a cselekvés lefolyásának sajátosságait tükrözik, azaz egyszeri, illetve ismétlődő folyamatot, egyidejűséget, egymásutániságot stb. fejeznek ki. Az aspektus elsősorban aspektuális kategória. Ezekben az esetekben az aspektus felcserélése megváltoztatja az esemény aspektuális képét, vagyis megváltozik a mondat objektív tartalma, maga a szituáció, amit az aspektus kifejez. Például a *Когда он обедал, он смотрел на часы*, mondatban szereplő két imperfektív ige egyidejűséget fejez ki, míg a *Когда он пообедал, он посмотрел на часы*, mondatban a két perfektív ige egymásutániságot fejez ki.
3. Az aspektus használat harmadik típusába olyan kontextusok tartoznak, amelyekben az igeszemléletnek modális jelentése van. Ezek a jelentések kifejezhetnek lehetőségességet vagy lehetetlenséget, engedélyt, tiltást, szükségességet. Például a *В аудиторию нельзя входить: там идёт экзамен* mondatban az imperfektív főnévi igenév tiltást fejez ki, míg a *В аудиторию нельзя войти: она закрыта на ключ* mondatban a perfektív főnévi igenév a cselekvés elvégzésének lehetetlenségét fejez ki. Ezekben a kontextusokban azért beszélünk modális jelentésről, mert itt valójában nincs szó reálisan végbemenő cselekvésről, a főnévi igenév csak megnevezi a cselekvést, csak általános elképzelést közvetít róla. A második és a harmadik

típusba tartozó aspektuális és modális jelentések ugyanakkor objektívek, vagyis nem függenek a beszélő szándékától, nem lehet őket szubjektíven megítélni.

4. Az aspektus használat negyedik típusába olyan kontextusok tartoznak, amelyek módusz jelentéssel bírnak. Ezekben a kontextusokban közel azonos szituációról van szó, a perfektív és imperfektív alakok használata szubjektív megítélés alá esik.

Például az alábbi párbeszéd első kérdésében az ige perfektív, mert az adott szituációban új információ számítt, azelőtt nem volt szó róla. Az ismételt kérdés, viszont már nem tartalmaz új információt, ezért itt már imperfektív igét használunk.

- (49) – Я не могу заснуть.
 – Тебе **дать** снотворное ? (CB)
 – Не знаю. Вообще-то это вредно.
 – Так всё-таки: **давать** или **не давать**?(HCB)

Az új információ, vagyis a „réma” a párbeszédekben mindig perfektív főnévi igenévvel fejeződik ki, a témát viszont inkább imperfektív főnévi igenév formálja meg. Ugyanakkor a témát lehet perfektív főnévi igenévvel is kifejezni. **дать или не дать?** Ez utóbbi kategorikusabb, erőteljesebb unszólást fejez ki. A téma kifejezése tehát szubjektív, a beszélő szándéka dönti el, melyik alakot használja.

Nem arról van szó, hogy nincs különbség, hanem arról, hogy a különbség árnyalatnyi, amit az anyanyelvi beszélők különféleképpen magyaráznak. Itt nincs szó szabályokról, csak tendenciákról, mondhatni, hogy a téma kifejezése kívánatosabb imperfektív igével. Ugyanakkor a réma kifejezését szabály határozza meg. Azért beszélünk mégis szubjektív, módusz jellegű használatról, mert maga a „réma” megítélése is szubjektív. Jelen esetben elképzelhető, hogy már korábban volt szó az adott cselekvésről, a szituáció résztvevői emlékeznek rá, ezért számukra nem új. Ezért már az idézett párbeszéd első kérdése is hangozhat így: *Ну так тебе **давать** снотворное?*

Az imént felsorolt négy alapvető jelentés univerzális, vagyis minden igére vonatkozik. Ezen kívül azonban vannak még olyan aspektusjelentések is, amelyek az igéknek csak egy bizonyos lexikai csoportját érinti, az ún. rezultatív igéket. Például ilyen a próba-eredmény szembeállítás: *Он **решил**, но не **решил** задачу.* A rezultatív igék alkotják az aspektus használat ötödik típusát.

A tankönyv öt részből áll, felépítése az egyszerű témától a nehezebb felé tart, de ezek nem esnek egybe a fenti öt típusal. Az első rész a legkönnyebb, hiszen a kapcsolódási korlátozásokat egyszerűen meg kell csak jegyezni. A második részben már olyan kapcsolódási szabályok vannak, amelyekben már körvonalazódnak az aspektuális jelentések. A harmadik rész a valódi, alapvető és elsődleges aspektuális jelentésekről szól. A negyedik rész, a legbonyolultabb, mert szubjektív elemeket is tartalmaz, így csak tendenciákat lehet megfogalmazni. Az ötödik rész, afféle melléklet, a rezultatív igék használati sajátosságaival foglalkozik.

3.3.3. Gurevics – az aktuális tagolás

Gurevics professzor igeszemléletnek szentelt könyve szerencsésen ötvözi az elméletet a gyakorlattal (Gurevics 2008). A könyv első része a mondat aktuális tagolásával, illetve az igeszemlélet jelentéstani oldalával foglalkozik, ezért elsősorban az aspektológia elméleti kérdései iránt érdeklődő tanároknak, illetve egyetemi hallgatóknak ajánlható. A könyv második fele viszont már akár középiskolában is használható gyakorlatokat is tartalmaz. Ebben a részben a feladatok előtt, 64 paragrafus formájában a legfontosabb igeszemléletre vonatkozó használati szabályok is megtalálhatók.

A szerző koncepciója szerint az igeszemlélet a mondat aktuális tagolásának egyik válfaja. Ezt a gondolatát egy korábbi gyakorlókönyvében a felszólító mód és az igeszemlélet kapcsán már

bizonyította (Gurevics 1994), így ez a gondolata már Karavanov gyakorlókönyvébe is bekerült ld. 49 példa.

A mondat aktuális tagolása szerint téma és réma részből áll. Például, ha a *Мальчик спит*. mondat logikai (intonációs) centruma az igére esik, akkor a *Спит или не спит?* kérdésre felel. (A szám az intonációs centrum helyét és típusát mutatja: ИК-1.) Az adott szituációban egy adott kisfiúról (téma) megtudunk valami újat, vagyis azt, hogy alszik (réma). Ha a *Мальчик спит*. mondat intonációs centruma az első szóra esik, akkor viszont a *Кто спит?* kérdésre felel, mert azt tudjuk, hogy valaki alszik. Gurevics professzor számos az igeszemlélet használatával kapcsolatos magyarázata ezen a gondolatmeneten alapszik. Ebből következik, hogy a nyelvtanuló számára alapvető fontosságú, hogy helyesen ismerje fel az adott szituációt.

Miben különbözik az alábbi mondatpárok jelentése?

(50) – Ты **читал** эту книгу?

– Да, я **читал** эту книгу.

(51) – Ты **прочитал** эту книгу?

– Да, я **прочитал** эту книгу.

A tankönyvekben az szerepel, hogy mondhatjuk így is, meg úgy is. Karavanov megfogalmazásában szubjektív megítélés alá esik.

Gurevics viszont azt állítja, hogy az anyanyelvi beszélő nem önkényesen választ. Csak akkor használ befejezett igét a kérdésben, ha a szituációnak volt előzménye, vagyis ha tudta, hogy az illető el akarta olvasni a könyvet, vagy el kellett olvasnia azt. A befejezett ige használatával a kérdés egy „várható volt valamiféle eredmény” többletjelentéssel egészül ki. A beszélő az adott szituáció előzményei alapján előfeltételezte az eredményt, és arra kérdez rá, azaz tudatosan választ.

Azokban a mondatokban viszont, amelyekben a réma nem az állítmányra esik, valóban nincs lényeges különbség a mondatok között. Például, az alábbi mondatpár esetében maga a cselekvés ténye az igeszemlélet használatától függetlenül is ismertnek számít, ezért nem is erre kérdezzük rá. A válasz pedig mindkét esetben azonos lesz, mégpedig a bolt neve.

(52) Где ты **купил** цветы?^{2?} (СВ)

(53) Где ты **покупал** цветы?^{2?} (НСВ)

Más kérdés, hogy Gurevics professzor szerint a befejezett ige használata azért itt is utal arra, hogy a kérdező érdeklődésének háttérében ott lappang az „új állapot kezdete” komponens. Némileg átfogalmazva, a kérdező az iránt érdeklődik, hogy hol zárult „a virágvásárlási projektem”, és hol állt be nálam a „már nem vásárlás” állapota. Ez az árnyalatnyi különbség egyébként magyarul is jól érzékeltethető.

(54) *És a virágokat (végül) hol vetted meg?*

(55) *Hol vetted a virágokat?*

Tudjuk, hogy a nyelvben minden mindennel összefügg. A mondat aktuális tagolása és az igeszemlélet összekapcsolásának gondolata nagyon termékenynek bizonyult, lényegében új fejezetet nyitott az igeszemlélet oktatásában.

3.3.4. Szokolovszkaja – az aspektuális beszédszituáció

Szokolovszkaja gyakorlókönyvének alapkoncepciója, hogy az igeszemlélet használatát a beszédszituációban kell megtanulni (Szokolovszkaja 2008). Ehhez bevezeti az aspektuális beszédszituáció fogalmát. Például, az alábbi szöveg valójában egy beszédszituáció, amelynek létrehozásában

egy imperfektív és egy perfektív ige is részt vesz. Mindegyik a maga aspektuális szempontjai szerint jellemzi a szituációt.

(56) Надя чуть не утонула. Её **спас** Лукьяныч. А лодка уплыла, пока Лукьяныч **спасал** Надю.

Tudjuk, hogy a perfektív ige mindig kifejezi a cselekvés időbeli behatároltságát, vagyis azt, hogy előállt, felmerült egy bizonyos cselekvés, ami le is zárult, mert okafogyottá vált. Az iménti példaszövegben a szóban forgó szituációt a perfektív **спас** pontosan ennek megfelelően írja le: Lukjányin elkezdte, majd sikeresen be is fejezte a mentést, azaz megmentette Nágyát. Ezzel a mentés szituáció mintegy kimerítette önmagát.

Az imperfektív ige viszont a cselekvést nem az elején és nem is a végén ragadja meg, hanem az „érdemi részénél”, azaz akkor, amikor éppen történik. A szóbanforgó szituációban például a mentés folyamatát ábrázolja: amíg Lukjányin Nágya megmentésével volt elfoglalva / Nágyát mentette, elúszott a csónakja.

Szokolovszkaja tankönyve jól felépített és kidolgozott munka, az eddig bemutatott könyvek minden fontos gondolatát tartalmazza, és még ki is egészül az aspektuális szituáció fogalmával. A könyv 247 feladatot és 8 tesztet is tartalmaz, úgyhogy a tanításhoz bőven lehet válogatni belőle. A ma legmodernebb orosz nyelvtanárok számára készült oktatásmódszertani szakkönyv is lényegében a Szokolovszkaja tankönyvében alkalmazott megközelítési módot javasolja (Arkadjeva 2005).

Szakirodalom

- Apreszjan, Ju. – Páll Erna (1982): Orosz ige – magyar ige. Vonzatok és kapcsolódások I-II. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Arkadjeva (2005): Аркадьева, Э.В. и др.: Живая методика. Москва: Русский язык.
- Bárczi Géza (1975): A magyar nyelv életrajza.³ Budapest: Gondolat.
- Boriszova – Latyseva (2003): Борисова, Е.Г. – Латышева, А.Н.: Лингвистические основы РКИ. Педагогическая грамматика русского языка: учебное пособие. Москва: Флинта.
- Ferenczy Gyula (1983): Gyakorlati orosz nyelvtan. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Gurevics (1994): Гуревич, В.В.: Глагольный вид в русском языке: пособие для изучающих русский язык. Москва: [б. и.].
- Gurevics (2008): Гуревич, В.В.: Глагольный вид в русском языке. Значение и употребление. Учебное пособие. Москва: Флинта.
- Havronyina, Sz. – Sirocsenszkaja, A. (1986): Orosz nyelvtani gyakorlókönyv kezdők és középfeladók számára. Budapest: Tankönyvkiadó, Moszkva: Russzkij Jazik. 3. kiadás.
- Jászay László–Tóth László (1987): Az orosz igeaspektusról magyar szemmel. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Karavanov (2001): Караванов, А.А.: Лингводидактика. Некоторые проблемы преподавания видов глагола иностранным учащимся. In: Язык, сознание, коммуникация. Выпуск 20. Москва: МАКС Пресс. 115–118.
- Karavanov (2003): Караванов, А.А.: Виды русского глагола: значение и употребление: практическое пособие для иностранцев, изучающих русский язык. Москва: Русский язык.
- Krékits József–Jászay László (2008): Szláv igeaspektus különös tekintettel az orosz nyelvre. Budapest: Akadémia Kiadó.
- Krивonosov – Pегyкina (2006): Кривоносов, А.Д. – Редькина Т.Ю.: Знаю и люблю русские глаголы: пособие для курсов русского языка. Санкт-Петербург: Златоуст.

- Novikova – Pugacsov (2009): Новикова, Н.С. – Пугачев, И.А.: Синхронно-диахронический подход и обучение РКИ на примере категории глагольного вида. Альманах современной науки и образования, № 8 (27) часть 2.
- Ovszienko (1989): Овсиенко, Ю.Г.: Русский язык для начинающих. Москва: Русский язык.
- Ozsegov – Svedova (1998): Ожегов, С.И. – Шведова, Н.Ю.: Тольковый словарь русского языка. Москва: Азбуковник.
- Papp Ferenc (1987): Könyv az orosz nyelvről. Budapest: Gondolat.
- Piragova (1978): Пирагова, Л.И. Спряжение русского глагола. Москва: Русский язык.
- Pulkina – Zahava-Nyekraszova (1975): Пулькина И.М. – Захава-Некрасова, Е.Б.: Учебник русского языка для студентов-иностранцев. Практическая грамматика с упражнениями. Москва: Русский язык. Изд. 5. испр.
- Pulkina – Zahava-Nyekraszova (2000): Пулькина, И.М. – Захава-Некрасова, Е.Б.: Русский язык: практическая грамматика с упражнениями. Изд. 8, испр. Москва: Русский язык.
- Rasszudova (1969): Рассудова, О.П.: Общая модель функционирования глагольных видов в русском языке. Международная конференция преподавателей русского языка и литературы. Москва: [б. и.].
- Rasszudova (1982): Рассудова, О.П.: Употребление видов глагола в современном русском языке. Изд. 2. испр. и доп. Москва: Русский язык.
- Szivergina (2001): Сивергина, О.В.: Диахроническое описание системы времен глагола родного языка как способ понимания и осмысления времен английского глагола. Материалы Межвуз. конф. Лингвистические и методические аспекты подготовки научно-технических переводчиков. Москва: РУДН.
- Szkvorcova (2000): Скворцова, Г. Л.: Употребление видов глагола в русском языке. Москва: Русский язык.
- Szokolovszkaja (1995): Соколовская, К.А.: 300 глаголов совершенного и несовершенного вида в речевых ситуациях. Москва: Русский язык.
- Szokolovszkaja (2008): Соколовская, К.А.: Виды глагола в русской речи. Пособие по русскому языку. Москва: Русский язык.
- Vaszilenko – Jegorova – Lamm (1982): Василенко Е.И. – Егорова А.Ф. – Ламм Э.С.: Виды русского глагола. Москва: Русский язык.
- Zaliznyak – Smelyov (1997): Зализняк, А.А. – Шмелев, А.Д.: Лекции по русской аспектологии. München: Verlag Otto Sagner.

Az orosz igeszemlélet - gyakorlatok

Bevezetés

Az alábbi feladatsor a középiskolai tananyagban előforduló legfontosabb igeszemlélettel kapcsolatos beszédhelyzet típusokat tartalmazza. Mivel jegyzetünkben külön fejezetet szenteltünk a mozgásjelentő igéknek, ezért az igeszemlélet és a mozgásjelentő igék kölcsönhatásából származó kérdésekről ott olvashatnak.

A mentális térkép segítségével mindig beszéljék meg, konkrétan mivel is jellemezhető a cselekvés az adott modellben (1. ábra). Ha szükséges módosítsák az ábrát.

1. Kötelező érvényű kapcsolódási szabályok, amelyekben már körvonalazódnak az aspektuális jelentések

1.1. Válasszák ki a megfelelő igét, majd töltsék ki a táblázatot!

Jelentés	konkrét szó vagy szókapcsolat, amely kötelezővé teszi az imperfektív ige használatát
ismétlődő cselekvésre utaló szavak + imperfektív ige	всегда, обычно, каждый день, каждый раз, раз в год, по понедельникам, по ночам,
	чаще, реже, пореже (раз.),
	как можно чаще

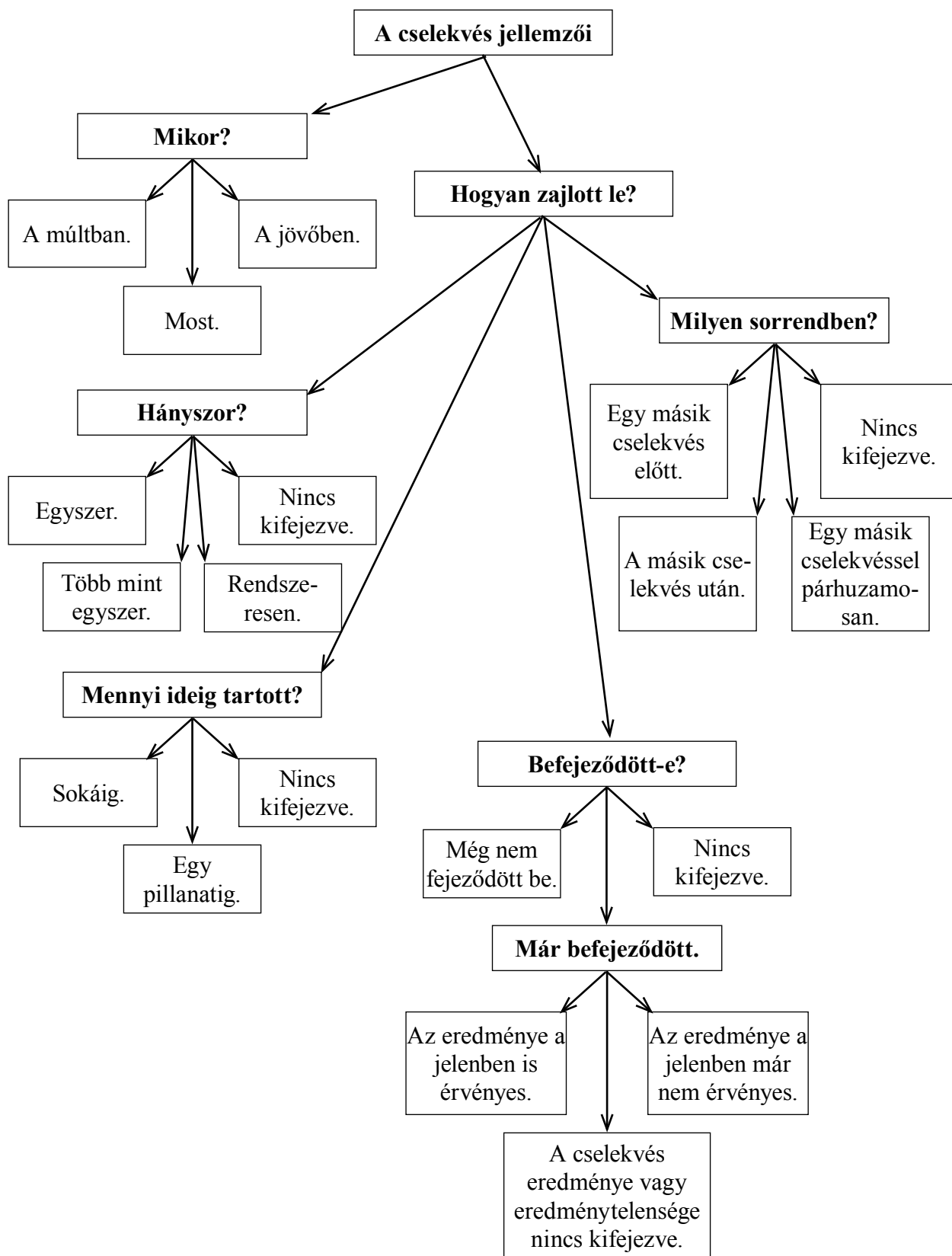
1. Он постоянно (напоминал/напомнил) всем о своём дворянском происхождении.
2. Как правило, зимняя сессия (началась/начиналась) в декабре.
3. Эта студентка редко (сдавала/сдала) сессию без троек.
4. Старайтесь как можно реже (вспомнить/вспоминать) о своих неприятностях.
5. Он регулярно (принимал/принял) лекарство.
6. Ему всё время не (хватало/хватило) денег на книги.
7. Тебе надо регулярнее (посещать/посетить) занятия в институте.
8. Почаще (принимайте/примите) холодный душ.
9. Иногда ей (стало/становилось) с ним скучно.
10. Этот преподаватель (проводил/провёл) контрольные работы в среднем раз в месяц.
11. В наш телефонный разговор кто-то то и дело (вмешался/вмешивался).
12. Этот студент систематически (прогулял/прогуливал) лекции по математике.

13. Каждые пять минут она (смотрелась/посмотрелась) в зеркало.
14. Временами (наступала/наступила) оттепель.
15. Надеюсь, теперь вы чаще (приедете/будете приезжать) в наш город.
16. Вам надо (заняться/заниматься) спортом как можно регулярнее.
17. Лена часто (опаздывала/опаздала) на занятия.
18. На все его просьбы они неизменно (отвечали/ответили) отказом.
19. Изредка (пошли/шли) дожди.
20. В последнее время мы (встречались/встретились) только от случая к случаю.
21. В ноябре горячую воду (будут подавать/подадут) с перерывами.
22. После ремонта газопровода газ (будет поступать/поступит) в город бесперебойно.
23. Приступы болезни периодически (повторились/повторялись).
24. Время от времени его (посылали/послали) в командировки.

1.2. Válasszák ki a megfelelő igét, majd töltsék ki a táblázatot!

Jelentés	konkrét szó vagy szókapcsolat, amely kötelezővé teszi az imperfektív ige használatát.
folytonos, megszakítás nélküli vagy növekvő, illetve csökkenő intenzitású cselekvés + imperfektív ige	с каждым часом, с каждым месяцем, из месяца в месяц, от игры к игре,
	всё чаще, всё лучше, всё хуже, всё быстрее, всё чаще и чаще,

1. С каждой минутой атаки нашей команды (становились/стали) всё острее.
2. Изо дня в день они (говорили/сказали) одно и то же.
3. С каждым разом победа (давалась/далась) ему всё труднее.
4. Сегодня весь день непрерывно (шёл/пошёл) снег.
5. Их надежды на победу в войне (таяли/растаяли) день ото дня.
6. С каждым годом его команда (играла/сыграла) всё лучше и лучше.
7. Цены неуклонно (повысились/повышались).
8. С каждым днём жизнь в Москве (нравилась/понравилась) ему всё больше.
9. На своих лекциях он из года в год (повторил/повторял) одно и то же.
10. Год от года их фирма (работала/поработала) всё хуже и хуже.
11. От матча к матчу их команда (выигрывала/выиграла) всё убедительнее.
12. С годами она всё больше и больше (разочаровалась/разочаровывалась) в подругах.
13. В последнее время их фирма (работала/поработала) всё лучше и лучше.
14. С каждой сессией он (сдал/сдавал) экзамены всё хуже и хуже.
15. Она всё реже и реже (получила/получала) письма с Родины.
16. В последнее время завод (выпускал/выпустил) всё меньше и меньше автомобилей.
17. С годами она (относилась/отнеслась) к жизни всё серьезнее.

1. ábra
Mentális térkép

1.3. Húzzák ki azokat a szavakat, amelyek mellett csak imperfektív igék állhatnak, majd töltsék ki az alábbi táblázatot!

1. (В понедельник/по понедельникам) он опоздал на урок.
2. (Со временем/временами) ей надоело проводить время на дискотеках.
3. Она (постепенно/с каждым днём) привыкла к жизни в новом доме.
4. Ветер (понемногу/непрерывно) усилился.
5. (Время от времени/со временем) он стал говорить по-английски так же свободно, как по-русски.
6. (В четверг/по четвергам) консультация не состоится.
7. (С возрастом/с каждым годом) к ней пришла уверенность в своих силах.
8. (Мало-помалу/с каждой минутой) ветер разогнал тучи.
9. (Время от времени/с течением времени) многие редкие животные исчезли с лица земли.
10. (С годами/с каждым годом) мы накопили большой опыт работы с зарубежными фирмами.
11. (Год от года/с возрастом) он сильно изменился.
12. Она (с каждой минутой/понемногу) успокоилась.
13. (Со временем/время от времени) эта команда станет непобедимой.
14. (Постоянно/с течением времени) облик нашего города преобразится.
15. (Со временем/с каждым годом) вы поймёте, что были неправы.
16. Дым (понемногу/то и дело) рассеялся.
17. Все его друзья (с каждым годом/постепенно) разъехались.
18. Цены (непрерывно/постепенно) снизились.
19. (С годами/с каждым годом) он понял свою ошибку.
20. (Со временем/временами) они станут специалистами высокого класса.
21. (Мало-помалу/день ото дня) команда смирилась со своим положением аутсайдера чемпионата.
22. (С годами/из года в год) вы забудете нас.
23. Цены (постепенно/неуклонно) повысились.
24. Гости (с каждым часом/мало-помалу) разошлись.
25. Она верила, (со временем/время от времени) страна возродится.

мало-помалу	lassacskán, fokozatosan, apránként
	lassanként, apránként
	fokozatosan
	a életkor előrehaladtával, később
	évek múltával
	idővel
	utóbb

1. Megoldások

1.1.

	konkrét szó vagy szókapcsolat
	постоянно, как правило, редко, регулярно, всё время, иногда, раз в месяц, то и дело, систематически, каждые пять минут, временами, часто, неизменно, изредка, от случая к случаю, с перерывами, бесперебойно, периодически, время от времени
	почаще, регулярнее, чаще
	как можно реже, как можно регулярнее

1. napominal; 2. nachinalasz; 3. sdavalala; 4. vspominat; 5. primimal; 6. хватalo; 7. poszczat; 8. primimajte; 9. stanovilos; 10. provodil; 11. vmeshivalasz; 12. prouulival; 13. smotrelasz; 14. nastupala; 15. budete priezhat; 16. zanimatasz; 17. opazdyvala; 18. otvezchali; 19. shli; 20. vsztreczalis; 21. budut podavat; 22. budet postupat; 23. povtorjalis; 24. posylali

1.2.

Jelentés	konkrét szó vagy szókapcsolat
folytonos, megszakítás nélküli vagy növekvő, illetve csökkenő intenzitású cselekvés + imperfektív ige	с каждой минутой, изо дня в день, с каждым разом, непрерывно, день ото дня, с каждым годом, неуклонно, с каждым днём, из года в год, год от года, от матча к матчу, с каждой сессией, с каждым годом всё труднее, всё лучше и лучше, всё больше, всё хуже и хуже, всё убедительнее, всё больше и больше, всё лучше и лучше, всё хуже и хуже, всё реже и реже, всё меньше и меньше, всё серьезнее.

1. stanovilis; 2. govorili; 3. davalas; 4. szel; 5. tjali; 6. igrala; 7. povyszalis; 8. nrazilasz; 9. povtorjal; 10. rabotala; 11. vyigrivala; 12. razozarovivalasz; 13. rabotala; 14. sdaval; 15. poluczala; 16. szvuczali; 17. vypuskal; 18. odnosilas

1.3.

1. po ponedeljnikam; 2. временами; 3. с каждым днём; 4. непрерывно; 5. время от времени; 6. по четвергам; 7. с каждым годом; 8. с каждой минутой; 9. время от времени; 10. с каждым годом; 11. год от года; 12. с каждой минутой; 13. время от времени. 14. постоянно; 15. с каждым годом; 16. то и дело; 17. с каждым годом; 18. непрерывно; 19. с каждым годом; 20. временами; 21. день ото дня; 22. из года в год; 23. неуклонно; 24. с каждым часом; 25. время от времени.

мало-помалу	lassacskán, fokozatosan, apránként
понемногу	lassanként, apránként
постепенно	fokozatosan
с возрастом	az életkor előrehaladtával, később
с годами	évek múltával
со временем	idővel
с течением времени	utóbb

2. A tulajdonképpeni aspektuális jelentések (1)

2.1. Pármunka. Elemezzék a modelleket a mentális térkép segítségével, majd szóban és írásban végezzék el az alábbi feladatokat!

Когда он ушёл (СВ) на пенсию, у него появилось (СВ) много свободного времени; ↔ **После того, как** он ушёл на пенсию, у него появилось много свободного времени; → **Miután** nyugdíjba ment, sok szabad ideje lett.

Когда вы готовились (НСВ) к вступительным экзаменам в университет, он загорал (НСВ) на черноморском пляже. ↔ **В то время, как** вы готовились к вступительным экзаменам в университет, он загорал (НСВ) на черноморском пляже. → **Amíg** ti az egyetemi felvételig készültetek, **addig** ő a Fekete-tenger partján, egy strandon sütkérezett.

1. Когда матч кончился, зрители пошли к выходу. ↔ _____ → _____ .
2. Когда она делала домашнее задание, её подруга танцевала на дискотеке. ↔ _____ → _____ .
3. Когда у него украли автомобиль, он впал в депрессию. ↔ _____ → _____ .
4. Когда мы бедствовали, ты жил в роскоши. ↔ _____ → _____ .
5. Когда его опять обманули, он решил больше никому не верить. ↔ _____ → _____ .
6. Когда он попал в аварию, он решил продать автомобиль. ↔ _____ → _____ .

2.2.

Когда мы пришли (СВ), он уже ужинал (НСВ) ↔ **В тот момент, когда** мы пришли, он уже ужинал. → **Abban a pillanatban, amikor** megjöttünk, ő már javában vacsorázott.

Когда мы пришли, (СВ), он уже поужинал (СВ). ↔ **К тому моменту, когда** мы пришли, он уже кончил ужинать. → **Mire** megjöttünk, **addigra** ő már meg is vacsorázott.

1. a) Когда я зашёл к нему, он уже перевёл текст. b) Когда я зашёл к нему, он уже переводил текст. ↔ _____ → _____ .
2. a) Когда мы пришли к ней, она уже читала статью. b) Когда мы пришли к ней, она уже прочитала статью. ↔ _____ → _____ .
3. a) Когда мы вернулись домой, он уже пообедал. b) Когда мы вернулись домой, он уже обедал. ↔ _____ → _____ .
4. a) Когда я зашёл в аудиторию, она уже сдавала экзамен. b) Когда я зашёл в аудиторию, она уже сдала экзамен. ↔ _____ → _____ .
5. a) Когда он решил первую задачу, она уже решала третью. b) Когда он решил первую задачу, она уже решила третью. ↔ _____ → _____ .

2.3.

Когда мы пришли (СВ) к нему, он уже ушёл (СВ) ↔ **Когда** мы пришли к нему, **его уже не было дома**. → **Mire** odaértünk hozzá, **addigra** ő már elment.

Когда мы пришли (СВ) к нему, он уже уходил (НСВ) ↔ **Когда** мы пришли к нему, **он ещё был дома (но собирался уходить)**. → **Amikor** odaértünk hozzá, **épp készült** elmenni.

1.

a) Когда пришло ваше письмо, он уже переехал на новую квартиру. ↔ _____ → _____ .

b) Когда пришло ваше письмо, он уже переезжал на новую квартиру. ↔ _____ → _____ .

2.

a) Когда я зашёл за ним, он уже выезжал из гаража. ↔ _____ → _____ .

b) Когда я зашёл за ним, он уже выехал из гаража. ↔ _____ → _____ .

3.

a) Когда она пришла к нему, он уже уходил. ↔ _____ → _____ .

b) Когда она пришла к нему, он уже ушёл. ↔ _____ → _____ .

4.

a) Когда мы позвонили, он уже уехал. ↔ _____ → _____ .

b) Когда мы позвонили, он уже уезжал. _____ → _____ .

2.4.

Когда он включил (СВ) телевизор, фильм уже кончился (СВ) ↔ Он включил телевизор **после того, как** фильм кончился. → Mire bekapcsolta a tévét, már vége volt a filmnek. (A film vége után kapcsolta be a tévét.)

Когда он включил (СВ) телевизор, фильм уже кончался (НСВ) ↔ Он включил телевизор **до того, как** фильм кончился. → Mire bekapcsolta a tévét, a filmnek már majdnem vége volt / a filmből már alig volt hátra valami. (Valamivel a film vége előtt kapcsolta be a tévét.)

1.

a) Когда мы пришли на стадион, матч уже начался. ↔ _____ → _____ .

b) Когда мы пришли на стадион, матч уже начинался. ↔ _____ → _____ .

2.

a) Когда студент пришёл на экзамен, экзамен уже кончился. ↔ _____ → _____ .

b) Когда студент пришёл на экзамен, экзамен уже кончался. ↔ _____ → _____ .

3.

a) Когда он вернулся из отпуска, у него уже кончались деньги. ↔ _____ → _____ .

b) Когда он вернулся из отпуска, у него уже кончились деньги. ↔ _____ → _____ .

4.

a) Когда мы приехали в эту страну, там уже начиналась революция. ↔ _____ → _____ .

b) Когда мы приехали в эту страну, там уже началась революция. ↔ _____ → _____ .

5.

a) Когда я приехал к нему, у него уже кончались каникулы. ↔ _____ → _____ .

b) Когда я приехал к нему, у него уже кончались каникулы. ↔ _____ → _____ .

2.5.

Пока ты спал (НСВ), я убрал (СВ) всю комнату. ↔ **За то время, пока** ты спал, я убрал всю комнату. Amíg te aludtál, addig én az egész szobát kitakarítottam.

1. Пока он _____ (переводить/перевести) одну фразу, она _____ (переводить/перевести) весь текст. ↔
2. Пока вы _____ (пить/выпить) кофе, кто-то _____ (выносить/вынести) из офиса компьютер. ↔
3. Пока он _____ (изучать/изучить) один иностранный язык, она _____ (учить/выучить) четыре. ↔
4. Пока ты _____ (делать/сделать) одно упражнение, я _____ (делать/сделать) пять. ↔

2.6.

Студент весь вечер просидел в библиотеке, потому что на следующий день он **сдавал** (НСВ) экзамен. ↔ Студент весь вечер просидел в библиотеке, потому что на следующий день ему **надо было сдавать / нужно было сдавать / он должен был сдавать / он собирался сдавать** экзамен.

1. В субботу он не ложился спать, потому что в воскресенье рано утром ему надо было провожать друга в аэропорт. ↔
2. В понедельник она купила цветы, потому что во вторник она собиралась идти к подруге на день рождения. ↔

2.7.

Speciális igecsoport: открыть – закрыть, включить – выключить stb.

1. – Почему окно открыто? Кто **открыл** (СВ) его?
2. – Почему так холодно в зале? (*Előfeltevés: valaki kinyitotta az ablakot.* →) Кто **открывал** (НСВ) окно?

1. брал/взял

a) Где мой мобильник? Кто ... мой мобильник? b) Почему книга порвана? Кто ... мою книгу?

2. пускал/пустил

a) Где рыба? Кто ... кота на кухню? b) Почему собака в спальне? Кто ... собаку туда?

3. снимали/сняли

a) Где карта? Зачем вы ... карту со стены? b) Почему карта висит криво? Зачем вы ... карту со стены?

2.8. Válassza ki a megfelelő igét!

1. Можно поговорить с заведующим кафедрой? – Он (уехал/уезжал) в командировку.
2. Весь последний месяц я не видел тебя. – Я (уехала/уезжала) в командировку.
3. Я заходил к вам, но не застал вас на месте. – Да, я (выходил/вышел).
4. Извините, можно видеть Семёнова? – Он (выходил/вышел).

2.9. Válassza ki a megfelelő igét!

– Где мясо?
– Я его съел (СВ)

1. Где деньги? – Я их (истратила/тратила).
2. Где твой носовой платок? – Я его (терял/потерял).
3. Где шампанское? – Я его (пил/выпил).
4. Где твои миллионы? – Я (раздал/раздавал) их нищим.
5. Где твоя машина? – Я (обменял/обменивал) её на дачу.
7. Где твой «Москвич»? – Я (разбирал/разобрал) его на запчасти.

2.10. Válassza ki a megfelelő alakot!

– Я уже напечатала большую часть вашего доклада. **Дальше – печатать** (НСВ)? Или, может быть, отложим на завтра?

1. Я написал уже большую часть рассказа и вдруг понял, что рассказ получился ужасно скучный. Теперь не знаю: дальше – (написать/писать) или не (написать/писать)?
2. Самое главное я вам уже рассказал. Дальше – (рассказывать/рассказать)?
3. Я прочитал тебе самую интересную часть его письма. Дальше – (читать/прочитать)?
4. Я уже выкопал яму в метр глубиной; по-моему, для яблони вполне достаточно. Дальше – (копать/выкопать)?

2.11. Válassza ki a megfelelő alakot!

– Что ты делаешь?
– Готовлюсь к контрольной работе по французскому языку.
– **Готовься** (НСВ), не буду тебе мешать.

1. Что ты делаешь? – Варю суп. – (Свари/вари), я тебе позвоню позже.
2. Что ты сейчас делаешь? – Глажу бельё. – (Гладь/погладь), а я журнал читаю, тут интересная статья.
3. Что ты делаешь? – Ем блины. – (Ешь/поешь), я подожду.
4. Что вы делаете? – Проверяю контрольные работы студентов. – (Проверьте/проверяйте), мы перейдём в другую аудиторию, чтобы не мешать вам.
5. Что ты делаешь? – Считаю, сколько дней осталось до конца учебного года. – Но ведь сегодня только первое сентября! – Ну и что? – Ничего. (Считай/посчитай), если тебе делать нечего!

2. Megoldások

- 2.1. После того, как – 1, 3, 5, 6; В то время как – 2, 4.
- 2.2. В тот момент, когда – 1/b, 2/a, 3/b, 4/a, 5/a.
- 2.3. его уже не было дома - 1/a, 2/b, 3/b, 4/a.
- 2.4. после того, как – 1/a, 2/a, 3/b, 4/b, 5/a; до того, как – 1/b, 2/b, 3/a, 4/a, 5/b.
- 2.5. 1) переводил, перевёл, 2) пили, вынес, 3) изучал, выучила, 4) делал, сделал.
- 2.7. 1/a – взял, b – брал; 2/a – пускал, b – пустил; 3/a – сняли, b – снимали.

- 2.8. 1) уехал, 2) уезжала, 3) выходил, 4) вышел.
 2.9. 1) истратила, 2) потерял, 3) выпил, 4) раздал, 5) обменял, 6) разобрал.
 2.10. 1) писать, 2) рассказывать, 3) читать, 4) копать.
 2.11. 1) вари, 2) гладь, 3) ешь, 4) проверяйте, 5) считай.

3. A tulajdonképpeni aspektuális jelentések (2)

3.1. Válasszák ki a megfelelő igét! A párbeszédet gyakorolják párban!

Mivel voltál elfoglalva, amikor nem láttalak, kerestelek, láttalak stb.?

- Почему ты не открыла нам?
 – Я **принимала** (НСВ) ванну.

1. Где ты пропадал всё лето? – Я (переводил/перевёл) новый роман Войновича.
2. Почему ты не был на работе? – Я (встречался/встретился) с клиентом из инофирмы.
3. Я звонил вам, но вас не было дома. – Да, я (погулял/гулял) с собакой.
4. Вчера тебя видели в супермаркете. – Да, я (закупал/закупил) продукты для вечеринки.

3.2.

Mit csináltál ott, ahova mentél?

- **Зачем ты ходил** в поликлинику?
 – Я **лечил** зубы (НСВ)

1. Зачем ты летал в Норвегию? - Я (покатался/катался) на горных лыжах.
2. Зачем ты ходил в лес? – Я (собирал/собрал) грибы.
3. Зачем ты ездил на дачу? – Я (копал/выкопал) картошку.
4. Зачем ты ходил в поликлинику? – Я (прошёл/проходил) медкомиссию перед сдачей экзамена в ГАИ.
5. Зачем ты ездил в Тверь? – Я (навещал/навестил) свою бабушку.

3.3.

Miért csináltad azt, amit csináltál?

- **Зачем ты брал** мой калькулятор? (НСВ)
 – Я **решал** задачу по математике (НСВ)

1. – Зачем ты отключал электричество? – Я (установил/устанавливал) новую розетку.
2. – Зачем вы включали радио? – Мы (слушали/послушали) прогноз погоды.
3. – Зачем ты открывал багажник? – Я (доставал/достал) сумки с продуктами.
4. – Зачем ты заводил машину? – Я (проверял/проверил), как работает двигатель.
5. – Зачем ты открывал капот? – Я (смотрел/посмотрел), не надо ли долить охлаждающую жидкость.
6. – Зачем ты выходил во двор? – Я (чистил/почистил) машину от снега.

3.4.

Mi volt az előzménye annak, hogy most ?

– Почему в шкафу такой беспорядок?

– Я **искал** свой галстук (НСВ)

1. – Почему ты весь перемазался в кетчупе? – Я (съел/ел) пиццу.
2. – Почему у тебя такие грязные руки? – Я (чинил/починил) машину.
3. – Почему от тебя пахнет вином? – Мы (праздновали/отпраздновали) день рождения нашего друга.
4. – Почему в коридоре столько мусора? – Я (сделала/делала) генеральную уборку.
5. – Почему она сегодня такая раздражённая? – Вчера её фирму весь день (проверила/проверяла) налоговая инспекция.

3.5.

– Почему он так **кричал**?

– Ему **вырывали** зуб. (НСВ)

1. – Почему вчера на стадионе было столько народу? – Там (прошёл/проходил) матч чемпионата России по футболу.
2. – Почему вчера в институте было так много иностранцев? – Там (проводили/провели) международную конференцию.
3. – Почему они вчера весь вечер ссорились? – Он (хотел/захотел) посмотреть футбол, а она – женский сериал.
4. – Вчера ты громыхал во дворе и не давал мне заснуть. – Я никак не (смог/мог) открыть «ракушку».
5. Почему он весь вечер стонал? – У него (болели/заболели) зубы.

3.6.

Előfeltevés: szerintem te voltál a „tettes”. Nem kívánatos eredményre kérdez rá.

– Ты³ **взял** мой зонт?

– Не знаю, я **не брал** (НСВ).

1. – Ты³ пролил кофе на скатерть? – Я не _____ .
2. – Это ты³ позвонил мне вчера в два часа ночи? – _____ .
3. – Ты³ выпустила из клетки мою канарейку? – Я не _____ .
4. – Это ты³ поставил машину под моим окном? – Я не _____ .
5. – Вы³ сообщили в налоговую инспекцию о моих доходах? – Я не _____ .

3.7.

Arról volt szó, hogy megveszed, megírod, megrendeled stb. Megcsináltad? Kívánatos eredményre kérdez rá.

– Ты обещал взять мой зонт из ремонта. Ты его **взял**? (СВ)

– Нет, **не взял**. (СВ)

1. Ты поздра³вил брата с днём рождения? – Нет, не (поздравлял/поздравил).
2. Ты переда³л им мои извинения? – Нет, не (передал/передавал).
3. Ты пригласи³л его на нашу вечеринку? – Нет, не (приглашал/пригласил).
4. Ты заказа³л мне такси? – Нет, не (заказывал/заказал).
5. Ты заброни³ровал нам место в гостинице? - Нет, не (забронировал/бронировал).

3.8.

Előfeltevés: elvégeztél egy cselekvést, ezért te tudhatod azt, ami engem érdekel. →
– Ты³ **мыла** пол? (НСВ) Тебе случайно не попалась³ моя пуговица?

1. Ты³ (готовила/приготовила) салат? Ты можешь дать мне рецепт?
2. Ты³ (постирала/стирала) бельё? Какой порошок ты использовала?
3. Это ты³ (делал/сделал) подводные съёмки в Красном море? Правда, что тебе удалось снять акулу?
4. Вы³ (закупали/закупили) продукты для праздника? Как вы умудрились потратить столько денег?
5. Ты³ сегодня (заваривал/заварил) чай? Какой чай ты заварил: индийский или цейлонский?

3.9.

A kérdező egy konkrét nevet akar megtudni.

– Кто² **открыл** периодическую систему элементов? (СВ)
– Менделеев.

1. Кто² (строил/построил) первый аэроплан?
2. Кто² (запустил/запускал) первый искусственный спутник?
3. Кто² первым (полетел/летел) на Луну?
4. Кто² (создавал/создал) первый в мире компьютер?
5. Кто² (создал/создавал) теорию относительности?
6. Кто² (снял/снимал) первый в мире видеоклип?
7. Кто² (придумывал/придумал) хоккей?
8. Кто² первым (дошёл/доходил) до Северного полюса?

3.10.

A kérdező egy konkrét nevet akar megtudni.

– **Кто написал** «Тихий Дон»? (СВ)
– Михаил Шолохов.

Előfeltevés: többen is lefordították. →

– А **кто переводил** «Тихий Дон» на иностранные языки? (НСВ)
– Очень многие.

A kérdező egy konkrét nevet akar megtudni.

– А **кто первым перевёл** «Тихий Дон» на датский язык? (СВ)
– Не знаю.

1. *писал/написал, ставил/поставил*

– Кто _____ комедию «Ревизор»?

– Николай Гоголь.

Előfeltevés: _____

– А кто _____ эту комедию в театре?

– Многие.

– А кто первым _____ её в театре?

– К сожалению, не знаю.

2. *писал/написал, снимал/снял*

– Кто _____ книгу «Двенадцать стульев»?

– Илья Ильф и Евгений Петров.

– А кто первым _____ фильм по этой книге?

– Леонид Гайдар.

– А кто _____ второй фильм?

– Марк Захаров.

Előfeltevés: _____

– А ещё кто-нибудь _____ фильм по этой книге?

– Затрудняюсь ответить.

3. Megoldások

3.1. 1) переводил, 2) встречался, 3) гулял, 4) закупал

3.2. 1) катался, 2) собирал, 3) копал, 4) проходил, 5) навещал

3.3. 1) устанавливал, 2) слушали, 3) доставал, 4) проверял, 5) смотрел, 6) чистил

3.4. 1) ел, 2) чинил, 3) праздновали, 4) делала, 5) проверяла

3.5. 1) проходил, 2) проводили, 3) хотел, 4) мог, 5) болели

3.6. 1) проливал, 2) звонил, 3) выпускал, 4) ставил, 5) сообщал

3.7. 1) поздравил, 2) передал, 3) пригласил, 4) заказал, 5) забронировал

3.8. 1) готовила, 2) стирала, 3) делал, 4) закупали, 5) заваривал

3.9. 1) построил, 2) запустил, 3) полетел, 4) создал, 5) создал, 6) снял, 7) придумал, 8) дошёл

3.10. 1) написал, (Előfeltevés: híres darab, biztos többen is színre vitték. →), ставил, поставил.

2) написал, снял, снял, (Előfeltevés: híres regény, biztos még többen is filmre vitték. →), снимал.

4. Az aspektus modális jelentése

4.1. Válasszák ki a megfelelő igét! A párbeszégeket gyakorolják párban!

Nincs megengedve, tilos

В аудиторию **нельзя** **входить**: там идёт экзамен. (НСВ) A teremben vizsgáztatnak most nem szabad/nem lehet bemenni.

Физikai lehetetlenség, képtelenség

В аудиторию **нельзя** **войти**: она закрыта на ключ. (СВ) A terem zárva van, képtelenség bejutni/nem lehet bemenni.

1. Нельзя _____ телевизор: ребёнок только что заснул. Нельзя _____ телевизор: в доме нет электричества. (включить/включать)
2. Его нельзя об этом _____ : его это слишком нервирует. Сейчас его нельзя об этом _____ : у меня нет номера его телефона. (спрашивать/спросить)
3. Эту бутылку нельзя _____ : у нас нет штопора. Эту бутылку нельзя _____ : она приготовлена на праздник. (открыть/открывать)
4. Нельзя _____ за рулём: это может плохо кончиться. Нельзя _____, когда за стеной лает собака. (засыпать/заснуть)
5. Нельзя _____ машину, если в ней нет бензина. Нельзя _____ машину при включённой передаче: это очень опасно. (завести/заводить)

4.2.

Tilos

В аудиторию **нельзя** **входить** без стука. (НСВ) A terembe tilos kopogtatás nélkül bemenni.

Szigorúan tilos

В аудиторию без стука **не** **входить**! (НСВ) A terembe kopogtatás nélkül bemenni szigorúan tilos!

1. В пруду не (искупаться/купаться)!
2. По деревьям не (лазить/полазить)!
3. Сумки на стол не (поставить/ставить)!
4. В лаборатории ничего руками не (тронуть/трогать)!
5. Экспонаты музея не (сфотографировать/фотографировать)!
6. Ничего со стола не (взять/брать)!
7. Справа не (обгонять/обогнать)!

4.3.

Нельзя **ходить** по газону. (НСВ) → По газону **не** **ходить**! Fűre lépni szigorúan tilos!

1. Нельзя оставлять грязную посуду на столе.
2. Нельзя пить воду из реки.
3. Нельзя заплывать далеко от берега.
4. Нельзя петать под окнами.
5. Нельзя продавать пиво в буфете.
6. Нельзя бросать бутылки в мусоропровод.
7. Нельзя рвать цветы с клумбы.

4.4.

Nyomatékos kérés

Мы ждём вас в семь часов. **Не опаздывайте!** (НСВ) Hétkor várunk titeket. Ne késsetek el!

Védő figyelmeztetés

Смотри не опоздай завтра на лекцию! (СВ) Vigyázz, el ne kés a holnapi előadásról!

1. а) Смотри не (передай/переешь), а то тебе опять станет плохо!
б) Не (передай/переешь)! Это вредно для здоровья.
2. а) Ты опять идёшь без шапки? Смотри не (простудись/простужайся)!
б) Не (простудись/простужайся)! Сейчас сессия, и болеть некогда.
3. а) Не (спи/поспи) за рулём: это очень опасно!
б) Смотри не (засни/засыпай) за рулём, а то опять во что-нибудь врежешься!
4. а) Смотри не (упади/падай) с лестницы, а то опять сломаешь ногу!
б) Сегодня у меня самый трудный экзамен. – Ничего, не (упади/падай) духом!
5. а) Я иду на лекцию. – Смотри не (пута́й/перепута́й), как вчера, номера аудиторий!
б) Не (пута́й/перепута́й), пожалуйста, свои деньги с моими!
6. а) Не (оставляй/оставь) ребёнка одного в квартире!
б) Я сварю суп. – Вари, только смотри не (оставляй/оставь) опять кастрюлю на газе на всю ночь !

4.5.

Negatív előjelek → Védő figyelmeztetés

Вы можете заблудиться. (СВ) → **Не заблудитесь!** (СВ)

Nincs kizárva, hogy eltévedtek. / Lehet ám, hogy eltévedtek. → Aztán nehogy eltévedjete!

1. Ты будешь считать на калькуляторе? – Нет, я буду считать в уме. – Но ты можешь (ошибаться/ошибиться)!
2. Здесь темно: иди осторожно, ты можешь (упасть/падать)!
3. Не ешь столько мороженого, ты можешь (заболеть/заболевть)!
4. На экзамене по вождению не волнуйся, иначе ты можешь (перепутать/путать) педаль газа с педалью тормоза!
5. Заведи будильник, иначе ты можешь (проспать/пропустить)!
6. Не трогай вазу, ты можешь её (ронять/уронить)!
7. Не пей холодное молоко, ты можешь (простудиться/простудиться)!
8. Положи деньги в кошелек, иначе ты можешь их (терять/потерять)!
9. Не качайся на стуле, ты можешь его (ломать/сломать)!
10. Поторопитесь, вы можете (опоздать/опаздывать)!

4.6.

Negatív előjelek → Figyelmeztetés

– Поезд отходит через пять минут. Вы **можете опоздать!** (CB) A vonat öt perc múlva indul. Még a végén lekésitek a vonatot!

Elfogadható indok → Engedélyezés, megengedés

– Завтра утром я иду к зубному врачу и поэтому я приду на работу не раньше одиннадцати.
– Ничего, вы **можете опоздать.** (CB) - Holnap reggel fogorvoshoz megyek, ezért 11 előtt nem érek be a munkába. - Nem gond, nyugodtan késhet.

1. Во сколько начинается ваша вечеринка? – В полседьмого. – Но я работаю до семи. – Ничего, вы можете опоздать.
2. Ваш самолёт вылетает через час, а вы ещё даже не вышли из дома. Вы можете опоздать!
3. Сегодня в шесть часов я приглашаю вас всех в ресторан. – Но я читаю лекцию до шести пятнадцати. – Ничего, можете опоздать.
4. Магазин закрывается, вы можете опоздать!
5. Ты до сих пор пьёшь кофе? Ты же можешь опоздать на работу!

4.7.

Negatív előtörténet → Negatív tartalmú feltételezés: nincs kizárva, hogy ... , lehet, hogy ...

Ты **можешь его не узнать** (CB): он очень повзрослел. Komoly felnőtt lett belőle, lehet, hogy meg se ismered.

Слова для справок: приходиться/прийти; взять/брать; вспоминать/вспомнить; пустить/пускать; приглашать/пригласить

1. Если родители узнают, что ты опять завалил экзамен, они могут не _____ тебя на дискотеку.
2. Он должен мне деньги! – Но прошло уже два года, и он может вообще не _____, о каких деньгах идёт речь.
3. Боюсь, что после вечеринки он может вообще не _____ на зачёт.
4. Неужели он может не _____ меня на новоселье?
5. Если он узнает, что ты не умеешь работать на компьютере, он может не _____ тебя в свою фирму.

4.8.

Negatív előjelek → negatív tartalmú feltételezés: nem biztos, hogy ...

Вы **можете не сдать** зачёт: вы пропустили слишком много занятий. (CB) Maga túl sokat hiányzott, nem biztos, hogy kap aláírást/képes lesz beszámolni az anyagból.

Pozitív előjelek → egyedi elbírálás: (valakinek) nem kell, nem szükséges ...

Вы **можете не сдавать** зачёт: я поставлю вам автомат. (HCB) Magának nem kell beszámolnia, minden további nélkül kap aláírást.

1. Вы можете не _____ эту задачу: для вас она слишком лёгкая. Вы можете не _____ эту задачу: для вас она слишком трудная. (решить/решать)
2. Ты можешь не _____ деньги: я уже получила их за тебя. Вы можете не _____ деньги: касса закрывается через пять минут. (получать/получить)

3. Ты можешь не _____ дом: если тебе нужны деньги, я дам тебе взаймы. Ты можешь не _____ дом: сейчас трудно найти покупателя. (продать/продавать).
4. Вы можете не _____ водить машину: фирма предоставляет вам шофёра. Ты можешь не _____ водить машину: это не так просто, как кажется. (научиться/учиться)
5. Можешь не _____ мне такси: я доберусь до дома сама. Вы можете не _____ такси: в этом районе очень мало машин. (поймать/ловить).

4.9.

Büntető jellegű fenyegetés: megmondom, elmondom, elveszem stb.

– Я **скажу** (СВ) вашему научному руководителю, что вы совсем не занимаетесь диссертацией.

Ijedtséget kifejező kérés:

– Пожалуйста, **не говорите!** (НСВ) Nagyon kérem, nem mondja meg.

1. Мы (закрываем/закроем) ваш магазин. – Пожалуйста, не (закрывайте/закройте)!
2. Я (отбираю/отоберу) у вас мобильный телефон. – Пожалуйста, не (отберите/отбирайте)!
3. Если завтра у вас не будет регистрации, мы (высылаем/вышлем) вас из страны. – Пожалуйста, не (вышлите/высылайте)!
4. За то, что вы опоздали на работу, я вас (увольняю/уволю). – Пожалуйста, не (увольняйте/увольте)!
5. Я (оштрафую/штрафую) вас за переход улицы в неположенном месте. – Пожалуйста, не (оштрафуйте/штрафуйте)!

4. Megoldások

4.1. 1) включать, включить, 2) спрашивать, спросить, 3) открыть, открывать, 4) засыпать, заснуть, 5) завести, заводить.

4.2. 1) не купаться, 2) не лазить, 3) не ставить, 4) не трогать, 5) не фотографировать, 6) не брать, 7) не обгонять.

4.4. 1) переешь, передай, 2) простудись, простужайся, 3) спи, засни, 4) упади, падай, 5) перепутай, путай, 6) оставляй, оставь.

4.5. 1) ошибиться, не ошибись, 2) упасть, не упади, 3) заболеть, не заболей, 4) перепутать, не перепутай, 5) проспять, не проспй, 6) уронить, не урони, 7) простудиться, не простудись, 8) потерять, не потеряй, 9) сломать, не сломай, 10) опоздать, не опоздай.

4.6. figyelmeztetés – 2, 4, 5, engedélyezés – 1, 3.

4.7. 1) не пустить, 2) не вспомнить, 3) не прийти, 4) не пригласить, 5) не взять.

4.8. 1) решать, решить, 2) получать, получить, 3) продавать, продать, 4) учиться, научиться, 5) ловить, поймать.

4.9. 1) закрою; не закрывайте, 2) отберу; не отбирайте, 3) вышлем; не высылайте, 4) уволю; не увольняйте, 5) оштрафую; не штрафуйте.

Az orosz mozgást jelentő igék – leírás és módszertani megjegyzések

Bevezetés

Az ún. mozgást jelentő igék (глаголы движения, глаголы перемещения) sok évtizede „felfedezett”, s azóta örökzölddé vált témája az orosz leíró nyelvtannak, de még inkább – sőt talán elsősorban – az orosz nyelv oktatása módszertanának, és így az orosz tankönyveknek. 1975-ben jelent meg Muravyova átfogó műve (Muravyova 1975), amely nagy terjedelemben és meglehetősen részletekkel tárgyalja a témát, rövid magyarázatokat és sok-sok gyakorlatot kínálva a témában elmerülni kívánó tanárnak és diáknak. A könyvet egyébként több nyelvre is lefordították, így magyar magyarázatokkal is megjelent (Muravyova 1980). Az elmúlt évtizedekben számtalan könyv, kisebb-nagyobb tananyag és metodikai útmutató látott napvilágot ebben a témakörben (Arhipova 2006; Bogomolov–Petanova 2008; Uncsenko–Hozjajkina 2013; Zavzsarova 2010; Zanyin 2005; Iszacsenko 1954; Maszlova 2008; Ozsegov–Svedova 1998; Poltorak 2007; Raszpopova 2002; Az igékötös mozgást jelentő igék 2008; Szkvorcova 2010).

Minden elméleti és gyakorlati leíró nyelvten, valamint nyelvkönyv részletesen taglalja a témát. Ezek után joggal merül fel a kérdés, mi az, amit mi adhatunk hozzá ehhez a tengernyi elméleti és gyakorlati anyaghoz. Valójában két dolgot tudunk ajánlani. Az első tisztán technikai kérdés: az érdeklődő olvasó (orosz szakos hallgató, tanár vagy éppen diák) egy helyen és magyar nyelven kaphat általános tájékoztatást erről a problémaköréről. A második: a több évtizedes nyelvészet- és nyelvoktatói gyakorlat és tapasztalat birtokában megpróbálunk viszonylag letisztult képet adni a mozgást jelentő igékről, és egyúttal – elsősorban orosz-magyar kontrasztív szempontokon nyugvó – módszertani megjegyzéseket, ajánlásokat is teszünk. Senkit ne riasszon vissza a helyenként túlságosan részletezőnek látszó leírás: meggyőződésünk, hogy az adott oktatási szintet akár többszörösen meghaladó háttértudás szükségeltetik ahhoz, hogy a tanár az adott – alacsony, akár kezdő – szinten magabiztosan tudjon mozogni, nem beszélve arról, hogy bármikor szembe kerülhetünk olyan – oktatási, fordítási – feladatokkal, melyek megoldásához már ténylegesen is szükség van az elmélyült ismeretekre.

1. Meghatározás

Ha csak annyit mondunk: „mozgást jelentő igék”, tulajdonképpen egy szemantikai csoportot definiálunk, mintha csak azt mondanánk, „mozdulatlanságot jelentő igék”, és olyan igéket értenénk rajta mint például *ül, áll, fekszik, hever* stb. Azt gondolhatnánk, hogy egy rövid megjegyzés elegendő (mondván, „a mozgást jelentő igék” az oroszban egy zárt, és nem csupán lexikai, hanem lexikai-grammatikai csoportot alkotnak) a későbbi félreértések elosztatásához, a gyakorlat azonban azt mutatja, hogy még egyetemi órákon is, akár feladatmegoldás közben, lépten-nyomon emlékeztetni kell a hallgatókat, hogy a *спеиить, толкать, кружиться, прыгать, мчатся* stb. igék, noha mozgásformákat jelölnek, kívül esnek a tárgyalt csoporton. A mozgást jelentő igék esetében még fokozottabban jelentkezik a nyelvi jelenség és a nyelven kívüli valóság egybemosásának

veszélye, mint az olyan „valóságtükröző” kategóriáknál, mint a szám (léteznek olyan csak többes számú orosz szavak, amelyek megszámlálhatatlan anyagokat jelölnek: *дрожжи, дрова, духи, чернила*), a nem (biológiai neme csak az élőlényeknek van, nyelvtani neme viszont minden főnévnek), az élő-élettelen kategória (nem minden élőlényt jelentő főnév élő, hiszen a növények elnevezései élettelen főnevek), vagy éppen az igeidő (jelen idejű alakok jelölhetnek a múltban zajlott vagy a jövőben végbemenő cselekvéseket: *Он вскакивает из-за стола и выбегает из комнаты; Завтра мы едем на дачу*), hiszen már maga az elnevezés is nagyon „barátságos”, „hétköznapi” (vö. „igeszemlélet”, esetleg „aspektus” – itt a terminusok már verbális szinten is vészjóslóak, arra figyelmeztetnek, hogy a nyelvtanulónak valami egészen különleges jelenséggel lesz dolga).

Tehát: **az orosz mozgást jelentő (motorikus) igék egy zárt** (sőt: kis létszámú) **ún. lexikai-grammatikai csoportot alkotnak**. Zárt csoportról azért beszélünk, mert ezekből az igékből „nem lesz több”. A kis létszámon azt értjük, hogy a legtágabb értelemben is mindössze **18 speciális, igekötő nélküli „igekettős”** tartozik ide; ezt a megközelítést találjuk például az ún. „akadémiai nyelvтанban” (Orosz nyelvtan 1980). Valójában azonban – mint látni fogjuk – még ezt a számot is érdemes csaknem a felére redukálni. A definíciónak a lexikára vonatkozó része egyértelmű: ha nem is minden mozgást jelentő ige tartozik ebbe a csoportba (a túlnyomó többség nem), fordítva mindenképpen igaz – minden motorikus ige valamiféle mozgást jelöl. Felmerül azonban a kérdés, mi teszi ezeket az igéket a nyelvtani-nyelvészeti vizsgálat tárgyává, azaz mitől „grammatikai” (is) ez a csoport. Három szempontot sorolunk ide – fontosságai sorrendben:

1. Noha nem beszélhetünk a szó valódi értelmében grammatikai kategóriáról, hiszen ez az opozíció csak az orosz igék kicsiny csoportjánál mutatható ki, mégiscsak egy sajátos szembenállással van dolgunk, egy olyan jelenséggel, amikor két különböző szó (lexéma, szótári egység) ugyanazt a mozgásformát jelöli (a járást, a futást, a repülést, az úszást, stb.), de az egyikük tartalmaz egy olyan plusz jelentéselemet, amely a másikukból hiányzik. Nevezetesen: az *идти* és a *ходить* igék (alapjelentésükben) mindketten a „menés”, „járás” mozgásformát írják le, de az *идти* tartalmazza azt a kiegészítő információt, hogy a mozgás egy meghatározott irányban történik. Hangsúlyozzuk: a két ige szorosan vett lexikai jelentése között nincs különbség! Az értelmező szótárak is – helyesen – ezt sugallják: *ходить* 1 'То же, что идти /.../, но обозначает движение, совершающееся не в одно время, не за один прием или не в одном направлении' (Ozsegov–Svedova 1998). Tehát egyfajta párossággal van dolgunk, amiről az orosz nyelvvel foglalkozónak rögtön az aspektuspárok jutnak eszébe, hiszen az alapdefiníció szerint ezekre is az jellemző, hogy a valóságnak pontosan ugyanazt a szeletét (azaz ugyanazt a cselekvést, állapotot stb.) mutatják be. Ezért is rendkívül fontos annak a ténynek az állandó tudatosítása, hogy az igekötő nélküli motorikus igék valamennyien folyamatos szemléletűek. Hozzáteesszük: bizonyos nyelvtani szerkezetek vagy szituációk valamilyen mértékben determinálhatják az *идти* és a *ходить* típusú igék közötti választást (gyakoriság, tiltás, ld. alább). Ebből a szempontból is felfedezhető az aspektuspárokkal való párhuzam (a *vid*-használatban is vannak olyan esetek, amikor a kontextus egy-egy eleme valószínűvé vagy kötelezővé teszi valamelyik igeszemlélet használatát, noha az aspektushasználat alapvetően nem formálisan determinált).
2. Figyelemre méltó ezeknek az igéknek az igekötővel (prefixummal) történő perfektivációja („befejezetté tétele”), illetve a már igekötős, befejezett szemléletű igék további aspektusképzése, ún. másodlagos imperfektivációja, annak lehetősége, illetve mikéntje.
3. Természetesen nem alap- vagy középfokú kérdés, de a második pont érinti az ún. akcióminőségeket (pl. a kezdést kifejező igék: *заговорить, закричать* egyfelől és a motorikus *заходить*,

забегать másfelől) kérdését is. Az egy akcióminőséghez (способ глагольного действия) tartozó igék vizsgálata is a lexika (pontosabban: a szóképzés) és a grammatikai határterületén mozog.

A mozgást jelentő igék tanításakor hagyományosan igen nagy teret szentelnek a különböző mozgásirányokat jelentő igekötős igék lehetséges lexikai jelentésének, azt mondhatnánk, hogy ez igen hálás, jól rendszerezhető és ezért jól tanítható anyag. Lássuk be azonban, hogy ezeknek az igekötős páros igéknek, jelentéseiknek, antonimitásuknak, vonzatuknak, stb. már vajmi kevés közülük van az eredeti „motorikus” problematikához: a tudásszinttől függően természetesen, de egy tanulónak már nem lehet meglepetést okozni az egyes igekötők főbb jelentéseivel (ami nem jelenti azt, hogy ezeket valamikor nem kell elsajátítani), például, hogy a *в-* a befelé történő mozgást jelenti (*вонзиться, вбить, врезаться*), a *вы-* pedig a kifelé történőt (*вырваться, высвободиться*). Következésképp nem javasoljuk a teljes motorikus problémakör egy blokkban való kezelését (még a legmagasabb szinten sem).

Korábban már említettük a „mozgást jelentő igék” vs. „motorikus igék” terminológiai kettősséget, említést teszünk a két csoport elnevezését érintő kérdéstről is. A lehetséges elnevezéseket az alábbi táblázatban közöljük:

ИДТИ	ХОДИТЬ
конкретные	абстрактные
однонаправленные	ненаправленные
определенно-моторные	неопределенно-моторные

1. A konkrét-absztrakt szembeállítás súlyosan elhibázott: az még elfogadható lenne, hogy az *идти* típusú igék által jelölt mozgást konkrétként jellemezzük (bár nem egészen világos, milyen is az „absztrakt” mozgás), de a *ходить* csoport lehetséges jelentései, használatai közül csak egy az, amely az adott mozgásra való – ha úgy tetszik, absztrakt – képességet jelöli: *Птицы летают*. A többi esetben az elvontság kérdése fel sem merülhet: *Лебеди плавают по пруду. Чайки летают над рекой. Вчера мы ходили на концерт. Я регулярно езжу в Вену*. stb.
2. A második páros első szava helyes és ajánlható, a második pontosabban talán így hangozhatna: *неоднонаправленные*, hiszen nem az irányultságra, hanem az egyirányúságra való utalás hiányzik ezekből az igékből. Nem világos, hogy miért ne fejezne ki irányt (irányultságot) a *Вчера нас водили в зоопарк* igéje. Tegyük hozzá, hogy sajnálatos módon még mindig tartja magát az *однонаправленные* ↔ *разнонаправленные* szembeállítás. Ez a magyar anyanyelvű nyelvtanuló esetében különösen félrevezető lehet, mert a *ходить* csoport egy jelentését emeli ki, éspedig a ’meghatározott cél (irány) nélküli mozgást’: *Дети бегали по площадке*. A különös veszélyt az jelenti, hogy a nyelvtanuló a magyarban meglévő *futkározik* (*utazgat, repked* stb.) szavakkal azonosíthatja a *ходить* csoportot, ami pedig igen messze áll az igazságtól.
3. A harmadik páros ellen nem emelhetünk kifogást, legfeljebb csak a nehézkességet. A legszerencsésebb – és ma már talán legelterjedtebb – elnevezéspár táblázatunk fejlécében található: az *идти* illetve a *ходить* típusú igékről beszélünk, ami egyszerű, egyértelmű és elméleti szempontból sem megkérdőjelezhető.

2. A két csoport használati köre (jelentései)

2.1. Az *идти* típusú igék

Valóságos (konkrét), mindenképpen egyirányú mozgást jelentenek:

- (1) Ребенок бежит к маме. Мы летим в Лондон. Куда ты ведешь собачку? Дети идут в зоопарк. Лодка плывет вдоль берега. Таксист ехал в парк. Грузовик везет цемент.

Szokás az egyirányúság mellett az egyszeriséget (разовость) megemlíteni Ez egyfelől jogos kikötés, mivel helytelenek például a következő mondatok: **Саша часто едет в Париж*, **Мы регулярно идем в поход*. (helyesen: *ездит*, *ходим*). Azonban ha külön ki kívánjuk emelni az egyirányú cselekvés ismétlődését (általában az ellenkező irányban történő mozgással való szembeállításban), akkor használhatunk *идти* típusú igét is: *На работу я обычно еду на автобусе, обратно чаще иду уже пешком*. Találtunk azonban ilyen példát is: *На работу я всегда езжу на машине, а с работы стабильно возвращаюсь домой пешком*. Véleményünk szerint átlagos oktatási szituációban ezt a kérdéskört nyugodtan megkerülhetjük, talán azért is, mert viszonylag ritka az a speciális helyzet, amikor ez a kérdés „kiélezett” formában felmerül. Így például a *На работу я всегда езжу на такси*. mondat esetében egyértelmű az ismétlődés, valószínűsíthető az egyirányúság, de ez utóbbi nincs explicit módon kifejezve.

Az *идти* típusú igék képesek továbbá a (közeli) jövőben várhatóan lezajló helyváltoztatások kifejezésére is: *Завтра мы едем на море. Завтра я еду в Москву. Вечером я иду в цирк. В субботу мы летим в Санкт-Петербург*.

Ez a tény azért kiemelendő, mert a folyamatos igék önálló (segédige nélküli), jövő idejű használata alapvetően nem jellemző, és különösen nem ajánlott még felsőfokon sem: ?*Завтра работаю*. nem tekinthető kifejezetten hibásnak, de oktatni mindenképpen a *Завтра я буду работать*-féle változatot tanácsos. Hozzátesszük, hogy ez a használat jellemzi az ún. másodlagos imperfektumokat is: *Послезавтра уезжаем. Завтра вылетаю в Москву*. Megemlítjük még, hogy ez a jövő az elhatározott, „biztosra vehető” helyváltoztatásokra, leggyakrabban elutazásra vagy valamely esemény (színház, mozi stb.) meglátogatására vonatkozik.

Ugyancsak az *идти* típusú igék képesek többes szám első személyben (megfelelő intonáció által támogatva) együttes cselekvésre való (inkluzív) felszólításra: *Едем в горы!*

2.2. A *ходить* típusú igék

Ezeknek az igéknek a használata kevésbé kötött, mint az *идти* típusú igéké, hiszen nem rendelkeznek olyan jelentéselemekkel, amelyek szűkítenék a használat körét. Természetesen minden nyelvtanuló pontokba szedett igazságokra vágyik, próbáljuk meg ezúttal is kielégíteni ez irányú igényeiket. Érdemes két alcsoportot felállítani: 1) a folyamatos igékre amúgy is jellemző használatokat, 2) azokat a jelentéseket, amelyek specifikusan a motorikus igék ezen csoportjára jellemzők.

2.2.1. Nem specifikus használatok

Ismétlődő, szokásos (uzuális) cselekvések, ezen belül

- kétirányú (oda-vissza), ismétlődő helyváltoztatás: *По воскресеньям мы ездим за город. Саша не ходит в музей. Я каждый день вожу ребенка в парк. Бизнесмен часто летает за границу*.
- különböző (nem meghatározott) irányú, ismétlődő helyváltoztatás: *Дети каждый день бегают по дворику. Автобус ежедневно возит туристов по городу*.

- ide sorolhatjuk a *Я уже летал / Я еще не летал на сверхзвуковом лайнере* típusú mondatokat, amelyek megfelelnek a *Ты когда-нибудь разбирал компьютеры* típusú mondatoknak (общефактическое значение глаголов НВ).

Nem meglepő az sem, ha egy folyamatos ige modális jelentést hordoz:

- *Я хорошо печатаю. Мама отлично готовит.* A motorikus igék esetében ezt a jelentést csak a *ходить* csoportba tartozó igék képesek kifejezni: *Ребенок уже ходит. Как ни странно, этот примитивный аппарат летал. Вы водите машину?*
- az adott szubjektumra jellemző mozgásforma: *Птицы летают. Страус тоже птица, но он не летает, а бегаем. Рыбы плавают.* A nem motorikus igék között is jellemző ez a használat: *Врачи лечат людей, а ветеринары – животных.* Azt mondhatjuk, hogy az analógia tökéletes – minden foglalkozás, funkció, beosztás, stb. esetében „működik”.

Figyeljük meg, hogy a motorikus igékkel való ismerkedés kezdeti stádiumában esetleg kínálkozó *идти = megy, ходить = jár* megfeleltetés gyakorlatilag csak ennél az igénél és csak a *Саша не ходит в музей* típusú használat esetében érvényes. A legtöbb esetben a magyarban nem is létezik a *jár*-nak megfelelő „pár”, egyszerűen csak: *megy, repül, utazik, úszik*, a gyakorító (vagy ahhoz hasonló) jelentésű *repked, utazgat, úszikál* legfeljebb a nem meghatározott irányú helyváltoztatás szituációjában alkalmazható. Következésképp: óvakodjunk a hamis analógiáktól!

2.2.2. Csak a *ходить* csoportra jellemző specifikus használatok

- különböző (változó) irányú, „rendezetlen” helyváltoztatás: *Над деревней летали (=кружили) птицы. По озеру плавали лодки. Он всюду таскал свои любимые книги. Молодожены ездили по Европе.* Éppen ez az – egyetlen – eset, amikor elfogadhatóak vagy akár szükségessé lehetnek a fent említett *repked* stb. magyar ekvivalensek: *ездили по Европе – Európában utazgattak, де плавали лодки – csónakok úsztak (*úszikáltak).*
- talán a legnehezebben emészthető használat: egy alkalommal történő kétirányú („oda-vissza”) helyváltoztatás: *Летом мы ездили в Швейцарию. Вчера мы ходили на концерт. Вчера вечером он бегал еще и в аптеку – заболел сын. В прошлую субботу я водил детей в зоопарк.* Ezeknek a mondatoknak a tartalma tehát a következő: ’valaki elment valahová és vissza is tért onnan’. A ’valahová’ elemből világos, hogy a helyváltoztatás végpontja a *куда?* vagy a *к кому?* kérdésre felel: *Мы ходили в музей / на концерт; Мы ездили к бабушке в деревню.* Ezt azért is fontos tudatosítani, mert a magyar ekvivalens igen gyakran egyszerűen *voltam, voltál* stb., ami viszont a *где? / у кого?* kérdéseket tételezné fel. A tankönyvekben egyébként ezt az átalakíthatóságot ki is használják, feladatokat építve erre a lehetőségre: *Летом мы ездили к бабушке в деревню ↔ Летом мы были у бабушки в деревне.* Nagyon fontos tudnunk, hogy ebben a funkcióban a *ходить* típusú igék csak múlt időben, kijelentő (és feltételes) módban használhatók. Más szóval, ezeket az igéket az adott jelentésben nem használhatjuk: jelen időben (ez nem is értelmezhető, hiszen az ún. aktuális jelen nem egyeztethető össze az „oda-vissza” fogalmával, a *Мы часто ездим к бабушке* féle mondatok pedig ismétlődő cselekvéseket írnak le), összetett jövő időben (ha egyszeri, kétirányú mozgásról van szó, helytelen például a következő mondat: **В выходные мы будем ездить к бабушке*, persze ismét csak helyes az ismétlődést kifejező: *В будущем мы чаще будем ездить к бабушке* mondat), felszólító módban (a *[Почаще]Езди к бабушке* csak ismétlődő cselekvésre való felhívásként értelmezhető), sőt, főnévi igenévi alakban sem: **Я планирую/собираюсь/решил ходить на выставку молодых художников* (ismétlődéssel kombinálva ebben az esetben is szabadon használhatjuk ezeket az igéket: *Мы решили почаще ходить на концерты*). Valamennyi említett esetben egyébként az *c-* igekötős befejezett(!) igéket kell és lehet használnunk: *В выходные мы съездим к бабушке, Сходи / Сбегай в аптеку, Мы планируем съездить на море.*

Ide kívánczik még a következő jelenség leírása. Ha egyirányú, egyszeri helyváltoztatásra szólítunk fel, értelemszerűen az *идти* csoport megfelelő tagjának felszólító módú alakját használjuk: *Плыви к берегу (а то устанешь)! Иди через лес (так ближе). Поезжайте на дачу!* Ha azonban tiltani akarjuk az adott cselekvést (lehet szó a tiltás bármely árnyalatáról, lényeg az, hogy a tiltás átfogóan, „generálisan” vonatkozzon a helyváltoztatás végrehajtására), alapesetben kötelező a *ходить* csoport igéjére váltanunk: *Не плавай туда! Не ходи через лес (там сейчас опасно). Не ездите на дачу в такую погоду!* Ugyanakkor, ha „konkrét”, már megkezdett mozgás megszakítására, illetve az adott mozgás körülményeinek megváltoztatására szólítunk fel, az *идти* csoport igéjét kell használnunk: *Не беги, поезд все равно уже ушел. Не плыви туда, там глубоко.* Szembeötlő a párhuzam a tiltáskor kötelezően használandó folyamatos szemléletű – nem motorikus – igékkel: *Не отчаивайся! Не спрашивайте меня! На меня не рассчитывай! Не отвлекайтесь!* Úgy véljük, a leírt jelenség nem központi jelentőségű az átlagos nyelvtanuló szempontjából, kezelhetjük lexikai szinten, de – a megfelelő szinten – gyakoroltassuk be a *Не ходи (Никогда не ходи ночью в баню), Не езд (Не ездите на автомобиле сразу после релаксационного лечения), Не води (Не водите детей в магазины игрушек), Не вози (И не возите тяжелые грузы), Не носи (Не носите с собой крупных сумм денег или ценностей)* szerkezeteket.

3. Hány igekötő nélküli motorikus igepár van?

Az 1980-as akadémiai nyelvtan (Orosz nyelvtan 1980) az alábbi 18 motorikus párt ismeri:

<i>бежать – бегать</i>	<i>катиться – кататься</i>
<i>брести – бродить</i>	<i>лезть – лазить</i>
<i>везти – возить</i>	<i>лететь – летать</i>
<i>вести – водить</i>	<i>нести – носить</i>
<i>гнать – гонять</i>	<i>нести – носить</i>
<i>гнаться – гоняться</i>	<i>плыть – плавать</i>
<i>ехать – ездить</i>	<i>ползти – ползать</i>
<i>идти – ходить</i>	<i>тащить – таскать</i>
<i>катить – катать</i>	<i>тащиться – таскаться</i>

Kezdjük a legalapvetőbb, minimális feltétellel, a lexikai jelentések egyezésével. Ez a feltétel majdnem minden pár esetében teljesül, két kivétellel. A *тащиться-таскаться* esetében az utóbbi szótári magyarázatában nem találunk az előbbire történő hivatkozást. A *брести-бродить* párral kapcsolatban már Iszacszenko is megjegyezte, hogy a két ige „lexikailag eltávolodott egymástól”, mivel a *бродить* ige szemantikájában nincs benne a „járás nehezített volta”. Azt is hozzáteszi, hogy míg a *брести* mellett megnevezhetjük a mozgás végpontját (*брести домой*), ez a *бродить* esetében nem lehetséges: **бродить домой* (Iszacszenko 1954). Megjegyezzük még, hogy az egyébként teljességre törekvő Muravjova tartalmazza a *брести-бродить* párt, de a posztfixális párok egyikét sem tárgyalja (Muravyova 1975).

Ami a két csoport partikuláris jelentéseit illeti, szintén nem egyszerű a képlet. Annyi igaz, hogy az *идти* csoport mind a 18 tagja egyirányú (és csak egyirányú) helyváltoztatást fejez ki. A problémát tehát a *ходить* csoport jelenti. Már az ún. nem specifikus jelentések közül sem realizálódik feltétlenül mindegyik: **Он научился носить/гоняться*. Ezt azonban talán még nem tekinthetjük „rendszerhibának”, inkább arról van szó, hogy az ábrázolandó nyelven kívüli helyzetek szokatlanok

(például – kis erőltetéssel – elképzelhető egy ilyen mondat: *Щенок научился гоняться за курами*). Úgy véljük, hogy a *ходить* csoport legspecifikusabb használati köre az egy alkalommal végbemelő kétirányú helyváltoztatás (tegyük hozzá, a tapasztalat azt mutatja, hogy ennek a jelentésnek az elsajátítása jelenti a magyarok számára a legnagyobb nehézséget). Kimondható, hogy a *бродить, гоняться, кататься, носиться и таскаться* igék semmiképpen sem használhatók ebben a jelentésben (szemben a *ходить, ездить, водить, возить, летать, носить, плавать, бегать* igékkel).

Az aspektusképzés jellegzetességei szempontjából elmondható, hogy a *гнаться* és a *тащиться* kivételével a táblázatban felsorolt valamennyi *идти* típusú igét jellemzi a *вести* ⇒ *в/вы/за/на/от/под/с...вести* ⇒ *в/вы/за/на/от/под/с...водить* típusú perfektíváció és másodlagos imperfektíváció. Hozzáteesszük: a motorikus igék sajátossága nem is ezeknek a folyamatoknak a meglétében (hiszen itt az orosz aspektusképzés legproduktívabb típusáról beszélhetünk), hanem inkább a későbbiekben érintendő formai jellegzetességekben rejlik. Az *идти* csoport valamennyi tagjára jellemző a *no-* igekötős perfektíváció. Az így képzett befejezett igék a mozgás kezdetére vagy eredményességére utalnak. Véleményünk szerint az igazi vízválasztót abban a kérdésben, hogy egy *ходить* típusú, potenciálisan a motorikus igékhez sorolandó ige valóban hordozza-e a mozgást jelentő igék jellemző vonásait, a *c-* igekötő alkalmazhatósága jelenti. Ez az igekötő az egyszerű, kétirányú mozgás jelentésében használatos – lényegében a *ходить* típusú ige befejezett (kvázi) párjának képzésére. Ahogy már láttuk, a *гоняться, кататься, носиться* és *таскаться* eleve nem alkalmasak az adott jelentés kifejezésére. A maradék szóba jöhető ige közül problematikus a *скатать* (az adott jelentésben csak átvitt értelemben fordul elő: *скатать на юг* (=’*съездить*’ kollokvialis), *сгонять* (’gyorsan elszalad, elutazik, elugrik vhová’ vagy ’valakit valamely megbízatással valahová elküld’), *стаскать* (csak egészen más jelentésben fordul elő). Összefoglalva: csak a *сбегать, свозить, сводить, съездить, сходить, слазить, слетать, сносить, сплавать* és *сползать* igék fordulnak elő a vizsgált jelentésben.

A fentiekből azt a talán meglepő következtetést lehet levonni, hogy nem rendelkezünk a mozgást jelentő igék megkérdőjelezhetetlen listájával. Úgy is fogalmazhatunk, hogy léteznek „erősebb”, „egyértelműbb”, „centrálisabb” és „gyengébb”, „periférikusabb” motorikus igék. Ha ehhez a nyilvánvaló tényhez hozzáteesszük még a gyakoriság, praktikus használhatóság szempontját, nagyjából a következő listát kapjuk:

<i>бежать – бегать</i>	<i>лезть – лазить</i>
<i>везти – возить</i>	<i>лететь – летать</i>
<i>вести – водить</i>	<i>нести – носить</i>
<i>ехать – ездить</i>	<i>плыть – плавать</i>
<i>идти – ходить</i>	<i>ползти – ползать</i>

Szeretnénk még egyszer hangsúlyozni, hogy ez a szűkített lista nem jelenti azt, hogy a kívül maradt igéknek semmilyen „motorikus” jellemzője sincs: az egyirányúság vs. egyirányúság hiánya, valamint az *идти* csoporthoz kapcsolódó *no-* prefixum mind a 18 igepárt jellemzi. Ha még jobban sokkolni kívánnánk az olvasót, azt mondhatnánk, hogy magyar hallgatóságnak, ha úgy tetszik kontrasztív szempontból, elegendő a következő párokkal részletesen foglalkozni:

<i>бежать – бегать</i>	<i>идти – ходить</i>
<i>везти – возить</i>	<i>лететь – летать</i>
<i>вести – водить</i>	<i>нести – носить</i>
<i>ехать – ездить</i>	<i>плыть – плавать</i>

Meggyőződésünk, hogy valahol a B2–C1 szint környékéig bőven elegendő a fenti igék helyes használatának tudatosítása és automatizálása. Ennek oka (a fenti fejtegetéseken túl) abban rejlik, hogy maguk a lexémák feltétlenül a gyakorisági listák elején találhatóak, a mindennapos kommunikációban megkerülhetetlenek. Nem véletlen, hogy az utóbbi táblázatból „kimaradt” igékkel a gyakorlókönyvek is csak néhány – nem ritkán erőltetett – példát tudnak hozni, például az egyirányú vagy rendszeres szikla- és fára mászás köréből, vagy éppen a babakocsi- és hordógurítgatással kapcsolatban. Természetesen eszünkben sincs a többi igét „lefokozni”, csupán arra hívjuk fel a figyelmet, hogy a teljesség igényének jelszavával ne exponáljuk túl a kérdést, ne keressünk rendszert ott, ahol az már nincs, vagy igen gyenge lábakon áll. Más szóval: ha nyelvtanulóknak a kúszás-mászás vagy az üzés-terelés-hajtás témaköréből van szüksége nyelvi eszközökre, kezeljük ezt az igényt inkább lexikai, individuális szinten.

4. Néhány szó a motorikus igék formaképzéséről

Minden „ragozható” szó formaképzésének megtanulása része az adott szó elsajátítási folyamatának. Ezért itt most mindössze arra az érdekesnek is mondható tényre hívjuk fel a figyelmet, hogy az *идти* típusú igék archaikusabbak, ezért a többségük (a szűkített listából pedig mindegyik) nem szabályos módon ragozódik. Másfelől minden egyes *ходить* típusú ige szabályosan, a *говорить* illetve *читать* típus mintájára képezi az alakjait. Megjegyezzük még, hogy az *идти-ходить* pár kivételével valamennyi pár azonos tövű. A *лазить* igének létezik egy kollokvialis *лазять* változata.

5. Az igekötő nélküli mozgást jelentő igék szemantikájáról

Mivel a motorikus igék fő jellegzetessége – és nehézsége – éppen kevert, lexikai és grammatikai jellegükből adódik, szemantikai osztályozásuk megkerülhetetlen. Ugyanakkor tapasztalatunk szerint ez hálás, jól tanítható téma, hiszen nem elvont grammatikai kérdéseket feszegetünk, hanem a mozgás valóságos körülményeit vizsgáljuk. Az egyes helyváltoztatás-típusokat általában rajzokkal jól tudjuk illusztrálni (ma már az internetről beszerzett képek is használhatók), ami még külön színesíti a tanórát. Még előljáróban megjegyezzük, hogy alább tömör, de teljességre törekvő leírást próbálunk adni, ami ellentmondani látszik fenti fejtegetéseinknek. Valójában viszont ez a leírás – miként az egész tanulmány is – nem a nyelvtanulóknak, hanem az egyetemi diák vagy gyakorlói tanár számára készült, és a mindenkor oktató maga dönti el, hogy az adott körülmények között milyen mélyen taglal egy tananyagot.

Szemantikai szempontból tehát a motorikus igéket a következőképpen osztályozhatjuk:

1. önálló helyváltoztatás: *бежать, ехать, идти, лезть, лететь, плыть, ползти*; ezek az igék nem tételeznek fel objektumot, mondattani értelemben tárgyatlanok \Leftrightarrow az objektum helyváltoztatásának előidézője (ún. kauzáció): *везти, вести, нести, гнать, катить, тащить*; a mozgást előidéző szubjektum maga is mozog, a helyváltoztatásra „készített” objektum mondatlanilag tárggyal fejeződik ki, tehát az igék tárgyasak;
2. a helyváltoztatás közege: szárazföld (*бежать, ехать, идти, лезть, ползти*), víz (*плыть*), levegő (*лететь*);
3. helyváltoztatás (közlekedési) eszköz igénybe vétele nélkül \Leftrightarrow (tág értelemben vett) közlekedési eszköz használata. E tekintetben az *идти-ехать* pár, valamint a *нести-вести-везти* hármas veendő figyelembe; az *идти* alapesetben gyalog halad, a *ехать* eszköz igénybevételével „megy”, „közlekedik”, „utazik”; a *нести* a saját testén (kézben, vállon, nyakban, háton, stb.)

visz, úgy, hogy a mozgatott objektum nem érinti a talajt, a *везти* kézen vagy karon fogva „vezet”, „visz”, illetve testi kontaktus nélkül irányít, kalauzol egyébként önálló mozgásra képes élőlényt, illetve járművet „vezet”, „irányít”, a *везти* úgy „visz”, „juttat el valahová”, „szállít” mozogni képes élőlényt vagy önálló helyváltoztatásra képtelen tárgyat, hogy mindketten közlekedési eszközön tartózkodnak. Ennek a szituációnak egy speciális esete a babakocsiban, talicskában stb. való tolás: A *Мама везёт ребенка в коляске* logikusnak tűnik, ám a *Мама везёт коляску* is helyes (a *Мама катит коляску* mellett). (Vö. még: *везти/катить тачку*.)

Önálló mozgás	Mozgás eszköz segítségével
<i>идти</i>	<i>ехать</i> (de vö.: <i>Автобус / машина едет + Автобус / машина идет</i>) A két előforduló lehetőség között nem érzékelhető jelentős különbség, egy azonban biztos: a <i>Наши трамвай идет</i> mondatban semmiképpen sem az <i>идти</i> alapjelentése realizálódik.
<i>бежать</i>	
<i>ползти</i>	
<i>лезть</i>	
<i>плыть</i> (A szubjektum „maga” úszik: hal, ember, vagy vízi közlekedési eszköz.)	<i>плыть</i> (<i>Плывем в Сочи</i>) (A szubjektum vízi közlekedési eszköz segítségével változtat helyet. Magyarul csak „megy”, „utazik”, esetleg „hajózik”.)
<i>лететь</i> (A szubjektum maga repül: madár vagy légi közlekedési eszköz.)	<i>лететь</i> (<i>Лечу в Москву</i>) (A szubjektum légi közlekedési eszköz segítségével változtat helyet. Magyarul a „megy”, „utazik” stb. mellett a „repül” is használatos.)
<i>нести</i>	<i>везти</i>
<i>вести</i>	
+ <i>катить, тащить</i> (a periférikus igék közül)	

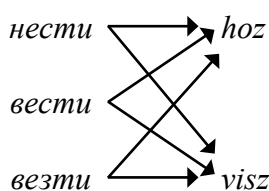
4. érintkezés a felszínnel \Leftrightarrow a felszínnel való érintkezés hiánya. A szempont csak a mozgás előidézése esetén jön számításba: a *нести* ige áll szemben a *вести* + a «periférikus» *гнать, катить, тащить* igékkel; az előbbi kizárja az objektumnak a talajjal való érintkezését, az utóbbiak esetében ez vagy kötelező, vagy lehetséges (*тащить*).
5. a mozgás jellege, fajtája (azokban az esetekben, amikor a többi szempont megegyezik): a *бежать, идти, лезть, ползти* az első négy szempontból azonos, tehát a köztük meglévő különbség tisztán lexikai, szótári jellegű. Ugyanez vonatkozik a *тáргyas везти, вести, нести, гнать, катить, тащить* igékre is.

6. További magyar szempontok

A legalapvetőbb tudnivalónak azt tartjuk, hogy a magyarban nincs az orosz motorikus pároknak megfelelő jelenség (lexikai szinten sem). Ahogy már említettük, a *járkál, úszik, repked, szaladgál/futkos* stb. igék a *ходить* csoportnak legfeljebb a többirányú használatában merülhetnek fel ekvivalensekként, használatuk azonban ekkor sem kötelező: *Лебеди плавают по пруду = Hattyúk úsznak/úsziknak a tavon*. Természetesen a csoport többi partikuláris jelentésében ezeknek az igéknek a használata elképzelhetetlen. A *megy-jár* pár létezése első pillanatban talán biztonságot nyújtó mankónak tűnhet (*megtanult járni, úszni jár*), ám többirányúság kifejezésére már inkább a *járkál*-t használhatjuk, az egyszeri, kétirányú mozgás (*Вчера я ходил в банк, справлялся о текущем счете*) megfeleltetése szempontjából pedig kifejezetten interferencia-jelenségként értékelhetjük a *jár* szót. Az esetlegesen szóba jöhető *a bankban jártam*, nem teljesen ekvivalens, inkább félrevezető, ezért nem támogatható: ezekben az esetekben ragaszkodjunk a *volt* megfelelő

alakjaihoz. Ezek a szerkezetek szinonimák a *быть* igés szerkezetekkel, ezért minden valamire való feladatgyűjtemény tartalmaz is efféle átalakításokat: *Вчера мы ходили с классом в музей ↔ Вчера мы были с классом в музее.*

A magyarban két mozgásfajta esetében – viszonylag következetesen – megkülönböztetjük a szubjektumhoz való közeledést vagy a tőle való távolodást: *hoz-visz, jön-megy*. Ez a megkülönböztetés idegen az orosz igekötő nélküli motorikus igéktől. Így a magyar *jön-megy* igéknek az egyetlen *идти* ige felel meg (*Куда ты идешь = mész? Откуда ты идешь = jössz?*). A *hoz-visz* pár és a *нести-вести-везти* igehármás helyzete ennél bonyolultabb, mivel a magyar közeledés-távolodás oppozícióval két másik orosz oppozíció áll szemben, nevezetesen a 'talajjal való érintkezés', illetve a 'mozgást előidéző szubjektum önálló vagy járművel történő helyváltoztatása'. Így alakulhat ki az a miniatűr hálózat, amelyben a három orosz ige bármelyikének megfelelhet a két magyar ige bármelyike, és viszont:

<i>Honnan hozod a gyereket?</i>	<i>Howá viszed a gyereket?</i>
<i>несешь</i>	<i>несешь</i>
<i>Откуда ты ведешь ребенка?</i>	<i>Куда ты ведешь ребенка?</i>
<i>везешь</i>	<i>везешь</i>

Ne feledjük, a leírt jellegzetesség a nem prefixális igékre igaz, az oroszban is van a közeledést és távolodást jelentő igekötőpár: *при ↔ у*. Egy tipikus hiba éppen erre vezethető vissza: a magyar anyanyelvű nyelvtanulók igekötős igét sejtene azokban az esetekben is, amikor „elegendő” az igekötő nélküli ige is és amikor az igekötő „erőltetése” hibás megnyilatkozásokhoz vezet: *Сергей (эппен) könyveket hozott a könyvtárból (, amikor találkozott Lénával) → Сергей (как раз) *приносил книги из библиотеки, когда встретил Лену. Helyesen: Сергей (как раз) нес книги.... Мегyek haza → Я *ухожу/*езжаю домой. Helyesen: Я иду/еду домой. Az elmondottak nem jelentik azt, hogy például a második mondatban az igekötős ige használata feltétlenül helytelen, mindenesetre tudatosítani kell azt, hogy az oroszban ezt a két irányultságot vagy semmi, vagy kezdő- és végpont fejezi ki: *Мальчик несет книги. Önmagában nem eldönthető, hoz(za) vagy vissz(i)* (mint ahogyan egyébként az sem, alanyi vagy tárgyias ragozású igével feleltessük meg az orosz igéket).*

Emlékeztetünk arra, hogy magyar szempontból talán a legmeghökkenőbb oppozíció az eszköz nélkül ↔ eszközzel szembenállás, amely a magyarban vagy irreleváns, vagy fakultatív. Ennek az oppozíciónak a figyelmen kívül hagyásából következhetnek ezek a típusú hibák: **Идем к бабушке в деревню, *Несем ребенка к врачу* (ha ezt a mondatot egy közlekedési eszközön mondjuk), de a *ехать=utazik*, a *везти=szállít* hamis ekvivalenciák is.

A következőkben röviden bemutatjuk a mozgást jelentő igék igekötővel történő befejezetté tételét (perfektivációját), illetve azt, hogyan képezhetjük a kapott befejezett igék folyamatos párját – amennyiben ez egyáltalán lehetséges.

Elengedhetetlen, hogy a tanár – ne féljünk kimondani – elméleti szinten is átlássa ezeket a folyamatokat. Minden más próbálkozással ellentétben mi tartjuk magunkat ahhoz az állásponthoz, hogy egymástól elkülönítve kell kezelnünk a két csoport perfektívációját és a lehetséges másodlagos imperfektívációt, mert ez a megközelítés esetenként ugyan erőltetettnek tűnhet, de logikai csapdák, ellentmondások elkerülését teszi lehetővé.

7. A mozgást jelentő igék aspektusképzése

7.1. Az *идти* típusú igék perfektívációja

Ebben az esetben két egymástól jól elkülönülő csoportról kell beszélnünk. Az egyikük a *no-* igekötős befejezett és továbbképezhetetlen igék, a másik csoport a bő tucatnyi igekötős, illetve igekötő + *-ся* utóképzős, másodlagos imperfektummal rendelkező igék.

7.1.1. A *no-* igekötő

Ez az igekötő minden egyes *идти* típusú igéhez csatlakozhat: *пойти, поехать, понести, полететь...* Két jelentésben használhatjuk őket:

1. a helyváltoztatás eredményességének kifejezésére: *Директор поехал/полетел в Париж. Саша пошел в кино.* Ilyenkor a magyar megfelelő *el-* igekötős vagy éppen igekötő nélküli ige (amely a magyarban könnyedén fejezhet ki rezultativitást): *Az igazgató elment/ elutazott/elrepült Párizsba, vagy ...Párizsba ment/utazott/repült.*
2. a talán gyakoribb, de magyar szempontból feltétlenül szokatlanabb jelentés a mozgás megkezdésére való utalás: *Поехали! Он еще раз поцеловал сына и повел его к выходу. Когда подул ветер, мы все поплыли к берегу. Самолет развернулся и полетел на юг.* A magyar megfeleltetés bonyolultabb, mint az első pontban: *elindul (Они постояли, потом пошли = Álldogáltak egy kicsit, azután elindultak.; Машина поехала = Az autó elindult).* Az esetek egy jelentős részében azonban a kezdés momentumát vagy csak nehézkesen lehet körülírni, vagy az explicit kifejezés el is marad: *Он понес чемодан к выходу = A kijárat felé / kijárat-hoz vitte (*kezdte vinni) a bőröndöt. Ребенок пополз к калитке. = A gyerek a kertkapu felé mászott/kezdtet mászni.*

Jegyezzük meg, hogy néhány ezek közül az igék közül képes múlt idő többes számban együttes cselekvésre felhívni: *Поехали!, Полетели!, Пошли!, Понесли! (Induljunk! Menjünk! Vigyük!)*

A 'mozgás megkezdése' jelentésben a *пойти* féle igék semmiképpen nem tekinthetők a megfelelő igekötő nélküli igék párjainak. Ami az első, rezultatív jelentést illeti, megoszlanak a vélemények, a szótárak vagy például az akadémiai nyelvtan egy aspektusú, csak befejezett igéknek tekinti őket, a kérdésnek azonban különösebb gyakorlati jelentősége nincs.

7.1.2. A lokális jelentéssel bíró előképzők (+ a *ся-* utóképző)

Az egyirányúságot kifejező motorikus igékhez nagy számú, helyviszonyokat kifejező (esetleg utóképzővel kombinált) igekötő illeszthető: *плыть → доплыть / заплыть / вплыть / всплыть / выплыть / наплыть / опыть / отплыть / переплыть / подплыть / приплыть / проплыть / расплыться / сплыть / сплыться / уплыть.* A képzés formái „nehézséget” egyedül az *идти* esetében okoz – a *пойти*-val analóg módon: *непешти, отойти* stb. Az egyes igék „képezhetősége” nem teljesen azonos, a konkrét lehetőségek, valamint az egyes igekötők (vagy igekötő + *-ся* kombináció, vö. *разъехаться*) jelentései teljes mértékben lexikai kérdésnek számítanak.

A „lexikai” jelző természetesen nem degradáló, csupán arról van szó, hogy szerintünk nem érdekes és nem is lehet ezt a tömegű információt egy blokkban, a mozgást jelentő igék tanításának örve alatt a befogadóba erőltetni. Az igekötős igék tehát befejezett szemléletűek, nem párjai a megfelelő igekötő nélküli igéknek, valamennyiük továbbképezhető, azaz mindegyiknek van „saját” folyamatos párja. Érdemes kitérnünk a képzés módjára, hiszen az csaknem minden esetben eltér a másodlagos imperfektiváció produktív és bizonyos szinten már ismerős modelljeitől. Előrebocsájtsuk, hogy a képzés mikéntje nem függ a prefixumtól, ezért az igekötők példáinkban esetlegesek.

A legegyszerűbb szabály: az igekötő mellett az *идти* típusú igét cseréld fel a megfelelő *ходить* típusú igével. Ez a szabály ugyan mechanikus, ebben a formában tudománytalan, de több ige esetében „működik”: *завести* ⇒ *завозить*, *вести* ⇒ *вводить*, *перегнать* ⇒ *перегонять*, *ойти* ⇒ *отходить*, *пролететь* ⇒ *пролетать*, *внести* ⇒ *вносить*. Két ige esetében az igekötő nélküli, *ходить* típusú igéhez képest hangsúlyeltolódás mutatkozik: *отбежать* ⇒ *отбегать* (vö. *бегать*), *приползти* ⇒ *приползать* (vö. *ползать*). „Szerencsére” ebbe a kategóriába tartozik a nyelvoktatás szempontjából jelentős igék többsége, de „sajnos”, mintegy ellenpéldaként, itt van az *уехать* ⇒ *уезжать*, a *проплыть* ⇒ *проплывать*, mint nagyon gyakori és többé-kevésbé „fontos” pár is: *прикатить* ⇒ *прикатывать*, *залезть* ⇒ *залезать*, *оттащить* ⇒ *оттаскивать*. Következőleg bánjunk óvatosan a „cseréld ki” szabállyal! Kategorikusan ellenjavallt viszont az a magyarázat, hogy a *ходить* típusú igékhez csatlakozhatnak igekötők oly módon, hogy az folyamatos igét eredményez. Ez esetben ugyanis egy kis leegyszerűsített interpretáció kedvéért romba dőlne az orosz aspektusképzés egyik alapszabálya, mely szerint a prefixáció mindig befejezett igét eredményez. Véleményünk szerint jól argumentálható és szemléletesen bemutatható a diákoknak, hogy a *приводить* ige nem egy *водить* ⇒ *приводить*, hanem egy *вести* ⇒ *привести* ⇒ *приводить* folyamat eredménye. Ennek tudatosítása az alábbiak miatt is rendkívül fontos.

7.2. A *ходить* típusú igék perfektivációja

7.2.1. A befejezett *сходить* típusú igék problematikája

Ahogy korábban már említettük, néhány tipikus *ходить* csoportbeli igéből *с-* igekötővel közvetlenül képezhetünk befejezett igéket: *сбежать* (kollokviális), *свозить*, *сводить*, *съездить*, *сходить*, *слазить*, *слетать*, *сносить* (kollokviális), *сплавать* (kollokviális) és *сползать*.

Ezek az igék tehát minden kétséget kizáróan befejezett aspektusúak. Egy adott – viszonylag magas – szinten gondot okozhat, hogy többségük azonos alakú (általában megegyező, két esetben eltérő hangsúllyal) az *с-* igekötős befejezett igék másodlagos imperfektumával: *сбежать*→*сбежать*, *свезти*→*свозить*, *свести*→*сводить*, *сойти*→*сходить*, *слететь*→*слетать*, *снести*→*сносить*. Ezekből az igékből már nem képezhetünk további folyamatos igét. Jelentésük: egyszeri kétirányú helyváltoztatás („oda-vissza”). *Сбегай* (= *побеги и прибеги обратно*) *в аптеку за аспирином!*, *Завтра свозим* (= *отвезем и привезем обратно*) *детей в бассейн*.

A *ходить* csoport néhány tagja a tárgyalt jelentésben lényegében defektív paradigmával rendelkezik, és a „hiányzó” alakokat éppen ezekkel az *с-* igekötős igékkel lehet és kell helyettesítenünk: *Завтра сходим на выставку*. *В субботу я свожу детей в зоопарк*. *Съезди к бабушке!* *Послезавтра мы обязательно слетаем на этот остров*. *Я не успею сходить в магазин*. Egyebek között ez a tény azt látszik igazolni, hogy az adott igék – szigorúan csak a tárgyalt jelentésben – a megfelelő *ходить* típusú igék aspektuspárjai. A több forrásban felmerülő magyarázat, miszerint a *сходить* féle igék egyszeri cselekvést fejeznek ki, nem elég meggyőző, hiszen a *Вчера мы ходили в музей* és a *Вчера мы сходили в музей* között nem érzékelhető szemantikai különbség,

mindkettő egyszeri cselekvésről számol be (más kérdés, hogy a *ходили в музей* utalhat rendszeresre is: *По субботам мы ходили в музей*). A szótárakban ezeket a szavakat külön lexémaként kezelik.

Hangsúlyozottan lexikai szempontból érdekesek a különböző ún. akcióminőségeket képviselő ige-kötős (alapvetően egy aspektusú, csak befejezett) igék: *ходить* ⇒ *походить*, *ходить* ⇒ *проходить* (időbeni korlátozottság), *ходить* ⇒ *заходить* (kezdés), *ходить* ⇒ *исходить* (a mozgás az összes objektumra kiterjed) stb. Zavaró lehet, ezért – ha szükséges – magyarázatot igényelhet az azonos alakúság (homonímia vagy homográfia) számos esete: *заходить* (bef. – 'начать ходить') ⇔ *заходить* (foly. – a *зайти* párja), *забегать* (bef. – 'начать бегать') ⇔ *забегать* (foly. – a *забежать* párja).

Szakirodalom

- Arhipova (2006): Архипова, Л. В.: Изучаем глаголы движения. Тамбов: Издательство ТГТУ.
- Az ige-kötős mozgást jelentő igék (2008): [sz. n.] Русские глаголы движения с приставками. Екатеринбург: УГУ.
- Bogomov – Petanova (2008): Богомолов, А. Н. – Петанова, А.Ю.: Приходите! Приезжайте! Прилетайте! Санкт-Петербург: Златоуст.
- Iszacsenko (1954–1965): Исаченко, А.В.: Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. Братислава: Изд. Словацкой Академии наук.
- Maszlova (2008): Маслова, Н.А.: Глаголы движения. Учебное пособие для студентов-иностранцев. Одесса. http://www.dut.edu.ua/uploads/1_101_46043629.pdf (2014. 11. 02.)
- Muravjova, I.Sz. (1980): A mozgást jelentő igék az oroszban. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Muravyova, L.S. (1975): Verbs of motion in Russian. Moscow: Russian Language Publishers.
- Orosz nyelvtan: 2 kötetben (1980). Шведова (гл. ред.): Русская Грамматика I–II. Москва: Наука.
- Ozsegov – Svedova (1998): Ожегов, С.И. – Шведова, Н.Ю.: Толковый словарь русского языка. Москва: Азбуковник.
- Poltorak (2007): Полторак, С.О.: Русский язык. Глаголы движения. Методические указания для студентов-иностранцев инженерных специальностей. Киев: КНУСА.
- Raszporova (2002): Распопова, Т.И.: Справочник-тренинг по русским глаголам движения. Воронеж: ВГУ.
- Szkvorcova (2010): Скворцова Г.Л.: Глаголы движения – без ошибок. Москва: Русский язык.
- Uncsenko – Hozjajkina (2013): Унченко, В.В. – Хозяйкина, Н.В.: Глаголы движения русского языка. Днепропетровск: НГУ.
- Zanyin (2005): Занин, В.Ф.: Просто грамматика. Употребление глаголов движения. In: Аркадьева, Э.В. и др.: Живая методика. Москва: Русский язык. 315–334.
- Zavzarova (2010): Завжарова, Е.А.: Изучаем глаголы движения. Методические указания по дисциплине “Русский язык как иностранный” для иностранных студентов начального и среднего этапов обучения. Запорожье: ЗНТУ.

A mozgást jelentő igék – gyakorlatok

Bevezetés

Az alábbi feladatsor kettős célt szolgál. Egyfelől a tanár vagy tanárjelölt magát is kipróbálhatja, ellenőrizheti ebben a témakörben, másfelől mintákat, ötleteket kaphat ahhoz, milyen saját feladatokat készítsen vagy milyen szempontok szerint válogasson a nyomtatásban és az elektronikus formában fellelhető rengeteg gyakorlat között. Tájékozódhat a tekintetben, hogy egy adott feladattípusnál milyen megoldási variánsok fordulhatnak elő, melyeket érdemes valós megoldásként elfogadni és melyeket vessen el a tanár. Mindezeket a lehetőségeket a feladatokhoz rendelt megoldási kulcsok szolgáltatják, amelyek egyszerű, egyértelmű esetekben csak magát a megoldást, de szükség esetén – akár bő – kommentárt is tartalmaznak. Hangsúlyozzuk: ez utóbbiak sem csupán az adott feladatot járják körül – inkább a kérdéskör alaposabb megértését kívánják segíteni. A feladatsor tehát alapvetően illusztratív jellegű: ebben a formában egy B2 körüli szinthez „túl sok”, túl részletező, egyes részei viszont (például a különböző mozgásirányok kifejezése igekötős igepárok-kal) „túl kevés” ahhoz, hogy begyakorolhassuk az adott anyagrészt. A feladatsor az azonos című elméleti-módszertani bevezetőre épül – mindkét anyagban kiemelt szerepet kapnak a magyar anyanyelvű tanár és diák ún. kontrasztív szempontjai.

1. Általános kérdések

1.1. Выскажите о следующих цитатах. Olvassa el az alábbi idézeteket és mondjon róluk véleményt!

1.

Глаголы первой группы обозначают движение, которое происходит в один момент или в определённом направлении. Это глаголы однонаправленного движения. Глаголы второй группы обозначают движение, которое происходит много раз или в различных направлениях. Это глаголы разнонаправленного движения. (Русские глаголы 2008: 3)

2.

При присоединении префиксов глаголы меняют лексическое значение и противопоставляются по видам. Если приставки присоединяются к глаголам определённого, однонаправленного движения, то эти глаголы становятся глаголами совершенного вида (СВ): *идти* – *войти*, *уйти*. Глаголы неопределённого, разнонаправленного движения с приставками остаются глаголами несовершенного вида (НСВ): *ходить* – *входить*, *уходить*. При помощи приставок образуются видовые пары глаголов. Например: *войти* – *входить*, *зайти* – *заходить*, *перейти* – *переходить*. (Русские глаголы 2008: 6)

3.

Глаголы движения без приставок – это небольшая лексико-грамматическая группа слов в глагольной системе современного русского языка. В практике преподавания русского языка как иностранного она представлена 18 коррелятивными парами.

Непереходные глаголы *идти* – *ходить*, *ехать* – *ездить*, *бежать* – *бегать*, *лететь* – *летать*, *плыть* – *плавать*, *лезть* – *лазить*, *брести* – *бродить*, *ползти* – *ползать*.

Переходные глаголы *нести* – *носить*, *вести* – *водить*, *везти* – *возить*, *гнать* – *гонять*, *катить* – *катать*, *тащить* – *таскать*.

Глаголы с частицей *-ся* *катиться* – *кататься*, *нести* – *носиться*, *гнаться* – *гоняться*, *тащиться* – *таскаться*. (Zanyin 2005: 316)

4.

Начинаем с того, что все (!) глаголы движения без префиксов относятся к НСВ. Пары, которые обычно изучаются, не грамматические, а логические, так как все глаголы относятся к НСВ. Надо знать 5 пар непереходных и 3 пары переходных глаголов. Это лексика на минимум. (Laszkareva 2008: 152)

1.2. Докажите ложность следующих утверждений. Vitassák meg, miért hamisak az alábbi állítások!

1. Глаголы типа *ходить* – несовершенного вида, а типа *идти* – совершенного вида.
2. В случае противопоставления глаголов типа *идти/ходить* речь идет о противопоставлении однонаправленного и разнонаправленного движения.
3. Глаголы *походить/пойти* представляют собой видовую пару (по аналогии с *выходить/выйти*, например).
4. Глагол *заходить* – несовершенного вида.

1.3. Сгруппируйте глаголы движения по следующим критериям. Csoportosítsa a mozgást jelentő igéket az alábbi szempontok szerint!

1. по переходности/непереходности (tárgyasság/tárgyatlanság)
2. по средству перемещения (eszközhasználat)

1. Megoldások és kommentárok

1.1.

Rövid kommentár az idézetekhez (részletesebb kifejtés az elméleti anyagban).

1. A fő kifogás a félrevezető «разнонаправленный» szóval kapcsolatban emelhető.
2. A «меняют лексическое значение и противопоставляются по видам» szövegrész második része ebben a formában nehezen értelmezhető. A «Глаголы неопределённого, разнонаправленного движения с приставками остаются глаголами несовершенного вида» súlyosan kifogásolható, ellentmond az orosz aspektusképzés rendszerének. A «При помощи приставок образуются видовые пары глаголов.» kifejezetten értelmetlen: nem az igekötők segítségével képződnek az aspektuspárok!

3. A «В практике преподавания русского языка как иностранного она представлена 18 коррелятивными парами.» mondat azt a benyomást keltheti, hogy ezek a párok (melyek közül többnek a motorikus volta kétségbe vonható) a „legfontosabb”, módszertanilag előtérbe helyezendő igék. Felmerül a kérdés: mi maradt ki?
4. Maga a felvezetés is minimalisztikus, de legalább nem tartalmaz kétes vagy zavaros tényanyagot vagy érvelést.

1.2.

1. „Természetesen” mindkét csoport igekötő nélküli reprezentánsai folyamatos szemléletű igék. Ma már talán nincs olyan mértékben elterjedve a fenti állítás sugallta téves nézet, mint korábban, ám ezt az egyébként kétségbevonhatatlan tényt hasznos újra és újra megerősíteni. Már maga a párosság fogalma félrevezető lehet, hiszen az igékkel kapcsolatban ez a kifejezés első sorban az aspektuspárok számára van fenntartva. Jobb terminológia híján kénytelenek vagyunk kissé nehézkesen fogalmazni: „speciális igepárok, melyeknek tkp. azonos a lexikai jelentése, ugyanakkor aspektusukban sem különböznek – az oppozíció alapja az egyirányúságra való utalásban, illetve annak hiányában keresendő”. Ez így valóban bonyolult, de ha a megfogalmazást „szelídíthetjük” is, a tényeken nem változtathatunk.
2. Nem lehet eleget hangsúlyozni: az *идти* típusú igék valóban egyirányúságot fejeznek ki, de a *ходить* típusúak nem csak és nem feltétlenül a többirányúságra utalnak – számos más részjelentéssel is rendelkeznek.
3. Az analógia formális szinten valóban létezik – épp ebben rejlik a veszély. Mind a *приходить* (ebben a jelentésben; a problémakört súlyosbít(hat)ja, hogy létezik egy *приходить* = 'hasonlít' jelentésű folyamatos ige is), mind a *пойти* egyes aspektusú befejezett ige. Mindkettő a megfelelő igekötő nélküli ige (*идти*, *идти*) közvetlen perfektívációjának eredménye, ráadásul a *по-* igekötőnek más-más a jelentése: a *приходить* esetében az időbeli korlátozottságot, a *пойти* esetében pedig az eredményességet vagy a cselekvés kezdetét jelenti. Az analógiaként felhozott *выходить/выйти* pár esetében a következő sorrendiség tételezhető fel: *идти* → *выйти* → *выходить*, ahol az utóbbi két ige szabályos aspektuspárt képez.
4. A környezetéből kiszakított *заходить* igének nem csak az aspektusával, de – ezzel összefüggésben – a jelentésével sem lehetünk tisztában. A *заходить*¹ az *идти* → *зайти* → *заходить* hármas utolsó tagja, s mint ilyen, folyamatos ige, a *за-* igekötő jelentése pedig: 'a mozgás fő irányától való eltérés' vagy 'vmely objektum mögé történő helyváltoztatás'. A *заходить*² a *ходить* közvetlen perfektívációjának eredménye, ezért befejezett aspektusú (páratlan) ige, a *за-* jelentése: 'a mozgás kezdete'. Mint látjuk, tipikus homonímapárral van dolgunk, ami – pontosan a fent leírt kettősség miatt – egyáltalán nem ritka jelenség a prefixszális mozgást jelentő igék körében. Nem könnyíti meg a nyelvtanuló helyzetét az sem, amikor az azonos alakúság „csak” az írott formában áll fent: *забегать* (folyamatos ige, a *забегать* párja), illetve *забегать* (befejezett, egyes aspektusú ige). Nyelvtanári szempontból némi vigaszt jelent, hogy a homonímiának ezen esetei legfeljebb valahol a C1 szint környékén kerülhetnek elő.

1.3.

1. A mozgást jelentő igék többsége tárgyatlan. Akadnak azonban a mozgás előidézését ('mozgást') kifejező tárgyas mozgást jelentő igék is: *везти*, *вести*, *нести*, *гнать*, *катить*, *тащить*.
2. Az „önálló” (eszközhasználatot nem feltételező) mozgásformákat jelentő igék: *идти*, *бежать*, *ползти*, *лезть*, *нести*, *вести*, *тащить*. A *везти* és a *катить* igék mindenképpen eszközt tételeznek fel. A *плыть* és a *лететь* jelölhetnek önálló, eszköz nélküli helyváltoztatást is (*Почему ты плывёшь так медленно? Птицы летят в Африку*), de feltételezhetik a légi

vagy vízi közlekedési eszköz használatát is (*Плывем на остров Крит; Летим в Нью-Йорк*). A *плыть* ige különösen „veszélyes”, hiszen az adott jelentésben a magyar *úszik* igét nem használjuk.

2. Igekötő nélküli mozgást jelentő igék

2.1. Вставьте в предложения подходящие формы моторных глаголов типа «идти».
Illesze be az alábbi mondatokba a megfelelő *идти* típusú mozgást jelentő igét!

1. Куда ты _____ и что ты _____ в этой сумке?
2. Почему мы _____, мы ведь не опаздываем.
3. Вчера я видел, как ты _____ из магазина и _____ в рюкзаке что-то тяжелое.
4. Когда я _____ сына в детский сад, он сказал, что у него болит живот.
5. Куда вы _____ машину, мы ведь _____ не в ту сторону!
6. Слава богу, мы не опоздаем, вот _____ наш автобус!
7. – Зачем тебе эта газета? – Я буду её читать пока я буду _____ на работу.
8. Надо _____ быстрее, мы опаздываем!
9. Наша лодка _____ к берегу.
10. Ребёнок _____ к маме.
11. Мы _____ в Лондон на «Боинге».
12. Куда ты _____ собачку? Площадка для выгула собак не в ту сторону!
13. Дети _____ в зоопарк. Их _____ воспитательницы.
14. Мы _____ по автостраде, _____ бабушку домой, в деревню.
15. Ну... а какой смысл в альпинизме? Люди сначала _____ на гору, а потом спускаются обратно. – Тоже никакого смысла, – сказала жена.
16. Лодка _____ вдоль берега.
17. Таксист _____ в парк.
18. Мы _____ по Английскому каналу.
19. Грузовик _____ цемент.
20. Матросы тонущего кораблика _____ на самую вершину мачты.
21. Женщина _____ тележку к кассе.
22. Вот внизу на камнях, увидев нас, застыла черепаха, а вон крокодил _____ в воду.
23. Никуда я тебя не _____. Да и куда ты отсюда денешься?
24. Вот верблюд устало _____ по пустыне, а вот растут три красивые финиковые пальмы.

2.2. В следующих предложениях употребите моторные глагола типа «идти». В чём особенность их употребления? Az alábbi mondatokban használjon *идти* típusú mozgást jelentő igét és fogalmazza meg, mi a jellegzetessége ennek a használatnak!

1. В воскресенье вечером _____ в театр.
2. Послезавтра _____ в дом отдыха с собакой.
3. А мы через неделю _____ в Краснодар на 2 недели.
4. Завтра _____ на остров Сент-Джон.
5. Мы тоже скоро _____, 19 мая в Пекин из Москвы, а вдруг дети приболеют, вдруг насморк у них будет, надеюсь нас пропустят.
6. Валя _____ с нами концерт?

2.3. Следующие два венгерских предложения переведите на русский язык, употребляя бесприставочные моторные глаголы типа «идти» таким образом, чтобы получилось шесть предложений-эквивалентов. Az alábbi két mondatot fordítsa oroszra hat variánsban! Használjon igekötő nélküli *идти* típusú mozgást jelentő igét!

1. Honnan hozod a gyereket?
2. Nová viszed a gyereket?

2.4. Вставьте в предложения подходящие формы моторных глаголов типа «ходить». Дайте венгерские эквиваленты. Illessze az alábbi mondatokba a megfelelő *ходить* típusú mozgást jelentő igét! Milyen magyar ekvivalensek felelhetnek meg ezeknek az igéknek?

1. Кто у вас обычно _____ за продуктами?
2. Я люблю _____ на метро – это удобно.
3. Почему ты всегда _____ какие-то толстые книги?
4. После гола Бузникин около минуты _____ по полю вне себя от радости.
5. Вы уже _____ на таком самолёте?
6. Я не птица, чтобы _____!
7. Дети устали – они весь день _____.
8. Летом я регулярно _____ на дачу.
9. Я каждый день _____ собаку гулять.
10. Наша дочка научилась _____ когда ей было 11 месяцев.
11. Годовалый малыш _____ по ковру.
12. Я даже не думал, что умею так быстро _____!
13. Вдвоем с Семушкиным они _____ тяжеленные ящики с картошкой и капустой, _____ бочки с солеными огурцами.
14. У нас нет нормальных микроавтобусов, а _____ иностранцев на старых автобусах – ниже достоинства.
15. Итальянские дети лезли на постаменты памятников и _____ голубей.
16. В сосуде с водой _____ кусок льда.
17. Она спала сколько хотела, потом её кормили и _____ гулять в песочницу.
18. В те дни мы с ним _____ по горам и мечтали.

19. – Тебе не страшно садиться в машину, когда за рулём Игорь? – Нет, он давно _____ на этой машине.
20. Миша у нас прекрасный атлет, футболист, отлично _____, стреляет. Настоящий спортсмен.
21. Зимой там каток, где _____ на коньках дети.
22. Последний раз я _____ на велосипеде, будучи школьником.
23. Мой друг с ранней молодости любил _____ по горам.
24. Андрей – прекрасный водитель: он много лет _____ большегрузы.
25. Она научилась _____ на планере в Тамбовском аэроклубе, когда ещё училась в школе.
26. А вот пловец Денис Панкратов (знаменитый русский пловец) прославился тем, что в середине 1990-х быстрее всех _____ стилем баттерфляй.
27. Дети, больные аутизмом, _____ на лошади. Это называется иппотерапией.
28. Восемилетний Володя прекрасно _____ детский электромобиль.

2.5. В следующих предложениях употребите бесприставочные моторные глаголы обеих групп. Illesze a következő mondatokba a megfelelő igekötő nélküli mozgást jelentő igét!

1. Ребёнок немножко боялся: он ведь в первый раз в жизни _____ на поезде, до тех пор он _____ только на машине.
2. Старшего сына я никогда не _____ в цирк – сам я не люблю _____ в это заведение. А сейчас я _____ в цирк, _____ туда младшего сына.
3. _____ быстрее, а то мы опоздаем!
4. Кошка _____ на книжную полку. Она вообще любила _____ по шкафам и полкам.
5. По выходным дням мы часто _____ за город.
6. Когда велосипедист _____ через узкий мостик, он чуть было не упал в речку.
7. Меня научил _____ на велосипеде двоюродный брат.
8. Что за антисанитария! По мясным продуктам _____ всякие жучки.
9. Малыш _____ огромный чемодан из одной комнаты в другую.

2.6. Переведите на русский язык, употребляя моторные глаголы группы «ходить». Fordítsa oroszra az alábbi mondatokat! Használjon *ходить* típusú igéket!

1. Vologya már a saját lábán járt, sok szót tudott.
2. Két éves korodban már jártál, szaladgáltál, verseket tudtál.
3. 18 éves korában már katonai helikopteren repült.
4. Gyerekkorában arról álmodozott, hogy villamost fog vezetni.
5. 50 kilós zsákokat cipelt.
6. Az alpinisták sziklát másznak és nem félnek.
7. Oleg hadihajón szolgált.

2.7. Преобразуйте предложения в нужном направлении по образцу. A mintát követve alakítsa át az alábbi mondatokat a lehetséges irányban!

Образец / Minta: Ты уже *ходил* к терапевту? ↔ Ты уже **был** у терапевта?

1. Недавно я ходил в Исторический музей. →
2. Вчера мы были у нашего педиатра. →
3. В июне вместе с Владиславом мы были в Казани. →
4. Наташа была в консерватории. →
5. Летом я была на Чёрном море. →
6. Андрей ходил на стадион. →
7. Вчера я водила детей в интерактивный театр. →
8. Вчера я был в бане, теперь я чистенький. →
9. В пятницу наша группа была на экскурсии. →
10. Вечером друзья были в театре. →
11. Днём мы были на почте. →
12. Вчера я возила Мишку на проверку в больницу. →
13. Ты ходил вчера на лекцию? →
14. Кто был в библиотеке? →
15. Студенты были на площади. →
16. Меня просили никому не рассказывать, что мы ездили в Париж и видели Эйфелеву башню. →

2.8. Следующие предложения переведите на русский язык в двух вариантах: употребляя глагол *быть* и глаголы *ходить/ездить/водить*. Az alábbi mondatokat fordítsa le kétféleképpen: 1) a *быть* ige segítségével 2) a *ходить/ездить/водить* igék segítségével.

1. Tegnap Viktornál voltunk vendégségben.
2. Tavasszal a nagymamánál voltunk falun.
3. Korán reggel az uszodában voltam.
4. Már voltunk a gyerekekkel az állatkertben.
5. Tavaly Moszkvában voltunk részképzésen.
6. Petyával minden rendben van? Igen, ma reggel voltunk vele orvosnál, teljesen egészséges.
7. Már voltunk Horvátországban, idén a Balatonon nyaralunk.
8. Tegnap strandon voltunk.

2.9. Определите, в каком значении употребляются глаголы типа «ходить». A lexikai jelentésen kívül milyen jelentéssel bírnak az alábbi *ходить* típusú igék?

A = egyszeri, kétirányú helyváltoztatás

B = többirányú helyváltoztatás

C = rendszeres kétirányú helyváltoztatás

D = többszöri kétirányú helyváltoztatás

E = tipikus mozgásforma

1. Накануне отъезда они ходили на вечеринку к молодому режиссёру.
2. Проводник одиноко ходил по вагону, приносил стаканы с чаем.
3. Мы снова ездили по городам Калифорнии, снова нас принимали тепло, сердечно.
4. Я ходила на уроки к ней домой.
5. Командир Бауэрсокс до МКС четырежды летал на орбиту, трижды выходил в открытый космос.
6. Мы ездили на международные чемпионаты в Прибалтику, где занимали первые места.
7. Раза три ездила к ней в больницу, возила фрукты.
8. Папа летал на больших самолётах в разные страны и города.
9. Сегодня специально ходил по улицам и смотрел, сколько женщин походит на Одри Хепберн.
10. Люди ходили на него в кинотеатры, покупали его на DVD.
11. Верка раз в месяц ездила в Москву, в Армянский переулок.
12. Почему люди не летают, как птицы, я примерно догадываюсь.
13. По земле не плавают, – проговорил Отец, – а передвигаются ногами.
14. Ходят куры, не летают, не плавают опять же, никто в них не стреляет, – значит, не птица, а так себе – смехоподобное существо.
15. Кенгуру не ходят, не бегают и не ползают – они прыгают.
16. Я ездила к родителям и теперь возвращаюсь обратно.
17. Он позавчера вернулся из Парижа, куда летал на сессию ЮНЕСКО.
18. Мы сегодня с другом ходили на рынок, ему нужно было 2 кг сахара купить.
19. Давайте вспомним март прошлого года, когда мы ходили на президентские выборы.

2.10. Вставьте в предложения повелительную форму подходящего моторного глагола. Illesse be a mondatokba a megfelelő mozgást jelentő ige felszólító módú alakját!

1. _____ ребёнка за руку, тут очень большое движение. ↔ Не _____ меня за ручку, я уже большой.
2. _____ торт осторожнее. ↔ Не _____ ему подарки – он этого не любит.
3. _____ сюда! ↔ Не _____ в незнакомом месте без взрослых.
4. Подожди, Игорь, не _____ за ней, – поймал меня за руку дед. ↔ Только не _____ так, пожалуйста, я совершенно за тобой не успеваю.
5. _____ через центр – быстрее доберетесь. ↔ Не _____ к Кольчужкину, он бандит.

2.11. Переведите на русский язык, употребляя при этом по возможности бесприставочные глаголы движения. Fordítsa oroszra! Használjon igekötő nélküli mozgást jelentő igéket!

1. Ne ússz messzire!	4. Ne vigyétek el a gyerekeket játékboltba!
2. Ilyen időben ne menjetek a telekre!	5. Ne másszatok a tetőre, leestek!
3. Gyertek el hozzánk, csak Oleget ne hozzátok!	6. Ne kergessétek a kutyákat!
7. A terhesség hetedik hónapja után lehetőség szerint ne utazzon repülővel!	

2. Megoldások és kommentárok

2.1.

1. идёшь, несёшь	2. бежишь	3. шёл, нёс / тащил
4. вёл / вёз	5. ведёшь, едем	6. идёт
7. ехать	8. идти / ехать	9. плывёт
10. идёт/бежит/(едет, летит)	11. летим	12. ведёшь/(несёшь)
13. идут, ведут (едут / везут)	14. едем, везём	15. лезут
16. плывёт	17. едет	18. плывём
19. везёт	20. лезли	21. везёт, катит
22. ползёт	23. гоню	24. идёт/бредёт/тащится

Itt és az alábbi gyakorlatokban is a kívánt igealakokat a legvalószínűbb nyelvtani időben adjuk meg és eltekintünk a lehetséges variánsoktól. 3 – A súlyos dolgokat „vinni” és „cipelni” is lehet, ezért mindkét megoldás teljesen adekvát. 4 – Szituációfüggő: ha gyalog mentek az óvodába – *вёл*, ha autón – *вёз*. 10 – Mindhárom megoldás helyes, a választás – tágabb kontextus híján – a beszélő fantáziájától függ. 11 – Gyakorlatilag kötelező a *лететь* használata (noha rálehetünk efféle mondatokra: *Они едут на самолёте в Питер*.) 12 – A zárójeles *несёшь* az esetleges öleb tulajdonosoknak szól, akik ölből viszik a kutyájukat sétáltatni. Mint mindenkor, itt is az a fontos, hogy a nyelvhasználó tudja, mit és miért mond vagy ír, s a variánsok keresése ne csupán öncél vagy az osztályzat javítása legyen. 13 – Ha buszon, villamoson vannak, bizony csak a zárójeles megoldás a helyes, vö.: *Это учителя везут детей в театры и музеи, создают вместе с детьми социальные проекты, вовлекают в мир искусства, науки, спорта. Учителя везут детей, чтобы показать Третьяковскую галерею или Эрмитаж*. 19 – Ebben az esetben valóban beszélhetünk „szállításról”, csak újra és újra tudatosítanunk kell, hogy a magyar *A teherautó cementet szállít* mondatnak viszont minimum a következő két orosz mondat felel meg: *Грузовик везёт / возит цемент*. Az első mondat konkrét fuvarra utal, a második pedig, hogy ezzel a teherautóval általában cementet szoktak szállítani (*перевозят*). 21 – A magunk előtt fogantyú stb. segítségével tolt eszköz mozgatása esetében mindkét ige használható (a magyarban pedig leginkább a *тол* ige jöhet számításba). 24 – Természetesen használhatjuk az *идти*-t is, de a mozgás nehezítettségét a másik két ige jobban kifejezi.

2.2.

1. идём	2. едем	3. едем
4. едем/плывём/летим	5. едем/летим	6. идёт

Az *идти* típusú igék utalhatnak a közeljövőben végrehajtandó, elhatározott helyváltoztatásra. Fontos tudatosítani, hogy a jövőben végzendő cselekvéseket alapvetően egyszerű vagy összetett jövővel fejezzük ki: *Завтра мы будем заниматься / займёмся [elkezdünk, belefogunk] глаголами движениями*. A motorikus igéken kívül (*Завтра я лечу с родителями в Мексику, Завтра мы вылетаем, Завтра я улетаю в Москву, Завтра Алеша уходит на фронт, Завтра я еду на каникулы домой!*) elő-előfordulnak még hasonló jelen idejű használatok: *Завтра она принимает? Послезавтра мы приступаем к работе / начинаем работу, Завтра я пою в Зеленом Театре на 4 тысячи человек, Завтра я возвращаюсь с женой в город*. Úgy tűnik, az utóbbi – nem motorikus igéket tartalmazó – példákban is a biztosan bekövetkező tény teszi lehetővé ezt az aspektushasználatot.

Ami a négyes és az ötös mondatot illeti, a nyelven kívüli ismeretek is szerepet játszanak a megoldásban (szárazföldi, légi vagy vízi úton közelíthető meg a végpont), illetve az, mennyire fontos kiemelni, hogy repülővel vagy hajóval fogunk közlekedni.

2.3.

1. Откуда ты несёшь/ведёшь/везёшь ребёнка?
2. Куда ты несёшь/ведёшь/везёшь ребёнка?

A magyarban meglévő kétszeres (*hoz-visz*) és az oroszra jellemző háromszoros (saját testén, vezetve, járművön) oppozíció összesen hat lehetőséget ad ki.

2.4.

1. ходит/(ездит) – megy, jár	2. ездить – metróval menni, metróon utazni, metrózni
3. носишь/таскаешь – hordod, cipelled, hurcolod	4. бегал – futkosott
5. летали – repült	6. летать – repüljek
7. бегали – futkostak, szaladgáltak	8. ежжу – megyek
9. вожу – viszem	10. ходить – járni
11. ползает/бегает – kúszik, mászik, futkos, szaladgál	12. бегать/плавать/ходить/(летать)/(ездить) – futni, úszni, járni/menni, repülni, menni [autón, motoron]
13. таскали, катали – cipeltük, hurcoltuk, gurigattuk	14. возить – vinni
15. гоняли – kergették	16. плавает – úszik, úszkál
17. водили/(возили) – (el/ki)vitték	18. лазили/(ходили) – (hegyet) másztunk, a hegyekben mászkáltunk/kószáltunk/sétáltunk
19. ездит – jár	20. бегают/плавают – fut, úszik
21. бегают – korcsolyáznak	22. ездил – kerékpároztam, bicikliztem, ültem biciklin
23. лазить/лазать – hegyet mászni // ходить – a hegyekben sétálni / mászkálni	24. водит – vezet
25. летать – repülni	26. плавал – úszott
27. ездят – lovagolnak	28. водит – vezet

1 – A valószínűbb megoldás a *ходит*, azaz abban az esetben, ha a kérdés mindössze arra vonatkozik, ki intézi az élelmiszer bevásárlását (*Кто ходит за покупками*), érdektelen, hogyan jut el az illető a boltig. A *ездит* megoldást akkor kell választanunk, ha valamiért fontos a közlekedési eszköz hangsúlyozása: *Скоро средний класс жителей центра города вынужден будет ездить за покупками на окраины. Весь наш транспорт состоял из двух грузовиков, четырех внедорожников УАЗ, и одной легковой машины, на которой ездили за продуктами. Во вторых, мне не надо куда ездить за продуктами: ни в Павловск, ни в Гатчину, всё есть в нашем поселке.* (A kiemelt részek utalnak a közlekedési eszköz igénybevételére.)

3 – A *таскать* a *носить*-nál erőteljesebben hangsúlyozza a könyvek nehézségét, illetve annak feltételezését, hogy mindez felesleges: *Миért hurcolod/cipeled magaddal állandóan ezeket a vastag könyveket?*

5 – Az ilyen, 'történt-e valaha is korábban ilyen mozgás' típusú mondatokban kötelező a *ходить* csoport használata.

7 – Természetesen nincs kizárva a *ходили* vagy *плавали* sem, de ezt csak tágabb szövegkörnyezet döntheti el.

11 – Kizárólag a tényleges szituációtól függ a „helyes” megoldás.

12 – А *ездить* és a *летать* a járművezetésre vonatkozhat. Lehetséges akár a *ползать* vagy akár a *лазить* ige is: *Ей не было года, ходить она ещё не умела – быстро ползала по родительским кроватям. Спустя несколько месяцев после этого разговора мальчик свободно и быстро ползал по комнатам. // У гималайского медведя очень длинные когти, чтобы быстро лазить по деревьям. По образу своей жизни бурундук представляет животное дневное; проворно бегаёт по земле и ещё быстрее лазит по деревьям.*

15 – a *лезли* az egyirányúságot emeli ki, a *гоняли* pedig már a változó irányt.

17 – Feltehető, hogy alvás és evés után a gyereket gyalog viszik a játszótérre, persze kizárni nem lehet az eszközhasználatot.

18 – Noha a környezet a *лазить* igét próbálja a diákból előhívni, a *ходить* is tökéletesen megfelel: *А хочется загорать и купаться, и ходить по горам и пещерам. Сколько лет ходим по горам, таких никогда не видели. Я хожу по горам, как хочу, с кем хочу.* Természetesen a különbség abban van, hogy a *лазить* kifejezetten a hegymászást jelöli, míg a *ходить* megengedi a „könnyedebb” természetjárást is.

2.5.

1. ехал, ездил	2. водил, ходить, иду (еду), веду (веду)	3. иди, поезжай
4. лезет, лазить (лазять)	5. ездим	6. ехал
7. ездить	8. ползают	9. тащит

2 – A második szituációban, ha konkrétan tudjuk, hogy autóban vagy valamilyen más járművön van a beszélő, a zárójeles megoldást kell választanunk.

3 – Az igazi fejtörést nem is az *идти-ходить* választás jelenti – egyirányú mozgásról van szó. Az is világos hogy az *идти* gyaloglást, az *ехать* járműhasználatot feltételez (a felszólított vezet). A nehézség ezúttal tisztán morfológiai: a *ехать* ige felszólító módja szabálytalanul képződik; a durván nem irodalmi **ехай* mellett két alak versenyez: a *езжай*, illetve a *поезжай*. A szabályos, normatív alak: *поезжай*.

4 – А *лазить* kollokvialis változata: *лазять*.

2.6.

1. Володя уже ходил, знал много слов.
2. В два года ты уже ходил, бегал, знал стихи.
3. В восемнадцать лет он уже летал на истребителе.
4. В детстве он мечтал водить трамвай.
5. Он таскал пятидесятикилограммовые мешки.
6. Альпинисты лазят (лазят) по скалам, и им не страшно.
7. Олег плавал на военном корабле.

2.7.

1. Недавно я **был** в Историческом музее.
2. Вчера мы **ходили** к нашему педиатру.
3. В июне вместе с Владиславом мы **ездили** в Казань.
4. Наташа **ходила** в консерваторию.
5. Летом я **ездила** на Чёрное море.

6. Андрей **был на** стадионе.
7. Вчера я **была с** детьми в интерактивном театре.
8. Вчера я **ходил в** баню, теперь я чистенький.
9. В пятницу наша группа **ездила / ходила на** экскурсию.
10. Вечером друзья **ходили в** театр.
11. Днём мы **ходили на** почту.
12. Вчера я **была с** Мишкой на проверке в больнице.
13. Ты **был** вчера на лекции?
14. Кто **ходил в** библиотеку?
15. Студенты **ходили на** площадь.
16. Меня просили никому не рассказывать, что мы **были в** Париже и видели Эйфелеву башню.

2.8.

1. Вчера мы ходили/(ездили) в гости к Виктору. ↔ Вчера мы были у Виктора в гостях.
2. Весной мы ездили к бабушке в деревню. ↔ Весной мы были у бабушки в деревне.
3. Рано утром я ходил/ездил в бассейн. ↔ Рано утром я был в бассейне.
4. Мы уже водили детей в зоопарк / Мы уже ходили с детьми в зоопарк ↔ Мы уже были с детьми в зоопарке.
5. В прошлом году мы ездили в Москву на стажировку ↔ В прошлом году мы были в Москве на стажировке.
6. С Петей всё в порядке? Да, сегодня утром мы водили его к врачу, он полностью здоров ↔ ... сегодня утром мы были с ним у врача...
7. В Хорватию мы уже ездили, в этом году будем отдыхать на Балатоне ↔ В Хорватии мы уже были...
8. Вчера мы ходили на пляж ↔ Вчера мы были на пляже.

2.9.

1. A	2. B	3. B	4. C	5. D	6. C
7. D	8. C	9. B	10. C	11. C	12. E
13. E	14. E	15. E	16. A	17. A	18. A
19. A					

2.10.

1. веди ↔ не води
2. неси ↔ не носи
3. Беги / Иди ↔ не бегай/ходи
4. не бегай ↔ беги
5. Поезжайте ↔ не ездите

2.11.

1. Не плавай далеко.
2. В такую погоду не ездите на дачу.
3. Приходите / Приезжайте к нам, только Олега не водите / возите.

4. Не водите ребёнка в магазины игрушек.
5. Не лазьте/лазайте на крышу, вы упадете.
6. Не гоняйте собак.
7. После семи месяцев беременности по возможности не летайте самолётом.

А mozgás általános tiltása esetén a *ходить* típusú igét használjuk, akkor is, ha felszólítás esetén *идти/пойти* típusú igét használnánk: *Поезжайте на дачу., Полезь на крышу, посмотри, всё ли там в порядке., Полети самолётом – так удобнее будет.* Azokban az esetekben, amikor amúgy is a *ходить* típusú igét használnánk, tiltás esetén természetesen semmi nem változik: *Дети, не бегайте здесь, не мешайте людям. Не ходите в этот бассейн, там плохая гигиена.*

3. Igekötős mozgást jelentő igék

3.1. Az *идти* csoport igéiből képzett befejezett igék és lehetséges imperfektivációjuk

А ПО- igekötő

3.1.1. Вставьте в предложения подходящие по смыслу и форме глаголы с префиксом *по-*. Plessze a mondatokba a megfelelő *po-* igekötős mozgást jelentő igét!

1. А ночью они на поезде _____ домой, сегодня рано утром прибыли.
2. Я вас спрашиваю, когда вылет? – Когда _____, тогда и _____.
3. Он взял Ирину за руку, будто знал давно, и они _____.
4. Изю всех сил отталкиваясь ногами, я _____ за ним брассом.
5. Мы _____ их ужинать – «икра, водка, блины» – всё как положено.
6. С собой в Америку _____, слышите, ковбой? – Слышу, – согласился Димка, – но не _____.
7. Закулисами артистyx хороподняли Марию так на руках _____ его со сцены в артистическую.
8. Знаете, когда мы недавно _____ отдыхать, то перед путешествием дали себе твёрдое слово: во время поездки ни слова о работе.
9. После этого катер _____ в обратном направлении.
10. Бабушка купила молодую курицу и _____ её за ноги.
11. А потом _____ Колюню в город и _____ к смешному врачу, который совсем не был похож на врача.
12. Завтра я должен лететь в Одессу, но, кажется, не _____.
13. Мать схватила мальчика и _____ в соседний город к доктору.
14. Оставила его одного на десять минут и _____ в ночной магазин, где продают водку.
15. Так, может, я сяду в свою машину да спокойно _____ дальше?

3.1.2. Вставьте подходящий глагол по образцу. *Pléssze be a mondatokba a megfelelő mozgást jelentő igét!*

Образец: – Ты пойдёшь завтра в клуб? → – Да, я каждый вторник хожу в клуб.

1. Ты _____ завтра на дискотеку? → – Да, я каждую субботу
..... туда.
2. Максим _____ завтра сестру в школу? → – Да, он каждый день
..... её в школу.
3. Вы _____ летом детей на море? → – Да, мы каждое лето
..... их на море.
4. Ты _____ домой на автобусе? → – Да, обычно я
домой на автобусе.
5. Вы _____ завтра в Хельсинки на пароме? → – Да, я всегда
..... туда на пароме – это интересно.
6. Ты _____ мои сумки? → – Ты же знаешь, я всегда
твои вещи.
7. Вы _____ завтра за город? → – Да, мы каждое воскресенье
..... в город.
8. Ты _____ завтра сына в цирк? → – Да, я часто
его в такие места.
9. Они _____ на самолёте «Аэрофлота»? → – Да, они всегда
..... «Аэрофлотом».
10. Завтра ты снова _____ вокруг дома? → – Да, я каждое утро
..... вокруг нашего дома.

3.2. Az *идти* csoport igéihez kapcsolódó lokális jelentésű igekötös igék és imperfektívációjuk

3.2.1. Заполните таблицу. *Töltse ki a táblázatot!*

глагол группы «идти» (НВ)	образованный от него приставочный глагол (СВ)	вторичный имперфект с той же приставкой (НВ)
		взлетать
	перейти	
		отбегать
тащить (+при)		
	унести	
	подползти	
идти (+от)		
	заплыть	
		уводить
ехать (+об)		
		вывозить
	выгнать	
ехать (+раз)		

Az egyes konkrét igekötők

Az alábbi feladatokban az igekötős páros mozgást jelentő igék leggyakoribb használatait próbáljuk bemutatni, illetve gyakoroltatni. Ahogy erre az elméleti kifejtésben rámutattunk, a képzésen, az igepárok „kialakításán” túl ez alapvetően lexikai kérdés. Ebből az következik, hogy valószínűleg éppen ez az a pont, ahol a mozgást jelentő igék sokszor amúgy is túlexponált tárgyalása gyakorlatilag parttalanná válik. Másfél tucatnyi igekötő általában több jelentését és jelentésárnyalatát a szintén tucatnyi igével bemutatni, rendszerezni szinte lehetetlen, de mindenképpen önálló monográfiát igényelne. Amit tehát a jelen feladatgyűjtemény használója a következő gyakorlatokban talál, tekintse inkább bő ízelítőnek.

В(О)-

3.2.2. Вставьте подходящий по смыслу глагол движения с приставкой в(о)-. Понесите а mondatokba а в(о)- igekötős ige megfelelő alakját!

1. Мы в гостиницу и поднялись на пятый этаж.
2. Пароход медленно в гавань.
3. Мы в Рим поздним вечером.
4. Когда я вернулся, то, прежде чем в класс, я заглянул в него через верхнее стекло двери.
5. «..... ! Открыто!» – крикнул мужской голос.
6. Она не – она, как тонкая сверкающая птица, в белом платье из лёгкого шёлка.
7. Преподаватель латинского языка в класс, сел на стул, снял очки и долго сидел, глядя в окно.
8. Тётя Маруся схватила меня за рукав, в столовую и заставила выпить полстакана молока.
9. Слуга чемоданы в номер.
10. Алексей открыл дверь своей квартиры, Катю в комнату.

ВЫ-

3.3.3. Вставьте подходящий по смыслу глагол движения с приставкой вы-. Понесите а mondatokba а вы- igekötős ige megfelelő alakját!

1. Мы из гимназии.
2. Девушка, не дослушав нас, встала и в коридор.
3. Андрей повернулся и на площадку.
4. Девочка не ответила, а из кухни.
5. Мы видели, как мужчину на носилках.
6. Собаку из кабинета и пустили его в вестибюль, откуда он ...
..... через парадный вход на улицу.
7. Ночью он из квартиры почти всю мебель.
8. Потом мы опять ловили рыбу. Мама тоже ловила с нами и
окуня.
9. Вдруг впереди что-то зашумело, оттуда большая дикая утка.

3.3.4. Прокомментируйте употребление несовершенного вида. Magyarázza meg a folyamatos igék használatát!

1. В сумерки из-под крыши вылетали летучие мыши.
2. Директор редко выходил из своего кабинета.
3. Поздней ночью я выходил к колодцу напиться воды.
4. – Иди сейчас же домой! – сказал мне Боря. – И не выходи один на улицу.

3.3.5. Переведите на венгерский язык и объясните значение приставки *вы-*. Fordítsa magyarrá az alábbi mondatokat! Milyen jelentést hordoz a *вы-* igekötő?

1. Мы проехали берёзовый лесок и выехали прямо к речке.
2. Мы вышли на зелёную поляну.

Вз-

3.3.6. Вставьте подходящий по смыслу глагол движения с приставкой *вз-/вс-*. Illessze a mondatokba a *вз-/вс-* igekötős ige megfelelő alakját!

1. Вертолёт может с небольшой площадки.
2. Подводная лодка на поверхность океана.
3. Он быстро на третий этаж.
4. Как только президент на трибуну, наступила тишина.

До-

3.3.7. Вставьте подходящий по смыслу глагол движения с приставкой *до-*. Illessze a mondatokba a *до-* igekötős ige megfelelő alakját!

1. По этой дороге можно было до старой церквушки.
2. он до середины реки.
3. Медведь до леса.
4. – Спасибо, – сказал я девушке. – Отсюда близко. Я сам.
5. Моряк сказал мне: – до Крещатика. Мы пошли рядом.
6. Как-то я встретил Иванова на рынке. Он покупал картошку и капусту. – Помогите мне всё это до машины, – попросил он меня.
7. Все стали говорить, что он не до оврага.
8. Наш самолёт до Парижа за 3 часа.
9. Таксист нас до вокзала за 15 минут.

3.3.8. Глаголы употребите в повелительной форме. Alkosson felszólító mondatokat az alábbi szó szerkezetekből!

1. доплыть до острова →	6. довести друга до университета →
2. дойти до цирка →	7. добежать до трамвая →
3. доехать до Москвы →	8. долететь до Луны →
4. донести вещи до квартиры →	9. доезжать до дома →
5. довести сына до детского сада →	

34-

3.3.9. Вставьте в предложения «готовые» глагольные формы. Какое значение передаётся глаголами движения с приставкой *за-*? Illessze be a mondatokba a megadott igealakokat! Milyen jelentést hordoz a *за-* igekötő az alábbi esetekben?

Глагольные формы: *забежал, загнали, заехала, залетела, заплыли, заполз, зашёл*

1. Машина _____ за угол и остановилась.
2. Миша _____ за дерево и спрятался.
3. Играя с малышом, отец _____ за толстое дерево.
4. Пловцы _____ за большую скалу.
5. Летучая мышь _____ за шкаф.
6. Хомячок _____ за бабушкину кровать.
7. Военнопленных _____ за колючую проволоку.

3.3.10. Вставьте в предложения «готовые» глагольные формы. Какое значение передаётся глаголами движения с приставкой *за-*? Illessze be a mondatokba a megadott igealakokat! Milyen jelentést hordoz a *за-* igekötő az alábbi esetekben?

Глагольные формы: *заедем, заехал, зайди, заходил, зашёл, зашла*

1. По дороге домой он _____ на телеграф и послал телеграмму в Вену.
2. По дороге я _____ в библиотеку на Крещатике. Летом там было пусто.
3. По пути на работу я _____ за сестрой и отвёз её на вокзал.
4. – _____ за хлебом после работы, – сказала мне жена.
5. – Я _____ к тебе на 5 минут, – сказала мне подруга. (Мы проговорили с ней 2 часа).
6. – Мы _____ за тобой в 5 часов, будь готов, – сказали мне друзья.

3.3.11. Преобразуйте предложения: глаголы несовершенного вида замените глаголами совершенного вида. Какие слова обязательно пропустить в получаемых предложениях? Az alábbi mondatokban a folyamatos igék helyett használjon befejezett igéket és végezze el és magyarázza meg a szükséges átalakításokat!

1. По дороге домой я всегда захожу в бар выпить холодного пива. →
2. По дороге в Москву он всегда заезжал в деревню к матери. →
3. По пути домой она часто заходит в магазин «Подарки». →
4. Ключ от большой аудитории мы каждый день заносим на кафедру. →
5. По дороге на озеро мы всегда заходим к моей бабушке и пьём у неё молоко. →
6. Мой друг часто заходит ко мне в университет. →
7. Соседка часто заносит нам свежие овощи из своего сада. →

3.3.12. Каково значение приставки *за-* в следующих примерах? Milyen jelentést hordoz a *за-* igekötő az alábbi példákban?

Мы заплывали далеко в море и ловили с лодки рыбу.

Мы зашли в глубь леса и заблудились.

ОБ(О)-

3.3.13. Вставьте подходящий по смыслу глагол движения с приставкой *о(б)*-. Определите значение приставки. Íllessze a mondatokba az *о(б)*- igekötös ige megfelelő alakját! Írja körül az igekötő jelentését!

1. Я _____ вокруг дома, но никого не увидел.
2. Первый космонавт Юрий Гагарин _____ Землю за 108 минут.
3. Мы осторожно _____ глубокую яму.
4. Впереди высокая гора. Как нам _____ её?
5. Мальчик _____ вокруг дома, но своих друзей не нашёл.
6. Американский миллионер решил _____ на воздушном шаре земной шар.

3.3.14. Вставьте подходящий по смыслу глагол движения с приставкой *о(б)*-. Определите значение приставки. Íllessze a mondatokba az *о(б)*- igekötös ige megfelelő alakját! Írja körül az igekötő jelentését!

1. Во время летних каникул японские студенты _____ Италию.
2. Я _____ все магазины «Подарки», но не мог выбрать подарок для мамы.
3. На вертолёте спасатели _____ место аварии транспортного самолёта.
4. Гуляя, мы _____ самые красивые места Екатеринбурга.
5. После обеда мы обычно _____ магазины в поисках чего-нибудь необычного.
6. Чтобы _____ все залы Лувра или Эрмитажа, нужно несколько дней.

ПОД(О)-

3.3.15. Вставьте подходящий по смыслу глагол движения с приставкой *под(о)*-. Определите значение приставки. Íllessze a mondatokba a *под(о)*- igekötös ige megfelelő alakját! Írja körül az igekötő jelentését!

1. Мы _____ к дому, окружённые лающими собаками.
2. Мы по очереди _____ к могиле и бросали в неё по горсти земли.
3. Лена обернулась, когда я _____ к скамье.
4. Галя _____ меня к лампе и долго рассматривала.
5. Мы _____ к дому, и увидели белое платье, мелькающее между деревьями сада.
6. Он _____ кольцо к глазам и долго рассматривал, не говоря ни слова.
7. Марина _____ к окну, посмотрела на улицу и задумалась.
8. Пароход _____ к берегу, на пристани было пусто.
9. Официант _____ нам шампанское.
10. Мама _____ меня к отцу.

3.3.16. Какой оттенок значения приставки *под(о)*-. выражается в следующих примерах? Milyen jelentésben használjuk a *под(о)*- igekötőt az alábbi példákban?

1. Мы уже подъезжаем к вашему дому.	4. Наша барка уже подплывает к устью
2. Неужели я уснула? Мы уже подъезжаем?	реки.
3. И вот мы уже подходим к нашему лагерю.	5. Я бегу изо всех сил, уже подбегаю к дому.
	6. Мы уже подлетаем.

3.3.17. Вставьте подходящий по смыслу глагол движения с приставкой *под(о)-*. Определите значение приставки. Illessze a mondatokba a *pod(o)-* igekötős ige megfelelő alakját! Írja körül az igekötő jelentését!

1. Кошка спала, где хотела. Часто она _____ под верхний лист газеты и спала на столе.
2. Лодка тихо _____ под мост.
3. Собака _____ под кресло и притаилась.
4. Змея _____ под куст, и больше мы её не видели.

3.3.18. Напишите предложения с противоположным значением. Írjon ellentétes értelmű mondatokat!

1. Лодка подплыла к берегу. →
2. К подъезду подъехала элегантная красная «Тойота». →
3. К магазину подходили люди. →
4. Я подошёл к аудитории. →
5. Подойдите ко мне! →
6. Поезд подошёл к платформе. →
7. Мальчик подбежал к дереву. →
8. Голубь подлетел к окну. →

от(о)-

3.3.19. Вставьте подходящий по смыслу глагол движения с приставкой *от-*. Определите значение приставки. В предложениях 3-6 формы прошедшего времени замените формами настоящего времени. Illessze a mondatokba a *ot-* igekötős ige megfelelő alakját! Írja körül az igekötő jelentését! A 3-6 mondatokban a múlt idejű alakot cserélje jelen idejű alakokká!

Глаголы для справок: *отбежать, отойти, отплыть, отползти, отходить, отъехать*

1. Маша и врач не _____ ни на час от постели больного.
2. _____ от края платформы, приближается скорый поезд.
3. Корабль _____ от пристани.
4. Он _____ от дома и посмотрел на него издали.
5. Сержант уже _____ от меня метров за десять.
6. Автобус _____ от остановки.

3.3.20. Какое общее значение обнаруживается в глаголах с приставкой *от-*? Milyen közös jelentéselemet fedezhetünk fel az alábbi *ot-* igekötős igékben?

1. – Собери, пожалуйста, свою внучку и отвези её домой.
2. Ненужные вам вещи сложите в пакет и отнесите на помойку.
3. Серёжа, отведи малыша в его комнату.
4. Пострадавшего отвезли в больницу.
5. Раненых срочно отвозят в аэропорт.
6. Складываю бельё в ванной, газеты отношу в прихожую.
7. Завтра с утра я отвезу бабушку на дачу.

ПЕРЕ-

3.3.21. Вставьте подходящий по смыслу глагол движения с приставкой *пере-*. Каково общее значение приставки *пере-* в этих примерах? Írja a mondatokba a *пере-* ige megfelelő alakját! Milyen közös jelentéstartalommal bír a *пере-* ige közt ezekben a példákban?

1. Анна Сергеевна быстро _____ комнату и села на кресло возле дивана.
2. Почтальон _____ через дорогу.
3. Я был так мал, что не мог _____ даже нашу речку.
4. Вечером коты осторожно _____ через забор.
5. Вася _____ пассажиров на другой берег озера.
6. Разведчики _____ линию фронта ночью.
7. Машина с трудом _____ через горный перевал.
8. Заяц высокими прыжками _____ через дорогу.
9. Он осторожно взял Настю на руки и _____ девушку через лужу.
10. Отец _____ сына через комнату и посадил на диван.
11. Нас _____ через Дунай на пароме.
12. Я не мог поверить, что эти птицы _____ море.

3.3.22. Вставьте в предложения глаголы с приставкой *пере-* в нужной форме. Что общего в значении приставки *пере-*? Írja a mondatokba a *пере-* ige megfelelő alakját! Milyen közös jelentéstartalommal bír a *пере-* ige közt ezekben a példákban?

1. Мы _____ (*переехать*) с Ботанической улицы на Подвальную.
2. – Ты, мама, _____ (*переехать*) с Галей в Москву и будешь жить у меня, – сказал Дима.
3. Мама сказала, что дядя Коля хочет, чтобы я _____ (*переехать*) к нему в Брянск.
4. После чая мы помогли Карелиным _____ (*перетащить*) вещи на их дачу.
5. Иван на руках _____ (*перенести*) больную из машины в комнату.
6. Обязательно _____ (*перевезти*) вещи из городской квартиры на дачу.
7. Артиллеристы быстро _____ (*перекатить*) орудие за следующий угол дома.

ПРИ-

3.3.23. Вставьте в предложения глаголы с приставкой *при-* в нужной форме. Írja a mondatokba a *при-* ige megfelelő alakját!

1. Дядя _____ вместе с отцом.
2. Эти японские куклы _____ мне из Токио мой дядя.
3. Весной я все дни напролёт пропадаю в садах. Домой _____ только обедать и ночевать.
4. – _____ ко мне в воскресенье утром.

5. Черпунов всегда _____ на уроки всякие редкости. Больше всего он любил _____ бутылки с водой.
6. – _____ сюда верхний ящик. Только носи осторожно.
7. – Ну, на сегодня довольно, – сказал Черпунов. – Ты устал. Можешь _____ ко мне по воскресеньям.
8. Уже второй год всей семьёй _____ на лето в Сочи. Туда же _____ на время отпуска и отец.
9. В сумерки оттуда _____ совы.
10. Лесник нашёл заблудившегося торговца и _____ его в посёлок.
11. На именины _____ из Брянска товарищи дяди Коли.
12. Лена _____ для меня замечательный виноград.
13. Если два-три дня я не _____ с Галей на виноградник, она сама _____ нам виноград.
14. По воскресеньям Лена _____ в город к матери.
15. На уроки французского учитель _____ под мышкой большие картинки.
16. Десяти дней, на которые я _____ в Москву, не хватит, чтобы рассказать всё.
17. Корабль _____ редкий груз – последние картины русских художников, живших в то время в Риме.
18. В записке было два слова: « _____ скорей!».
19. Принца _____ в Киев, поместили в царский дворец, киевские доктора лечили его.
20. Волнение его превратилось в ощущение счастья, когда ему _____ телеграмму всего из трёх слов: «Буду двадцатого, встречайте».
21. Почти каждый день девочка _____ Петру Ильичу землянику и цветы.

3.3.24. Напишите словосочетания с противоположным значением. Adja meg az ellentétes értelmű szószerveket!

1. прийти в театр →	8. прийти на стадион →
2. приехать к друзьям →	9. прийти к врачу →
3. прилететь в Россию →	10. приехать на Кавказ →
4. принести в дом →	11. прийти в консерваторию →
5. приехать к подруге →	12. приходиться на работу →
6. привести ребёнка в детский сад →	13. приводить детей в бассейн →
7. привезти книги в библиотеку →	14. приходиться домой →

у-

3.3.25. Вставьте в предложения глаголы с приставкой у- в нужной форме. Helyesse a mondatokba a у- igekötős ige megfelelő alakját!

1. Маргарита так сердито поглядела на него, что он встал и _____ .
2. Вскоре тётя Надя _____ в Москву, и я её больше не видел.

3. Всё конечно, и я опять _____ к себе на Урал.
4. – _____ сейчас же детей! – сказал директор.
5. Он прочитал газету, бросил её и _____ к себе в комнату.
6. Через два дня Володя _____ в Москву на похороны.
7. Утром мама сказала, чтобы я никуда не _____.
8. Я мечтал о том, чтобы поскорее _____ в Киев и забыть все эти неприятности.
9. Когда Вы _____ ?
10. Отец _____ утром и возвращался поздно.
11. Доктора посоветовали _____ её в Крым.
12. Бабочке хотелось _____ из комнатной духоты.
13. Стадо уже _____ в лес.
14. Они _____ детей на дачу на всё лето.
15. После обеда Федор Антонович _____ нас в свой кабинет.
16. Вскоре я узнал, что жена _____ от него, уехала в Петербург.
17. У моего знакомого _____ машину.

ПРО-**3.3.26. Вставьте в предложения глаголы с приставкой *про-* в нужной форме. *Illesse a mondatokba a *pro-* igekötős ige megfelelő alakját!***

1. Потапов _____ через город к реке.
2. Её _____ в тёмную комнату гостиницы и зажгли свечи.
3. – _____ в гостиную, – сказала девица и приоткрыла дверь в гостиную.
4. Мы _____ с мамой через белый актовый зал с портретами императоров.
5. Обычно, возвращаясь из гимназии, я _____ через площадь за Оперным театром. Он быстро _____ по пустому коридору.
6. Через границу запрещено _____ оружие, наркотики и многое другое.
7. Генерал решил _____ отряд солдат через туннель под железнодорожным мостом.

3.3.27. Вставьте в предложения глаголы с приставкой *про-* в нужной форме. Определите значение глаголов с приставкой *про-*. *Illesse a mondatokba a *pro-* igekötős ige megfelelő alakját! Írja körül az igekötő jelentését!*

1. Люди _____ мимо стеклянной витрины.
2. Я _____ мимо удивлённых мальчишек.
3. Он выстрелил. Пуля _____ мимо.
4. Когда мы _____ мимо оперного театра, я услышал звуки скрипки.
5. Белый прогулочный пароходик _____ мимо причала.
6. Экскурсионный автобус _____ мимо посольства.

РАЗ(О)-СЯ

3.3.28. Вставьте в предложения глаголы с приставкой *раз-* и с постфиксом *-ся* в нужной форме. Írja a mondatokba a *раз-* igekötős, *-ся* utóképzős ige megfelelő alakját!

1. Все знакомые _____ по дачам.
2. Когда музыка окончилась и гости _____, нас пригласили к столу.
3. Стаи птиц со свистом и лёгким шумом _____ в стороны.
4. После завтрака гости начали _____.
5. Мы _____ каждый в свою сторону.
6. Послышался свист, мальчишки _____.
7. Террариум разбился и змеи _____ по всей комнате.
8. В доме, кроме нас, никто уже не жил, все _____.

3.3.29. Вставьте в предложения глаголы с приставкой *раз-* в нужной форме. В чём грамматическая специфика этих глаголов движения? Írja a mondatokba a *раз-* igekötős ige megfelelő alakját!

1. Лакеи _____ шампанское.
2. Переулок был пуст. Полиция _____ демонстрантов час назад.
3. Все подарки уже _____ по квартирам ветеранов.
4. Раньше почтальоны _____ почту по утрам.
5. Через час ветер _____ тучи, и небо снова стало ясным.
6. Каждое утро он _____ клиентам свежее молоко и хлеб.
7. Он подошёл к бильярдному столу и мастерски _____ девять шариков.

С(О)-

3.3.30. Вставьте в предложения глаголы с приставкой *с(о)-* в нужной форме. Írja a mondatokba a *с(о)-* igekötős ige megfelelő alakját!

1. Мы _____ с горы уже в третий раз.
2. Мы остановились у домика лесника, _____ с коней.
3. Он быстро разделся, _____ вниз по крутому берегу и прыгнул в воду.
4. Воробы _____ с крыши.
5. Я _____ по лестнице и выскочил на улицу.
6. Его рвёт, он с трудом _____ с кровати.

С(О)-СЯ

3.3.31. Вставьте в предложения глаголы с приставкой *с-* и с постфиксом *-ся* в нужной форме. Írja a mondatokba a *с-* igekötős, *-ся* utóképzős ige megfelelő alakját!

1. Женщины _____ вместе поболтать.
2. Накануне праздника гости начали _____ в дом Троекуровых.
3. _____ со всех сторон собаки всех пород.

4. Каждое утро на стол в саду мы насыпали крошки и крупу. Десятки шустрых синиц _____ на стол и склёвывали крошки.
5. Особенно большое количество соседей _____ к Осиповым в дни семейных праздников.

3. Megoldások és kommentárok

3.1.1.

1. поехали	2. полетим, полетим	3. пошли/побежали
4. поплыл	5. повели	6. повезёте, повезу
7. понесли	8. поехали	9. поплыл
10. понесла	11. повёз, повёл	12. полечу
13. повезла	14. побежала	15. поеду

3 – A szituáció nem szolgáltat elegendő információt, így mindkét ige használható.

4 – Kifejezetten magas szintű nyelvtudás szükségeltetik, hogy a lexikai környezetből megértsük: csak úszásról lehet szó.

7 – *А на руках* teszi egyértelművé az egyébként szokatlannak látszó megoldást.

9 – *А катер* szó a kulcs; ha egyszerűsíteni akarjuk a feladatot (és bármelyik hasonlót), cseréljük ki a *лодка, корабль, пароход* stb. bármelyikével.

11 – A városba közlekedési eszközzel mentek, de az orvoshoz már gyalog. Persze elvben a második ige is lehetne *повёз*, ez esetben viszont indokolatlan lenne az ismétlés, és a mondat így hangzana természetesen: *А потом повёз Колюню в город к смешному врачу, который...*

13 – A mondat eleje a *повести* ige használatát sejteti, de a *в соседний город* eldönti a kérdést: az anya kézen fogta a gyereket és „elvezette” őt a megfelelő járműhöz, amellyel a városba mentek; ám a mondat ezt az első fázist „átugorja” – ezért tűnhet némileg szokatlannak.

14 – Ha valakit, akit nem illene, nem kellene (gyereket, beteget, vendéget?), hangsúlyozottan rövid időre hagyunk magára, az egyértelműsíti a *побежать* használatának szükségességét. Egyébként helyes a *пошла* is.

3.1.2.

1. пойдёшь / хожу	2. поведёт / водит
3. повезёте / возим	4. поедешь / ежжу
5. поплывёте / плаваю	6. понесёшь / ношу
7. поедешь / ездим	8. поведёшь / вожу
9. полетят / летают	10. побежишь / бегаю

3.2.1.

	глагол группы «идти» (НВ)	образованный от него приставочный глагол (СВ)	вторичный имперфект с той же приставкой (НВ)
1.	<i>лететь</i>	<i>взлететь</i>	взлетать
2.	<i>идти</i>	перейти	<i>переходить</i>
3.	<i>бежать</i>	<i>отбежать</i>	отбегать

4.	тащить (+при)	притащить	притаскивать
5.	нести	унести	уносить
6.	ползти	подползти	подползать
7.	идти (+от)	отойти	отходить
8.	плыть	заплыть	заплывать
9.	вести	увести	уводить
10.	ехать (+об)	объехать	объезжать
11.	везти	вывезти	вывозить
12.	гнать	выгнать	выгонять
13.	ехать (+раз)	разъехаться	разъезжаться

A perfektivációt és másodlagos imperfektivációt gyakoroltatva fektessünk külön hangsúlyt

- azokra az esetekre, amikor az „igekötő utáni” rész nem azonos az igekötő nélküli *ходит* típusú igével (3 [hangsúly!], 4, 6 [hangsúly!], 8, 10);
- az *в-*, *о(б)-*, *от-*, *под-*, *раз-*, *с-* igekötők és *во-*, *обо-*, *ото-*, *подо-*, *разо-*, *со-* helyes kiválasztására (*внести* ↔ *войти*, *обвести* ↔ *обогнать*, *отнести* ↔ *отогнать*, *подползти* ↔ *подогнать*, *развести* ↔ *разойтись*);
- a keményjel használatára, ha a tö [j] hanggal kezdődik (ez csak a *ехать*, *ездить*, *-езжать* esetében fordul elő);
- a egyes (prefixális+posztfixális) képzés sajátosságaira: *ехать* → *СъехатьСЯ* → *СъезжатьСЯ*.

A fenti táblázat illusztrációs célokat szolgál, a megfelelő szinten számos alkalmas módon gyakoroltathatjuk ezeket a képzési folyamatokat.

3.2.2.

1. вошли	2. вплывал	3. въехали
4. войти	5. Входите	6. входила / влетала
7. вошёл	8. втащила	9. внёс
10. ввёл		

3.3.3.

1. выбежали	2. вышла	3. вышел
4. выбежала	5. вынесли	6. вывели / вышел
7. вывез	8. вытащила	9. вылетела

3.3.4.

1. rendszeres, ismétlődő cselekvés
2. (ritkán) ismétlődő cselekvés
3. a cselekvés (mozgás) visszatér a kiinduló pontba (...*вышёл и вернулся*... = 'kint voltam')
4. tiltás

3.3.6.

1. взлететь	2. всплыла	3. взбежал	4. взошёл
-------------	------------	------------	-----------

3.3.5.

Mindkét esetben kb. '(ki)jut', 'kerül'

3.3.7.

1. прийти (доехать)	2. доплыл	3. добежал
4. дойду	5. дойдём	6. дотащить / донести
7. дошёл / добежал	8. долетел	9. довёз

3.3.8.

1. доплыви(те)	2. дойди(те)	3. доезжай(те)
4. донеси(те)	5. доведи(те)	6. довези(те)
7. добеги(те)	8. долети(те)	9. доезжай(те)

Természetesen a felszólító módú alakok képzése semmilyen módon sem függ az igekötőtől. Figyeljük meg, hogy a *доехать* és a *доезжать* igék felszólító módja azonos – az utóbbi szabályosan képződik, az előbbi ún. szuppletív módon.

3.3.9.

1. заехала	2. забежал	3. зашёл / забежал
4. заплыли	5. залетела	6. заполз
7. загнали		

A jelentés: 'vmi/vki mögé bemegy vagy bejuttat'.

3.3.10.

1. зашёл	2. заходил	3. заехал
4. зайдё	5. зашла	6. заедем

Az igekötő jelentése: 'a fő útiránytól eltérve bemegy/betér vhová', illetve – az előbbiből következően – 'rövid látogatást tesz vhol', 'benéz', 'beugrik'.

3.3.11.

1. зашёл (всегда)	2. заехал (всегда)
3. зашла (часто)	4. занесли (каждый день)
5. зашли (всегда)	6. зашёл (часто)
7. занесла (часто)	

3.3.12.

A jelentés: 'vmely területre mélyen behatol' (pl. 'beúszik').

3.3.13.

1. обошёл	2. облетел	3. обошли
4. объехать	5. обежал	6. облететь

A közös jelentés valamennyi példában: 'kikerülés', 'körbejárás' („földön, vízen, levegőben”).

3.3.14.

1. объехали (объезжают)	2. обошёл	3. облетели
4. обошли	5. обходим	6. обойти

A közös jelentés: 'az azonos jellegű objektumok sokaságát vagy valamennyit érinti a mozgás közben, vagy a mozgás egy adott objektum viszonylagos teljességét érinti' ('bejár', 'beutazik').

3.3.15.

1. подошли	2. подходили
3. подошёл	4. подвела
5. подъехали	6. поднёс
7. подошла / подбежала	8. подплыл
9. поднёс	10. подвела / подвезла

Az igekötő jelentése: 'egy adott pont megközelítése, illetve elérése' ('odamegy', 'odaszalad', 'oda-repül' stb.).

3.3.16.

A közös jelentés: a célponthoz való közelítés. A szituáció, amelyben ezeket a folyamatos igéket használjuk a következőképpen írható le: 'mindjárt megérkezünk / ott vagyunk', 'már közel vagyunk', 'mindjárt odaérünk'. Jellemző az *уже* szó és a folyamatos igeaspektus használata. *Мы уже подъезжаем к Москве = Mindjárt / Nemsokára Moszkvában vagyunk / Már közel vagyunk Moszkvához / Nemsokára megérkezünk Moszkvába.*

3.3.17.

1. подползала	2. подплыла	3. подползла	4. подползла
---------------	-------------	--------------	--------------

A jelentés: 'a mozgás vmely tárgy alá irányul'. A kötelező vonzatban az előjárószó „megismétli” az igekötőt: под(o)+ tárgyeset.

3.3.18.

1. Лодка отплыла от берега.
2. От отъезда отъехала элегантная красная «Тойота».
3. От магазина отходили люди.
4. Я отошёл от аудитории.
5. Отойдите от меня!
6. Поезд отошёл от платформы.
7. Мальчик отбежал от дерева.
8. Голубь отлетел от окна.

3.3.19.

1. отходили	2. отойдите	3. отплыл
4. отбежал / отошёл	5. отполз	6. отъехал
3. отплывает	4. отбегает / отходит	
5. Сержант отползает...	6. отъезжает	

Az igekötő jelentése: 'viszonylag kis távolságra kerül az adott tárgytól/személytől', 'kissé eltávolodik', 'arrább megy/húzódik'.

3.3.20.

Az igék közös jelentése: 'vkit/vmit a rendeltetési helyére (a megfelelő helyre) juttat/visz/szállít'. Figyeljünk arra, hogy a magyar megfelelők nem feltétlenül igekötős igék: *кórházba visz/szállít, haza visz*, bár lehetségesek például a *ki-/el-/be-* igekötős variánsok is, hiszen az orosz igekötő ebben az esetben nem irányultságot jelent: *kivisz a repülőtérre, bevisz a szobájába, elvisz a nyaralóba.*

3.3.21.

1. перешла / перебежала	2. перешёл	3. переплыть
4. перелезают / перелезли	5. перевозил	6. перешли
7. переехала	8. перебежал	9. перенёс
10. перевёл / перенёс	11. перевезли	12. перелетели / перелетают

A közös jelentéselem: 'átszelés', 'vmin keresztül / át történő mozgás', illetve eközben valamely akadály leküzdése.

3.3.22.

1. переехали / переедем	2. переедешь	3. переехал(а)
4. перенести / перетащить	5. перенёс	6. перевези(те)
7. перекатили		

A közös jelentéselem: A pontból B pontba való eljutás / eljuttatás. Az előző feladat mondataiban is benne foglaltatik ez a tartalom, de a hangsúly nem a két pont összekötésében van, hanem az átszelésben, az akadály leküzdésében.

3.3.23.

1. приехал / пришёл	2. привёз	3. приходил
4. приходи	5. притаскивал (приносил) + приносить	6. принеси
7. приходить	8. приезжали + приезжал	9. прилетали
10. привёл	11. приезжали	12. принесла
13. приходил + приносила	14. приезжала	15. приносил
16. приехал	17. привёз	18. приходите / приезжайте
19. привезли	20. принесли	21. приносила

3.3.24.

1. уйти из театра	2. уехать от друзей
3. улететь из России	4. унести из дома
5. уехать от подруги	6. увести ребёнка из детского сада
7. увести книги из библиотеки	8. уйти со стадиона
9. уйти от врача	10. уехать с Кавказа
11. уйти из консерватории	12. уходить с работы
13. уводить детей из бассейна	14. уходить из дома

3.3.25.

1. ушёл	2. уехала	3. уезжаю	4. уведите
5. ушёл	6. уехал	7. уходил	8. уехать
9. уезжаете	10. уходил	11. увезти	12. улететь
13. угнали	14. увезли	15. увёл	16. ушла
17. угнали			

3.3.26.

1. прошёл	2. провели	3. пройдите / проходите
4. прошли	5. проходил + прошёл	6. провозить
7. провести		

3.3.27.

1. проходили	2. пробежал / прошёл	3. пролетела
4. проходили / проезжали	5. проплыл / проплывал	6. проехал / проезжал

Ezekben az esetekben a *про-* igekötős igék a valamely tárgy vagy személy mellett történő elhaladást jelentik. Külön figyelmet érdemel a '*mellett*' ilyenkor kötelező megfeleltetése a *мимо + birtokos eset* szerkezettel.

3.3.28.

1. разъехались / разошлись	2. разошлись
3. разлетаются	4. разъезжаться / расходиться
5. разошлись	6. разбежались
7. расползлись	8. разъехались

3.3.29.

1. разнесли / разносили	2. разогнала	3. развезли
4. разносили	5. разогнал	6. развозил
7. раскатил		

A kérdéses nyelvtani jellemző a tárgyasság: a feladat valamennyi igéje tárgyas. A tárgyas mozgást jelentő igékből a 'különböző irányokban mozog', 'egy adott ponttól különböző irányokban távolodik', 'szétszóródik' jelentésű (tárgyatlan) igét csak a *раз-* -*ся* igekötő-posztfixum párossal képezhetjük (ahogyan ezt az előző feladatban láthattuk).

3.3.30.

1. съезжаем	2. сошли / слезли	3. сбежал
4. слетели	5. сбежал	6. сползает

3.3.31.

1. сошлись	2. съезжаться	3. Сбежались
4. слетались	5. съезжалось	

4. Vegyes (összefoglaló) feladatok a páros igekötős mozgást jelentő igékhez

4.1. Впишите подходящие приставки. Írja be a megfelelő igekötőt!

1. Иди открывать – _____ шли гости.
2. Вы не скажете, как _____ ехать до Белорусского вокзала?
3. Давай _____ йдём через улицу, вон там магазин, который нам нужен.
4. Вы _____ ходите на следующей?
5. Папа каждый день _____ ходит в книжный магазин – смотрит новые книги.
6. _____ езжайте к нам в гости!
7. Пациент _____ шёл в кабинет врача и поздоровался.
8. Наши гости _____ летают завтра – сегодня мы проводим последний вечер вместе.
9. Этот студент постоянно _____ ходит к преподавателям и задаёт им вопросы.
10. Андрей _____ шёл куда-то, не сказал – куда.
11. Поезд _____ ходит с третьего пути.
12. Мальчик _____ бежал за куст и спрятался.
13. Велосипедист ловко _____ ездил лужи.
14. Вы меня _____ везёте до вокзала?
15. Самолёт _____ летает через полчаса.
16. Олег вдруг встал и _____ шёл из комнаты.
17. _____ ходите, пожалуйста, здесь совсем нет места.
18. Когда Катюша увидела маму, она _____ бежала к ней.
19. Он оделся и _____ шёл из дома.
20. Автобус _____ ехал к остановке.
21. Кузнецовы _____ ездят на новую квартиру.
22. Тропинка _____ вела нас до поляны.
23. Я _____ еду за тобой и вместе _____ едем на аэропорт.

4.2. Преобразуйте предложения таким образом, чтобы в них выражалось движение в противоположном направлении. Alakítsa át az alábbi mondatokat oly módon, hogy ellentétes irányú mozgást fejezzenek ki!

1. Вера Игнатьевна подошла к стоящей в коридоре группе студентов. →
2. В восемь утра Спиркин вошёл к директору автобусного парка. →
3. Квартирный вор принес в квартиру дорогой фотоаппарат. →
4. Больная птица не может взлететь на дерево. →
5. Я пришёл на спектакль. →
6. Машина въехала в ворота школы. →
7. Соседи улетели на Кавказ. →

4.3. Моторные глаголы поставьте в форме настоящего времени. A mozgást jelentő igéket tegye jelen időbe!

1. Друзья сбежали с седьмого этажа и разошлись по домам. →
2. Мальчишка залез под стул. →
3. Пианино с трудом затащили в мебельный фургон. →
4. Такси подъехало к дому. →
5. Машина медленно въехала в гараж. →
6. На своих стареньких Жигулях Володя обогнал многие иномарки. →
7. Толя донёс мешок до подвала. →
8. На довольно большой скорости машина проехала мимо дома № 6. →
9. Наш начальник срочно вылетел в Соединённые Штаты.
10. Корабль отплыл в воскресенье. →
11. Советские войска разогнали участников демонстрации. →
12. На девятый день приполз Калпак, сказал: погибли все. →
13. Он отвёл меня к подземному переходу. →
14. В 1619 году в Вирджинию завезли первую партию чёрнокожих рабов из Африки.→

4.4. Пáры предложений переведите на русский язык. Fordítsa le a mondatpárokát! Ügyeljen az aspektushasználatra!

1. A mama volt itthon, átöltözött, azután megint elment valahová. ↔ – Hazajött már a mama? Persze, már a konyhában van.
2. Tavaly nyáron a fiam elhozta hozzánk az unokáimat. ↔ A lányom elhozta hozzánk az unokáimat, egész nap velük játszom.
3. Akkor telefonáltál, amikor öt percre kimentem az erkélyre elszívni egy cigarettát. ↔ – Hol az igazgató? – Nem tudom, kiment valahová.
4. Itt volt valami férfi, azt mondta, régóta ismeritek egymást. ↔ Egy órája jött valami férfi, azóta a konyhában ül, téged vár.
5. Hol van Tamara? – Nem tudom, az előbb idejött hozzám, de most nem látom. ↔ Tamara oda-jött hozzám, átölelt és megcsókolt.
6. A szünidőben a barátaim Moszkvába utaztak. ↔ Végre egyedül vagyok, a férjem kiküldetés-be ment.
7. Na, voltak nálatok a novgorodi rokonok? ↔ Ma ne gyertek, rokonok érkeztek hozzánk.

4. Megoldások és kommentárok

4.1.

1. пришли	2. доехать/проехать	3. перейдём
4. выходите/(сходите)	5. заходит	6. приезжайте
7. вошёл	8. улетают	9. подходит
10. ушёл/(вЫшел)	11. уходит	12. забежал
13. объезжал	14. довезёте/подвезёте	15. вылетает
16. вЫшел	17. проходите	18. подбежала
19. вЫшел	20. подъехал	21. переезжают
22. довела	23. заеду, поедем	

4 – Az általánosan elfogadott változat a *выходите*, a *сходите* vagy *сойдѣте* használatát a szótárak kollokvialisként minősítik.

10 – На а ě betűre nem tesszük ki a két pontot, csak az *ушёл* változat a helyes. Egyébként odailik a *вышел* is, azzal, hogy ez utóbbi a viszonylagosan rövid időre való távozást jelenti: *Короче, здесь, в этом кабинете ... Потом я вышел на минутку. Когда вернулся, то никого уже не было. Академик только вышел на несколько секунд, и сразу же неизвестно откуда послышалось негромкое живое бегущее фортепиано. Извинившись, Чагатаев вышел на полчаса, купил в Мосторге различных вещей.*

14 – А *довезѣте* a szó fizikai értelmében „elvisz”, „eljuttat”, míg a *подвезти* szótári értelemben is többet jelent ennél: „Взяв с собой по пути, довести куда-н. П. попутчика.” (vö. *подбросить*: – *Ирена, вы меня подбросите?*– *спросил профессор восточной литературы. Он жил на окраине университетского городка и никогда не упускал возможности напроситься к Ирине в попутчики...*)

4.2

1. Вера Игнатъевна **отошла от** стоящей в коридоре группы студентов.
2. В восемь утра Спиркин **вышел от** директора автобусного парка.
3. Квартирный вор унёс **из** квартиры дорогой фотоаппарат.
4. Больная птица не может слететь **с** дерева.
5. Я **ушёл с** спектакля.
6. Машина **выехала из** ворот школы.
7. Соседи прилетели **с** Кавказа.

4.3.

1. сбегают	2. залезает	3. затаскивают
4. подъезжает	5. въезжает	6. обгоняет
7. доносит	8. проезжает	9. вылетает
10. отплывает	11. разгоняют	12. приползает
13. отводит	14. завозят	

4.4.

1. Мама приходила домой, переделалась, потом опять ушла куда-то. ↔ Мама уже пришла? Конечно, она уже в кухне.
2. Прошлым летом сын привозил к нам внуков. ↔ Дочь привела/привезла к нам внуков, я весь день играю с ними.
3. Ты мне звонил, когда я на пять минут выходил на балкон покурить. ↔ – Где директор? – Не знаю, он куда-то вышёл.
4. Приходил какой-то мужчина, говорил, что вы давно знакомы. ↔ Час назад пришёл какой-то мужчина, с тех пор сидит в кухне – тебя дожидается.
5. Где Тамара? – Не знаю, она подходила ко мне, но теперь не вижу её. ↔ Тамара подошла ко мне, обняла меня и поцеловала.
6. На каникулах мои друзья уезжали в Москву. ↔ Наконец я одна, муж уехал в командировку.
7. Ну как, к вам приезжали родственники из Новгорода? ↔ Сегодня не приходите, к нам приехали родственники.

Minden pár első mondata kétirányú helyváltoztatást jelöl, amelynek eredménye a közlés pillanatában már nem aktuális, azaz a mozgást végző szubjektum már nem ott van, ahová a helyváltoztatás első fázisában érkezett. Érthetőbb nyelven: *Гости приехали, но уже уехали. Друзья уехали в Москву, но уже приехали обратно.* Ezekben a szituációkban (az igék mindig múlt idejűek!) a folyamatos szemlélet használata kötelező. Két jelenségre hívjuk fel a figyelmet: 1) bizonyos esetekben a helyzet hasonlít a *ездить* megfelelő használatára: *На каникулах мои друзья ездили/съездили в Москву.* 2) A jelenség a nem motorikus igék körében is ismert: *Кто открывал окно (здесь очень холодно)?* – az ablak a közlés pillanatában már be van zárva. Mindegyik második mondatban a befejezett igéket perfektív jelentésben használjuk, azaz a cselekvés (= helyváltoztatás) eredménye a közlés pillanatában fennáll.

5. А *ходить* csoport igéiből képzett befejezett igék

Az *c-* igekötő

5.1. Прочитайте предложения и переведите их на венгерский язык. Какого вида моторные глаголы? Объясните значение приставки *c-*. Fordítsa le az alábbi mondatokat! Milyen szemléletűek a mozgást jelentő igék? Milyen jelentést hordoz az *c-* igekötő?

1. А давайте увидимся, в кино ходим.
2. Съезди заодно и на Камчатку, узнай, как там идут дела.
3. Наташа предлагала сводить меня в театр, показать город, но у неё хлопот было достаточно и без меня.
4. Многим слетать в космос хочется, а это дороже стоит – 20 миллионов долларов.
5. Пусть ребёнок поможет накрыть на стол или ходит в магазин.
6. Меня часто приглашают на премьеры в театры, люблю послушать классическую музыку и ходить на выставку.
7. Петька быстренько сбежал к себе в комнату, принес ножницы и клей.
8. Ты давно не был на родине; съезди туда, я дам тебе денег.
9. Давай, я быстро тебя свожу в кафе, ты быстро съешь мороженое.
10. Плохо, конечно, что он съездил туда всего один раз и то зимой порой.
11. А теперь сходи на кухню и помой руки.
12. Быстренько сбегай и принеси мне три бутылки минеральной воды запивать витамины!
13. Прошлым летом свозить Сергея к тёплому морю не удалось, хотя врачи настаивали.
14. Я просил Коржакова: свози Ельцина в Китай, покажи ему, что такое реформы, не надо ведь ничего выдумывать.

5.2. Переведите на русский язык, употребляя моторные глаголы СВ типа *сходить*. Fordítsa oroszra! Használjon *сходить* típusú befejezett mozgást jelentő igéket!

1. Végül is a múlt héten elvittem a szüleimet a menyasszonyom szüleihez.
2. Mikor megyünk már el Velencébe?
3. Jól utaztatok (= kellemes volt az út)?
4. Holnap feltétlenül elviszlek az orvoshoz.
5. Hogy sikerült a repülőútja?
6. Szaladj el, hozz nekem valamit enni!
7. Repüljön el a fiához, pihenje ki magát!

А за- igekötő

5.3. Прочитайте предложения и переведите их на венгерский язык. Какого вида моторные глаголы? Объясните значение приставки за-. Fordítsa le az alábbi mondatokat! Határozza meg a за- igekötő jelentését! Milyen szemléletűek ezek az igék?

1. Он встал, подошёл к чайнику, пощупал его ладонью и снова заходил по комнате.
2. И, махнув рукой, он встал и опять заходил.
3. Ганка схватился за голову и заходил по камере.
4. Внизу забегали, что-то хлопнуло, кто-то вскрикнул.

5.4. Прочитайте предложения и переведите их на венгерский язык. Какого вида моторные глаголы? Объясните значение приставки no-. Fordítsa le az alábbi mondatokat! Határozza meg a no- igekötő jelentését! Milyen szemléletűek ezek az igék?

1. Англичане походили по Омску.
2. Я сам походил по городу, по главным улицам, полюбовался им.
3. Побывали в бане, поплавали, попарились.
4. Вышел на улицу, походил – ничего не нашёл.
5. Потом люди поездили, повидали мир, стали привозить из Европы итальянские люстры, испанские стулья, немецкие диваны.
6. Лучше поезди по стране, сходи в театр и обязательно посмотри «Механический апельсин» Кубрика.
7. Походи с ней, покажи, как мы живём, познакомь с кем надо.
8. Катерина торопливо поплавала в бассейне, боясь замерзнуть и простудиться вновь.
9. Юра-то по миру поездил, а мне как-то не довелось...

5.5. Сравните «пары» предложений. Переведите их и определите, какого вида моторные глаголы. Hasonlítsa össze a két oszlop mondatpárjait! Állapítsa meg, milyen szemléletűek az igék és fordítsa le a mondatokat!

	А	В
1.	Или такой вариант: вы вышли из дома с зонтиком, пришли на работу, сходили пообедать, вернулись на работу, потом зашли в одно место, потом забежали к друзьям и вернулись домой на такси.	Сходившие на берег не прощались, не кивали в сторону остающихся, – не завязались в дороге знакомства.
2.	Забегали официантки, стремясь предотвратить беспорядок.	Также в палату забегали то фотограф, предлагавший снять новорождённую для первого фотоальбома, получаемого при выписке, то кинооператорша-частница, снимавшая на видео первый день жизни младенца.
3.	Он не позволил Галине ничем заниматься, с утра сбегал , всё купил.	Я слышал выстрелы и видел убийцу, как он сбегал по лестнице.

5. Megoldások és kommentárok

5.1.

- BEF; ...*menjünk el moziba!*; felszólítás együttes egyszeri helyváltoztatásra, jelen esetben helyettesíthető lehetne a *пойдём* alakkal.
- BEF; ...*menj el / utazz el*; egyszeri kétirányú helyváltoztatás, felszólító módban kötelező az *c-* igekötő.
- BEF; *elvisz / elmegy velem*; egyszeri kétirányú helyváltoztatás, főnévi igenévi alakban kötelező az *c-* igekötő.
- BEF; *eljutni (полететь и прилететь обратно)*; egyszeri kétirányú helyváltoztatás, főnévi igenévi alakban kötelező az *c-* igekötő.
- BEF; *menjen el* (városban, emeletes házban: „*menjen le*”); egyszeri kétirányú helyváltoztatás, a harmadik személyű felszólításnál használt formálisan jelen idejű alak mellett kötelező az *c-* igekötő.
- BEF; *elmenni egy-egy kiállításra*; egyszeri kétirányú helyváltoztatás, főnévi igenévi alakban kötelező az *c-* igekötő; más kérdés, hogy jelen esetben a befejezett ige formálisan ugyan egyszeri cselekvésre utal, ezt azonban „példálózó” jelleggel teszi – ez természetesen nem motorikus jellegzetesség, vö.: *люблю послушать классическую музыку*.
- BEF; *elszaladt / beszaladt a szobájába* [a folytatás miatt egyértelmű, hogy a *beszaladt* a visszaterést is magában foglalja]; egyszeri kétirányú helyváltoztatás; a *быстренько* teszi kötelezővé az *c-* igekötő használatát.
- BEF; *menj el / utazz el*; egyszeri, kétirányú helyváltoztatás, felszólító módban kötelező az *c-* igekötő.
- BEF; *elviszlek*; egyszeri, kétirányú helyváltoztatás, a *быстро* határozószó kiemeli a kétirányúságot, az *c-* igekötő használata kötelező.
- BEF; *ment oda / utazott oda / volt ott*; egyszeri, kétirányú helyváltoztatás; nem feltétlenül kötelező a befejezett ige használata.
- BEF; *menj (ki)*; egyszeri, kétirányú helyváltoztatás, felszólító módban kötelező az *c-* igekötő.
- BEF; *szaladj el*; egyszeri, kétirányú helyváltoztatás, felszólító módban kötelező az *c-* igekötő.
- BEF; *elmenni / elutazni Szergejjel, elvinni Szergejt*; egyszeri, kétirányú helyváltoztatás, az *удалось* miatt az *c-* igekötős ige használata kötelező.
- BEF; *vidd el*; egyszeri, kétirányú helyváltoztatás, felszólító módban kötelező az *c-* igekötő.

5.2.

- В конце концов я сводил / свозил родителей к родителям невесты.
- Когда мы съездим в Венецию?
- Вы хорошо съездили?
- Завтра я тебя обязательно свожу к врачу.
- Как вы слетали?
- Сбегай, принеси мне что-нибудь поесть.
- Слетайте к сыну, отдохните.

A 3. és az 5. mondatban a két ige némi jelentésgazdagodáson megy át, persze csak akkor, ha a mondatban módhatározó is van. A 2. és 7. mondat lényegében *пойти* típusú igét tartalmazó szinoním szerkezettel is helyettesíthető: *Когда мы поедem...? Полетите / Поезжайте к сыну...* Az *c-* igekötős változat talán jobban hangsúlyozza (a kétirányúságra való utalás miatt) a rövid ott tartózkodást: *Угорь el!* A 4. mondatban a *сводить* és a *свозить* morfológiai okokból nem különül el. Úgy tűnik, sok esetben az uzualitás kényes kérdésébe botlunk: a *Пойди к врачу* és a *Сходи к*

врачу között a <http://yandex.ru> adatai szerint kb. ötvenszeres a különbség – az utóbbi javára. Használóképpen (csak sokkal kisebb esetszámmal): *Поведу ego/eë к врачу* (9 előfordulás), *Сведу ego/eë к врачу* (253 előfordulás).

5.3.

1–3. járkálni kezdett

4. futkosás kezdődött / futkosás hangjait lehetett hallani

Valamennyi ige egy aspektusú, befejezett és mindegyik a nem egyirányú mozgás kezdetét jelenti.

5.4.

1. sétáltak (egyet) / járkáltak / jártak egyet;

2. sétáltam (egyet) / járkáltam;

3. úsztunk egyet;

4. mentem ide, mentem oda / jártam egyet;

5. utazgattak / külföldre utaztak / ki/eljutottak külföldre;

6. utazgass egy kicsit az országban / járd egy kicsit az országot;

7. sétálj (egy kicsit / egyet) / járj egyet / menjetek el ide-oda;

8. úszott egyet;

9. utazgatott a világban / beutazta a világot / világot látott;

Természetesen valamennyi ige egyaspektusú, befejezett. A közös jelentés: 'viszonylag rövid idejű, különböző irányú, esetleg meghatározott cél nélküli vagy több (de nem mindegyik, vö.: *обошли / исходили все магазины*) célpontot érintő befejezett (lezárt) mozgás'. Sajnos ebből a bonyolultnak látszó definícióból nem mindig következik a legmegfelelőbb magyar megfeleltetés; a tágabb kontextus vagy a magyar nyelv igényei (szokásos megfogalmazások, minták stb.) gyakran felülírhatják a szótári ekvivalenciákat. Így például a 9. mondatban az általunk felajánlott *beutazta a világot* elvileg mást jelent, mint az *utazgatott a világban*, de ebben a kontextusban ez a különbség semlegesül, a lényeg az, hogy 'sokfelé járt a világban'. Mindez azonban már fordítástechnikai kérdés, mégis fontos módszertani feladatnak látszik annak folyamatos érzékeltetése, hogy a forrásszöveg megértése és az adekvát fordítás két különböző dolog (noha az első elengedhetetlen feltétele a másodiknak).

5.5.

	A	B
1.	...elementek ebédelni... / ...elementek és megebédelték	...akik partra szálltak...
2.	sürgölődni kezdtek / futkosni kezdtek	be-benézett / be-beszaladt / időnként benézett
3.	...korán reggel elszaladt / leszaladt...	... a lépcsőn szaladt / rohant lefelé, a lépcsőn lerohanó / leszaladó...

Az **A** oszlop igéi egyaspektusú befejezett igék, az *c-* igekötősek a megfelelő egyszeri, kétirányú helyváltoztatást fejezik ki – befejezett formában. A **B** oszlop igéi a megfelelő igekötős befejezett igék folyamatos párjai (*сойти, забежать, сбежать*).

Források

Laszkareva (2008): Ласкарева, Е.Р.: Чистая грамматика. Санкт-Петербург: Златоуст.

Русские глаголы (2008): Русские глаголы движения с приставками. Учебное пособие Екатеринбург. http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/1744/1/1334883_schoolbook.pdf (2014. 11. 22.)

Zanyin (2005): Занин, В.Ф.: Просто грамматика. In: Аркадьева, Э.В. и др.: Живая методика. Для преподавателя русского языка как иностранного. Москва: Русский язык.

A szöveg mint egység

Bevezetés

„A nyelvtanítás során néha (de nem mindig!) úgy van, hogy amit az ember megtanít, azt megtanulják, amit nem tanít, azt nem tanulják meg“ – jegyzi meg Keith Johnson (2008: 298) könyvének az íráskészség fejlesztéséről szóló fejezetét zárva. Azért kíváncsok ide ez a gondolat, mert ha belegondolunk: az iskolában az idegen nyelvi órán az orosz esetében olyan alapvető dolgoktól mint a betűvetés és a kiejtés elsajátítása, a morfológián, illetve az úgynevezett aktív nyelvtan megtanításán keresztül nagyjából a leggyakoribb összetett mondatok struktúrájának megismeréséig jutunk el. A mondat határán túllépő, vagyis a szövegről mint egységről szóló tudatos nyelvtanításra igen ritkán, illetve leginkább már speciális egyetemi kurzusok keretében kerül sor.

Ugyanakkor ha akár a közoktatásban, akár más szinteken, más formában idegen nyelveket tanulóokra gondolunk, magán a nyelvoktatás folyamán belül is, illetve a nyelvtudás mérése során is minden tudásszinten követelmény, hogy a tanuló képes legyen többé-kevésbé önállóan kifejtteni gondolatait, mondanivalóját szóban és írásban (lásd pl. a közép- és az emelt szintű érettségi „önálló témakifejtés” megjelölésű feladattípusait). Ha pedig kitekintünk a szervezett oktatás és a nyelvi vizsgák horizontján túlra, akkor könnyen belátható, hogy éppen ez: az önálló, kreatív és ugyanakkor nyelvileg adekvát, vagyis a befogadó számára a beszélő/szövegíró szándékainak megfelelően értelmezhető megnyilatkozásra való képesség az egyik legfontosabb célja bármiféle idegennyelvtanulásnak és -tanításnak.

Márpedig az önálló szövegalkotás képessége nem alakul ki, illetve nem vezethető le egyszerűen a szöveget alkotó nyelvi egységek: lexémák és grammatikai szabályok ismeretéből. Ehhez szükség van bizonyos további, nyelvspecifikus eszközök elsajátítására, valamint nyelvtől független, általános, és a gyakorlatban alkalmazandó szövegtani ismeretekre.

Ebben a fejezetben áttekintjük a különálló mondatok halmazát szöveggé formáló, részben nyelvtől független, részben nyelvspecifikus eszközöket, majd mintákat közlünk arra, hogy hogyan tudunk ezekkel foglalkozni a nyelvórán.

Sok szempontból a szövegtannal is összefügg, a nyelvtanulók önálló (írásbeli) szövegalkotásával kapcsolatban pedig mindenképpen elengedhetetlen két további terület legalább vázlatos érintése: ezek az orosz mondat szórendje és a központosítás alapelvei.

A tanulmányban szereplő orosz példamondatok, nyelvi panelek magyar fordítását azokban az esetekben közöljük, amikor a fordítás hiánya félreértést okozhat, illetve amikor éppen a fordítás teszi lehetővé a tárgyalt jelenség teljes, pontos bemutatását.

1. Szövegek az idegen nyelvi órán

1.1. A beszéd és az írás

Amikor szövegről és irányított vagy önálló idegen nyelvű szövegalkotásról beszélünk, érthetünk ezen szóbeli vagy írásbeli műveleteket. E kétfajta tevékenység (vagyis a beszéd és az írás) közötti legfontosabb különbségek a következők: Az írott szöveg bonyolultabb, de egyúttal átgondoltabb, strukturáltabb, mint a beszéd. Mivel nincs közvetlen kapcsolat a befogadóval, és a szöveg létrehozásának, illetve befogadásának ideje tipikusan különböző, ezért az írott szövegben minden olyan információt, az információk közötti viszonyt pontosan ki kell fejteni, amit szóbeli közlés esetén más, nyelven kívüli eszközök jelölnének vagy a kommunikációs helyzetből adódna. E jellegzeteségek természetesen eltérőek lehetnek a szövegek műfajától függően. (Bővebben erről ld. pl. Bárdos 2000: 156–159.)

A tanulók szóbeli szereplései osztálytermi körülmények között vagy tanult panelek, sémák alapján az általuk több-kevesebb önállósággal létrehozott dialogikus szövegek (tankönyvi párbeszéd, szituációk reprodukálása, variálása, szerepjátékok, szövegértést ellenőrző kérdések-feleletek stb.) vagy olyan összefüggő szóbeli megnyilatkozások, amelyekre a tanulók a szöveg előzetes írásbeli kidolgozásával készülnek, készülhetnek (pl. kiselőadás, saját vélemény kifejtése, olvasmány összefoglalása, szóbeli vizsgatétel kidolgozása). Ezek a szövegek tehát szerkesztettségükben, tartalmi és formai kidolgozottságukban az írott szövegekhez közelítenek. A továbbiakban az írásban történő szövegalkotással foglalkozunk és eltekintünk a hangzó szöveg sajátosságainak vizsgálatától.

1.2. A szövegek autentikussága

Mint minden, a nyelvtanulás során használt szöveg és szituáció vonatkozásában, az önálló szövegalkotással kapcsolatban is felmerülhet az autentikusság kérdése. Ez azt jelenti, hogy a tanulóktól elvárt szöveg műfaja, tartalma, terjedelme milyen viszonyban van valamely autentikusnak minősíthető kommunikációs helyzettel, céllal. (Autentikus írásbeli feladat például egy önéletrajz, e-mail, hivatalos levél, esetleg internetes komment. bejegyzés stb. megírása; nem, vagy csak ritkán tekinthető autentikusnak, hogy például idegen nyelven írjon levelet a nagyszüleinek, vagy olvasói levelet egy folyóirat szerkesztőségének.)

A szakirodalomban kétféle álláspont létezik ezzel kapcsolatban.

Tény, hogy iskolai körülmények között a tanulók sokszor írnak olyan írásmunkákat, amelyeknek nincs valódi kommunikatív célja, címzettje. Egyes szerzők szerint (pl. Ramoniené 2009) az efféle feladatok, mivel nem természetesek, nem életszerűek, nem alkalmasak a tanulók motiválására. Vagyis, noha az efféle feladatokat teljesen kiküszöbölni valószínűleg lehetetlen, mégis lehetőség szerint olyan műfajokat érdemes választani, amelyek valós kommunikációs helyzetet alapulnak. Ilyenek például a hagyományos vagy elektronikus levelek írása, magán- és hivatalos levelek.

A szerzők egy másik része – és a magunk részéről inkább ezzel értünk egyet –, úgy véli, hogy napjainkban egy középiskolás számára már egy hagyományos levél megírása sem feltétlenül életszerű feladat. Helyette „modern” változatként szóba jöhet az e-mail, amelyre viszont sokszor a formai és tartalmi követelmények nagyvonalú kezelése jellemző. Orosz nyelvű hivatalos levelek írása pedig többségük számára inkább a távoli jövő feladata, mint realitás. Tehát ezen műfajokat preferálni autentikusságukra hivatkozva indokolatlan. Ezzel szemben teljesen elfogadható az a felfogás, amely szerint az osztályteremben minden osztálytermi munkaforma, tehát minden szövegtípus, minden szövegalkotási feladat, amelyet a tanár megfelelőnek talál, autentikusnak minősíthető, hiszen egy autentikus tanulási szituáció része (vö. Bárdos 2000: 166). A feladat autentikusságától függetlenül motiváló lehet, ha a témája érdekes és lehetőséget ad a tanulónak, hogy a tanult nyelvi eszközöket kreatív, egyéni módon alkalmazza.

2. Mi a szöveg?

Nyelvészeti értelemben a szöveg a beszéd legnagyobb egysége, amelyet egy sor tartalmi és formai tulajdonság alapján minősíthetünk önálló egésznek. Ezek a jellemzők a következők:

1. Tartalmi egység és ezen belül logikai strukturáltság: a szövegnek van témája, amely sokszor kisebb tematikus egységekre (mikrotémákra) bontható. A kisebb egységek egymással összefüggnek és valamely logika alapján rendeződnek. Ez a fajta egységesség – a koherencia – a szöveg egészének vagy nagyobb egységeinek szintjén mutatkozik meg.
2. Alacsonyabb szinten, tehát nem a teljes szöveg szintjén a mondatokat, szavakat bizonyos nyelvi elemek formálisan is összekapcsolják, létrehozva az úgynevezett szövegkohéziót.
3. A szöveg rendszerint stílusban is egységes, pl. szépirodalmi, publicisztikai, hivatalos stb. stílusban íródik.

2.1. A szöveg tartalmi-logikai struktúrája

Tartalmi szempontból a szöveget – műfajától függetlenül – bevezetésre, tárgyalásra és befejezésre osztjuk.

A szöveg gondolati tagolását formailag a bekezdések tükrözik.

Az orosz szakirodalomban a szövegen belül két kisebb egységet szokás megkülönböztetni. Az egyik az úgynevezett összetett szintaktikai egység (*сложное синтаксическое целое*), amelyet egyszerre jellemez tartalmi-gondolati, illetve szintaktikai lezárttság. A másik a bekezdés (*абзац*). A bekezdés egyfelől formailag egyszerűen értelmezhető mint az írott szöveg grafikailag-vizuálisan elhatárolt egysége. Másfelől ezen túlmenően többféle értelmezése létezik: egyesek kompozíciós, stilisztikai eszköznek tartják, mások logikai egységnek. A bekezdés állhat több szintaktikai egységből, de az is lehetséges, hogy egyetlen szintaktikai egység több bekezdésre tagolódik. A két fogalom között a különbség tehát az, hogy a szintaktikai egység a nyelvi rendszeren belül értelmezhető, a nyelv szabályrendszerével leírható struktúra, míg a bekezdés már a szöveg szerzőjének a nyelven kívüli szubjektív döntésén, kommunikációs célján alapuló alakzat. A szöveg bekezdésekre tagolásának célja a szöveg tartalmi egységeinek kiemelése, elkülönítése logikai vagy emocionális-expresszív szempontok alapján.

Az alábbi példa egy szintaktikai egység (ilyen formában közli Valgina 2000), amely itt egyetlen bekezdést alkot, ám akár kerülhetne minden mondata új bekezdésbe is – ezáltal külön-külön nagyobb hangsúlyt kapnának.

- (1) Итак, может быть, не полностью, а, как говорят, «в первом приближении», мы всё-таки разобрались, что такое робот. Во-первых, это искусственно созданная система (в отличие от живых организмов, в том числе выращенных с тем или иным искусственным вмешательством). Во-вторых, это система, способная достаточно самостоятельно выполнять те или иные полезные для человека функции. Наконец, в-третьих, – система, адекватно реагирующая на изменение окружающих обстоятельств, причём степень восприятия ею внешнего мира (а следовательно, и диапазон возможных реакций) относительно велика.

A tartalmi teljességet ebben az egységben az jelenti, hogy a második, harmadik és negyedik mondatok az első mondatban kijelölt témát fejtik ki. Lexikai kapcsolóelemként funkcionálnak az ismétlések: *робот – это искусственно созданная система; это система, способная..., система, адекватно реагирующая....*, valamint a mondatok közötti logikai kapcsolatot (felsorolás) jelölő *во-первых, во-вторых, наконец, в-третьих* elemek és a három utolsó mondat azonos struktúrája, ami mindhárom mondatot az elsőhöz kapcsolja (*робот – это...*).

A szövegen belül az ilyen típusú nagyobb egységek nemcsak további hasonló szintaktikai egységekhez, hanem különálló egyszerű vagy összetett mondatokhoz is kapcsolódhatnak a szöveg tartalmi-logikai szerkezetének megfelelően.

A szintaktikai egységek fontos jellegzetessége, hogy a mondatok struktúrájuk változtatása nélkül, pusztán a mondathatárok megszüntetésével összekapcsolhatók egyetlen összetett mondatná. Az alábbi példa szintén Valginától származik (Valgina 2000).

Szintaktikai egység:

- (2) Я уверен в том, что всякие попытки создать сатиру обречены на полнейшую неудачу. Её нельзя создать. Она создаётся сама собой, внезапно. Но каждому из советских сатириков, я полагаю, надлежит рекомендовать усиленное изучение Щедрина (Bulgakov).

Összetett mondat:

- (3) Я уверен в том, что всякие попытки создать сатиру обречены на полнейшую неудачу: её нельзя создать – она создаётся сама собой, внезапно, но каждому из советских сатириков, я полагаю, надлежит рекомендовать усиленное изучение Щедрина.

A szövegen belül a kisebb gondolati egységek egyfelől egymáshoz kapcsolódhatnak (egymással különböző logikai viszonyban lehetnek, például ok-okozat, következmény, ellentét, párhuzam, konkrét-általános), másfelől mind kapcsolódnak a szöveg témájához. A nagyobb egységek ilyen típusú kapcsolódását leginkább lexikai elemek biztosítják: bizonyos kulcsszavak azonos vagy többé-kevésbé módosult formában való ismétlődése, ezekre utaló szinonimák, antonimák használata, valamint a témára (amely formálisan is megjelenhet a szöveg címében) történő folyamatos visszacsatolás, utalás. A koherencia alapja lehet ezen túlmenően valamilyen, a szövegben nem kifejtett, de a szöveg szerzője és befogadója által egyaránt ismert információ, szituáció.

Természetesen nem gondoljuk, hogy azok a tanulók, akik – a középiskolában többnyire második nyelvként, – oroszul kezdenek tanulni, ne ismernék a szövegnek ezeket az általános jellemzőit, és ne alkalmazzák ezeket az ismereteiket valamilyen szinten, legalábbis az anyanyelvükön. Hiszen addigra számtalan fogalmazást, levelet, esetleg néhány esszét is írtak már. Azt is feltételezhetjük, hogy ismerik az írásnak azt a technikáját, amikor a gondolatok összegyűjtésén, logikus elrendezésén, vázlat- és piszkozatíráson, ezek akár többszöri korrigálásán keresztül eljutnak a végleges szöveghez. Azonban amikor idegen nyelven fogalmaznak, rendszerint minden tudásukat és figyelmüket igénybe veszi a megfelelő szavak, grammatikailag korrekt szerkezetek megtalálása. Emiatt sokszor elmarad az írás a tekintetben történő felülvizsgálata, hogy az valóban a fenti kritériumoknak megfelelő szövegnek tekinthető-e. A „nem anyanyelvű fogalmazó kevésbé tervezi meg a munkáját, ha egyszer valamit megírt, nem nagyon tér vissza rá, írás közben magával van elfoglalva, illetve a helyesírás és a nyelvhelyesség problémáival, és a szöveg végső ellenőrzésében is főként erre van tekintettel: így az üzenet tisztasága [...] csak kevés súllyal esik latba [...] az idegen ajkúak számára sokkal bonyolultabb a tervezés, és nem nagyon sikerül megvalósítani az eltervezett elképzeléseket; a leírás sok munkával, kínlódással, szótárhasználattal jár, amitől nem eléggé gördülékeny” – és még hosszasan sorolhatnánk, miben más az idegen nyelvi íráskészség, mint az anyanyelvi (bővebben ld. pl. Bárdos 2000: 166–167).

A nyelvtanár feladata a megfelelő nyelvi eszköztár átadása a tanulóknak. „Mindenekelőtt azonban a nyelvtanuló nyelvtani és lexikai háttérét kell leginkább megerősíteni, mert ezek korlátai minden más területre kihatnak” (Bárdos 2000: 167).

2.2. A nyelv szövete

Míg a szöveg koherenciáját megteremtő tényezők univerzálisak, a szövegkohéziót létrehozó eszközök részben nyelvspecifikusak.

Bármelyik, a mondatnál nagyobb egységet vizsgáljuk is, a mondatokat összekapcsoló, a kohéziót megteremtő nyelvi eszközök az oroszban az alábbiak lehetnek.

- A lexikai ismétlés különböző formái: a szó megismétlése azonos formában, más szavakkal körülírva, szinonimák vagy antonimák, valamint névmások formájában.
- Kötőszók, amelyek lehetnek egyszerűek: *и, а, но, если, когда...* vagy összetettek: *потому что, для того чтобы, в то время как...*
- Mutató- és vonatkozó névmások: *такой, такой же, который, ...*
- Határozószók: *там, здесь, тогда, так, ...*
- Modális szavak (*модальные слова*): az ide tartozó lexémákra, szóösszetételekre az jellemző, hogy szintaktikailag nem részei a mondatnak (nem mondatrészek) – tulajdonképpen egy önálló mondatnak felelnek meg –, tartalmilag pedig a beszélő/szerző viszonyát fejezik ki a mondat tartalmához. Ennek megfelelően a szöveg nagyobb részei, tartalmi egységei közötti logikai összefüggéseket képesek jelölni. Mivel a szerző álláspontjára is utalnak, a szövegen kívüli, ám annak koherenciájához hozzájáruló tényezőként körvonalazzák a szerző személyét. A modális szavak közül bizonyosságot fejeznek ki például: *безусловно, верно, действительно, конечно, несомненно, разумеется, в самом деле, само собой разумеется*; valószínűséget: *вероятно, возможно, видимо, по-видимому, кажется, наверное, может быть, должно быть, по всей вероятности* stb.
- A szórend, aminek az oroszban éppen a szövegalkotás szintjén van óriási jelentősége. Bővebben ld. a következő fejezetben.
- Az igeidők és igeszemléleti formák egymás közötti viszonya: e formák önmagukban képesek az egyes cselekvések egymáshoz való viszonyát kifejezni, például a cselekvések egyidejűségét és ezzel mellérendelő viszonyát vagy előidejűséget és ezzel valamiféle alárendelést, logikai kapcsolatot.

3. Az orosz mondat szórendje

A tanulók alapvetően azt tanulják, hogy az oroszban a szórend kötetlen. Ez az információ azonban nem elegendő ahhoz, hogy valóban helyes mondatokat, szövegeket hozzanak létre. Világosan megfogalmazott szabályok, vagy legalább irányadó szempontok nélkül (márpedig a tankönyvek explicit módon nem foglalkoznak a szórenddel – hiszen kötetlen...) sok esetben nehezen indokolható, miért kifogásolja a tanár a tanuló valamely mondatát.

3.1. A mondat kétféle tagolása

Egy mondat szerkezetét kétféleképpen írhatjuk le. Meg kell különböztetnünk egyfelől a mondat **szintaktikai tagolását**: ekkor elkülöníthetjük a mondat szerkezeti magját (alany – állítmány, kötelező bővítmények) és az ehhez szabadon kapcsolódó bővítő elemeket. Másfelől lehetséges a mondat **aktuális tagolása**: ez azt jelenti, hogy a szórendet a különböző grammatikai struktúráknak a kommunikációs cél megvalósítását leginkább szolgáló alkalmazása határozza meg. Ugyanis a mondatok minden realizációjában jól elkülöníthető két rész: a közlemény kiindulópontja, az, ami ismert vagy kitalálható az adott szituációban, ezt nevezzük témának, illetve az, amit a hallgató, olvasó nem ismer, ami újdonság: ez a réma.

A két struktúra (a szintaktikai és az aktuális tagolás szerinti) egymásra simulhat abban az esetben, ha a mondatban a téma megegyezik az alannal, a réma pedig az állítmánnyal, de nem fedik egymást akkor, ha az alany vagy valamely más alacsonyabb szintű mondatrész kerül a réma pozíciójába.

Például:

Гости	уже	приехали.
alany		állítmány
téma		réma
Гости	приехали	в назначенное время.
alany	állítmány	határozó
téma		réma

Az a kijelentés, hogy az orosz mondat szórendje kötetlen (vagy inkább: jóval kevésbé kötött, mint egyes más nyelveké, például a németé) úgy pontosítandó, hogy a szórend egyfelől kötetlen a szintaktikai tagolás szintjén, azonban nem kötetlen, ha az aktuális tagolásról van szó. Ez utóbbi pedig a mondat keretein belül nem, csak a szöveg, a szituáció kontextusában tud kibontakozni. (Hiszen csak ekkor értelmezhető, mi az ismert, illetve ismeretlen információ.) Ezen kívül a szórendnek lehet stilisztikai funkciója is, mégpedig az expresszivitás megteremtése, a közlendő bizonyos elemeinek különös hangsúlyozása.

3.2. A mondat szintaktikai tagolása

Az oroszban minden mondatrésznek van egy rá jellemző (de nem feltétlenül állandó) helye a mondatban, amit egyrészt a mondat struktúrája, másrészt az illető mondatrész szintaktikai kifejezési módja határoz meg (vagyis az, hogy milyen szófajú szóval fejezzük ki: például a jelzőt melléknévvél vagy előjárós szerkezettel, az alanyt, tárgyat főnévvel vagy névmással stb).

A legfontosabb tudnivalók a mondatrészek sorrendjéről:

1. Az alany rendszerint, de nem mindig, megelőzi az állítmányt.
 - (4) Преподаватель вошёл в класс.
 - (5) Бабушка и дедушка живут в небольшом городе недалеко от Будапешта.
2. Amikor valakinek a szavait szó szerint idézzük, a szerzői szövegben a sorrend állítmány – alany.
 - (6) – Завтра после первого урока поедем в музей – сообщил преподаватель.
 - (7) – Вам помочь? – спросил продавец.
3. A bővítmények az alany és az állítmány után következnek.

E tekintetben, tehát a bővítmények helyét illetően nagy különbség van a magyar és az indoeurópai nyelvek, így az orosz között. Míg az oroszban a mondat alapszórendje SVO (subjectum-verbum-objectum, vagyis alany-állítmány-bővítmény) típusú, addig a magyarban dominánsan SOV (subjectum-objectum-verbum) típusú (Klaudy 1997: 351–353). Például:

- (8) Студенты **сидят в аудитории.** (alany – állítmány – helyhatározó)
- (9) A hallgatók **az előadóteremben ülnék.** (alany – helyhatározó – állítmány)

Nem változik ez a struktúra akkor sem, ha a bővítmény hangsúlyos – ekkor is ugyanezt az eltérést tapasztalhatjuk a két nyelv között. Például:

- (10) Сегодня он **встал раньше обычного.** (állítmány – időhatározó)
Ma a **szokásosnál korábban** kelt. (időhatározó – állítmány)

(11) На экзамене все **получили хорошие отметки**. (állítmány–tárgy)

A vizsgán mindenki **jó jegyet kapott**. (tárgy–állítmány)

Magyar anyanyelvű diákok gyakori hibája, hogy a bővítményt az oroszban is az ige/állítmány elé helyezik. Különösen zavaró ez azokban a mondatokban, amikor ez az ige a létige valamely formája. Például gyakoriak az efféle mondatok:

(12) *Лекция интересная/интересной была. Vö. 'Az előadás érdekes volt.'

4. Az állítmányt megelőző bővítmény azokban a személytelen mondatokban gyakori, amelyekben a bővítmény azt a személyt jelöli, akire állítmánnyal jelölt állapot, történés vonatkozik (vagyis a mondat logikai alanyát). Például:

(13) **Всех** сильно удивило то, что узнали от соседа.

(14) **Студентам** было интересно поговорить с писателем.

5. Azonos igéhez tartozó több bővítmény esetén a személyt jelölő részeshatározó eset megelőzi a cselekvés tárgyát.

(15) Парень поцеловал **ей** руки.

(16) Врач удалил **пациенту больной** зуб.

6. A melléknevekből *-o*, *-e* végződéssel képzett határozószókkal kifejezett módhatározók rendszereint – hacsak nem ez a mondat hangsúlyos része (vö. a mondat aktuális tagolása) – az ige előtt állnak. Tapasztalatunk szerint ezeket a határozókat a tanulók előszeretettel helyezik az ige után annak ellenére, hogy a helyes orosz sorrend a magyarhoz hasonló.

(17) Преподаватель **тщательно прочитал** работу студента.

(18) В соседней комнате гости **громко разговаривали**.

Hasonlóképpen viselkednek általában a cselekvés helyét, idejét, mértékét jelölő határozók: vagyis semleges szórend esetén az ige előtt állnak. Például:

(19) Он **немножко испугался**.

(20) Она уже **трижды ходила** к врачу.

7. Abban az esetben, ha mondatban időhatározó is és helyhatározó is szerepel, méghozzá mindkettő determinánsi pozícióban, vagyis a szituáció azonosításához tartozik, akkor

– vagy mindkettő a mondat elejére kerül úgy, hogy az időhatározó megelőzi a helyhatározót: **Нынешний год из Москвы** одна только княгиня Лиговская с дочерью... ; **В полдень над озером** собралась гроза... ;

– vagy az időhatározó a mondat élén áll, ezután következik az alany, majd az állítmány és a mondat végén a helyhatározó: **Через полтора часа они приехали в Петербург; Вечерами брат и сестра обыкновенно сидели дома**. (Az idézett példák forrása Valgina 2002: 247–248.)

8. Részben szórendi kérdés, ezért itt is megemlíjtük az *и* partikula használatát, mivel a magyar tanulóknak gyakorta okoz nehézséget.

A problémák egyik forrása, hogy az *и* lexikai elemet a tanulók már a nyelvtanulás kezdeti szakaszában megismerik mint tagmondatokat vagy egyenrangú mondatrészeket (felsorolásban) összekapcsoló kötőszót, 'és' jelentéssel. Például:

(21) Ребёнок смотрел мультик по телевизору и никак не хотел идти спать.

(22) На столе лежат книги и тетради.

Ezek után a tankönyvek nem fordítanak különösebb figyelmet az *u* 'is, szintén' partikula megtanítására és a két homoním lexéma elhatárolására egymástól. További bonyodalmat okoz, hogy a tanulók 'is, szintén, ugyanúgy' jelentésben megtanulják a *тоже* határozószót, gyakorlatilag mint kizárólagos eszközt a szóban forgó jelentés kifejezésére. A tanulókat felkészületlenül éri, és nehezen tudják értelmezni a tankönyvi vagy más szövegekben mégiscsak felbukkanó *u* 'is, szintén' partikulát. Ráadásul a két lexéma, az *u* és a *тоже* sok esetben nem cserélhető fel automatikusan. Emiatt nem elégedhetünk meg azzal, hogy a tanulók aktívan a *тоже*-t ismerik és használják, a másikat pedig csak passzívan. További nehézség, hogy a tanulók hajlamosak a *тоже* lexémát jelentésbeli azonosságára és formai hasonlóságára alapján az angol *too*-val azonosítani és annak mintájára az orosz mondatokban is a mondat végére helyezni, ami teljesen helytelen.

Amit tehát a tanulóknak tudniuk kell: az oroszban az 'is, szintén' jelentésben használt *u* az előtt a szó előtt áll, amelyre vonatkozik, a *тоже* pedig az után a szó után, amelyre vonatkozik. Fontos, hogy mindkét szó közvetlenül a nyomatékosítandó szó mellett áll. Miközben a két szó jelentése azonos, a *тоже* 'erősebb', nyomatékosabb – szóban mindig intonációs hangsúly tartozik hozzá (Oszipova 2008: 104).

Ezen túlmenően a *тоже*, mivel határozószó, nemcsak az illető szóra vonatkozik, hanem egyidejűleg az igéhez is erősen kapcsolódik, az előtt áll – mindez együtt erőteljesen meghatározza a mondat struktúráját.

Figyeljük meg az alábbi mondatok szórendjét.

(23) И я хочу торт.

(24) Я тоже хочу торт.
'Én is kérek tortát.'

(25) И торт (я) хочу.

(26) Торт тоже хочу.
'Tortát is kérek.'

A **Я хочу торт тоже* verzió természetesen helytelen.

(27) И сегодня Таня выучила новые слова.

(28) Таня сегодня тоже выучила новые слова.
'Tánya ma is megtanulta az új szavakat.'

(29) Сегодня и Таня выучила новые слова./

(30) И Таня выучила новые слова сегодня.

(31) Сегодня Таня тоже выучила новые слова.
'Ma Tánya is megtanulta az új szavakat.'

(32) Сегодня Таня выучила и новые слова./

(33) Таня сегодня выучила и новые слова.

(34) Сегодня Таня новые слова тоже выучила.
'Tánya ma az új szavakat is megtanulta.'

3.3. A mondat aktuális tagolása

Az aktuális tagolás függvényében ugyanaz a grammatikai struktúra különböző szórendű mondatokban realizálódhat. Másfelől közelítve: a mondatok aktuális tagolásának, vagyis a közlendő

tartalmán belüli logikai viszonyok kifejezésének legfontosabb eszköze a szórend. Szóbeli kommunikáció esetén a mondatintonáció tölt be hasonló szerepet.

Az oroszban a téma-réma sorrendet egyenes (illetve semleges vagy objektív) szórendnek nevezik, míg a réma-téma szerkezetet fordított (inverz vagy szubjektív) szórendnek. A kommunikatív szempontból semleges szórendben tehát a téma megelőzi a rémát, és így a mondat logikai hangsúlya a mondat végére esik. Például:

- (35) Храм Спаса-на-крови находится на набережной канала Грибоедова. Здесь в 1881-ом году произошло покушение на царя.

A második mondatban a *здесь* határozószó visszautal az előző mondatban megjelölt helyszínre, vagyis már ismert információt jelöl, ez a téma, az új információ, a réma pedig a mondat további része. Ezzel szemben a következő mondatban a *здесь* a réma pozíciójában szerepel, a mondat szórendje az előző fordítottja:

- (36) Покушение на царя произошло здесь.

Az úgynevezett azonosítást kifejező mondatokban a különböző szórendek más-más aktuális tagolást tükröznek. Például: *Киев – мать городов русских* (a városról mint témáról közöl valamit) és *Мать городов русских – Киев* (az új információ a város neve; Valgina 2002: 244).

Vannak olyan mondatok, amelyek szintaktikailag tagolhatók, de téma-réma szempontjából nem. Ezek a mondatok teljes egészükben új információt közölnek. Ilyenkor a szokásos szórend: állítmány – alany. Például:

- (37) Началась война. Неожиданно раздался страшный шум.

Ha ugyanezek a mondatok tagolhatók: vagyis valamely részük már ismert információt közöl, akkor a szórend az előbbinek fordítottja: alany – állítmány. Például:

- (38) О приезде бабушки мы мечтали всё лето. И вот бабушка приехала.

A szórend stilisztikai szerepe azt jelenti, hogy a szerző/beszélő a mondat várható semleges szórendjétől eltérve kiemelhet, hangsúlyosabbá tehet mondatrészeket. Ilyenkor a hangsúlyozni kívánt elem vagy a mondat legelejére, vagy a mondat végére kerül. (Az alábbi mondatpárokban az első mondat mindig semleges szórendű – vö. Valgina 2002: 245.)

- (39) Ты мне напомнишь об этом. 'Emlékeztetsz majd erre.' – Напомнишь мне об этом ты 'Te emlékeztetsz majd erre.' (a *ты* névmás hangsúlyos);
- (40) Я не уверен в его намерениях. – Не уверен я в его намерениях (az állítmány, a *не уверен* hangsúlyos);
- (41) Вы мне дали интересную книгу. 'Ön érdekes könyvet adott nekem.' – Книгу вы мне дали интересную 'A könyv, amit adott, érdekes' (egyaránt hangsúlyos, kiemelt a tárgy: *книгу* és annak jelzője: *интересную*).

3.4. A szórend szintaktikai funkciója

Előfordulnak olyan mondatok, amelyekben a mondatot alkotó szavak, lexikai elemek közötti szintaktikai viszonyt morfológiai mutatók nem jelölik. Például: a *Мать любит дочь* 'Az anya szereti a lányát' mondatban mindkét főnév esetében homoním az alany- és a tárgyeset. Emiatt kizárólag a szórend alapján tételezzük fel a *мать* szó esetében az alanyesetet, és tesszük ezt a mondat alanyává, illetve a *дочь* esetében a tárgyesetet, ami így a mondat tárgya lesz. Ha megváltoztatjuk a szórendet (*Дочь любит мать* 'A lány szereti az anyját'), a szintaktikai funkciók helyet cserélnek.

A melléknevek szintaktikai funkciója az alábbiak szerint függ össze a szórenddel:

- (42) Ребёнок вернулся больной 'A gyerek betegen jött haza.' (А *больной* az összetett állítmány névszói része.)
 (43) Больной ребёнок вернулся 'A beteg gyerek hazajött.' (А *больной* jelző.)
 (44) Холодный вечер (А *холодный* jelző, a mondat egyfőtagú, csak névszói részt tartalmaz.)
 (45) Вечер холодный (А *холодный* állítmány, a mondat pedig kétfőtagú).

Ezek az esetek tulajdonképpen a mondat aktuális tagolásával is összefüggnek, hiszen ha ezeket a mondatokat téma–réma szempontjából elemezzük, könnyen belátható, hogy a mondat végén a réma: vagyis az új információ található. Másfelől a főnév előtt álló melléknév mindig annak jelzője. Állítmány akkor lehet, ha a réma pozíciójába, vagyis a mondat végére kerül.

4. A központosítás szabályai az oroszban

A szórendhez hasonlóan a szöveg, a mondatok gondolati tagolásának, vagyis a központosításnak az eszközeit is többnyire inkább intuitíve sajátítják el a tanulók. Megfigyelhető az is, hogy miközben az orosz szabályokról kevés információval rendelkeznek, mintaként nem az anyanyelvi szabályokat követik (amelyek egyébként e tekintetben is sokszor megegyeznek az oroszossal), hanem, ha első nyelvük az angol, akkor az angolban kifejezetten megtanult sajátos eljárásokat általánosítják (ilyen például a mondat eleji idő- vagy helyhatározó után tett vessző; a vessző elhagyása bizonyos tagmondatok határán).

4.1 Az írásjelek funkciói az oroszban

A mai orosz nyelvben az írásjeleknek két alapvető funkciója van: elválasztó és kiemelő.

Az elválasztó írásjelek tartalmi és grammatikai szempontból elhatárolható, önálló jelentéssel bíró részekre tagolják az írott szöveget. Ilyen írásjelek a vessző, a pontosvessző és a pont. Ezeket az írásjeleket szintaktikailag egyenrangú egységek: azonos mondatrészek (vessző vagy pontosvessző) vagy mondatok (pont) közé kell tenni. Mivel funkciójuk hasonló, ezért alkalmasak arra, hogy a szövegen belül különböző szinteket különítsünk el velük. Például:

- (46) Ботнический залив был скован льдом. Высокие сосны трещали от стужи. Непрестанный ветер сдувал со льда сухой снег. (Pausztovszkij)
 (47) Ботнический залив был скован льдом; высокие сосны трещали от стужи; непрерывный ветер сдувал со льда сухой снег.
 (48) Ботнический залив был скован льдом, высокие сосны трещали от стужи, непрерывный ветер сдувал со льда сухой снег.

(vö. Valgina 2002: 347)

A pontosvessző, mivel „erősebb“, mint a vessző, inkább összetett mondatok tagmondatainak határán fordul elő akkor, amikor a mondatszerkezet bonyolultsága ezt igényli. Ugyanakkor a pontosvesszőt csak felsorolásban lehet alkalmazni, alkalmazási köre tehát szűkebb, mint a vesszőé.

Az oroszban a magyarhoz hasonlóan vesszőt teszünk az összetett mondatok tagmondatainak határán. A mondatba ékelt, annak tartalmát minősítő, kommentáló közbevetéseket (*междуметие*) szintén vesszővel kell elválasztani, méghozzá a mondat belsejében mindkét oldalról:

- (49) Конечно, он ничего не знал об этом.
 'Természetesen/Persze ő semmit nem tudott erről.'

(50) Он, конечно, ничего не знал об этом.

’Ő persze semmit nem tudott erről.’

Bizonyos – ragozott igealakot tartalmazó – közbevetések esetén írásban csak a vessző jelöli az illető szavak szintaktikai státuszát. Például:

(51) Профессор сейчас может быть у себя в кабинете.

’A professzor most benn lehet a szobájában.’

(52) Профессор сейчас, может быть, у себя в кабинете.

’Lehet, hogy a professzor most benn van a szobájában.’

Az (51) mondatban a *может быть* állítmány (vö. „a szobájában lehet”), az (52) mondatban közbevetés (vö. „lehet, hogy a szobájában van”).

Amikor a mondat elején a semleges szórendhez képest kiemelt hely- vagy időhatározó áll, akkor ezt nem kell vesszővel elválasztani (a vessző használatát vélhetően az angol „ihleti”). Például:

(53) В наши дни мобильные телефоны есть у всех.

(54) В Венгрии не принято звонить поздно вечером.

A három pont a magyarhoz hasonlóan a mondat, illetve a mondanivaló hiányos voltát, befejezetlenségét jelzi, sokszor meg nem nevezett kontextusra, ki nem mondott információra utal.

A kettőspont után a kettőspontot megelőző részben foglaltak bővebb kifejtése, magyarázata következik: ez lehet valamely ok, cél, feltétel kifejtése, az előzmények konkretizálása és hasonlók.

A gondolatjel többféle funkcióval rendelkezik. Minden esetben valamilyen nyelvi elem hiányát jelöli. Az írástanítás szempontjából a legfontosabb ezek közül a kapcsolóige (*копула, связка*) hiánya az összetett állítmányban: *Мой папа инженер, а мама – врач*. Ezt a hiányt szóban az intonáció hidalná át, hiszen itt a második tagmondatban ИК-3 lenne a kijelentő mondat semleges ИК-1 intonációja helyett, vagyis a gondolatjel előtt a beszélő hangmagassága felszökne, illetve lenne egy kis szünet.

A gondolatjel utalhat olyasfajta hiányra is, amikor a mondatból valamely logikai elem hiányzik, nincs megnevezve például feltétel, hasonlítás, következmény, szembeállítás. Például: *Сегодня я пришла из школы раньше – последнего урока не было*. A gondolatjel helyén a *потому что, ведь* kötőszók lehetnének.

Ezen kívül a gondolatjel kifejezheti az utána következő tartalom váratlanságát valamilyen szempontból. Ilyenkor ez a jel egyfajta emocionális feszültséget hoz létre a szövegben, amit szóban intonációval, kis szünettel lehetne kifejezni. Például: *Казалось, ещё одна минута – и конвойные бросятся к нему* (Pausztovszkij – idézi Valgina 2002: 349).

A kérdőjel és a felkiáltójel a megfelelő típusú mondatokat, vagyis a kérdő és a felkiáltó mondatokat zárják. Fontos megjegyezni, hogy az oroszban a semleges, különösebb emocionális tartalmat nem közvetítő felszólító mondatok végén nem áll felkiáltójel: *Прочитайте текст. Ответьте на вопросы*.

A kötőszó nélküli összetett mondatokban a tagmondatok határán használt írásjel a tagmondatok közötti logikai viszonyt is kifejezheti:

(55) Всадник крикнул, лошадь понеслась (a vessző mellérendelő viszonyt fejez ki, jelentése itt: a cselekvések egymásutánisága: „a lovas felkiáltott, és a ló nekiiramodott”).

(56) Всадник крикнул – лошадь понеслась (az első részben szerepel az ok, a másodikban az okozat; vagy: a gondolatjel kifejezhet váratlanságot, a cselekvések gyors egymásutániságát. „A lovas felkiáltott, mire a ló nekiiramodott”).

(57) Всадник крикнул: лошадь понеслась (*ok-okozati viszony, de itt az ok a második részben szerepel: „A lovas felkiáltott, mert a ló nekiiramodott“*).

(vö. Valgina 2002: 346)

Ugyanazon szóra vonatkozó több jelző esetén, ha ezek között vessző van, akkor a szerző különálló, egyenrangú tulajdonságoknak tekinti ezeket, míg ha nincs vessző, akkor a jelzők nem külön-külön, hanem valamiféle egységet alkotva értendők:

(58) Особенно выразительны были её большие, чёрные глаза.

(59) Особенно выразительны были её большие чёрные глаза.

Hasonlóképpen a bővített jelzők is eltérő értelmezést nyernek a vessző használatának vagy mellőzésének függvényében. Például:

(60) Усталые до последней степени, экскурсанты не могли продолжать свой путь.

‘Mivel a teljesen (a végsőkig) elfáradtak, a kirándulók nem tudták folytatni útjukat.’

(61) Усталые до последней степени экскурсанты не могли продолжать свой путь.

‘A teljesen elfáradt kirándulók nem tudták folytatni útjukat.’

A (60) mondatban a bővített jelző okhatározói funkciót tölt be (‘mivel elfáradtak...’), míg a (61) mondatban pusztán a főnév jelzője.

A szövegben bizonyos részeket (például megszólítást, közbevetéseket, bevezető szavakat) **kiemelő írásjelek** a vessző, a gondolatjel és a zárójel. Ezek közül a jelek közül a zárójel a legerősebb, a vessző a legkevésbé erőteljes.

A három jel között funkcionális különbségek is vannak. A zárójel funkciója minden esetben az, hogy a mondatba illesztett kiegészítő információt elhatárolja a mondat többi részétől.

A gondolatjel és a vessző különböző tartalmi, logikai, intonációs mozzanatokat is jelölhet. Például:

(62) У нас уже падал снег, но только стаял, а в лесу под ёлочкой – смотришь – и сидит заяц (Паустовский). Всё это лето я узнавал наново – на ощупь, на вкус, на запах – много новых слов, бывших до той поры хотя и известными мне, но далекими и непережитыми (Паустовский). Вечерняя заря начинается, когда солнце уже зайдет за край земли. Тогда она овладевает меркнущим небом, разливая по нему множество красок – от червонного золота до бирюзы – и медленно переходит в поздние сумерки и в ночь (Паустовский).

(Valgina: 2002: 349)

Az első mondatban a beékelts rész értelmezhető időhatározói mellékmondatként: „ahogy/amint odané az ember”, vagy az olvasó megszólításaként afféle kiszólásként a szövegből; a másik két mondatban a felsorolás pontosítja, részletezi az előzményeket.

Az írásjelek bemutatott funkcióit a szerző a legtöbb esetben egyéni elgondolásai szerint használhatja, kiemelve az írott szövegben azokat a hangsúlyos momentumokat, amelyeket szóban az intonáció segítségével tehetne érzékelhetővé. Emiatt az írásjelek használata néhány, a fentiekben vázolt szabályszerűségeen túlmenően viszonylag kötetlen. A tanórán pedig valóban csak a legalapvetőbb szabályok elsajátítására van szükség: tapasztalatunk szerint ezek a tagmondatok elválasztása vesszővel és a gondolatjel használata a kötőige helyén.

5. A szöveggel kapcsolatos feladatok a nyelvtórán

Az alábbiakban néhány olyan, elemző, illetve produktív tevékenységet igénylő feladattípust mutatunk be, amelyekkel, vagy ezekhez hasonlókkal, eredményesen fejleszthető a tanulók idegen nyelvű szövegalkotó képessége.

5.1. Szövegelemzés

Elemezzük együtt az alábbi szöveget a megadott szempontok alapján.

- Olvassa el a szöveget.
- Fogalmazza meg, milyen logikai műveletek történnek a szövegben (például: általános tézis megfogalmazása, egymásnak ellentmondó tények bemutatása, konkrét példák).
- Keressen olyan nyelvi elemeket, amelyek a mondatok, bekezdések közötti logikai viszonyt (ellentét, következtetés, általános tény konkretizálása, stb.) fejeznek ki.
- Keressen a szövegben a szövegkohéziót létrehozó nyelvi elemeket.
- Határozza meg a gondolatjelek funkcióját a szövegben.
- Tartalmilag, szerkezetileg teljesnek találja-e ezt a szöveget? Miért? Változtatna-e valamin?
- Tetten érhető-e a szöveg szerzőjének álláspontja? Mit gondol, ki a szerző?
- Készítsen orosz nyelvű kivonatot a szövegből úgy, hogy az egyes bekezdések tartalmát egy-két mondatban foglalja össze. Ügyeljen arra, hogy az így létrejött szöveg logikus, koherens legyen.

Студенческая мода в Германии: пёстрое однообразие

Тема студенческой моды - будь то в Германии или в любой другой европейской стране - является более глубокой, чем может показаться на первый взгляд. Тысячи дизайнеров и маркетологов бьются за то, чтобы у студентов был выбор, что надеть на лекцию. Если же просто прогуляться по университетам, нельзя не отметить, что современные „обитатели” студенческих городков внешне всё больше стремятся к однородности.

Уроженка Украины Наталья, студентка факультета журналистики университета в Майнце, оказавшись в своей новой альма-матер, испытала культурный шок от свойственной немецким студентам манеры одеваться - особенно летней порой. „Если зайти в университет, создаётся впечатление, что находишься на пляже или в турпоездке, - говорит она. - Не хватает разве что шезлонгов и коктейлей с трубочками. Народ ходит во вьетнамках, майках, топах - разноцветная, но всё же по-летнему одинаковая толпа”.

Вот это вот „пёстрое однообразие”, которое подметила Наталья, и является ныне отличительной чертой большинства немецких кампусов. На территории университета сложно встретить человека, который выделяется на общем фоне, но двух людей в абсолютно идентичных футболках тоже не увидишь. Разнообразие - да, но в рамках, заданных рынком, - этот лозунг стал сегодня господствующим стилем, а подлинная индивидуальность - настоящей редкостью.

*Причина тому видится в постепенном исчезновении из университетской жизни субкультур. „Я родилась в начале 70-х, а значит, наблюдала приход и уход многих странных модных течений, - заметила как-то в интервью немецкому молодёжному изданию *Unicrit* писательница и телеведущая Алекса Хенниг фон Ланге (*Alexa Hennig von Lange*). - Раньше город был полон молодежи, одевавшейся в соответствии со своей идеологией - хиппи,*

рокеры, панки, зелёные”. Затем на моду субкультур обратили внимание дизайнеры - и превратили её в коммерческий продукт.

Получается, что если сегодня в университете появится популярная субкультура, члены которой станут отрывать себе правый рукав пиджака, то уже через пару месяцев какой-нибудь Томту Hilfiger будет выпускать модные безрукавные пиджаки. Причём сделает на них хорошие деньги.

Студенческая мода сегодня, как никогда, находится в руках маркетологов и международных концернов. Всё это привело к появлению так называемого критического потребления, не лишённого иронии. „Да, мы носим эти марки, что нам остаётся, - считают студенты, - но нам не нравится, когда производители пытаются нами манипулировать”.

Последствие такой „инфляции моды” - студенты носят то, что им удобно. Самая удобная одежда жарким летом - это вьетнамки, шорты и футболка. Зимой же не стыдно надеть на себя всё подряд, лишь бы было тепло.

Таким образом, чуть ли не единственной возможностью выделиться остаётся демонстрация своего достатка и социального статуса. Особенно этим грешат представители „элитных” факультетов - юристы и экономисты. „Положение обязывает, - прокомментировала студентка юридического факультета Боннского университета Юлия. - Многие учатся на юрфаке, чтобы перенять дело отца - они растут под влиянием определённого стиля и сохраняют его на всю жизнь”. Одежда, которую носят юристы, не всем по карману. Подражать бесполезно - те, кто „в теме”, видят эти попытки издали.

Матёрый студент-юрист выглядит так: элегантная кожаная обувь классического покроя, светлые брюки из льна, хлопка или вельвета (ни в коем случае не джинсы), к этому - футболка-поло со стоячим воротником, на плечи небрежно повязан свитер. Девушки, в отличие от сокурсников-юношей, с удовольствием носят джинсы или джинсовые юбки. Сверху - рубашка или свитер, ещё выше - строгая причёска, косичка или конский хвост и непременно жемчуг в ушах.

К способу самовыражения немецкой „золотой молодёжи” можно относиться по-разному, но в одном едины все: дискриминации по одежде и диктатуры лейблов в немецких вузах нет. Если „обезличивание” моды и принесло положительный эффект, то он заключается в том, что в университетах перестали встречать по одежке. При этом провожают тут по-прежнему по уму.

(Forrás: <http://www.dw.de/>)

Megoldások:

Megfigyelhetjük, hogy bizonyos tartalmi elemek szinonimák és antonimák láncolataként végigvonulnak az egész szövegen, vagy annak egy részén. Például:

тема студенческой моды – что надеть на лекцию – внешне – манеры одеваться – Народ ходит во... – stb.

пёстрое однообразие – стремятся к однородности – разноцветная, но всё же по-летнему одинаковая толпа – индивидуальность - настоящей редкостью ... – „обезличивание” моды

Az alábbiakban a szöveg melletti hasámban jelöljük a szöveg logikai egységeit (1. kérdés), valamint értelmezzük a gondolatjelek használatát (4. kérdés). A logikai kapcsolatokat jelölő szavakat (3. kérdés) vastag betűvel emeljük ki.

<p><i>Студенческая мода в Германии: пёстрое однообразие</i> <i>Тема студенческой моды – будь то в Германии или в любой другой европейской стране –¹ является более глубокой, чем может показаться на первый взгляд. Тысячи дизайнеров и маркетологов бьются за то, чтобы у студентов был выбор, что надеть на лекцию. Если же просто прогуляться по университетам, нельзя не отметить, что современные „обитатели” студенческих городков внешне всё больше стремятся к однородности.</i></p>	<p>Cím: téma megjelölése тэзис + ennek alátámasztása konkrét példával és ellenpéldával 1) A mondatba beékeltszövegrész elhatárolása.</p>
<p><i>Уроженка Украины Наталья, студентка факультета публицистики университета в Майнце, оказавшись в своей новой альма-матер, испытала культурный шок от свойственной немецким студентам манеры одеваться –² особенно летней порой. „Если зайти в университет, создаётся впечатление, что находишься на пляже или в турпоездке, – говорит она. –³ Не хватает разве что шезлонгов и коктейлей с трубочками. Народ ходит во вьетнамках, майках, топках –⁴ разноцветная, но всё же по-летнему одинаковая толпа”.</i></p>	<p>új gondolat mint további konkrét példa a тэзис (a divat – bonyolult kérdés) alátámasztására 2) A gondolatjel pontosító, konkretizáló kiegészítést kapcsol a megelőző tartalmi egységhez. Ugyanezt a funkciót itt betölthetné a vessző is, a gondolatjel „erősebb”, így nagyobb hangsúlyt kap a kiegészítés. 3) Szó szerinti idézet beillesztése a szövegbe. 4) A gondolatjel itt egy lexikai elem hiányát jelzi, amely logikai kapcsolatot fejez ki a két tartalmi egység között. Ez a kapcsolat lehet azonosítás, és/vagy következtetés. A gondolatjel helyén efféle „kö-tőszövegek” képzelhetők el: <i>...в топках, и так получается/создаётся разноцветная... толпа.</i> <i>...в топках. Это разноцветная...толпа.</i> <i>...в топках. Это ни что иное как разноцветная... толпа.</i> <i>...в топках. Это выглядит как разноцветная... толпа.</i> A gondolatjeles megoldás, amelybe mindezek a változatok beleérthetők, tömörre, összetettebbé teszi a kifejezendő kapcsolatot.</p>
<p>Вот это „пёстрое однообразие”, которое подметила Наталья, и является ныне отличительной чертой большинства немецких кампусов. На территории университета сложно встретить человека, который выделяется на общем фоне, но двух людей в абсолютно идентичных футболках тоже не увидишь. Разнообразие –⁵ да, но в рамках, заданных рынком, –⁶ этот лозунг стал сегодня господствующим стилем, а подлинная индивидуальность –⁷ настоящей редкостью.</p>	<p>az előző konkrét példa általánosítása; az előző példa megismétlése általánosabb formában, konkrét „el-beszélő” említése nélkül (főnévi igenév, illetve általános alany) 5) A gondolatjel itt szinte egy teljes tagmondatot, de mindenképpen legalább is egy igei állítmányt helyettesít. Például: <i>Студенты стремятся к разнообразию/они считают разнообразие важным/они за разнообразие stb.</i> 6) A gondolatjelet megelőző rész teljesen önálló egység, lehetne külön mondat is, a gondolatjel helyén lehetne pont. Ahogy a szerző a szövegbe kapcsolja a gondolatjellel, az tulajdonképpen idézetként jeleníti meg ezt a szövegrészt, olyan, mintha a diákok/egy diák szavait idézné. 7) A gondolatjel az állítmányt, vagyis a <i>стал</i> igét helyettesíti, nyilván stílári okból (a szóismétlést kerülendő).</p>

<p>Причина тому видится в постепенном исчезновении из университетской жизни субкультур. „Я родилась в начале 70-х, а значит, наблюдала приход и уход многих странных модных течений, – заметила как-то в интервью немецкому молодёжному изданию <i>Unicum</i> писательница и телеведущая Алекса Хенниг фон Ланге (Alexa Hennig von Lange). –⁸ Раньше город был полон молодёжи, одевавшейся в соответствии со своей идеологией –⁹ хиппи, рокеры, панки, зелёные”. Затем на моду субкультур обратили внимание дизайнеры –¹⁰ и превратили её в коммерческий продукт.</p>	<p>magyarázat: egy másik tény ez egy tézis, állítás a szerző részéről, amit konkrét személy konkrét példával támaszt alá 8) Idézet. 9) A gondolatjel az „általános kategória–konkrét példák” viszonyt jelöli. 10) A gondolatjel az expresszivitás eszköze: a szerző azzal, hogy megszakítja a folyamatos szöveget, egyfajta várakozást kelt és ennek köszönhetően nagyobb hangsúlyt kap a mondat befejező része. Szóban ugyanezt a hatást a gondolatjel helyén tartott rövid szünettel, illetve emelkedő intonációval érhetnénk el.</p>
<p>Получается, что если сегодня в университете появится популярная субкультура, члены которой станут отрывать себе правый рукав пиджака, то уже через пару месяцев какой-нибудь Тотту Хилфигер будет выпускать модные безрукавные пиджаки. Причём сделает на них хорошие деньги.</p>	<p>következtetés</p>
<p>Студенческая мода сегодня, как никогда, находится в руках маркетологов и международных концернов. Всё это привело к появлению так называемого критического потребления, не лишённого иронии. „Да, мы носим эти марки, что нам остаётся, – считают студенты, –¹¹ но нам не нравится, когда производители пытаются нами манипулировать”.</p>	<p>következtetés – az előző gondolat további kibontása, fokozása: fordulat és magyarázat 11) Idézet.</p>
<p>Последствие такой „инфляции моды” –¹² студенты носят то, что им удобно. Самая удобная одежда жарким летом –¹³ это вьетнамки, шорты и футболка. Зимой же не стыдно надеть на себя всё подряд, лишь бы было тепло.</p>	<p>következmény 12) Azonosítás. A hiányzó elemek pl. <i>это то, что...</i> 13) Azonosítás; a gondolatjel az intonációt helyettesíti.</p>
<p>Таким образом, чуть ли не единственной возможностью выделиться остаётся демонстрация своего достатка и социального статуса. Особенно этим грешат представители „элитных” факультетов – юристы и экономисты. –¹⁴ „Положение обязывает, – прокомментировала студентка юридического факультета Боннского университета Юлия. –¹⁵ Многие учатся на юрфаке, чтобы перенять дело отца –¹⁶ они растут под влиянием определённого стиля и сохраняют его на всю жизнь”. Одежда, которую носят юристы, не всем по карману. Подражать бесполезно –¹⁷ те, кто „в теме”, видят эти попытки издалека.</p>	<p>következtetés → új altéma 14) A gondolatjel „általánosabb kategória – konkrét példák” viszonyt jelöl. magyarázat 15) Idézet. 16) A gondolatjel logikai kapcsolatot jelöl: következtetés levonását. A jel helyett állhatna például: <i>и</i> kötőszó vagy <i>и значит/и поэтому/ поэтому не удивительно, что...</i> 17) A gondolatjel logikai kapcsolatot jelöl: magyarázat következik. Állhatnának itt a <i>потому что/ ведь</i> szavak.</p>

<p><i>Матёрый студент-юрист выглядит так: элегантная кожаная обувь классического покроя, светлые брюки из льна, хлопка или вельвета (ни в коем случае не джинсы), к этому —¹⁸ футболка-поло со стоячим воротником, на плечи небрежно повязан свитер. Девушки, в отличие от сокурсников-юношей, с удовольствием носят джинсы или джинсовые юбки. Сверху – рубашка или свитер, ещё выше – строгая причёска, косичка или конский хвост и непременно жемчуг в ушах.</i></p>	<p>Az előző bekezdésben bevezetett altéma részletesebb kifejtése, konkretizálása 18) A gondolatjel az állítmány helyett áll: <i>к этому студенты носят футболку/ к этому обязательна футболка stb.</i></p>
<p><i>К способу самовыражения немецкой „золотой молодёжи” можно относиться по-разному, но в одном едины все: дискриминации по одежде и диктатуры лейблов в немецких вузах нет. Если „обезличивание” моды и принесло положительный эффект, то он заключается в том, что в университетах перестали встречать по одежке. При этом провозжают тут по-прежнему по уму.</i></p>	<p>Összegzés, végső következtetés levonása</p>

5.2. Szöveg logikai tagolása

1. Olvassa el a szöveget.
2. Tagolja a szöveget bekezdésekre.
3. Tegyen fel kérdéseket a bekezdésekhez.
4. Készítse el a szöveg vázlatát oroszul kérdések vagy címszavak formájában.

Московский художник воссоздаст очередь в первый «Макдоналдс»

Московский художник Михаил Заиканов собирается реконструировать очередь, которая выстроилась в 1990 году перед первым московским «Макдоналдсом», сообщает «Афиша. Город». «В своё время появление первого „Макдоналдса” и той гигантской очереди, в которой, я уверен, многие из вас стояли, стало одним из свидетельств начинающихся перемен», – рассказал Заиканов. Художник считает, что важно «воспроизвести этот образ» в тот момент, когда первый «Макдоналдс» на Большой Бронной закрыли. Художественная акция пройдёт 1 ноября. По словам Заиканова, присоединиться к происходящему могут все желающие. 20 августа Роспотребнадзор начал проверки санитарного состояния ресторанов быстрого питания «Макдоналдс», в результате которых 12 ресторанов сети временно прекратили работу. Закрыты были три заведения в Москве, четыре в Краснодаре, два в Сочи, а также по одному в Екатеринбурге, Серпухове и Ставрополе.

Forrás: <http://lenta.ru/news/2014/10/27/line/>

Egy lehetséges megoldás:

Московский художник воссоздаст очередь в первый «Макдоналдс»

<p><i>Московский художник Михаил Заиканов собирает реконструировать очередь, которая выстроилась в 1990 году перед первым московским «Макдоналдсом», сообщает «Афиша. Город».</i></p>	<p><i>Какой замысел у художника? Какую очередь он хочет реконструировать? Когда открыли первый Макдоналдс в Москве?</i></p>
<p><i>«В своё время появление первого „Макдоналдса” и той гигантской очереди, в которой, я уверен, многие из вас стояли, стало одним из свидетельств начинающихся перемен», – рассказал Заиканов. Художник считает, что важно «воспроизвести этот образ» в тот момент, когда первый «Макдоналдс» на Большой Бронной закрыли.</i></p>	<p><i>Почему эта очередь имеет такое большое значение? Как художник выбрал время своей акции?</i></p>
<p><i>Художественная акция пройдёт 1 ноября. По словам Заиканова, присоединиться к происходящему могут все желающие.</i></p>	<p><i>Когда пройдёт акция? Кто может в ней участвовать?</i></p>
<p><i>20 августа Роспотребнадзор начал проверки санитарного состояния ресторанов быстрого питания «Макдоналдс», в результате которых 12 ресторанов сети временно прекратили работу. Закрыты были три заведения в Москве, четыре в Краснодаре, два в Сочи, а также по одному в Екатеринбурге, Серпухове и Ставрополе.</i></p>	<p><i>Почему некоторые из российских ресторанов быстрого питания пришлось закрыть?</i></p>

A szöveg vázлата (План текста)

<p><i>A) Какая идея возникла у художника? Что мы узнали об открытии первого Макдоналдса? Почему он считает важным воссоздание этой очереди? Как должна проходить акция? Какие проблемы с Макдоналдсами в России?</i></p>	<p><i>B) – идея художника – открытие первого Макдоналдса в Москве – Макдоналдс – начало перемен – конкретно об акции: где? когда? кто? – закрытие некоторых Макдоналдсов</i></p>
--	--

5.3. Szöveg helyreállítása

Alkosson szöveget a megadott elemekből.

Двое жителей Омска отправились в Таиланд на велосипедах

Житель / Омск / Григорий Петухов и Александр Иванов / отправиться / путешествие / Таиланд / велосипеды. / Мужчины / стартовать / 10 / утро / 24 октябрь / Речной вокзал / город. Они / планировать / проехать / около /10 / тысяча /километр / 100 / день.

Первая / страна / который / посетить / Петух Иванов / стать / Казахстан / оттуда / они / отправиться / сначала / Киргизия /а / затем / Туркменистан. Пересечь / Китай / путешественник / планировать / поезд / затем / они / снова / сесть / велосипед / и / по / путь / Таиланд / проехать / через / Вьетнам / Лаос / и / Камбоджа.

Туристы / взять / себя / поездка / по / 50 / тысяча / рубль. Они / планировать / ежедневно / тратить / не / более / 500 / рубль / еда / и / другие / нужды. Ночевать / путешественники / собираться / палатки / или / дома / местные жители / который / они / искать / через сервис CouchSurfing. Во время / поездка / юноша / публиковать / путевой / заметка / группа во «ВКонтакте».

По / подсчёты / туристы / они / должен / прибыть / Таиланд / конец / январь / начало / февраль / 2015 год.

Egy lehetséges megoldás:

Жители Омска Григорий Петухов и Александр Иванов отправились в путешествие в Таиланд на велосипедах. Мужчины стартовали в 10 утра 24 октября от Речного вокзала города. Они планируют проехать около 10 тысяч километров за 100 дней.

Первой страной, которую посетят Петухов и Иванов, станет Казахстан, оттуда они отправятся сначала в Киргизию, а затем в Туркменистан. Пересечь Китай путешественники планируют на поезде, затем они снова сядут на велосипеды и по пути в Таиланд проедут через Вьетнам, Лаос и Камбоджу.

Туристы взяли с собой в поездку по 50 тысяч рублей. Они планируют ежедневно тратить не более 500 рублей на еду и другие нужды. Ночевать путешественники собираются в палатках или в домах местных жителей, которые они ищут через сервис CouchSurfing. Во время поездки юноши будут публиковать путевые заметки в группе во «ВКонтакте».

По подсчётам туристов, они должны прибыть в Таиланд в конце января – начале февраля 2015 года.

Forrás: <http://lenta.ru/news/2014/10/24/veloriders/>

Ezt a feladatot különböző nehézségi szinteken végeztethetjük. A feladat nehézségét fokozza, ha minden főnevet egyes számban adunk meg; ha nem adjuk meg az előljárószókat, kötőszavakat, esetleg nem jelöljük a mondathatárokat. Ez utóbbi változat jelenti igazán a szövegalkotást, míg az előzőek inkább a tanulók grammatikai kompetenciáját teszik próbára.

Hasonló feladat, és egyértelműen szövegalkotást jelent, amikor nem szavakat, hanem mondatokat kell összefűzni: a tanár egyszerű mondatokat ad meg, abban a sorrendben, ahogy a szövegben (történetben, leírásban) is szerepelnek. A tanuló feladata megkeresni azokat a lehetőségeket, ahol az egyszerű mondatokat össze lehet kapcsolni összetett mondatá azért, hogy jobban érthető, illetve gördülékenyebb legyen a szöveg.

Számítanunk kell arra, hogy az ilyen típusú feladatoknak több helyes megoldása lehet. Mindenképpen érdemes időt szánni ezek alapos megtárgyalására az osztályban.

5.4. Szöveg átrendezése

Tanulságos az alábbi feladat is: a tanár először egy kész szöveget elemeztet a diákokkal. Arra kéri őket, fogalmazzák meg, hogy milyen műveletekre kerül sor a szövegben, például a szerző általános érvényű megállapítást tesz, példákkal támaszt alá egy érvet, következtetést von le, és hasonló. Ezek után egy másik kezdést javasol a szöveghez: kijelöl egy mondatot, és a tanulók feladata az, hogy „rendezzék át” a szöveget úgy, hogy ezzel a mondattal kezdődjön. Annál inkább ajánlott ez a feladat, mert a szöveg akár többszöri „átrendezése” egyébként gyakori és természetes velejárója az írás, fogalmazás folyamatának. Itt, kész szöveggel dolgozva a műveletek tudatos áttekintése a feladat célja.

1. Olvassa el a szöveget.
2. Jelölje a szövegben a kohéziót megteremtő nyelvi elemeket.
3. Alakítsa át a szöveget úgy, hogy az aláhúzott mondattal kezdődjön, és az egyes tartalmi elemek abban a sorrendben szerepeljenek, ahogy a bekezdéseket számoztuk. Csak azokat a szövegrészeket hagyja el, amelyeket feltétlenül szükséges. Ügyeljen a logikai kapcsolatok megfelelő kifejezésére.

Шведские полицейские помогли школьнику сделать уроки

*Сотрудники полиции Стокгольма помогли **школьнику** сделать домашнее задание. **Об этом** в воскресенье, 19 октября, пишет *The Local*. (4)*

***11-летний мальчик** был дома один. **Услышав** странные звуки, **он** вызвал полицию. **Прибывшие** на место полицейские проверили жилище и не обнаружили там ни грабителей, ни следов взлома. (1)*

***Однако ребёнок всё равно** выглядел расстроенным. **Выяснилось**, что **он** не выполнил домашнее задание по математике. **Полицейские** вызвались помочь **школьнику** с уроками, **о чём** рапортовали на своей странице в *Twitter*. (3)*

***Также** сотрудники полиции похвалили **мальчика** за бдительность. «Даже если это был не грабитель, то **парень** всё сделал правильно», – сказал полицейский Виктор Адолфсон (*Viktor Adolphson*). (2)*

(Forrás: <http://lenta.ru/news/2014/10/19/police1/>)

A szövegben vastag betűvel jelöltük a kohéziót megteremtő nyelvi elemeket.

- a) A *школьник* szinonimák formájában folyamatosan ismétlődik (*мальчик, он, ребёнок, парень*).
- b) Az *об этом* szókapcsolat visszautal a címben leírt szituációra.
- c) Az *услышав, прибывшие* múlt idejű igenevek az események időbeli struktúráját hozzák létre.
- d) A tartalmi elemek közötti logikai viszonyt jelölik az *однако, всё равно, выяснилось, также* szavak.

Ha rápillantunk a szövegre, vizuálisan is jól érzékelhető, hogyan szövik át és formálják összefüggő egésszé a kiemelt előre- és visszautaló szavak.

5.5. A szövegértést ellenőrző feladatok

A szövegkohézió és -koherencia tanítására jól használhatók a receptív készségeket fejlesztő gyakorlatok, az egyébként szövegértést ellenőrző, fejlesztő szövegkiegészítő feladatok (lyukas szövegek) is, különösen, ha a tanár gondosan megválogatja, mely szavakat – ebben az esetben a kohéziót létrehozó kötőelemeket – hagyja el a szövegből. További gyakori feladatok: szöveg helyreállítása izolált mondatokból vagy összekevert bekezdésekből.

6. A szöveg építőelemei: panelek, klisék, gyakori szavak

Önálló szövegek létrehozását nagyban segítik azok a nyelvi panelek, klisék, amelyek az adott nyelvben egy bizonyos szövegtípusra jellemzők.

Az íráskészséget fejlesztő tananyagokban leginkább a felsőfokú tanulmányokkal összefüggő műfajok (esszé, referátum, tartalmi összefoglaló) vagy tudományos tartalmú írásbeli munkák, illetve hivatalos dokumentumok szerkesztéséhez találunk útmutatást.

Az alábbiakban egyrészt közreadunk egy gyűjteményt az említett műfajokhoz tartozó érvelő szövegekben alkalmazható klisékből, másrészt szükségesnek látjuk két további „műfaj”, illetve szövegtípus nyelvi paneleinek csokorba gyűjtését. Ez a két szövegtípus: a narratív szöveg, vagyis epikus tartalmak, események, történetek elmesélése, illetve élményekről (például olvasmány-, film- vagy színházi élményekről) való beszámolás. Miközben tisztában vagyunk vele, hogy ez utóbbiak sokkal kevésbé formális és formalizálható, kevésbé szigorú szabályokat követő műfajok, és természetesen a tartalmak sokszínűsége miatt nehéz is általános modellt bemutatni, mégis úgy gondoljuk, hogy különösen a középiskolai nyelvoktatásban ezek azok a szövegtípusok (írásban is, szóban is), amelyeket a tanulóknak sok esetben „produkálniuk” kellene (gondoljunk akár az érettségi feladatokra), ám ehhez a tananyagokban viszonylag kevés útmutatást és nyelvi „alanyagot” találnak.

6.1. Tartalmi-logikai kapcsolat kifejezése a szöveg egyes részei között

Ok-okozat; feltétel – következmény

поэтому 'emiatt', *в результате чего* 'valami eredményeképpen, következtében', *следовательно* 'következésképpen', *значит* 'vagyis, szóval', *в силу этого* 'emiatt', *ввиду этого* 'tekintettel erre, ezzel összefüggésben', *вследствие этого* 'ennek következtében', *благодаря этому* 'ennek köszönhetően'

Mellérendelés, kiegészítés

а также 'valamint', *при этом* 'ugyanakkor, emellett', *кроме этого* 'ezen kívül', *более того* 'ráadásul', *кстати* 'egyébként', *между прочим* 'mellesleg, egyébként'

Magyarázat

то есть 'azaz', *иными словами* 'másszóval', *точнее говоря* 'pontosabban szólva', *причём* 'egyébként', *при этом* 'ugyanakkor, emellett'

Összehasonlítás és szembeállítás

с одной стороны 'egyfelől', *с другой стороны* 'másfelől', *наоборот* 'ellenkezőleg', *напротив* 'szemben', *но* 'de', *однако* 'azonban', *в отличие от* 'vmitől eltérően', *зато* 'viszont', *иначе* 'másképp', *так* 'így', *точно так* 'pontosan így', *так же* 'ugyanígy', *таким образом* 'ily módon', *подобно этому* 'ehhez hasonlóan', *в то же время* 'ugyanakkor'

Általánosítás, összegzés, következtetés

таким образом 'ily módon', *итак* 'így, tehát', *вообще* 'egyébként', *словом* 'vagyis', *следовательно* 'következésképp', *из этого следует* 'ebből következik', *подводя итоги* 'a következtetéseket levonva, összegezve'

Példák felsorolása, illusztrálás, pontosítás

например 'például', *а именно* 'mégpedig', *только* 'csak', *даже* 'sőt', *лишь* 'csak', *ведь* 'hiszen', *особенно* 'különösen'

Az információ hitelességének nyomatékosítása

разумеется 'magától értetődik', *конечно* 'természetesen', *безусловно* 'feltétlenül, kétségtelenül', *очевидно* 'nyilvánvalóan', *действительно* 'valóban', *в самом деле* 'valóban', *видимо* 'láthatólag, nyilván', *несомненно* 'kétségtelenül'

Az információk sorrendje

во-первых 'először', *во-вторых* 'másodsor', *сначала* 'először', *прежде всего* 'mindenekelőtt', *в первую очередь* 'elsősorban', *одновременно* 'egyidejűleg', *в то же время* 'ugyanakkor', *только что* 'épphogy, imént', *уже* 'már', *ещё раз* 'mégegyszer', *впоследствии* 'valamit követően', *в дальнейшем* 'a továbbiakban', *в последующем* 'ezt követően, a továbbiakban', *в заключение* 'be-fejezésül', *далее* 'a továbbiakban'

Kapcsolódás korábban említett vagy később következő információhoz

как указывалось выше 'ahogy korábban említettem/rámutatattam', *как указано выше* 'ahogy korábban rámutattam', *как отмечалось* 'ahogy említettem', *подобно этому* 'ehhez hasonlóan', *соответственно этому* 'ennek megfelelően', *последний* 'az utolsó', *предыдущий* 'az előző', *предшествующий* 'a megelőző', *данный* 'az adott', *соответствующий* 'megfelelő', *вышеуказанный* 'fent említett', *доказанный* 'a bebizonyított', *изложенный* 'kifejtett', *описанный* 'leírt', *отмеченный* 'amire rámutattak, amit megneveztek', *рассмотренный* 'elemzett', *следующий* 'következő', *дальнейший* 'további'

(Колесова–Харитонов 2007: 33–35 alapján)

Saját vélemény vagy nézőpontváltás bevezetése

На мой взгляд... 'Nézetem szerint...'

С моей точки зрения... 'Az én nézőpontomból...'

Нельзя не заметить, что... 'Észre kell venni, hogy ...'

Необходимо отметить... 'Meg kell jegyezni, ...'

Вряд ли можно поверить/принять как аргумент... 'Aligha hihetjük el/fogadhatjuk el érvként...'

Вряд ли можно согласиться с тем... 'Aligha érthetünk egyet azzal...'

Однако, если учесть... 'Azonban ha figyelembe vesszük...'

Учитывая и то, что... 'Figyelembe véve azt is, hogy ...'

Необходимо учесть (и то), что... 'Mindenképpen figyelembe kell venni (azt is), hogy...'

Всё зависит от того, как мы подходим к вопросу (чего). 'Minden attól függ, hogyan közelítjük meg a kérdést.'

К этому вопросу можно подходить/относиться по-разному. 'Ehhez a kérdéshez többféleképpen lehet viszonyulni.'

Существуют (самые) разные мнения об этом. 'Erről nagyon eltérőek a vélemények (tkp. a legkülönbözőbbek).'

В этом отношении, ... 'Ebben a tekintetben/Ebből a szempontból...'

Этот вопрос более сложный/является более сложным, чем может показаться на первый взгляд. 'Ez a kérdés bonyolultabb, mint amilyennek első pillantásra tűnik.'

Особо/особенно важным на мой взгляд является... 'Nézetem szerint különösen fontos...'

6.2. Ismeretterjesztő, tudományos szöveg, publicisztika ismertetések, ezekre való hivatkozáskor használható klisék

<p><i>В тексте/статье/книге анализируется/проанализировано</i> 'A szövegben/cikkben/könyvben elemzésre kerül/került' <i>Автор, анализируя (где, что), приходит к выводу о том, что...</i> 'A szerző az elemzés során arra a következtetésre jut, hogy...'</p>	<p><i>проблема (чего)</i> 'vmi problémája', <i>развитие (чего)</i> 'vmi fejlődése', <i>деятельность (чего)</i> 'vmi tevékenysége', <i>особенности, основные тенденции, причины (чего)</i> 'vmi sajátosságai, alapvető tendenciái, okai', <i>результаты (чего)</i> 'vmi eredményei', <i>факты (чего)</i> 'vmire vonatkozó/vmivel kapcsolatos/vhonnan származó tények'</p>
<p><i>Дается/дано (где, что)</i> 'A szerző ... ad./Sor kerül (vhol, vmire)'</p>	<p><i>(подробное) описание</i> '(teljes) leírása', <i>(полное) представление</i> '(teljes) kép/bemutató', <i>оценка</i> 'értékelés'</p>
<p><i>Излагается/изложено (где, что)</i> 'Kifejti/kifejtésre kerül' <i>Излагая (что), уделяет особое внимание (чему)</i> '(Vmit) kifejtve különös figyelmet szentel/fordít' <i>Изложив (что), автор обращается к (чему)</i> 'Miután kifejtette (vmit), a szerző rátér (vmire)/(vmivel) kezd foglalkozni'</p>	<p><i>теория (чего)</i> 'vmi elméletét', <i>принципы (чего)</i> 'vmi elveit', <i>идеи</i> 'gondolatokat, elveket'</p>
<p><i>Автор исследует (что)</i> 'A szerző tanulmányozza/vizsgálja' <i>Исследуя (что), автор отмечает (что)</i> '(vmit) tanulmányozva/vizsgálva a szerző megjegyzi/rámutat/megnevezi'</p>	<p><i>проблему</i> 'problémát', <i>процесс</i> 'folyamatot', <i>влияние</i> 'hatást'</p>
<p><i>Обобщать/обобщается (что)</i> '(A szerző) összegzi' <i>Обобщая, автор заметил (что)</i> 'Az összegzés során a szerző megjegyezte, hogy ...'</p>	<p><i>опыт</i> 'tapasztalatot', <i>данные</i> 'adatokat'</p>
<p><i>Автор переходит к (чему)</i> 'A szerző rátér (vmire)'</p>	<p><i>вопросу (о чём/чего)</i> 'vmi kérdésére', <i>проблеме (чего)</i> 'vmi problémájára'</p>
<p><i>Описывается/описано (что, где)</i> 'Leírja/Leírásra/Bemutatóra kerül/került'</p>	<p><i>влияние</i> 'hatás', <i>особенности</i> 'sajátosságok', <i>система</i> 'rendszer'</p>
<p><i>Автор делает вывод о том, что...</i> 'A szerző arra a következtetésre jut, hogy ...'</p>	
<p><i>Показывается/показано (где, что)</i> Kimutatja/Bemutatja/Bemutatóra kerül/került (hol, mi)</p>	<p><i>важная роль (чего)</i> 'vmi fontos szerepe', <i>(огромное) значение (чего)</i> 'vmi óriási jelentősége', <i>влияние (чего на что)</i> 'vminek vmire gyakorolt hatása', <i>результаты (чего)</i> 'vmi eredménye'</p>
<p><i>Подвергается (где, чему)</i> 'vmi tárgy lesz'</p>	<p><i>критике</i> 'kritika', <i>анализу</i> 'elemzés'</p>
<p><i>характеризуется (где, что)</i> 'jellemezi'</p>	<p><i>состояние (чего)</i> 'vmi állapotát', <i>свойства (чего)</i> 'vmi tulajdonságait', <i>возможности (чего)</i> 'vmi lehetőségét'</p>

<p><i>Говорится о том...</i> 'Arról van szó...'</p> <p><i>Речь идёт о том...</i> 'Arról van szó...'</p> <p><i>Подробно/кратко излагается проблема (чего).</i> 'Részletes kifejtésre kerül vmi problémája.'</p> <p><i>Значительное место занимают вопросы (чего)</i> 'Fontos helyet töltenek be/Fontos helyen szerepelnek /nagy jelentőséggel bírnak vmilyen kérdések.'</p> <p><i>Важное место уделено вопросам (чего)</i> 'Fontos helyet kapnak vmilyen kérdések.'</p> <p><i>Особое внимание уделяется вопросам (чего)</i> 'A figyelem középpontjában vmilyen kérdések állnak.'</p> <p><i>Автор сосредоточивает своё внимание (на чём)</i> 'A szerző figyelmét vmire összpontosítja.'</p> <p><i>Подчёркивается, что...</i> 'Kiemeli/Aláhúzza, hogy...'</p> <p><i>Отмечается, что...</i> 'Megjegyzi/Utal rá/Jelzi, hogy...'</p>	
--	--

(Колесова–Харитонов 2007 alapján)

6.3. Narratív szövegek

A tanulóknak az egészen kezdő szinttől eltekintve rendszeresen feladatuk is, és igényük is, hogy saját életük vagy környezetük eseményeiről, történéseiről beszámoljanak. Lehet ennek formája óra eleji beszélgetés az osztályban, fogalmazásként beadandó élménybeszámoló vagy egy vizsgaszituáció. Tartalmát tekintve pedig gondoljunk efféle témákra: hogyan telt a nyári szünet, miért késett el az óráról, miről szólt az előző este látott film, mit tervez a hétvégére stb.

A tankönyvek dialógusai és a leginkább leíró, ismeretterjesztő jellegű szövegeik alapján távolról sem egyszerű feladat egy ilyen típusú narratív szöveget megalkotni. A tankönyvek szókincese sem feltétlenül terjed ki (érthető, terjedelmi okokból) a mindennapi események leírásához szükséges szavakra, fordulatokra.

Az alábbiakban megkíséreljük számba venni az elbeszélő szövegek alapvető tartalmi-strukturális elemeit és az ezek megformálására használható orosz nyelvi eszközöket. E szavak, fordulatok száma – a témák és variációik végtelen változatossága miatt – nyilván korlátlanul bővíthető. Az itt szereplő példák kiválasztásakor saját osztálytermi és vizsgaszituációkban tett megfigyeléseinken kívül egy ennél egzaktabb forrásra is támaszkodtunk: a mai orosz nyelv gyakorisági szótárának (Ljasevszkaja–Sarov 2009) az általános lexikát bemutató adatait vizsgáltuk meg abból a szempontból, hogy a legnagyobb gyakoriságú szavak közül melyek szerepelnek tankönyveinkben.

Mi a célja ennek az összeállításnak? Úgy véljük, a tanár, ha egy-egy csoportjában több évre tervez, törekedhet rá, hogy a tankönyvi tananyagot időről időre különböző műfajú, hangvételű narratív szövegekkel egészítse ki (különösen alkalmasak erre színes magazinok írásai vagy például televíziós sorozatok epizódjainak tartalmi összefoglalói, és hasonló „könnyed” műfajok), és így fokozatosan felépítsen egy jól használható eszköztárat, szókincsset – a „meséléshez”. Ehhez szolgálhat támpontul az alábbi összeállítás.

6.4. A narratív szöveg vázát alkotó tartalmi elemek

Bevezető, kezdő formulák

В один прекрасный день...

Случилось это (где, когда)...

Однажды, когда...

Не представляешь, что со мной случилось.

Представь себе.

Точно не помню, в какой день это было, ...

Помнишь, когда мы были...

Помнишь, я тебе рассказывал о... Так вот, представь себе, что...

Időbeli viszonyok kifejezése: az események időbeli egymásutániságának vagy párhuzamosságának, időbeli határainak jelölése

Eseménysor, történet elmondásakor a tanulók gyakran nem boldogulnak az egyébként számukra már ismert időt jelentő kifejezésekkel (vö. *в пятницу, с пяти до шести, летом...*), hiszen az időpont, időtartam jelölésén túl ilyenkor arra is szükségük van, hogy a szöveg egyes elemei, a történet mozzanatai között megteremtsék a kapcsolatot, alkalmazzák az előre- és visszautalás megfelelő nyelvi eszközeit. Például:

- időpillanat: *и вот тогда* 'és akkor', *в этот момент* 'ebben a pillanatban', *в тот момент, когда* 'abban a pillanatban, amikor', *и тогда внезапно, и вдруг, взял и...* 'fogta magát és... (+ múlt idejű ige)',
- egyidejűség: *в то (же) время* 'ugyanakkor, ezalatt', *пока мы (что-то делали)* 'mialatt, amíg (valaki valamit csinált)', *пока он был дома* '(az alatt az idő alatt) amíg otthon volt', *а он в это время...* 'ő meg ezalatt...'
- előidejűség: *как только (кто-то что-то сделал)* 'alig hogy', *после того как (что-то слелали)* 'miután (valamit csinált)', *(несколько лет) спустя* 'néhány év múltán', *через некоторое время* 'egy idő után/valamivel később', *прошло (несколько минут/много лет...), когда...* 'eltelt (néhány perc/sok év), amikor ...'; *сначала...* (a) *потом* 'előbb/először...., aztán' (Ennek a két határozószónak a megtanítása különösen fontos. Gyakori, hogy a tanulók előbb ismerkednek meg a *в первый раз*, illetve *впервые* 'először = első alkalommal' kifejezésekkel, és ha nem hívjuk fel a figyelmüket, nem tanítjuk meg külön a *сначала* használatát, akkor – tulajdonképpen „jogosan” –, az előbbieket általánosítják, efféle mondatokat alkotva: **Впервый раз я напишу домашнее задание, потом пойду играть в футбол.*)
- időbeli határpontok: *прежде чем (что-то делать)* 'mielőtt (valamit csinálnánk)', *пока (кто-то что-то сделает)* 'amíg (valaki valamit csinál)', *с тех пор* 'azóta', *до тех пор* 'addig', *до этого* 'eddig'.

Ezek a lexikai elemek akár jelentéktelennek tűnhetnek, azonban tapasztalatunk szerint hiányuk rendkívül megnehezíti a kohézió megteremtését narratív szövegekben.

A mondást jelentő igék

A *сказать*, *спросить*, *ответить* mellett narratív szövegekben jól használható a *поинтересоваться*, ám feltétlenül elhatárolandó az *интересоваться чем* igétől, amivel általában sokat foglalkoznak a tankönyvek.

A cselekvések sikerességének kifejezése

Három ige jelentését, használatát érdemes tisztázni.

Az *удаваться – удасться* ige akkor használandó, amikor valamilyen célirányos, tudatos cselekvést végez valaki, és az sikerrel vagy annak hiányával ér véget. Az értelmező szótár (TC) szerint jelentése: *осуществиться, завершиться удачно, успешно*. Például:

(63) Удалось достать билет на поезд. 'Sikerült vonatjegyet szerezni.' (TC)

(64) Ария певцу не удалась. 'Az énekes nem jól énekelt az áriát.' (TC)

A *получаться – получиться* ige inkább a cselekvésnek a cselekvőtől független végkifejletét jelöli, magyarul kb. 'sikerül, összejön vmi' – ez a jelentés rendszerint tagadó alakban fordul elő; emellett az igének van 'úgy alakulnak a dolgok, az lesz a vége' jelentése is. Vö.:

(65) Я хотел к празднку убрать всю квартиру, но так и не получилось. 'Szerettem volna az ünnepre kitakarítani az egész lakást, de csak nem jött össze/sehogy sem jött össze/nem sikerült.'

(66) Однако точно так же не получится реализовать систему поддержки пользователей без соответствующего инструментария. 'Azonban ugyanígy lehetetlen/nem sikerül megvalósítani a felhasználó-támogató rendszert a megfelelő eszköztár nélkül.'

(67) Мы разрабатываем идеи для сценария, и я надеюсь, что получится забавно. 'Ötleteket dolgozunk ki a forgatókönyvhöz, és remélem, minden remekül fog sikerülni.'

(68) Блюдо всегда получится сочным, если ты не передержишь его на сковородке. 'Az étel mindig szaftos lesz, ha nem hagyod túl sokáig a serpenyőben.'

(69) Так получилось, что в этот вечер никого не было дома. 'Úgy alakult, hogy ezen az estén senki nem volt otthon.'

(70) Как-то так получилось, что многие мои знакомые рассказывали мне разные истории, тонкости и хитрости про домашних черепашек. 'Valahogy úgy alakult, hogy sok ismerősöm mesélt nekem különböző történeteket, apróságokat, trükköket az otthon tartott teknősökről.'

(Korpusz)

A szükségesség kifejezése

A *надо; нужен* + főnév és *нужно* + főnévi igenév mellett nagyon fontos a *приходиться-приниться* igékkel alkotott szerkezet megtanítása. Ez a szerkezet olyan szituációkat ír le, amikor az alanyak valamilyen számára kellemetlen, nem kívánt cselekvést kell végrehajtania valamely külső körülmény hatására. Magyar megfelelője lehet a „kell” mellett a „kénytelen, nincs más választása”. Fontos, hogy a szükségesség állapota egy másik esemény következtében jön létre, bár ez utóbbi nem feltétlenül kerül kifejtésre ugyanabban a mondatban. Például:

(71) Пошёл такой дождь, что нам пришлось вернуться. 'Úgy eleredt az eső, hogy kénytelenek voltunk visszajönni.'

(72) Если магазин будет закрыт, нам придётся поехать в центр. 'Ha zárva lesz a bolt, be kell mennünk/kénytelenek leszünk bemenni a belvárosba.'

A lehetőség kifejezése

A *можно – нельзя* állítmányszók mellett a tanulók rendszerint különösebb nehézség nélkül megértik és elsajátítják a lehetőséget kifejező további két modális segédigét: a *мочь* és az *уметь* igéket és – valószínűleg a más idegen nyelvből megismert hasonló szemantikai-szintaktikai funkciók alapján – nem okoz gondot az említett igéknek a *знать* igétől való elhatárolása sem. Ugyanakkor

fontosnak tartjuk felhívni a haladó szintet elért tanulók figyelmét arra, hogy ezeknek a segédigéknek létezik befejezett aspektusú párja: *смочь, суметь*. Például:

- (73) Местные предприятия пока не смогли выйти из кризиса.
 (74) Другого гитариста мы найти так и не смогли.
 (75) Я просто в восторге от того, как архитекторы Херцог и де Морон сумели превратить старую электростанцию в художественную галерею.
 (76) Ни молодой Сергей Алейников, ни опытный Валентин Иванов не сумели заставить футболистов, стабильно получающих деньги в кассе клуба, с той же регулярностью забивать голы и набирать очки.

(Korpusz)

Mint a példákból látható, a segédigék befejezett alakját akkor kell használni, amikor a szöveggörnyezet egyébként befejezett igék használatát követeli meg egyszeri, konkrét, múltban vagy a jövőben lezajló cselekvés leírásakor. Ezekkel az alakokkal nyilvánvalóan akkor lehet és célszerű a tanulókat megismertetni, amikor már magabiztosan tájékozódnak a vid-használat alapvető szabályai között. Azért tartjuk ezt szükségesnek, mert ha a tankönyvi szövegekben csak elvétve fordulnak is elő, ám autentikus szövegekben (és, mint tudjuk, a különböző vizsgaszituációkban is ilyen szövegekkel találkozunk) rendkívül gyakoriak. Másfelől, egy-egy ilyen kontextus elemzése mindig jó lehetőséget kínál az igeszemléletről tanultak felelevenítésére, mélyítésére.

Fontosnak gondoljuk még az *успевать – успеть* igék megtanítását és aktív használatát, mint a lehetőség egy speciális esetének kifejezését: 'tud, képes valamit csinálni, mert elegendő ideje van rá'.

Például:

- (77) *Я не успела тебе позвонить.* 'Nem tudtalak felhívni/nem volt időm, hogy felhívjalak.' Vö. *я не могла позвонить* más jellegű korlátozást is jelölhet, pl. lemerült a telefon, nem tudta a számot, stb.
 (78) *Домашнее задание написала, а слова не успела выучить.* 'A leckét megírta(m), de a szavakat már nem tudta(m) megtanulni (nem volt rá időm).' Vö. *не могла выучить* jelentheti azt, hogy nem volt füzetem, túl nehéz volt, stb.
 (79) *Как ты успеваешь так много дел сделать за такое короткое время?* 'Hogy tudsz ennyi mindent megcsinálni ilyen rövid idő alatt.'
 (80) *За час сможем всё устроить.* 'Egy óra alatt mindent el tudunk intézni.'

Az események, történések minősítése, a szereplők viszonyulása hozzájuk

кто бы мог такое подумать 'ki gondolt (volna) erre'

никто этого не ожидал 'erre senki sem számított'

мне всегда казалось, что... 'mindig azt hittem/gondoltam'

мне показалось... 'azt hittem'

всех/меня удивило/потрясло, что..., 'meglepett/megrázott az, hogy...'

оказалось, что..., 'kiderült, hogy ...'

понял, что..., 'megértette/rájött, hogy...'

мне понравилось там 'jó volt/jól éreztem magam ott'

там было интересно 'érdekes volt (ott lenni)'

и тогда я решил, что... abban az értelemben, hogy 'megért, rájön'. A *решить* igének ez a jelentése nemigen szerepel a tananyagokban, ugyanakkor meglehetősen gyakori. A tanulókat teljesen váratlanul éri az efféle kontextusokban:

- (81) ...решил, что из этого ничего не выйдет... 'rájött/megértette, hogy ebből nem lesz semmi...'
(82) А почему вы решили, что у вас нет таланта к языкам? 'Miért gondolja úgy, hogy nincs tehetsége a nyelvekhez?'

Különböző élményekről történő beszámolás

На этот фильм/этот спектакль/эту книку обратил моё внимание...

Я много слышал(а)/читал(а) рецензии (о чём)

Давно собираюсь/собирался/собиралась посмотреть.../сходить на...

Реакция читателей/зрителей положительная/отрицательная.

Книга/фильм пользуется большой популярностью (у/среди молодых людей)

Фильм/книга/позиция автора у разных людей вызывает разные реакции.

Мнения расходятся о том...

Представители разных поколений оценивают его/её по-разному.

Кто как относится к этому фильму/к этой книге зависит (и) от того...

На меня фильм произвёл большое впечатление потому, что...

В фильме рассказывается о том, ...

В фильме речь идёт о том, ...

Тема фильма - отношения между родителями и детьми.

Режиссёр обращает внимание на то, что...

В фильме показываются интересные места/ эпизоды из жизни известных людей.

Режиссёр/актёр с большим мастерством изображает...

...был замечательный/ потрясающий/ чудесный/ захватывающий

Просто нет слов!

Я (был) в восторге от ...

Мне (не) понравилось...

Я был потрясён/была потрясена от ...

Могу всем рекомендовать...

Интересно было то, что...

Одни хвалят, другие ругают.

6.5. Az igeidők használata egyes szövegtípusokban

A tanulóknak gyakran okoz gondot bizonyos szövegtípusoknál az igeidők megválasztása, illetve ezek konzekvens használata. Ez sok esetben nyilvánvalóan összefügg a használni kívánt igék folyamatos és befejezett alakjainak, ezek ragozásának hiányos tudásával is. Mindamellettt valószínűleg nem felesleges ilyen jellegű feladatok kijelölésekor tisztázni a következőket.

- Könyv, újságcikk, műalkotás tartalmi ismertetésekor arról beszélünk, „mi van a szövegben”, „mi látható a képen”, „mit fejez ki/ábrázol” valami, tehát ilyenkor a folyamatos szemléletű igék használata a helyes, pl. *Автор статьи пишет о том..., обращает внимание на то...* stb.
- Amikor az a feladat, hogy a tanuló például tankönyvi dialógus, szituáció, esetleg kép tartalmát foglalja össze monologikus szöveg formájában, akkor választhat és választania kell: vagy jelen időben, folyamatos igéket használva fogalmaz (pl. „Arról van szó, hogy a fiú bemegy a boltba, és megkérdezi az eladót, ...”), vagy múlt időben mondja el a konkrét eseményt („A fiú bement a boltba és megkérdezte az eladót, ...”). A tapasztalat azt mutatja, hogy az ilyen típusú feladatoknál a tanulók rendkívül bizonytalanok az igeszemlélet és az igeidő használatában.
- *A praesens historicum* használata. Az oroszban a magyarhoz hasonlóan lehetséges jelen idejű igealakok használata múltbeli események leírására. A folyamatos szemléletű igék ilyen használata expresszivitást kölcsönöz a megnyilatkozásnak, különösen elevenné, átélhetővé teszi az elbeszélte múltban történt eseményt.

Például ahogy magyarul mondhatjuk: „Megyek tegnap az utcán, és mit látok?”, úgy oroszul is alkothatók hasonló mondatok: *Иду я вчера по улице и что я вижу?* Fontos, hogy ezekben a mondatokban, vagy a tágabb kontextusban az igeidő helyett valamely más lexikai elemnek (pl. időháttározónak) mindenképpen utalnia kell a múlt időre. Például: *Это было во вторник. Сижу я дома на кухне, и вот зазвонил телефон.*

Az alábbi rövid történetben jól megfigyelhető, hogyan illeszkednek a múltbeli esemény jelölésére használt jelen idejű igék az egyébként múlt idejű kontextusba, nem mellesleg egy sor múlt idejű befejezett ige környezetében.

НЕВЕЖЛИВЫЙ ПРОДАВЕЦ

Чего только порой не происходит, когда один человек не понимает другого. Я недавно видела это своими глазами.

Захожу (folyamatos ige, jelen) в музыкальный магазин купить новую пластинку Земфиры и спрашиваю (folyamatos ige, jelen):

– У вас альбом „Вендетта” есть?

– Нет, – с недовольным лицом **ответил** (befejezett ige, múlt) продавец.

– А что есть? – **поинтересовалась** (befejezett ige, múlt) я.

– До свидания, – **опять недовольно смотрит** (folyamatos ige, jelen) на меня продавец.

– Зачем вы так грубо! Если вы закрываете магазин, нормально сказать трудно, что ли? – **говорю** (folyamatos ige, jelen) я.

– Ну, ты, даёшь! Пластинка Земфиры называется „До свидания!” – **отвечает** (folyamatos ige, jelen) продавец, улыбаясь.

Да, давно я так не смеялась.

(Az OKTV 2005/2006. I. forduló feladata nyomán)

A *praesens historicum* használata leginkább a beszélt köznyelvre, valamint irodalmi szövegekre jellemző, és mindig különös stiláris értéke van. Úgy gondoljuk, hogy a középiskolában megelégedhetünk azzal, ha a tanulók passzívan ismerik, felismerik ezt a formát. Ez viszont mindenképpen kívánatos, hiszen (amint az idézett példa is mutatja), a leghétköznapibb szövegekben találkozhatnak vele.

7. A legfontosabb orosz szavak?

Az alábbiakban egy másfajta megközelítést alapul véve azokat a lexikai elemeket mutatjuk be, amelyek az általunk tanulmányozott orosz gyakorlati szótárban az első száz szó között szerepeltek, ám a forgalomban lévő tankönyvekben tapasztalatunk szerint vagy nem fordulnak elő, vagy nem kapnak különösebb figyelmet. A felsorolás önmagában is tanulságos, emellett egyes lexémákat saját osztálytermi tapasztalatunk alapján kommentálunk.

IGÉK

стать

Ez az ige a 'válni valamivé, valamilyenné' jelentésben minden tankönyv első leckéiben megjelenik a „*Кем стать?*” kifejezés kapcsán. A melléknévvel való használata jóval kevesebb figyelmet kap, és gyakorlatilag nem fordul elő segédigeként, márpedig ez a használata igen gyakori, vö:

- (83) Он стал заниматься спортом. После посещения этой выставки я стала интересоваться современной живописью.

Tanulságos megvizsgálni például az érettségi vizsgák szövegértési feladatait, amelyek deklaráltan autentikus szövegeken alapulnak: alig találunk olyat, amelyben a *стать* ne szerepelne segédigeként.

иметь

Gyakoriságát valószínűleg az állandósult kifejezésekben való sűrű előfordulása alapozza meg, pl. *иметь значение*.

взять

Ez az ige viszonylag későn jelenik meg tananyagainkban, talán a ragozási nehézségek miatt. Funkcionális szempontból fontossága nyilvánvaló.

прийти

A mozgást jelentő igék közül az első száz ige között a 8. helyen szerepel az *идти*, míg a *ехать* a 110. helyen. Magyar anyanyelvű tanulóknak véleményünk szerint indokolt a *ехать* ige megtanítása rögtön az *идти*-vel együtt, vagy közvetlenül utána, elkerülendő a „nyáron a Balatonra megyünk”, „szombaton a nagymamához megyünk falura” típusú mondatok téves fordítását *идти*-vel. Másfelől az igekötős mozgást jelentő igék közül az ebben a felsorolásban is szereplő igekötős lexémák a tanulók mindennapi kommunikációjában, narratív szövegeikben igen jól használhatók. Emiatt is indokoltnak tartjuk korai bevezetésüket lexikai egységként valamely jól definiált, konkrét kontextusban, a vonatkozó grammatikai apparátus (vid képzése, ragozási sajátosságok szisztematikus tárgyalása) mellőzésével. Ilyen kontextusok például: a napirend (elindulás, érkezés valahová); étterem („hozzon egy étlapot!”); osztálytermi utasítások („hozzatok szótárat!”); hétfégi programok, osztálykirándulások.

являться

Ennek az igének, mint ahogy általában az úgynevezett kopuláknak az elsajátítása nagy nehézséget okoz. Tapasztalatunk szerint, ha a tanulók nem ismerik a kopulák működését, akkor például orosz szövegben találkozva ezzel az igével, rendre az ige szótárban megtalálható önálló igei jelentését ('megjelenni; feltűnni') próbálják a szövegbe illeszteni, természetesen sikertelenül. Olyan nyelvtani jelenségről van tehát szó, amire mindenképpen ki kell térni, mert a tanulók önállóan nem boldogulnak vele és súlyos félreértésekhez, illetve meg nem értéshez vezet. Ráadásul haladó szinten, különösen írott szövegek alkotásakor nagyon megkönnyíti a gördülékeny fogalmazást, ha a tanuló nem csak a létige+névszó konstrukciót képes alkalmazni. (Például: *основной причиной является... большой проблемой является...*)

считать

Az ige 'vél, gondol' jelentésben fontos része az aktív szókincsnek. Érdemes hangsúlyosan hozzárendelni a magyar „azt hiszem” megfelelőt, elkerülendő a *верить* ige téves használatát.

увидеть

Ezzel az igével kapcsolatban megemlítendő egy gyakori hiba: valószínűleg az angol mintájára a tanulók gyakran kezdik a képleírást *На картине я вижу...* szavakkal, ami helyett inkább a *На картине мы видим* vagy *На картине – семья* javasolható. (Utóbbi már csak azért is, mert a tárgyias ige után esetleg nem csak a főnevet, hanem a hozzá tartozó számnevet is tárgyesetbe kell tenni, amire nem feltétlenül van felkészülve a tanuló.) Az ige befejezett párja alig fordul elő a tankönyvi szövegekben.

казаться

Leginkább a *(кому) кажется* kifejezést tanítjuk. Narratív szövegekben jól használható emellett a *(кому) показалось* múlt idejű alak is, érdemes megtanítani.

следовать

Ez az ige különböző modális jelentések kifejezésére alkalmas: 'ajánlatos', 'illik', 'szokás', 'kell', stb. Például: *следует что-то делать* 'ajánlott/kell valamit csinálni', *не следует забывать о том* 'nem kellene megfeledkezni arról', *следует отметить...* 'meg kell jegyezni', *что-то делать как следует* 'valamit úgy csinálni, ahogy illik'.

вести

Ez az ige tankönyveinkben a *вести себя* és olykor *вести дневник* típusú elvont jelentésekben fordul elő. Általában jellemző, hogy a tárgyias mozgást jelentő igék (*нести, вести, везти*) tárgyalására viszonylag későn kerül sor, leginkább a mozgást jelentő igék igekötős alakjainak rendszerébe foglalva, e rendszer áttekintésekor. Itt is, akárcsak a nem tárgyias mozgást jelentő igék esetében, az igekötős alakok azok, amelyekre a tanulók kommunikációjában leginkább szükség lehet (pl. *не принёс словарь на урок* 'nem hozott szótárat az órára'; *приехали родственники и привезли подарки* 'megjöttek a rokonok és hoztak ajándékokat' stb.)

становиться

A befejezett alak mellett a folyamatos kevesebb figyelmet kap, márpedig folyamatok leírására csak ez alkalmas. Például: *Из-за опоздания поезда пассажиры становились всё более нервными.* 'A vonat késése miatt az utasok egyre idegesebbek lettek.'

использовать

A „használni” jelentésű orosz igék (*использовать, употреблять, пользоваться*) rendszerint csak erős haladó szinten kerülnek elő, ami semmiképpen nincs összhangban ezen igék kommunikatív

értékével. Az ezen igéktől való „óvakodást” nyilván az magyarázza, hogy a használatukat leíró szabályrendszer nem annyira jól megragadható jelentésbeli különbségeken, mint inkább szintaktikai szempontokon alapul. Az alábbi néhány szabályt haladó csoportokban érdemes megtanítani.

A *пользоваться – воспользоваться* ige akkor használendő, ha valamilyen tárgyat, dolgot, eszközt a rendeltetésének megfelelően használunk. Ez a jelentés már minimális kontextusban is egyértelmű. Például: *пользоваться лифтом, компьютером, энциклопедией, косметикой*. Az ige bővítményei lehetnek gyakoriságra utaló időhatározók (*часто, иногда, никогда*) és módhatározók (*осторожно, правильно, умело*). A folyamatos alak gyakoribb, mivel általában szokásszerűen végzett tevékenységről van szó.

(84) Когда читаю тексты на иностранных языках, часто пользуюсь словарём. (TC)

Az *использовать* esetében a tárgyat nem a rendeltetéséből fakadó módon használjuk. Ennek megfelelően feltétlenül tágabb kontextusra van szükség, amelyben kifejtjük, mire, milyen céllal használjuk a dolgot.

(85) В качестве пресса он решил использовать толстый словарь. 'Elhatározta, hogy egy vastag szótárat használ nyomtatéknak/a préseléshez.'(TC)

Végül az *употреблять – употребить* ige két jelentését célszerű megtanítani: 1. valamilyen nyelvi egységnek a beszédben való használata. Ilyenkor a főnevek bizonyos körével (*слово, выражение, синоним, оборот*) kapcsolható össze az ige és további pontosítást igényel *где? (в речи, в предложении, в упражнении) как? (правильно, часто)* bővítmények formájában. 2. 'élelmiszert fogyasztani' – ez a jelentés azonban inkább a táplálkozás, egészséges életmód témakörben tárgyalandó.

Véleményünk szerint ennek a lexikai-szemantikai csoportnak ezek azok a legfontosabb elemei, amelyeket középiskolai keretek között haladó szinten mindenképpen célszerű megtanítani. Nem tekinthetünk el a *пользоваться популярностью* típusú állandósult kapcsolatokról (ezen ige gyakorisági mutatóját vélhetően ezek is befolyásolják), ám ezeket, ha a funkcióból, és nem a formából indulunk ki, nem szükséges a 'használni' igékkel együtt tanítani.

чувствовать

Ennél az igénél fontos tisztázni, hogy leginkább fizikai érzeteket (*чувствовать боль, голод*) vagy megérzést, előérzetet, intuitív tudást (*чувствовать, что всё будет хорошо; чувствую, что он меня не любит*) jelent. A „hogy érezted magad a Balatonon?” javasolt fordítása viszont: *как тебе понравилось на Балатоне?*

вспомнить

Ez az ige 'eszébe jut, arra gondol' jelentésben jól használható narratív szövegekben.

További, a tankönyvekben ritkán előforduló, ám egyébként gyakori igék:

<i>оказаться</i>	<i>лежать</i>	<i>поставить</i>
<i>остаться</i>	<i>подумать</i>	<i>существовать</i>
<i>стоять</i>	<i>уйти</i>	<i>слышать</i>
<i>пройти</i>	<i>вернуться</i>	<i>смочь</i>
<i>ответить</i>	<i>появиться</i>	<i>заметить</i>
<i>ждать</i>	<i>прийтись 'kell'</i>	<i>пытаться</i>
<i>оставаться</i>	<i>хотеться</i>	<i>представить</i>

<i>создать</i>	<i>рассказывать</i>	<i>привести</i>
<i>продолжать</i>	<i>рассказать</i>	<i>оставить</i>
<i>узнать</i>	<i>представлять</i>	<i>спрашивать</i>
<i>приехать</i>	<i>брать</i>	
<i>отвечать</i>	<i>приходить</i>	

Azokról az igékről, amelyeket külön nem kommentáltunk, összességében azt mondhatjuk: könnyen belátható, hogy leginkább egyszerű, konkrét hétköznapi események leírásában lehet és szükséges használni őket, olyan igék ezek, amelyek jól használhatók a tanulók mindennapjainak elbeszélésére.

FŐNEVEK

A főnevek esetében jóval nagyobb egyezést találtunk a gyakorisági szótár és a tankönyvek állománya között.

A leggyakrabban előforduló főnevek közül itt azokat emeltük ki az első százból, amelyek a tankönyvekben legfeljebb elvétve, egyszer-ször fordulnak elő. Figyelemre méltó a *ребёнок*, mivel a tankönyvek általában a *ребята*, illetve *дети* alakokat tanítják, az egyes szám jóval ritkábban kerül elő. Megfigyelhetjük még, hogy ezek között a főnevek között szép számmal vannak elvont fogalmak. Márpedig középiskolások esetében életkoruknak, intellektuális igényeiknek megfelelően ezek használata, a használatukra való igény teljesen reális.

<i>сторона</i>	<i>возможность</i>	<i>связь</i>
<i>случай</i>	<i>результат</i>	<i>качество</i>
<i>ребёнок</i>	<i>область</i>	<i>мысль</i>
<i>сила</i>	<i>статья</i>	<i>путь</i>
<i>часть</i>	<i>число</i>	<i>дорога</i>
<i>земля</i>	<i>развитие</i>	<i>действие</i>
<i>право</i>	<i>условие</i>	<i>взгляд</i>
<i>решение</i>	<i>средство</i>	<i>цель</i>
<i>образ</i>	<i>душа</i>	<i>общество</i>
<i>власть</i>	<i>уровень</i>	

MELLÉKNEVEK

<i>должен</i>	<i>нужный</i>	<i>живой</i>
<i>общий</i>	<i>собственный</i>	<i>известный</i>
<i>главный</i>	<i>основной</i>	<i>великий</i>
<i>лучший</i>	<i>далёкий</i>	<i>огромный</i>
<i>государственный</i>	<i>подобный</i>	<i>готовый</i>
<i>полный</i>	<i>следующий</i>	<i>современный</i>
<i>настоящий</i>	<i>равный</i>	<i>особый</i>

<i>целый</i>	<i>бывший</i>	<i>единый</i>
<i>скорый</i>	<i>широкий</i>	<i>определённый</i>
<i>крупный</i>	<i>мировой</i>	<i>чужой</i>
<i>внутренний</i>	<i>тяжёлый</i>	<i>странный</i>
<i>экономический</i>	<i>возможный</i>	<i>специальный</i>
<i>близкий</i>	<i>отдельный</i>	<i>научный</i>
<i>похожий</i>	<i>средний</i>	<i>сложный</i>
<i>различный</i>	<i>добрый</i>	<i>способный</i>
<i>необходимый</i>	<i>страшный</i>	<i>личный</i>
<i>единственный</i>	<i>прошлый</i>	<i>обычный</i>
<i>международный</i>	<i>общественный</i>	<i>прекрасный</i>
<i>местный</i>	<i>детский</i>	

A *должен* melléknév azért szerepel itt, mert a gyakorisági listán a 3. helyen található. Tanulságos megfigyelni, hogy a tankönyveinkben viszont mennyire későn kerül elő (vö. pl. Kljucs 2. 11. lecke). Több olyan melléknevet is felvettünk erre a listára, amelyek ugyan szerepelnek a tankönyvi szövegekben (*общий, тяжёлый, отдельный*), ám csak egyszer-kétszer fordulnak elő, ami kevés ahhoz, hogy a tanulók aktív szókincsének részévé váljanak.

HATÁROZÓSZÓK, MÓDOSÍTÓSZÓK ÉS ÁLLÍTMÁNYSZÓK

A következő lexémákban az a közös, hogy használatukra leginkább önálló, összefüggő szöveg alkotásakor lehet szükség. Egy részük a szövegkohézió létrehozásában vesz részt (pl. *также, затем, сначала*), más részük a szöveg egységei közötti logikai kapcsolatokat jelöli (pl. *например, наконец, наоборот, значит*), illetve a beszélő/szerző álláspontját tükröző módosítószó, modális szó, közbevetés.

<i>можно</i>	<i>назад</i>	<i>впрочем</i>
<i>надо</i>	<i>совершенно</i>	<i>достаточно</i>
<i>более</i>	<i>значит</i>	<i>менее</i>
<i>также</i>	<i>давно</i>	<i>кстати</i>
<i>вдруг</i>	<i>действительно</i>	<i>сначала</i>
<i>почти</i>	<i>наконец</i>	<i>довольно</i>
<i>сразу</i>	<i>долго</i>	<i>однажды</i>
<i>совсем</i>	<i>правда</i>	<i>скоро</i>
<i>вообще</i>	<i>чуть</i>	<i>наиболее</i>
<i>например</i>	<i>затем</i>	<i>возможно</i>
<i>опять</i>	<i>слишком</i>	<i>точно</i>
<i>снова</i>	<i>вполне</i>	<i>впервые</i>
<i>особенно</i>	<i>далее</i>	<i>видно</i>
<i>рядом</i>	<i>может</i>	<i>практически</i>

<i>необходимо</i>	<i>вновь</i>	<i>вскоре</i>
<i>вовсе</i>	<i>вперёд</i>	<i>невозможно</i>
<i>несмотря</i>	<i>полностью</i>	<i>примерно</i>
<i>сильно</i>	<i>постоянно</i>	<i>гораздо</i>
<i>кажется</i>	<i>едва</i>	<i>неожиданно</i>
<i>известно</i>	<i>ясно</i>	<i>наоборот</i>
<i>видимо</i>	<i>обязательно</i>	<i>естественно</i>
<i>одновременно</i>	<i>прямо</i>	
<i>недавно</i>	<i>медленно</i>	

8. Összegzés

Ha végigtekintünk az ebben a fejezetben tárgyalt témákon, melyek közül többet itt csak vázlatosan volt módunk áttekinteni, akkor az mindenképpen jól érzékelhető, mennyire szerteágazó azoknak az ismereteknek és készségeknek a köre, amelyek az idegen nyelvű szövegalkotáshoz szükségesek.

Úgy véljük, a középiskolai nyelvtanítás keretein belül célunk és feladatunk az lehet, hogy a lehető legtöbb kész, beépíthető panelt, építőelemet adjunk a diákok kezébe, bízva abban, hogy autentikus szövegekkel szerzett tapasztalatokból kellő mennyiséget felhalmozva ezeket a paneleket idővel egyre egyénibb, kreatívabb módon fogják használni.

Források

Deutsche Welle. <http://www.dw.de/> (2014. 11. 01.)

Корпус: Национальный корпус русского языка. <http://www.ruscorpora.ru/index.html> (2014. 11. 01.)

LENTA.RU. <http://lenta.ru/news/2014> (2014. 11. 01.)

OKTV-versenyfeladatok, javítási útmutatók (é.n.) <http://www.oktatas.hu> (2014. 11. 01.)

Szakirodalom

Аркадьева (2005): Аркадьева, Э.В. и др.: Живая методика для преподавателя русского языка как иностранного. Москва: Русский язык.

Bárdos Jenő (2000): Az idegen nyelvek tanításának elmélete és gyakorlata. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Oszipova Irina (2008): Tanár-továbbképzési tananyag orosz tanárok részére. Módszertan. Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet. Digitális segédanyag. www.nive.hu (2014. 11. 01.)

Johnson, Keith (2008): An Introduction to Foreign Language Learning and Teaching. Pearson Longman.

Klaudy Kinga (1997): A fordítás elmélete és gyakorlata. Angol, német, francia, orosz fordítástechnikai példatárral. [3. átdolgozott, bővített kiadás.] Budapest: Scholastica.

Kolesova – Haritonov (2007): Колесова, Д.В. – Харитонов, А.А.: Золотое перо. Пособие по развитию навыков письменной речи. Книга для учащегося. Санкт-Петербург: Златоуст.

- Ljasevskaja – Sarov (2009): Ляшевская, О. Н. – Шаров, С. А.: Частотный словарь современного русского языка (на материалах Национального корпуса русского языка). Москва: Азбуковник. <http://dict.ruslang.ru/freq.php> (2014. 11. 01.)
- Pribušaiskaitė, Joana – Ramonienė, Meilūtė – Stumbrienė, Virginija – Vilkienė, Loreta (2009): Lietuvių kalbos kaip svetimosios mokymasis. Keletas metodikos klausimų. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- ТС (2009): Кузнецов, С. А. (гл. ред.): Большой толковый словарь русского языка. [Первое издание. СПб.: Норинт. 1998. Публикуется в авторской редакции 2009 года.] <http://www.gramota.ru/slovari/info/bts/>
- Valgina (2000): Валгина, Н.С.Ю.: Синтаксис современного русского языка. Москва: Агар. <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook089/01/> (2014. 11. 01.)
- Valgina (2002): Валгина Н.С.–Розенталь Д.Э.–Фомина М.И.: Современный русский язык: Учебник / Под редакцией Н.С. Валгиной. Москва: Логос.

Az orosz nyelv tanításának gyakorlata

1. Tematikus tervek (középiskola)

Laczházi Aranka

1.1. Tematikus terv az alapvető kommunikációs helyzetekben használatos kifejezések, nyelvi panelek elsajátításához

Műveltségi terület: Idegen nyelvek

Tantárgy: Orosz nyelv

A téma megnevezése: Kezdő szakasz

A téma tanulásának-tanításának cél- és feladatrendszere: Ráhangolás az orosz nyelvre, a leg-alapvetőbb kommunikációs helyzetekben használatos kifejezések, nyelvi panelek elsajátítása szóbeli imitáció útján; ezzel párhuzamosan a cirill betűs olvasás, írás elsajátítása.

Osztály: 9. osztály/kezdő csoport

Óra	A téma órákra bontása	Cél- és feladatrendszer	Attitűdök, készségek, képességek	Ismeretanyag	Módszerek, munkaformák	Szemléltetés, eszközök	Házi feladat
1.	Köszönés, bemutatkozás	Ráhangelés az orosz nyelv tanulására	Ráhangelés hallott orosz szöveg befogadására; az auditív memória fejlesztése	A köszönés, bemutatkozás néhány-kifejezése	plénium, tanár-diák, diák-diák interakció	névkartyák	Olvadás, írástudás hiányában nem adható házi feladat
2.	Ismétlés; további köszönési formák; panelek; ismerkedés a cirill ábécével	Alapvető kommunikációs helyzetekben használandó panelek elsajátítása	Hallott szöveg befogadása, az ismert elemek kiszűrése; az auditív memória fejlesztése	A napszakok szerinti köszönések; familiáris formák; érdeklődés a partner horgyléte felől; a cirill ábécé eredete; az ábécé	plénium, tanár-diák, diák-diák interakció	hangulat-kártyák; képek; a cirill ábécé (tan-könyvi vagy egyéb formában)	Nincs házi feladat.
3.	Ismétlés: érdeklődés a másik horgyléte felől; olvasás-írás tanítása	Alapszintű kommunikációs helyzetek kifejezéseinek elsajátítása; olvasás, írás tanítása	A hallás utáni értés és a beszéd-készség fejlesztése; olvasás- és íráskészség kialakítása; a megfelelő kiejtés kialakítása	Betűtanulás: <i>a, o, y; κ, m, μ, c, λ, n, p, h</i>	plénium, tanár-diák, diák-diák interakció	betűkartyák	Az órán írtak másolása; a tanult betűk keresése ismeretlen szövegben
4.	Betűtanulás	Ismétlés, ismeretbővítés	Olvadás, írás, kiejtés	A <i>υ, ϑ, ς, ε, ρ, φ</i> betűk; az osztályterem, iskola szavai	plénium, szóbeli, írásbeli gyakorlatok		Az órán írtak másolása, feladatlapok.
5.	Betűtanulás	Ismeretbővítés, fogalomkialakítás	Olvadás, írás, kiejtés	A <i>ε, έ, ιο, я</i> betűk; a palatizáció	plénium, szóbeli, írásbeli gyakorlatok		Az órán írtak másolása, feladatlapok.
6.	Betűtanulás	Ismétlés, ismeretbővítés	Olvadás, írás, kiejtés	A <i>υ, ρ, ι, η</i> betűk; a számok 1-10;	plénium, szóbeli, írásbeli gyakorlatok		Az órán írtak másolása, feladatlapok.
7.	Betűtanulás	Ismétlés, ismeretbővítés	Olvadás, írás, kiejtés	A <i>υ, ι, η</i> betűk; szókincsbővítés: a család	plénium, szóbeli, írásbeli gyakorlatok		Az órán írtak másolása, feladatlapok.

8.	Betűtanulás	Ismétlés, ismeretbővítés	Olvasás, írás, kiejtés	A lágyságjel és a keményjel	plénum, szóbeli, írásbeli gyakorlatok	Az órán írtak másolása, feladatlapok.
9.	A magánhangzók redukciója 1.	Ismétlés, ismeretbővítés; fogalomkialakítás	A kiejtés fejlesztése	A minőségi és a mennyiségi redukció; az <i>o</i> , <i>a</i> betűkkel jelölt hangsúlytalan magánhangzók	plénum, szóbeli, írásbeli gyakorlatok	Az órán írtak másolása, feladatlapok.
10.	A magánhangzók redukciója 2.	Ismertetővítés; ismétlés, gyakorlás	A kiejtés fejlesztése	Az <i>u</i> , <i>e</i> , <i>я</i> betűkkel jelölt nem hangsúlyos magánhangzók.	plénum	Az órán írtak másolása, feladatlapok.
11.	Ismétlés, gyakorlás	Gyakorlás	Olvasás, írás, kiejtés	Az orosz ábécé és az orosz beszédhangok rendszere	plénum	Az órán írtak másolása, feladatlapok.

Laczházi Aranka

1.2. Tematikus terv az orosz kiejtés és írás összefüggéseinek elsajátításához

Műveltségi terület: Idegen nyelvek

Tantárgy: Orosz nyelv

A téma megnevezése: Az olvasás, írás tanítása

A téma tanulásának-tanításának cél- és feladatrendszere: A cirill ábécé megismerése, a nyomtatott betűk olvasása, az írott betűk olvasása és írása; az orosz kiejtés szabályainak megismerése és elsajátítása, a grafémák és a beszédhangok közötti összefüggések tudatosítása.

Osztály: Kezdő csoport

Tankönyv: Oszipova Irina (2005): Kljucs 1. Budapest: Corvina.

Óra	A téma órákra bontása	Cél- és feladatrendszer	Attitűdök, készségek, képességek	Ismeretanyag	Módszerek, munkaformák	Szemléltetés, eszközök	Házi feladat
1.	Bevezetés: a cirill írás kialakulása; ismerkedés az ábécével	Ráhangelés; az előzetes ismeretek felelevenítése		A szláv nyelvek Cirill és Metód története, a cirill ábécé elterjedtsége; az ismerős betűk azonosítása	plénum, megbeszélés, tanári előadás	képek, tékép, a cirill ábécé (tankönyv 8. o.; 106. o.)	Nincs házi feladat.
2.	A nem palatalizált orosz mássalhangzók; az [a], [o], [y] magánhangzók	Ismeretbővítés: az olvasás és írás alapjainak kialakítása	A tanult betűk felismerése nyomtattott és írott formában; az általuk jelölt beszédhangok helyes ejtése	A tárgyalt beszédhangok sajátosságai; eltérések a magyartól; a hangokat jelölő grafémák	tanári előadás; szóbeli, írásbeli gyakorlás	tankönyv 9. o., CD	A tanult grafémák gyakorlása; az órán írtak újbóli másolása; a munkafüzet kapcsolódó feladatai, tetszőleges nyomatott orosz szövegben a tanult betűk megkeresése, jelölése
3.	A [ɨ] és az [ɪ] magánhangzók; az ə és az e betűk; a mássalhangzók palatalizációja	Ismeretbővítés, fogalomkialakítás: a palatalizáció	Az orosz kiejtés fejlesztése; a [ɨ] magánhangzó ejtése	A [ɨ] magánhangzó képzése; az ə, e betűk; a palatalizált és nem palatalizált mássalhangzók artikulációs és akusztikai jellegzetességeinek megismerése	tanári előadás; szóbeli, írásbeli gyakorlás	tankönyv 10–11. o., CD	Az órán írtak másolása; a munkafüzet gyakorló feladatai, betűfelismerés szövegben
4.	A lágyisággel funkciói; a mássalhangzók palatalizációja (folytatás)	Ismeretbővítés, az ismeretek mélyítése; ismétlés, gyakorlás	Az orosz kiejtés fejlesztése; betűfelismerés, olvasás, írás automatizálása	A lágyisággel használata	tanári előadás; szóbeli, írásbeli gyakorlás	tankönyv 11. o., CD	Az órán írtak másolása; a munkafüzet gyakorló feladatai
5.	A ű betű; a szóvégi zöngétlenedés	Gyakorlás, a tanult ismeretek mélyítése, bővítése	Az orosz kiejtés fejlesztése; olvasás, írás automatizálása	A ű betű	tanári előadás; szóbeli, írásbeli gyakorlás	tankönyv 10.o., CD	Az órán írtak másolása; a munkafüzet gyakorló feladatai

6.	A <i>и, ж, ы</i> betűk	Gyakorlás, a tanult ismeretek mélyítése (palatalizáció)	Az orosz kiejtés fejlesztése; olvasás, írás automatizálása	A <i>и, ж, ы</i> betűk írása, és helyesírási szabályok	tanári előadás; szóbeli, írásbeli gyakorlás	tankönyv 12.o., CD	Az órán írtak másolása; a munkafüzet gyakorló feladatai
7.	A <i>я, ё, ю</i> betűk	Ismétlés: betű és beszédhang különbsége; ismeretbővítés: új grafémák tanulása	Az orosz kiejtés fejlesztése; olvasás, írás automatizálása	A <i>я, ё, ю</i> betűk írása; ejtési és helyesírási szabályok	tanári előadás; szóbeli, írásbeli gyakorlás	tankönyv 12.o., CD	Az órán írtak másolása; a munkafüzet gyakorló feladatai
8.	A <i>ч, ш</i> betűk	Ismétlés: betű és beszédhang különbsége; ismeretbővítés: új grafémák tanulása	Az orosz kiejtés fejlesztése; olvasás, írás	A <i>ч, ш</i> betűk írása; ejtési és helyesírási szabályok	tanári előadás; szóbeli, írásbeli gyakorlás	tankönyv 12.o., CD	Az órán írtak másolása; a munkafüzet gyakorló feladatai
9.	A magánhangzó ejtése hangsúlytalan szótagokban 1.	Ismeretbővítés	Az orosz kiejtés fejlesztése; olvasás-, íráskészség fejlesztése	a mennyiségi és minőségi redukció; a szó ritmikája	tanári előadás; szóbeli, írásbeli gyakorlás	tankönyv 13.o., CD	Az órán írtak másolása; a munkafüzet gyakorló feladatai
10.	A magánhangzó ejtése hangsúlytalan szótagokban 2.	Ismeretbővítés	Az orosz kiejtés fejlesztése; olvasás, íráskészség fejlesztése	a mennyiségi és minőségi redukció; a szó ritmikája	tanári előadás; szóbeli, írásbeli gyakorlás	tankönyv 13.o., CD	Az órán írtak másolása; a munkafüzet gyakorló feladatai
11.	Ismétlés	Gyakorlás, az ismeretek mélyítése, rendszerezése	Az olvasás és írás automatizálása	Az orosz beszédhangok és az orosz ábécé	plénum, önálló munka, csoportmunka	feladatlapok	feladatlap
12.	Ismétlés	Gyakorlás, az ismeretek mélyítése, rendszerezése	Az olvasás és írás automatizálása	Az orosz beszédhangok és az orosz ábécé	plénum, önálló munka, csoportmunka	feladatlapok	feladatlap

Melléklet

Gyakorlófeladatok az olvasás, írás, kiejtés tanításához¹

Betűk, helyesírás

1. Kösd össze az azonos szavakat!

бумага	бумага
туфли	ведро
цветок	машина
машина	радио
ведро	туфли
радио	цветок

2. Írd le a következő szöveget írott betűkkel!

Жили-были старик со старухой.

Вот и просит старик:

– Испеки мне, старая, колобок.

– Да из чего испечь-то? Муки нет.

(Kolobok, orosz népmese, részlet)

(Kezdetben ismert szöveget másoljanak a tanulók, de hamar át lehet térni ismeretlen szövegek másolására. Ez biztosítja igazán a betűk felismerését. Egy-egy szöveg néhány sornál ne legyen több, és ne tartalmazzon nagyon hosszú szavakat.)

3. A tanár fotókat mutat be a tanulóknak, amelyeken autentikus orosz feliratok (üzletek, intézmények, közlekedési eszközök láthatók). A tanulók feladata, hogy azonosítsák a helyszíneket, például az alábbi feladat alapján:

Nézd meg a feliratokat és dönts el, hol lehet

- orvosságot venni,
- ebédelni,
- színházjegyet venni,
- pénzt váltani.

4. Akasztófa-játék. A kérdés oroszul: В слове есть буква ...?

5. Egészítsd ki a szavakat a hiányzó betűkkel!

л _ фт, с _ бак _ , бр _ т, л _ мон, ст _ л, к _ р _ ндаш

_ок, _уп, _аза, сы _ , _ост, _ук, _ак, _ом

¹ Ez a feladatlap olyan feladatokat, feladattípusokat tartalmaz, amelyek általában jól használhatók az olvasás, írás gyakoroltatására. Bármelyik kidolgozott óratervhez illeszthetők ezekhez hasonló feladatok, a tanultak szerint módosítva.

Megoldás:

*лифт, собака, брат, лимон, стол/стул, карандаш
сок, суп, ваза, сыр, мост, лук, мак, дом*

6. Alkoss szavakat az összekevert betűkből!

ааобкс, аалмп, аакнст, аовд, амксу, аукрч

Megoldás:

собака, лампа, стакан, вода, сумка, ручка

7. Memória-verseny: a tanár rövid ideig (egy perc) mutat néhány tanult szót. Ez történhet úgy, hogy előzetesen felírta a táblára, vagy kivetíti. Ezután a tanulóknak emlékezetből kell leírni a szavak közül minél többet.

Szóhangsúly, ritmika, mondatintonáció

8. Kösd össze a szavakat a hozzájuk tartozó ritmusképpel.

<i>Москва</i>	<i>окно</i>	<i>город</i>	<i>кошка</i>	<i>кофе</i>	<i>цветок</i>
ti-tá			tá-ti		

Megoldás:

ti-tá: *окно, цветок, Москва*; tá-ti: *город, кошка, кофе*

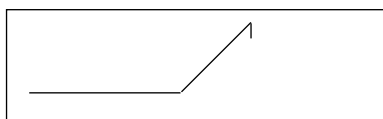
9. Írj minél több olyan orosz szót, amelynek a ritmusa ilyen:

ti-ti-tá (például: *молоко, Балатон, телефон*)

ti-tá-ti (például: *собака, квартира, студентка*)

ti-tá (például: *окно, пальто, жираф*)

10. Az alábbi mondatok közül melyikhez illik a felvázolt hanglejtés?

1. *Где мой ключ?*
2. *Это мой папа.*
3. *Я венгерка.*
4. *Вы венгр?*
5. *Кто вы?*
6. *Моя шапка здесь.*
7. *Твоя шапка здесь?*

Megoldás:

a 4. és a 7. mondathoz.

2. Óratervek (középiskola)

Laczházi Aranka

2.1. Az első oroszóra (az 1.1. tematikus terv alapján)

Műveltségi terület: Idegen nyelvek

Tantárgy: Orosz nyelv

Az óra témája, címe: Az első oroszóra

Az óra cél- és feladatrendszere: Ráhangolódás az orosz nyelvre; a köszönés és bemutatkozás legegyszerűbb formuláinak elsajátítása hallás utáni imitáció útján; ismerkedés a cirill ábécével.

Az óra fő didaktikai feladatai: Témabevezetés, ráhangolás

Tantárgyi kapcsolatok: Magyar nyelv (kontrasztív elemzés)

Osztály: 9. évfolyam/kezdő csoport

Felhasznált források

Акишина, А.А. – Каган, О.Э. (2002): Учимся учить. Москва: Русский язык.

Bánó István – Kosaras István szerk. (1977): Az orosz nyelv oktatásának metodikája általános és középiskolai tanárok számára. Budapest: Tankönyvkiadó.

Лебединский, С.И. – Гербик, Л.Ф. (2011): Методика преподавания русского языка как иностранного. Минск. http://szlavintezet.elte.hu/russian/segedanyag/tanari_ma_anyagok/met_prep_rki.pdf

Időkeret	A pedagógus tevékenysége, tanári instrukciók	A tanulók tevékenysége	Részcélok, didaktikai feladatok	Módszerek	Tanulói munkaformák	Eszközök, diák	Módszertani megjegyzések
0–1	<i>Здравствуйте. Меня зовут... Как тебя зовут?</i> A tanár oroszul bemutatkozik, néhányszor megismétli.	A tanulók hallgatják a tanárt.	ráhangelés, ismerkedés az orosz nyelv hangzásával; a hallás utáni értés előkészítése	tanári előadás	frontális		Nem szükséges, hogy a tanár túlságosan lassan, tagoltan beszéljen. Maradjon a normál beszédtempó határain belül, inkább többször ismételje a mondatokat.
2–7	<i>Меня зовут ... Как тебя зовут? Здравствуйте (Петя). Очень приятно. Как тебя зовут? Саша? Нет? Тебя зовут Миша? Да? Здравствуйте, Миша. Очень приятно.</i> A tanár sorban megszólítja a tanulókat, bemutatkozik, és a nevüket kérli. Szükség szerint segít a válasszal: <i>Меня зовут ...</i>	A tanár kérdésre a tanulók bemutatkoznak. <i>Меня зовут (Петя).</i>	A hallás utáni értés és a beszédkézség meg alapozása; lexika: köszönés, bemutatkozás	tanár-diák dialógus	plénium		
8–9	<i>Mit tanultunk most?</i>	A tanár kérdésre röviden megfogalmazza, milyen szituációról van szó.	tudatosítás	megbeszélés	plénium		
10–13	<i>Скажите хором. (Мондjátот кóрусбан.)</i> A tanár egyenként hangoztatja a tanult mondatokat.	A tanár után ismétlik a mondatokat kórusban, lefordítják magyarrá.	gyakorlás, a tanultak rögzítése	közös gyakorlás	plénium		A tanár addig ismételtet minden mondatot, amíg annak kiejtése elfogadható lesz. Követelje meg a szóhangsúly és a mondat hangjelzésének imitálását is.
14–16	<i>Ki tudja egyedül mondani? Újra elmondja a mondatokat.</i>	A jelentkező tanulók egyedül ismétlik a mondatokat.	gyakorlás, a tanultak rögzítése	egyéni tanulói szereplés	plénium		

17–23	<p>Меня зовут ... Я венгерка. Катя венгерка. Катя гимназистка. Миша венгер. Миша гимназист.</p> <p>A tanár egy-egy tanulóra rámutatva többször elismétli ezeket a mondatokat. Ezután kiemeli a szórágókat: венгер-венгерка гимназист-гимназистка</p> <p>Mit jelentenek ezek a szavak? Miert van két alakjuk?</p>	A tanulók értelmessé teszik a hallottakat.	szókincsbővítés	tanári előadás	frontális munka	A tanár és a tanulók közösen megfogalmaznak, hogy a két alak a hímnemnek, illetve a nőnemnek felel meg.
24–25	<p>Скажите хором: венгер-венгерка гимназист-гимназистка</p>	Kórusban ismétlik a szavakat.	gyakorlás			
26–32	<p>Foglaljuk össze, mit tanultunk. Ki mit tud elmondani magáról? Meghallgatja, javítja a jelentkező tanulókat.</p>	Egy-egy tanuló önállóan bemutatkozik.	gyakorlás		plénum	
33–40	<p>Идите сюда. Это я. Меня зовут... А где Миша? Где Петя? ...</p> <p>A tanár a tanári asztalhoz hívja a tanulókat, ahol előre megírt kártyákon a tanulók neve szerepel cirill betűkkel. Mindenkinek meg kell találnia a saját nevét. Melyik betűk ismerősek?</p>	A tanulók megkeresik a saját nevüket a kártyák között. Megfigyelik a cirill betűket, felfedezik az ismerős grafémákat.	Ráhangolás, a betűtanulás előkészítése.	A tanulók egyénileg vagy egymást segítve keresik a neveket. Megbeszélés.	plénum	Az egyes nevek felismerése nagyon változó nehézségű lehet. Ha a csoportban sok könyvnyelven megírt név van, érdemes a feladatot azzal nehezíteni, hogy egy-egy hasonló nevet tartalmazó kártyát is készítsünk.
41–45	<p>Mit tanultunk ma? Ki mire emlékszik? A tanár egyenként szólítja a jelentkező tanulókat, majd kórusban is elismételteti újra a tanulókat, magyar fordítással együtt.</p>	A tanulók felidézik a tanult mondatokat.	Ismétlés, a tanult rögzítése, gyakorlása, a kiejtés esetleges hibáinak korrigálása.	A tanulók egyéni szereplése	plénum	

Laczházi Aranka

2.2. Az orosz betűk és beszédhangok tanulása (az 1.1. tematikus terv alapján)

Műveltségi terület: Idegen nyelvek

Tantárgy: Orosz nyelv

Az óra témája, címe: Az olvasás, írás, kiejtés tanítása: az orosz betűk és beszédhangok tanulása.

Az óra cél- és feladatrendszere: Orosz betűk és beszédhangok tanulása; a köszönés és bemutatkozás legegyszerűbb formuláinak elsajátítása hallás utáni imitáció útján.

Az óra fő didaktikai feladatai: Ismeretbővítés

Osztály: 9. évfolyam/kezdő csoport

Felhasznált források

Акишина, А.А. – Каган, О.Э. (2002): Учимся учить. Москва: Русский язык.

Bánó István – Kosaras István szerk. (1977): Az orosz nyelv oktatásának metodikája általános és középiskolai tanárok számára. Budapest: Tankönyvkiadó.

Лебединский, С.И. – Гербик, Л.Ф. (2011): Методика преподавания русского языка как иностранного. Минск. http://szlavintezet.elte.hu/russian/segedanyag/tanari_ma_anyagok/met_prep_rki.pdf

Időkeret	A pedagógus tevékenysége, tanári instrukciók	A tanulók tevékenysége	Részcélok, didaktikai feladatok	Módszerek	Tanulói munkaformák	Eszközök, diák	Módszertani megjegyzések
0–2	<i>Здравствуйте. Как дела? Здравствуй, (Петя). Как дела?</i> Köszön, érdeklődik, ki hogy van.	Válaszolnak a tanár kérdéseire	ismétlés	beszélgetés	frontális		A csoport létszámától függően akár minden tanulót végigkérdezhetünk. Ha ez nem megoldható, akkor törekedjünk rá, hogy a gyengébb tanulók is szót kapjanak.
3–4	<i>Сморгуме, сгугуауме.</i> Betűkártyákon bemutatja a magánhangzók nyomtatott alakját. <i>Mit gondoltok, milyen hangokat jelölnek ezek a betűk?</i> Kiejtí a hangokat.	Hallgatják a tanárt, megnevezik a felismert betűket.	Ismeretbővítés: az <i>a</i> , <i>o</i> , <i>y</i> betűk	Szemléltetés, tanári bemutatás	frontális	betűkártyák	A tanár röviden elmagyarázza a magyartól eltérő kiejtést: az [a] nem ajakkerekítéses hang.
5–9	<i>Омспоуме мемпаду.</i> A táblára írja egyenként a nagy és kisbetűket. Elmagyarázza a vonalvezetés sajátosságait.	A tanulók a füzetükbe írják egy-egy sort a betűkből.	Ismeretbővítés: betűtanítás	Tanári bemutatás	frontális		A tanár körbejárva ellenőrzi, javítja a tanulók munkáját.
10–12	Bemutat két mássalhangzót: nagy és kis nyomtatott alakban, majd felírja írott formájukat a táblára. <i>Másoljátok le ezeket a betűket.</i>	Másolnak a tábláról.	Ismeretbővítés	Tanári bemutatás	frontális		
13–20	A betűkhöz kapcsolódó szavakat egyenként felírja a táblára, lefordítja, elmagyarázza a betűk alakítását, kapcsolását egymáshoz.	Másolnak a tábláról.	Gyakorlás	Tanári bemutatás	frontális	Ld. Táblakép 4-5 sora	Ennél a mozzanatnál kerül sor egy fontos elemre: az <i>a</i> és az <i>o</i> betűk kötésére a következő betűhöz. Meg kell követelni az <i>o</i> szabályos felső kötését, mert ennek hiánya félreértetőséget, illetve hibát okoz.

21–23	<i>Читайте слова.</i>	A tanulók a tábláról az írott betűs szavakat olvassák.	Gyakorlás	Szóbeli gyakorlás	frontális	
24–36	További hat betűt tanít meg az előbbiekhöz hasonló módon.	A tábláról másolnak, olvassák a szavakat.	Ismeretbővítés	Tanári bemutatás	frontális	Ld. Tábla-kép 6-11. sor
37–40	<i>Слушайте. Читайте.</i> Az összes táblán lévő szót egyenként, többször felolvassa.	A tanulók olvassák a szavakat.	Gyakorlás, a tanultak rögzítése	Tanári bemutatás	frontális	A több szótagú szavakra tegyük ki a hangsúlyt.
41–43	Először sorban, aztán véletlenszerűen válogatva mutat rá a táblán lévő szavakra.	Egyesével olvassák azokat a szavakat, amelyekre a tanár mutat.	Gyakorlás, a tanultak rögzítése	Szóbeli gyakorlás	frontális	
44–45	<i>Закройте тетради.</i> <i>Какие русские слова знаете?</i>	Emlékeztetből sorolják a tanult szavakat.	Gyakorlás, a tanultak rögzítése	Szóbeli gyakorlás	frontális	A tanár segíthet a szavak magyar megfelelőjének megadásával.

Melléklet:

Táblakép

А а Я а
О о О о
У у У у
К к К к кақ, қақо
Т т Т т тақ, тут, тот, қот, қто
М м М м, мама, мақ, там, том
С с С с соқ, сун, сто, қуст,
Л л Л л луқ, стол, стул, мал
П п П п папа, пол, лампа, пилот
Р р Р р рақ, парқ, торт
Н н Н н Анна, но, ну, нос, нас, ананас, туман

Módszertani ajánlások

- Az írott betűk tanításához az első hetekben jól használható az általános iskola első osztályában szokásos hármas vonalazású füzet. Így könnyebb nyomon követni és betartani az egyes betűelemek arányait.
- Szintén az általános iskolai olvasás-írás tanításából származó módszer, amikor a tanulóknak tetszőleges témájú összefüggő, autentikus szövegben (pl. bármilyen újságcikk) meg kell találniuk az éppen tanult betűket, pl. jelöljék a szövegben az összes *y* betűt.
- Az egyes betűk írásmódjáról bővebb leírás található az „Írás, olvasás, kiejtés tanítása” című jegyzetben.
- Már ebben a szakaszban elkerülhetetlenül előfordulnak több szótagú szavak. Mindig tegyük ki a hangsúlyt. Itt röviden tisztázzuk, mit jelent a szóhangsúly (az a szótag hosszabb, erőteljesebben ejtett, mint a többi). A későbbiekben: a hangsúlytalan szótagok, illetve magánhangzók ejtésének tanulásakor természetesen hosszabban, részletesebben kell tárgyalni.
- Fontos, hogy a táblakép jól áttekinthető legyen. Ha nem megoldható, hogy az összes tanítani kívánt szó rendezetten elférjen, érdemes más technikai megoldást keresni, pl. interaktív tábla, papíron kiosztott szavak.

Laczházi Aranka

2.3. А я, ё, ю betűk (az 1.2. tematikus terv alapján)

Műveltségi terület: Idegen nyelvek

Tantárgy: Orosz nyelv

Az óra témája, címe: Az olvasás, írás, kiejtés tanítása: а я, ё ю betűk.

Az óra cél- és feladatrendszere: A fejlesztési területek (attitűdök, készségek, képességek), a tanítandó ismeretek (fogalmak, szabályok stb.) és az elérendő fejlesztési szint, tudásszint megnevezése: Az órán a tanulók megismerik а я, ё, ю betűk nyomtatott és írott alakját, elsajátítják a betűk írásmódját; megismerik ezeknek a grafémáknak a funkcióit az orosz ábécében. Hangsúlyos a betű és beszédhang fogalmának elhatárolása, valamint a palatalizáció fogalmának mélyítése. További feladata az órának az olvasás- és íráskészség fejlesztése.

Az óra fő didaktikai feladatai: Ismeretbővítés

Osztály: Kezdő csoport

Felhasznált források

Акишина, А.А. – Каган, О.Э. (2002): Учимся учить. Москва: Русский язык.

Bánó István – Kosaras István szerk. (1977): Az orosz nyelv oktatásának metodikája általános és középiskolai tanárok számára. Budapest: Tankönyvkiadó.

Лебединский, С.И. – Гербик, Л.Ф. (2011): Методика преподавания русского языка как иностранного. Минск. http://szlavintezet.elte.hu/russian/segedanyag/tanari_ma_anyagok/met_prep_rki.pdf

Oszipova Irina (2005): Kljucs 1. Orosz nyelvkönyv kezdőknek. Budapest: Corvina.

Időkeret	A pedagógus tevékenysége, tanári instrukciók	A tanulók tevékenysége	Részcélok, didaktikai feladatok	Módszerek	Tanulói munkaformák	Eszközök, diák	Módszertani megjegyzések
0–2	<i>Orosz szavakat fogtok hallani. Koppansatok ceruzával az asztalon, amikor az [ɔ] hangot halljátok.</i> A tanár felolvassa a szavakat.	Hallgatják a tanárt, jelzik a keresett hangot.	ismétlés	tanári felolvasás, szóbeli gyakorlat	frontális		A tanár az előző órákon tanult szavak közül olvas fel 12-15 szót. Azoknál a szavaknál kell jelezni, amikor [ɔ]-t ejtünk, tehát nem csak akkor, amikor azt írunk.
3–6	<i>Másoljátok le a táblára írt szavakat a füzetbe úgy, hogy kiegészítitek a megfelelő betűkkel.</i> Hiányos szavakat ír a táblára.	A füzetükbe írnak	ismétlés	Írásbeli gyakorlat	önálló egyéni munka		Az előző feladat szavaiból kerül a táblára néhány (8-10 szó.) Legyen közöttük olyan, ahol [ɔ]-t írunk és ejtünk, illetve ahol <i>и</i> -t írunk, de [ɔ]-t ejtünk.
7–9	<i>Olvasátok fel a megoldást!</i> A tanulók felelete alapján a tanár kiegészíti a szavakat a táblán.	Egyénileg olvassák a szavakat.	ismétlés	Egyéni és csoportos hangos olvasás	plénum		A tanár szükség esetén javítja a tanulók kiejtését, kórusban elismételteti a helyes ejtémódot. Erdemes röviden (1-2 mondatban) felidézni, ismételten kimondani a vonatkozó ejtési szabályokat.
10–12	<i>Nyissátok ki a tankönyvet a 12. oldalon. Hallgassátok meg, hogyan hangzanak ezek a szótavok. Milyen hangokat hallotok?</i> A tanár megfogalmazza a szabályt: ezek a betűk az előttük álló mássalhangzó lágyságát jelölik.	Hallgatják a hanganyagot.	ismeretbővítés	Hanganyag hallgatása; megbeszélés; tanári magyarázat	frontális	A tan-könyv CD-melléklete.	Leginkább a [ɔ] [ɛ] [ɪ] [r] mássalhangzoknál várható, hogy a tanulók hallás után felismerik a kórusban tanult palatalizált mássalhangzókat. A tanár hívja fel a figyelmet, hogy a többi mássalhangzónál is palatalizált ejtés történik, bár ezt magyar füllel nehéz érzékelni.
13–15	<i>Hallgassátok meg újra, magatokban mondjátok együtt a CD-vel.</i>	Hallgatják majd kiejtik az új hangokat.	gyakorlás	Hanganyag hallgatása vagy tanári bemutatás	frontális	A tan-könyv CD-melléklete.	Új hangok, szavak bevezetések jó megoldás, ha a tanulók először a hanganyaggal (CD vagy tanári bemutatás) együtt, félhangosan formálják az új hangokat úgy, hogy közben hallják a mintát is. Ezt követheti a normál hangerővel, kórusban történő kiejtés.

16–19	<i>Olvassuk kórusban/egyenként a szavakat.</i> A tanár egyenként bemutatja a szavak ejtését.	Hallgatják, a tanár után ismétlik, olvassák a szavakat.	gyakorlás	szóbeli gyakorlás	plénum		
20–22	A tanár újabb szabályt fogalmaz meg: Szó elején ezek a betűk [ŋ] hangot + a megfelelő magánhangzót jelölik. Ha lágságjel vagy keménységjel áll ellőtrük, a helyzet ugyanaz, mint szó elején.	A tankönyvben követik a tanári magyarázatot.	ismeretbővítés	tanári magyarázat	frontális		
23–28	<i>Figyeljétek meg a szavak ejtését és ismételjétek utánam!</i> A tanár sorban kiejti a tankönyvben szereplő szavakat	A tanár után ismétlik a szavakat kórusban, illetve egyénileg.	gyakorlás	szóbeli gyakorlás	plénum		
29–34	<i>Vegyétek elő a füzetet!</i> <i>Figyeljétek meg a betűk írását!</i> <i>Írjátok egy-egy sort minden betűből.</i>	A füzetbe írják a betűket.	ismeretbővítés	Írásbeli gyakorlás	frontális		
35–45	<i>Most írjunk szavakat! Figyeljétek meg a ŋ kötését.</i> <i>Olvassátok a szavakat a tábláról!</i>	A tábláról másolnak. Olvasolnak.	ismeretbővítés	Írásbeli gyakorlás	frontális, egyéni munka		A három új betű közül a ŋ írása nem okoz gondot. A ю esetében gondosan be kell mutatni a betű két elemének vonalvezetését. A я betűnél ezen kívül nagyon fontos bemutatni és a későbbiekben megkövetelni az előző betűhöz való szabályos kötését.
	Feladja a házi feladatot.						Az órán írtakat újból leírni gyakorlásképpen, munkafüzet 8. oldal.

Melléklet:

1. Az óra eleji ismétlés feladatai

A felolvasott szavak a következők lehetnek, például: *лифт, вино, ты, лимон, цирк, артист, жираф, ужин, Рим, кино, жил, Митя, выше, тигр, жир*

A táblára írt kiegészítendő szavak: *в_но, т_, л_мон, арт_ст, уж_н, Р_м, к_но, ж_л, ж_р*

2. A betűtanítás táblaképe:

Ё, ё	Ю, ю	Я, я
ёж	юг	яхта
ёлка	юрта	яма
	юбка	
тётя		Катя
нёс	ключ	друзья
	люди	

3. Módszertani ajánlások

Az óra sok apró mozzanatból, rövid, néhány perces feladatból áll.

- A váltakozó munkaformák (frontális-egyéni) valamelyest enyhítik a betűtanulás egyébként monoton folyamatát. A tematikus tervből látható, hogy ez az óra a betűtanulásra szánt órák között az egyik utolsó. Ekkorra a tanulók már megszokhatták az olvasás, írás tanítása során előforduló feladattípusokat, munkaformákat. Ezért ezeket valóban gyorsan, zökkenőmentesen lehet lebonyolítani.
- Tekintve, hogy egyébként már van egy kialakult írásmódjuk, rutinjuk, a cirill betű írásának elsajátítása rendszerint nem okoz nagy nehézséget. Ami több figyelmet igényel, az a minél helyesebb kiejtés begyakorlása. Ezen a betűtanítást követően is, minden új szó, szöveg tanulásakor folyamatosan dolgozni kell.
- Ebben az óratervben a tanári instrukciók magyarul szerepelnek. Lehetséges azonban az a megoldás is, hogy a tanár a legelső órától fogva törekszik az orosz nyelvű óravezetésre. Ez ezen a szinten úgy valósítható meg, hogy egy-egy új feladattípus, instrukció bevezetésekor elhangzik az orosz instrukció (amely lehetőség szerint legyen rövid, jól azonosítható, és következetesen mindig ugyanúgy használjuk, esetleg kísérheti valamely könnyen érthető kézmozdulat, a használandó eszköz felmutatása stb.), és utána magyarul is a lényeg. A későbbiekben fokozatosan elhagyhatjuk a párhuzamos magyar instruálást. Illetve, magyar instrukciókat a későbbiekben akkor adjunk, ha a feladat bonyolultsága miatt az orosz nyelvű instrukciók megértése aránytalanul sok időt venne igénybe.

Lehetséges orosz nyelvű instrukciók ezen az órán, például:

Здравствуйте. Садитесь.

Слушайте. Когда я говорю „ы”, делайте так.

Напишите слова в тетради.

Читайте.

Laczházi Aranka

2.4. A magánhangzók ejtése hangsúlytalan szótagokban (az 1.2. tematikus terv alapján)

Műveltségi terület: Idegen nyelvek

Tantárgy: Orosz nyelv

Az óra témája, címe: Olvasás, írás, kiejtés tanítása: a magánhangzók ejtése hangsúlytalan szótagokban.

Az óra cél- és feladatrendszere: A fejlesztési területek (attitűdök, készségek, képességek), a tanítandó ismeretek (fogalmak, szabályok stb.) és az elérendő fejlesztési szint, tudásszint megnevezése: Az óra célja, hogy a tanulók megismerjék az orosz szóhangsúly sajátosságait és megértsék szerepét a nyelv rendszerében; elsajátítsák a magánhangzók ejtését a különböző hangsúlytalan szótagokban.

Az óra fő didaktikai feladatai: Ismeretbővítés

Osztály: Kezdő csoport

Felhasznált források

Акишина, А.А. – Каган, О.Э. (2002): Учимся учить. Москва: Русский язык.

Bánó István – Kosaras István szerk. (1977): Az orosz nyelv oktatásának metodikája általános és középiskolai tanárok számára. Budapest: Tankönyvkiadó.

Лебединский, С.И. – Гербик, Л.Ф. (2011): Методика преподавания русского языка как иностранного. Минск. http://szlavintezet.elte.hu/russian/segedanyag/tanari_ma_anyagok/met_prep_rki.pdf

Oszipova Irina (2005): Kljucs 1. Orosz nyelvkönyv kezdőknek. Budapest: Corvina.

Időkeret	A pedagógus tevékenysége, tanári instrukciók	A tanulók tevékenysége	Részcélok, didaktikai feladatok	Módszerek	Tanulói munka formák	Eszközök, diák	Módszertani megjegyzések
0–3	Эмо русское слово. Какое оно слово? Találjátok ki, melyik orosz szót irtam a táblára!	Eldöntendő kérdésekkel kitalálják a szóban szereplő betűket.	Bevezetés, ráhangolódás	játék	plénium		A kitalálendő szó: Москва. Ha korábban már játszottak „akasztófa”-t, akkor az insturkció elhangozhat oroszul.
4–15	Nyissátok ki a tankönyvet a 13. oldalon. A kitalált, táblára került szóból kiindulva a tanár elmagyarázza a hangsúlytalan magánhangzók ejtésére vonatkozó szabályokat, valamint ezeknek a hangoknak a lehetséges jelölését. Példákkal szemlélteti a szóhangsúly jelentőségét.	A tanári magyarázat hallgatása közben követik a tankönyvi példákat.	ismeretbővítés	Tanári magyarázat	frontális	A tankönyv 13. oldalán található kiejtési táblázat, a tankönyv CD melléklete	A tanári magyarázatot részletesen l. a mellékletben.
16–24	Hallgassátok meg és mondjátok utánam ezeket a szavakat. A táblázat első részét, az o>a váltást tanulmányozzák.	Kórusban, majd egyenként ismétlik a szavakat a tanár, illetve a CD után.	Ismeretbővítés, készségfejlesztés	Szóbeli gyakorlat	plénium		
25–28	Most híres emberek nevét fogjátok hallani. Felismeritek őket? A tanár kétszer ismétli a névsort.	Megpróbálják azonosítani a neveket.	ismeretbővítés	megbeszélés	plénium		
29–32	Most nézzétek meg, hogyan írjuk ezeket a neveket. Hallgassátok meg újra és jelöljétek a hangsúlyt. Kiosztja a feladatlapot, majd újra olvassa a neveket.	A feladatlapon jelölik a hangsúlyt.	gyakorlás	Feladatlap kitöltése	Egyéni feladatmegoldás	A tanár által készített feladatlap, l. melléklet	
33–35	Olvassátok fel a neveket.	A leírtak alapján felolvassák a neveket.	gyakorlás	Hangos olvasás	plénium		

36–39	<i>Figyeljétek meg a következő szavak ejtését. Jelöljétek a hangsúlyt. Melyik szót értitek?</i> A tanár többször felolvassa a szavakat	Hallgatják a tanárt, közben kitöltik a feladatlapot.	gyakorlás	Írásbeli feladatmegoldás, megbeszélés	Egyéni, plénum	A tanár által készített feladatlap, l. melléklet	
40–45	Olvassuk együtt ezeket a szavakat! Bemutatja a szavak ejtését, korrigálja a tanulók kiejtését.	Kórusban majd egyénileg olvassák a szavakat.	gyakorlás	Hangos olvasás	plénum	A tanár által készített feladatlap, l. melléklet	Fontos, hogy a tanulók az órán jól begyakorolják a szavak kiejtését. A következő órán ezeket feltétlenül ismételni kell.
	Feladja a házi feladatot.						Házi feladat: a feladatlap beragasztása a füzetbe és a rajta szereplő nevek, szavak lemásolása, mindegyikből egy-egy sornyt kell írni.

Melléklet

1. A tanulónak kiosztott feladatlap

Híres orosz emberek neveit láthatjátok. Kik ők? Jelöljétek a hangsúlyt!

Толстой, Гоголь, Достоевский, Чайковский, Онегин, Шарапова

Mit jelentenek ezek a szavak? Jelöljétek a hangsúlyt!

капуста, колбаса, крокодил, бабушка, собака, голова, рука, нога, вода, работа

2. Módszertani ajánlások

- Az óra elején a hagyományos „akasztófa” játékra kerül sor. Ez a játék a nyelvtanulás minden szintjén jól alkalmazható a helyesírás gyakorlására, illetve itt még maguknak a betűknek gyakorlására is. Óra eleji rövid játékos feladatként nagyon alkalmas arra, hogy a tanulók figyelmét az oroszra összpontosítsa. Ha ilyen céllal illesztjük az órába, akkor az a célszerű, ha a tanár adja fel a kitalálandó szót, szavakat, amelyeket az óra további tervezett menetéhez igazítva választ ki. Amennyiben a tanulók adnak egymásnak feladványokat, hosszabb időt kell szánni a játékra, illetve érdemes szabályokat meghatározni, pl. hogy milyen témakörből vagy milyen szófajú szavakat írhatnak fel.
- Van még egy fontos előnye ennek a játéknak: a betűkre való rákérdezéskor a tanulók a „В слове есть буква ...?” kérdést használják. A játék kapcsán feltétlenül tanítsuk meg és követeljük meg a kérdőszó nélküli kérdőmondat helyes intonációját. (Az úgynevezett ИК -3 intonációs modellt, amikor a beszélő hangmagassága annál a szónál – illetve annak hangsúlyos szótagján – szökik hirtelen a magasba, majd esik vissza a normál hangmagasságra, amelyik szó kapcsán az igenlő vagy tagadó választ várja. Itt ez a *есть* szó.) Ezzel a kérdéssel egyúttal előkészítjük a létige sajátos, a magyartól eltérő használatának megértését is.
- A tankönyvi táblázat kapcsán a tanárnak magyarázatként az alábbiakat kell elmondania:
 - Az orosz szóhangsúly a szó bármely szótagjára eshet. A szóhangsúly azt jelenti, hogy ezt a szótagot, illetve ennek magánhangzóját jóval hosszabban és erőteljesebben ejtjük, mint a többi szótagot. A szóhangsúly a szó hangalakjának elválaszthatatlan része. A helytelen hangsúly vagy más szót eredményez, vagy érthetlenné teszi a szót.
 - Néhány példa, amelyekkel jól szemléltethetjük a hangsúly jelentésmegkülönböztető funkcióját (a hangsúlyos szótagot vastag betűvel jelöljük): *мука – мука, уже – уже*.
 - A hangsúlytalan szótagokban az *o* és *a* betűkkel jelölt hangok nemcsak kevésbé erőteljesekek, de minőségük is megváltozik, rövid, a-szerű, vagyis nem ajakkerekítéses, hátul képzett hangot kell ejteni. Ez a hang a hangsúlyos szótag előtt hosszabb, erőteljesebb, mint a többi hangsúlytalan szótagban.
 - A tankönyv kisebb méretű betűkkel jelöli ezeket a hangokat, melyek jól érzékeltetik a hangok arányát. Ám tudatosítani kell, hogy nem valódi [a] hangokról van szó, hanem csak a-szerű hangokról, sőt, gyors beszédtempó esetén például a szóvégi magánhangzók teljesen el is tűnhetnek.
 - Hogy ezt érzékeltessük, megfontolhatjuk a megfelelő orosz fonetikai jelek ([Λ], [ɚ], [ɛ]) bemutatását: nem azzal a céllal, hogy a továbbiakban fonetikai transzkripciót használjunk, hanem csak azért, hogy érzékeltessük a tanulókkal, hogy ezekben a szótagokban nem teljes ejtésű magánhangzóról van szó.
 - A hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok ejtésére, a szavak ritmikájának begyakorlására érdemes sok időt fordítani, mivel ezek elsajátítása nem egyszerűen a szép kiejtés, hanem bizonyos – nem túl ritka – esetekben a sikeres kommunikáció záloga. Emiatt az itt tárgyalt tankönyvi táblázatot is több órára elosztva, minden egyes jelenséghez, hangváltáshoz kelendő gyakorlást tervezve tartjuk célszerűnek tanítani.

Laczházi Aranka

2.5. Napirend – *Неудачный день* (szövegfeldolgozás, A2 szint)

Műveltségi terület: Idegen nyelvek

Tantárgy: Orosz nyelv

Az óra témája, címe: Napirend – *Неудачный день* (szövegfeldolgozás)

Az óra cél- és feladatrendszere: A téma szókincsének ismételése, gyakorlása; a szöveg hallás után történő megértése, egyes elemeinek memorizálása, a szöveg rekonstruálása írásban.

Az óra fő didaktikai feladatai: A hallás utáni szövegértés fejlesztése; az íráskészség fejlesztése.

Osztály: 10. évfolyam (A2 szint)

Felhasznált források

Акишина, А.А. – Каган, О.Э. (2002): Учимся учить. Москва: Русский язык.

Bánó István – Kosaras István szerk. (1977): Az orosz nyelv oktatásának metodikája általános és középiskolai tanárok számára. Budapest: Tankönyvkiadó.

Лебединский, С.И. – Гербик, Л.Ф. (2011): Методика преподавания русского языка как иностранного. Минск. http://szlavintezet.elte.hu/russian/segedanyag/tanari_ma_anyagok/met_prep_rki.pdf

Szilágyi Erzsébet – Irina Oszipova (1989): Шаг вперед. Orosz nyelvkönyv az általános iskola 6. osztálya számára. Budapest: Tankönyvkiadó.

Időkeret	A pedagógus tevékenysége, tanári instrukciók	A tanulók tevékenysége	Részcélok, didaktikai feladatok	Módszerek	Tanulói munkaformák	Eszközök, diák	Módszertani megjegyzések
0-3	<i>Здравствуйте. Не садитесь. Сначала играем «Король слов». Кто знает больше слов на тему «Утро»?</i> A tanár sorban felszólítja a tanulókat.	A tanulók sorban egy-egy szót mondanak a témához. Aki nem tud új szót mondani, leül. A játék addig folytatódik, amíg már csak egy tanuló marad állva – ő a nyertes.	ráhangelés; a tanult lexika ismétlése	játék	plénium		A tanulók bármilyen szófajú szót mondhatnak, szabadon asszociálva. Fontos, hogy nem lehet már elhangzott szavakat ismétlni. A tanulók így kénytelenek egymásra figyelni.
4-7	<i>Теперь прослушайте рассказ. Я читаю его два раза. Потом ответьте на вопросы. Сначала прочитайте вопросы, потом слушайте текст.</i> A tanár kétszer egymás után felolvassa a szöveget.	A tanulók hallgatják a tanári felolvasást.	a hallás utáni értés fejlesztése	tanári felolvasás	frontális	interaktív tábla; I. dia	A szöveg hallgatása közben a tanulók rövid jegyzeteket készíthetnek.
8-9	<i>Теперь ответьте на вопросы.</i> A tanár meghallgatja a tanulók válaszait.	A tanulók válaszolnak a kérdésekre.	a feladat ellenőrzése	megbeszélés	plénium		A lehetséges válaszok: <i>Герой истории Серёжа/мальчик/школьник. У него был хороший/неудачный день. Он опоздал в школу/Он не встал в 6 часов.</i>
10-13	<i>Посмотрите на новые слова. Найдите пары и напишите их в тетради.</i> A tanár bemutatja az új szavakat.	A tanulók a füzetükbe írják a szavakat és a hozzájuk tartozó definíciókat.	szókincs-bővítés	írásbeli feladatmegoldás	egyéni és páros munka	2. dia	A megadott szavak és a lehetséges definíciók természetesen a tanulók előzetes ismereteinek függvényében változhatnak. A tanulók szókincse ezen a szinten nem mindig teszi lehetővé egészen pontos definíciók megfogalmazását. Emiatt arra célszerű koncentrálni, hogy a tanulók jól értsék a tanulandó új szavakat. Szükség esetén egyszerűen adjuk meg a magyar fordítást.
14-15	<i>Давайте посмотрим, как вы решили задание. Дайте венгерский перевод.</i>	Felolvassák a megoldásaikat.	ellenőrzés	megbeszélés	plénium		A definíciók annyira egyszerűek, hogy valószínűleg nem okoz gondot a párok megtalálása. Inkább a szavak kiejtésére, begyakorlására fordítsuk az időt.

16–18	<i>Читайте слова вслух.</i> Sorban rámutat a szavakra.	A tanulók először kórusban majd egyenként olvassák az új szavakat.	szókincsbővítés; a helyes kiejtés elsajátítása; gyakorlás	szóbeli ismétlés	frontális	2. dia	
19–20	<i>Прслушайте текст ещё раз. Постучите карандашом, когда услышите одно из новых слов. А танár harmadszor olvassa a szöveget.</i>	A szöveg hallgatása közben koppantanak, amikor az újszavak valamelyikét hallják.	szókincsbővítés: rögzítés	tanári felolvasás	frontális		
21–26	<i>Теперь прочитайте текст. Дополните его нужными словами. Не пишите в тетради. А танár hiányos szöveget vetít. А diákok megoldásai alapján kiegészíti a szöveget.</i>	A tanulók szóban kiegészítik a mondatokat.	gyakorlás: a szövegkohéziót biztosító lexikai elemek ismétlése, gyakorlása; az íráskészség fejlesztése	megbeszélés	plénium	3. dia	A feladatot közösen, nem sietve végezzük el. Szánjunk időt az esetleges megoldás- változatok megbeszélésére.
27–29	<i>У вас две минуты. Прочитайте текст про себя. Посмотрим, какая у вас память.</i>		a tanultak rögzítése; a vizuális memória fejlesztése	néma olvasás	egyéni munka		Ha ez a feladattípus korábban nem fordult elő, mindenképpen értesítsük meg a tanulókkal, hogy memorizálniuk kell a szöveget, mert a következő feladatban fel kell majd idézniük.
30–34	<i>Кто помнит: в каком контексте были эти слова?</i> A tanár néhány, a szövegből kiemelt szót, kifejezést vetít.	A tanulók már nem látják a szöveget. Így kell felidézniük, milyen kontextusban szerepeltek ezek a szavak.	gyakorlás; beszédkészség fejlesztése	a történet elmesélése kulcsszavak alapján	plénium	4. dia	Egy-egy szót több rövid mondatba is belefoglalhatnak. A tanár kérdésekkel segítse a kontextus kibontását.
35–45	<i>Теперь напишите рассказ в тетради. Эти слова вам помогут.</i>	A tanulók emlékeztetből leírják a szöveget a füzetükbe.	íráskészség fejlesztése	történetírás	egyéni munka	5. dia	A tanulók az óra végén beadják a munkájukat. A házi feladatot külön lapon kapják.

Mellékletek

1. dia

Ответьте на вопросы.
Кто герой этой истории?
У героя был хороший день? Почему?

2. dia

Найдите пары.
Например: 1-В

1. разбудить	прийти в школу поздно, не вовремя
2. неудачный день	то, что надо делать
3. опоздать в школу	сказать, что пора вставать
4. проспять	когда у кого-то много проблем, всё получается плохо
5. обязательно	показать, что что-то очень не нравится
6. рассердиться	фильм, в котором герои – полицейские
7. детектив	не встать вовремя, спать слишком долго

3. dia

Дополните текст.

Неудачный день

Серёжа рассказывает о том, что сегодня у него был неудачный день. Он всегда встаёт в 6 часов, сегодня проспал. Конечно, мама разбудила его, всегда. Она сказала: «Пора вставать, Серёжа», вышла на кухню готовить завтрак. Серёжа не встал. Он думал, у него ещё есть время, чистить зубы, умываться не обязательно. В комнату вошла мама. она увидела, что Серёжа ещё лежит, она очень рассердилась. Серёжа встал и побежал на кухню завтракать. Он быстро выпил какао. Какао было горячее, язык у него потом долго болел. он положил тетради и книги в портфель, оделся и побежал в школу. Первый урок был математика. Учительница, Мария Ивановна спросила, он опоздал. Он сказал, что мама забыла его разбудить, Мария Ивановна поняла, что он смотрел поздно вечером детектив по телевизору, утром проспал.

4. dia

В каком контексте были эти слова?

6 часов
завтрак
время
чистить зубы
какао
рассердиться
математика
детектив

5. dia

неудачный день
 опоздать
 проспать
 вставать
 разбудить
 не обязательно
 рассердиться
 горячее
 первый урок
 детектив

Az órán feldolgozott szöveg:

Неудачный день

Сегодня у меня был неудачный день. Утром я опоздал в школу. Я всегда встаю в 6 часов. А сегодня проспал. Конечно, мама разбудила меня и сказала: «Пора вставать, Серёжа. Уже 6 часов.» Мама вышла на кухню готовить завтрак. А я подумал, что полежу ещё немножко, а потом встану. Время у меня есть. Чистить зубы, умываться не обязательно. В комнату вошла мама. Она увидела, что я ещё лежу и очень рассердилась. «Уже 7 часов, а ты ещё не встал?! Опять опоздаешь в школу!» Семь часов? Какой ужас! Я встал и побежал на кухню завтракать. Я быстро выпил какао. Какао было горячее, и язык у меня потом долго болел. А потом я положил тетради и книги в портфель, оделся и побежал в школу.

Первый урок был математика. Наша учительница, Мария Ивановна сказала: «Почему ты опоздал, Ошибкин?» Я сказал, что мама забыла меня разбудить. Но Мария Ивановна сказала: «Не думаю. Наверное, ты смотрел вчера поздно вечером детектив по телевизору, а утром проспал.» Интересно, откуда она всё знает?

Szilágyi Erzsébet – Irina Oszipova (1989): Шаг вперед.
 Orosz nyelvkönyv az általános iskola 6. osztálya számára.
 Budapest: Tankönyvkiadó. 101.

Házi feladat: feladatlap

Домашнее задание

1. Прочитайте текст. Найдите и подчеркните в нём разными цветами глаголы совершенного и несовершенного вида. Olvassátok el a szöveget. Húzzátok alá benne különböző színnel a folyamatos és a befejezett szemléletű igéket.

Неудачный день

Сегодня у меня был неудачный день. Утром я опоздал в школу. Я всегда встаю в 6 часов. А сегодня проспал. Конечно, мама разбудила меня и сказала: «Пора вставать, Серёжа. Уже 6 часов.» Мама вышла на кухню готовить завтрак. **А я подумал, что полежу ещё немножко, а потом встану.** Время у меня есть. Чистить зубы, умываться не обязательно. В комнату вошла мама. Она увидела, что я ещё лежу и очень рассердилась. «Уже 7 часов, а ты ещё не встал?! **Опять опоздаешь в школу!**» Семь часов? Какой ужас! Я встал и побежал на кухню завтракать. Я быстро выпил какао. Какао было горячее, и язык у меня потом долго болел. А потом я положил тетради и книги в портфель, оделся и побежал в школу.

Первый урок был математика. Наша учительница, Мария Ивановна сказала: «Почему ты опоздал, Ошибкин?» Я сказал, что мама забыла меня разбудить. Но Мария Ивановна сказала: «Не думаю. Наверное, ты смотрел вчера поздно вечером детектив по телевизору, а утром проспал.» Интересно, откуда она всё знает?

2. Заполните таблицу. Töltsétek ki a táblázatot!

НСВ				СВ			
инфинитив	я	ты	они	инфинитив	я	ты	они
	встаю						
				полежать	полежу		
	сержусь	сердишься					
				положить			
		одеваешься					
						опоздаешь	
				разбудить			

3. Hogyan fordítanátok magyarra a szövegben vastagon szedett mondatokat? Milyen időre vonatkoznak ezek az igék?

4. Переведите на русский язык. Fordítsátok oroszra!

- Mikor fogsz felkelni vasárnap?
- Meg fogod inni a kakaódat?
- Nem fogunk elkészni?
- Anya meg fog haragudni.
- Mit fog mondani a tanár, ha elkészünk?

Módszertani ajánlások

- Az óra anyagául választott szöveg forrása egy viszonylag régi kiadású, ám ma is igen jól használható tankönyv. Annak ellenére, hogy az általános iskola hatodik osztálya számára készült, számos olyan szöveget találunk benne, amely jól feldolgozható idősebb tanulókkal is. A diákok mindennapjairól szóló narratív szövegek ezek, amelyekből az újabb kiadású, inkább idősebb korosztálynak szóló, és inkább magazin-típusú tankönyvekben keveset találunk. Fontosnak tartom, hogy ez a tankönyv a szóban forgó szövegek feldolgozását gondosan felépített nyelvtani és lexikai gyakorlatokkal, a megtanulandó lexémák módszeres ismétlésével készíti elő, aminek köszönhetően a tanulók nagyon stabil nyelvi alapokra tehetnek szert.
- Az orosz nyelv egyik legnehezebben elsajátítható jelensége az igeszemléleti formák használata. Ez a grammatikai kategória legjobban összefüggő, elsősorban narratív szövegekben tanulmányozható, ezeknek a szövegeknek a dinamikája, a szituációk aprólékos elemzése teszi lehetővé a vid-használatra vonatkozó ismeretek mélyítését. Az itt szövegértési feladathoz használt szöveg is lehetőséget kínál efféle elemzésre, amit például az órához kapcsolódó feladatlap alapján végezhetünk el. Ez a feladatlap a befejezett igével kifejezett egyszerű jövő idő tudatosítására összpontosít. Ez a jövő idő azért okoz nehézséget a magyar tanulóknak, mert az ilyen igealakokat magyarra sokszor összetett jövő idejű alakokkal („fog valamit csinálni”) fordítjuk, miközben az oroszban az egyszerű, konkrét jövő idejű cselekvés esetében az összetett jövő idő használata helytelen. Ennek a különbségnek a tudatosítását szolgálja a fordítási feladat.
- Ezt a szövegfeldolgozó órát a napirend témakör lezárásaként lehet beilleszteni, függetlenül attól, hogy a tanulók milyen tankönyvből tanulnak. Ismerniük kell a témához tartozó

szókincset, valamint viszonylag jól kell már ismerniük az igeszemléleti párok használatára vonatkozó legfontosabb szabályokat.

- Az önálló szövegalkotás megalapozásának egyik legfontosabb eszköze autentikus szövegek tanulmányozása, befogadása. Ezen az órán a feladatok, tevékenységek célja, hogy a szöveg, illetve annak nagyobb egységei (szó szerkezetek, mondatok) minél többször, minél több formában megjelenjenek, a tanulók minél többször hallják, lássák, mondják ki ezeket. Gyakorlatilag az órán megtanulják a szöveget, amely az utolsó fázisban, a leírás folyamán történő felidézéskor még jobban bevésődik. A feladatok során végzett szövegtranszformációk: E/1-ből E/3-ra váltás múlt időben, illetve a rövid tőmondatok összekapcsolása összetett mondatokká jelentősen nem változtat a szövegen, illetve nem okoz különösebb nehézséget.
- Az óra végén leírt szöveget a tanár a következő órán kijavítva visszaadja. Érdemes a javítást úgy végezni, hogy a tanult dolgok esetében a tanár csak jelzi a hibákat, de nem közli a helyes megoldást. Ezt követően bizonyos – tanulságos – hibákat vagy a különösen jó megoldásokat a tanár kivetíti, és a csoport megvitatja, szükség esetén korrigálja ezeket. További lehetőség, hogy a tanulók vagy az órán, tanári segítséggel, vagy a tanórán kívül önállóan megpróbálják kijavítani saját szövegüket. A tanár a tapasztalt hibák, problémák alapján válassza meg a további munkaformát.

3. Tematikus tervek (felsőoktatás)

Dési Edit

3.1. Tematikus terv az orosz fonetikai minimum tanulmányozásához

Műveltségi terület: Idegen nyelvek

Tantárgy: Az orosz nyelv és irodalom tanításának módszertana; Nyelvészeti/nyelvi speciális kollégium.

A téma megnevezése: Orosz fonetikai útmutató; Az orosz kiejtés - gyakorlatok.

A téma tanulásának-tanításának cél- és feladatrendszere: A kurzus célja az orosz kiejtés összefoglaló áttekintése a legújabb nyelvészeti kutatásokra támaszkodva; a hallgatók nyelvi kompetenciájának fejlesztése; az orosz nyelv tanítása szempontjából különösen releváns kérdések részletes feldolgozása; módszertani ajánlások megfogalmazása a témában.

Évfolyam: 5–10. félév

Óra	A téma szemináriumokra bontása (90 perc)	Cél- és feladatrendszer	Ismeretanyag	Módszerek, munkaformák	Szemléltetés, eszközök	Házi feladat
1.	Az Orosz fonetikai útmutató című tanulmány megbeszélése. Projektcsoportok alakítása, a feladatok megbeszélése.	A fonetikai alapfogalmak ismételése, rendszerezés, ismeretbővítés,	Orosz fonetikai útmutató	megbeszélés ismerkedés az intonációs gyakorlókönyvek anyagával	intonációval foglalkozó gyakorlókönyvek	Projekt csoportok számára: középiskolai komplex tananyagblokkok létrehozása tetszőlegesen kiválasztott nyelvkönyvhöz. Téma az orosz intonációs alaptípusok tanítása a középfiskolában. Bemutatásuk az 5-6. szemináriumon. Időkeret: 20 perc
2.	1. Beszédszervek mozgásának tudatosítása 2. Az [bɨ] hang ejtését könnyítő magyarázatok 3. A velarizált mássalhangzók ejtését könnyítő magyarázat					
3.	4. Az [rɨ] és [j] hang ejtése közötti különbség tudatosítása 5. A palatalizált mássalhangzók ejtését könnyítő magyarázat 6. Összefoglaló 1.	rendszerezés, ismeretbővítés, gyakorlás, összefoglalás	Az orosz kiejtés - gyakorlatok	Frontális, illetve csoportmunka, oktatói kommentárok. írásbeli és szóbeli feladatok feldolgozása és megvitatása	ábrák, hanganyagok, videó anyagok, feladatlapok	
4.	7. Ritmikai gyakorlatok 1. 8. Magánhangzók hangsúlytalan helyzetben 9. Ritmikai gyakorlatok 2. 10. Összefoglalás 2.					
5.	Ötlebörze 1: A 20 perces tanítási blokkok bemutatása (IK 1, 2, 3, 4)	tudásépítés, IKT használat, az intonáció és kiejtés tanításának gyakorlása		a projektcsoport-be mutatók megtekintése, megvitatása és értékelése		
6.	Ötlebörze 2: A 20 perces tanítási blokkok bemutatása (IK 5, 6, 7)					

Dési Edit

3.2. Tematikus terv az orosz szóképzés tanulmányozásához

Műveltségi terület: Idegen nyelvek

Tantárgy: Az orosz nyelv és irodalom tanításának módszertana; Nyelvészeti/nyelvi speciális kollégium.

A téma megnevezése: Szóképzési tudnivalók, amelyek tudni valók; Az orosz szóalkotás módjai - gyakorlatok.

A téma tanulásának-tanításának cél- és feladatrendszere: A kurzus célja az orosz szóképzés rendszerének összefoglaló áttekintése a legújabb nyelvészeti kutatásokra támaszkodva; a hallgatók nyelvi kompetenciájának fejlesztése; az orosz nyelv tanítása szempontjából különösen releváns kérdések részletes feldolgozása; módszertani ajánlások megfogalmazása a témában.

Évfolyam: 5–10. félév

Óra	A téma szemináriumokra bontása (90 perc)	Cél- és feladatrendszer	Ismeretanyag	Módszerek, munkaformák	Szemléltetés, eszközök	Házi feladat
1.	A Szóképzési tudnivalók, amelyek tudni valók című tanulmány megbeszélése. Projektcsoportok alakítása, a feladatok megbeszélése.	A szóképzési alapfogalmak szóbeli gyakorlása a szóképzési szótár segítségével.	Szóképzési tudnivalók, amelyek tudni valók	megbeszélés, vita, ismerkedés a gyakorlókönyvek anyagával	szóképzési szótárak, morfológiai szótár, szóképzéssel foglalkozó gyakorlókönyvek	Projektcsoportok számára: középiskolai komplex tanulmányanyagblokkok létrehozása tetszőlegesen
2.	„Szóbokor” típusú feladatok	ismeretbővítés nyelvgyakorlás	Az orosz szóalkotás módjai	önálló, páros és csoportos kooperatív feladatmegoldások, oktatói kommentárok	feladatlapok	kiválasztott nyelv-könyvhöz. Téma: a szóképzés szerepe a szókincs-fejlesztésben Bemutatásuk a 4. szemináriumon. Időkeret: 20 perc
3.	Szóképzés és lexika (feladat típusok)	ismeretbővítés, nyelvgyakorlás, összefoglalás				
4.	Ötletbörze: A 20 perces tanítási blokkok bemutatása	tudásépítés, IKT használat, nyelvtanítás		a projektcsoport-be-mutatók értékelése		

Dési Edit

3.3. Tematikus terv az orosz igeszemlélet tanulmányozásához

Műveltségi terület: Idegen nyelvek

Tantárgy: Az orosz nyelv és irodalom tanításának módszertana; Nyelvészeti/nyelvi speciális kollégium.

A téma megnevezése: Az igeszemlélet szemléje; Az orosz igeszemlélet - gyakorlatok.

A téma tanulásának-tanításának cél- és feladatrendszere: A kurzus célja az orosz igeszemlélet rendszerének összefoglaló áttekintése a legújabb nyelvészeti kutatásokra támaszkodva; a hallgatók nyelvi kompetenciájának fejlesztése; az orosz nyelv tanítása szempontjából különösen releváns kérdések részletes feldolgozása; módszertani ajánlások megfogalmazása a témában.

Évfolyam: 5–10. félév

Óra	A téma szemináriumokra bontása (90 perc)	Cél- és feladatrendszer	Ismeretanyag	Módszerek, munkaformák	Szemléltetés, eszközök	Házi feladat
1.	Az igeszemlélet szemléje című tanulmány megbeszélése. Projektcsoportok alakítása, a feladatok megbeszélése.	Az igeszemlélettel kapcsolatos alapfogalmak tisztázása.	Az igeszemlélet szemléje	megbeszélés, vita, ismerkedés az orosz igeszemlélet tanításával foglalkozó gyakorlókönyvek felépítésével és anyagával	Orosz ige – magyar ige című szótár, és az igeszemlélet tanításával foglalkozó gyakorlókönyvek	Projektcsoportok száma: középiskolai komplex tananyagblokkok létrehozása tetszőlegesen kiválasztott nyelvkönyvhöz. Téma: az igeszemlélet tanítása Bemutatójuk a 6–9. szemináriumon. Időkeret: 30 perc
2.	A Karavanov-féle koncepció: 1. Kötelező érvényű kapcsolódási szabályok, amelyekben már körvonalazódnak az aspektuális jelelmentések	ismeretbővítés, tudatosítás, nyelvgyakorlás	Az orosz igeszemlélet – gyakorlatok	Frontális, illetve páros kooperatív feladatmegoldások, oktatói kommentárok	feladatlapok	
3.	2. A tulajdonképpeni aspektuális jelentések (1)					
4.	3. A tulajdonképpeni aspektuális jelentések (2)					
5.	4. Az aspektus modális jelentése					
6.	Ötlebörze: A Szokolovszkaja-féle koncepció múlt idő (1), múlt idő (2), jelen idő, jövő idő, főnévi igenév, felszólító mód. A 30 perces tanítási blokkok bemutatása					
7.		tudásépítés, IKT-használat, nyelvtanítás	projektcsoport bemutatók	projektcsoport bemutatók értékelése		
8.						
9.						
10.	Összefoglalás			a problémák megbeszélése, vitafórum		

Rónai Gábor

3.4. Tematikus terv a mozgást jelentő igék tanulmányozásához

Műveltségi terület: Idegen nyelvek

Tantárgy: Az orosz nyelv és irodalom tanításának módszertana; Nyelvészeti/nyelvi speciális kollégium.

A téma megnevezése: Az orosz mozgást jelentő igék – leírás, gyakorlatok és módszertani megjegyzések.

A téma tanulásának-tanításának cél- és feladatrendszere: A kurzus célja az orosz mozgást jelentő igék rendszerének összefoglaló áttekintése a legújabb nyelvészeti kutatásokra támaszkodva; a hallgatók nyelvi kompetenciájának fejlesztése; az orosz nyelv tanítása szempontjából különösen releváns kérdések részletes feldolgozása; módszertani ajánlások megfogalmazása a témában.

Évfolyam: 5–10. félév

Óra	A téma szemináriumokra bontása (90 perc)	Cél- és feladatrendszerek	Ismeretanyag	Módszerek, munkaformák	Szemléltetés, eszközök	Házi feladat
1.	A mozgást jelentő igék meghatározása, a gyakran előforduló tévhitek eloszlatása.	ráhangolás, alapfogalmak tisztázása tudatosítás, gyakorlás	A gyakorlatgyűjtemény 1. feladatsorának idézetei	Frontális, illetve csoportmunka, oktatói kommentárok.	feladatlap, néhány nyomtatott formában is rendelkezésre álló szakkönyv bemutatása	A tanulmány anyagának folyamatos elsajátítása. A gyakorlatgyűjtemény 2.1. – 2.6. feladatainak előkészítése. Az идти és ходить csoport igekötő nélküli igéi által jelölt mozgásokat bemutató ábrák, képek készítése, illetve gyűjtése tankönyvekből és az internetről.
2.	Az igekötő nélküli mozgást jelentő igék (jelentés, formaképzés, használata).	gyakorlás	A gyakorlatgyűjtemény 2.1–2.6. feladatainak (részleges) megoldása.	Frontális, illetve csoportmunka, oktatói kommentárok. A gyűjtött képanyag részleges bemutatása, értékelése, „kipróbálása”.	feladatlap, a gyűjtött, illetve készített szemléltetőanyag bemutatása	A gyakorlatgyűjtemény 2.7. – 2.11. feladatainak előkészítése (a magyar mondatok írásbeli lefordítása). A tanulmány 2.2.2. fejezetének ismételt tanulmányozása.
3.	A ходить típusú igék használata a két irányú egy-szeri cselekvés a múltban jelentésben.	gyakorlás	A gyakorlatgyűjtemény 2.7. – 2.11. feladatainak (részleges, a fordítások esetében teljes körű) ellenőrzése.	Frontális, illetve csoportmunka, oktatói kommentárok.	feladatlap	A gyakorlatgyűjtemény 3.1.1. – 3.1.2. feladatainak előkészítése. A tanulmány 7. fejezetének ismételt tanulmányozása. A gyakorlatgyűjtemény 12–16. feladatainak előkészítése. Az igekötős igék által jelölt mozgásokat bemutató ábrák, képek készítése, illetve gyűjtése tankönyvekből és az internetről.
4.	A mozgást jelentő igék prefixális imperfektívációja, illetve az imperfektíváció lehetősége és módzatai	gyakorlás	A po- igekötő jelentése, használati Gyakorlatgyűjtemény 3.1.1. – 3.1.2. feladat. A lokális igekötőket tartalmazó igék képzése, imperfektívációja, jelentése a gyakorlatgyűjtemény 3.1.1. – 3.1.2. feladatainak, illetve a gyűjtött anyag segítségével.	Frontális, illetve csoportmunka, oktatói kommentárok.	feladatlap, a gyűjtött, illetve készített szemléltetőanyag bemutatása	A gyakorlatgyűjtemény 3.2.1. – 3.3.8. feladatainak előkészítése. A tanulmány egészének (különösen a 7.2.1. fejezetének) felfrissítése. A tanulmány módszertani, illetve kontrasztív megfigyeléseinek gyűjtése. Két hallgató felkérése a KJucs, illetve a Sag za szöveg tananyag idevonatkozó fejezeteinek rövid bemutatására. Valamennyi hallgató végezze el ugyanezt a munkát írásos, beadandó formában.

Óra	A téma szemináriumokra bontása (90 perc)	Cél- és feladatrendszerszer	Ismeretanyag	Módszerek, munkaformák	Szemléltetés, eszközök	Házi feladat
5.	A mozgást jelentő igék prefixális imperfektívációja, illetve az imperfektíváció lehetősége és módzatai	gyakorlás	A в(о)-, вы-, в3-, до- igekötők jelentése, használatai. Gyakorlatgyűjtemény 3.2.1. – 3.3.8. feladat. A lokális igekötőket tartalmazó igék képzése, imperfektívációja, jelentése a gyakorlatgyűjtemény 3.2.1. – 3.3.8. feladatainak, illetve a gyűjtött anyag segítségével.	Frontális, illetve csoportmunka, oktatói kommentárok.	feladatlap, a gyűjtött, illetve készített szemléltetőanyag bemutatása	A gyakorlatgyűjtemény 3.3.9. – 3.3.22. feladatainak előkészítése.
6.	A mozgást jelentő igék prefixális imperfektívációja, illetve az imperfektíváció lehetősége és módzatai	gyakorlás	A за-, об(о)-, под(о)-, от(о)-, пере- igekötők jelentése, használatai Gyakorlatgyűjtemény 3.3.9. – 3.3.22. feladat. A lokális igekötőket tartalmazó igék képzése, imperfektívációja, jelentése a gyakorlatgyűjtemény 3.3.9. – 3.3.22. feladatainak, illetve a gyűjtött anyag segítségével.	Frontális, illetve csoportmunka, oktatói kommentárok.	feladatlap, a gyűjtött, illetve készített szemléltetőanyag bemutatása	A gyakorlatgyűjtemény 3.3.23. – 3.3.31. feladatainak előkészítése.
7.	A mozgást jelentő igék prefixális imperfektívációja, illetve az imperfektíváció lehetősége és módzatai	gyakorlás	A при-, у-, про-, раз-, с(о)- igekötő jelentése, használatai Gyakorlatgyűjtemény 3.3.23. – 3.3.31. feladat. A lokális igekötőket tartalmazó igék képzése, imperfektívációja, jelentése a gyakorlatgyűjtemény 3.3.23. – 3.3.31. feladatainak, illetve a gyűjtött anyag segítségével.	Frontális, illetve csoportmunka, oktatói kommentárok.	feladatlap, a gyűjtött, illetve készített szemléltetőanyag bemutatása	A gyakorlatgyűjtemény 4.1. – 4.4. feladatainak előkészítése.
8.	A páros igekötős mozgást jelentő igék összefoglalása	gyakorlás, részösszefoglalás	Összefoglalás a gyakorlatgyűjtemény 4.1. – 4.4. feladatainak segítségével.	Frontális, illetve csoportmunka, oktatói kommentárok.	Feladatlap.	A gyakorlatgyűjtemény 5.1. – 5.5. feladatainak előkészítése.
9.	A ходить csoportigéinek közvetlen prefixális imperfektívációja	gyakorlás	A gyakorlatgyűjtemény 5.1. – 5.5. feladatainak megoldása.	Frontális, illetve csoportmunka, oktatói kommentárok.	Feladatlap.	A ходить csoportigéinek közvetlen prefixális imperfektívációja

Óra	A téma szemináriumokra bontása (90 perc)	Cél- és feladatrendszerszer	Ismeretanyag	Módszerek, munkaformák	Szemléltetés, eszközök	Házi feladat
10.	Általános ismételtes és módszertani megbeszélés	a téma lezárása	A két (rövid) beszámoló meghallgatása. Felmerült kérdések megbeszélése; összegzés.	Frontális, illetve csoportmunka, oktatói kommentárok. A két beszámoló meghallgatása, csoportos megvitatása.	Feladatlap, a két beszámólót tartó hallgató által hozott illusztrációs anyag (az ismertető tankönyvek bemutatása).	Általános ismétlés és módszertani megbeszélés

A kötet szerzői:

dr. Dési Edit (desi.edit@btk.elte.hu)

dr. Laczházi Aranka (laczhazi.aranka@btk.elte.hu)

dr. Rónai Gábor (ronai.gabor@btk.elte.hu)

ISSN 2416-1950

ISBN 978-963-284-645-3

Felelős kiadó: Eötvös Loránd Tudományegyetem

A kiadásért felel: Antalné dr. Szabó Ágnes

A kiadó székhelye: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3.

www.elte.hu

Felelős szerkesztő: Antalné dr. Szabó Ágnes

A sorozatot gondozza: az ELTE BTK Szakmódszertani Központja

<http://metodika.btk.elte.hu/>

Online kiadás

Budapest, 2015

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem *Bölcsészet- és Művészet-pedagógiai Tananyagok* című könyvsorozatában különböző szerzők tollából a bölcsész és a művészetközvetítő tanárok képzését, valamint továbbképzését támogató szakpedagógiai tananyagok, foglalkozástervek, szöveggyűjtemények jelennek meg. A lektorált sorozatot az ELTE BTK Szakmódszertani Központja gondozza. A sorozat hosszú távon kívánja szolgálni a tanárképzést és a pedagógus-továbbképzést.

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE